

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

***Οικονομική Κρίση: Η επίδραση στην επίδοση των Ελληνικών
επιχειρήσεων και στην εργασία γενικότερα και οι επιπτώσεις στις
εργασιακές σχέσεις***

του

Βασίλειου Γεωργομάνου

Αθήνα

Οκτώβριος, 2024

Τριμελής Επιτροπή

Παλάσκας Θεοδόσιος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Σιουρούνης Γρηγόρης, Επίκουρος καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Στοφόρος Χρυσόστομος, Αναπληρωτής καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Βασίλειος Γεωργομάνος, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Πρωτίστως θα ήθελα να απονείμω τις θερμές μου ευχαριστίες στον κύριο Παλάσκα Θεοδόσιο, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε στο πρόσωπο μου, καθόλα την διάρκεια εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας, έσονται πάντα δίπλα μου πρόθυμος να μου λύσει κάθε απορία και να με καθοδηγήσει προς το καλύτερο επιθυμητό αποτέλεσμα, υλοποιώντας με όσο το δυνατό καλύτερο αποτέλεσμα τον στόχο μου για την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους συναδέλφους μου στο εργασιακό μου περιβάλλον που με αγκάλιασαν και ήταν δίπλα μου σε όλη την διάρκεια των σπουδών μου μοιραζόμενοι την χαρά μου, τυγχάνει ευτυχώς να είμαι από τους λίγους που αισθάνομαι τους συνάδελφους μου σαν μία δεύτερη οικογένεια, τους ευχαριστώ θερμά όλους για όλη αυτή την στήριξη των δύο ετών.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	9
Abstract.....	11
Κεφάλαιο 1 ^ο : Εισαγωγή.....	13
1.1 Εισαγωγή	13
1.2 Σκοπός Εργασίας.....	15
1.3 Καινοτομία της Εργασίας	15
1.4 Δομή Εργασίας.....	16
Κεφάλαιο 2 ^ο : Η Οικονομική Κρίση Πλήττει την Ελλάδα.....	18
2.1 Η έννοια της οικονομικής κρίσης.....	18
2.2 Χαρακτηριστικά οικονομικής κρίσης.....	20
2.3 Στάδια της οικονομικής κρίσης.....	23
2.4 Τα αίτια των οικονομικών Κρίσεων-διακυμάνσεων με βάση τις κυριότερες οικονομικές θεωρίες	25
2.5 Αποτελέσματα-Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης.....	29
2.6 Παγκόσμια οικονομική κρίση	30
Κεφάλαιο 3 ^ο : Η Οικονομική Κρίση Μαστίζει τον Ελλαδικό Χώρο	32
3.1 Νεότερες εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία	32
3.2 Η Ελλάδα υπεισέρχεται στην Ευρωζώνη και η αδυναμία προσαρμογής της.....	34
3.2.1 Μη εποικοδομητικές οι ενδείξεις προσαρμογής.....	34
3.2.2 Η ικανότητα αποπληρωμής των χρεών.	37
3.3 Η απουσία ρευστότητας.....	37
3.4 Εξερεύνηση της Ελληνικής παρακμασμένης Οικονομίας: Μπορεί η μετάβαση της στην επίσημη οικονομία να προσφέρει οικονομική ανακούφιση εν μέσω της κρίσης;.....	38
3.5 Η δημοσιονομική εξυγίανση στον πυρήνα και στην περιφέρεια της Ευρωζώνης.....	38
3.5.1 Οι παράπλευρες επιδράσεις-επιπτώσεις της δημοσιονομικής εξυγίανσης στον πυρήνα και στην περιφέρεια της Ευρωζώνης.	39
3.5.2 Η περίπτωση της Ελλάδας.	40
3.6 Η κρίση του κρατικού χρέους και οι κανονισμοί περί της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα. Άνοιγμα του κουτιού της Πανδώρας	41
3.7 Η ένταξη στον Ευρωπαϊκό μηχανισμό στήριξης και τα μέτρα που πάρθηκαν, η περίπτωση της Ελλάδας.....	41
3.8 Κάποια γενικά συμπεράσματα του κεφαλαίου	43
Κεφάλαιο 4 ^ο : Η Επίδραση Της Οικονομικής Κρίσης Στην Επίδοση-Αποτελεσματικότητα Των Ελληνικών Επιχειρήσεων Και Κατά Πόσο Ευδοκίμησαν Την Περίοδο Αυτή	45
4.1 Οικονομική κρίση και επιχειρήσεις.....	45

4.1.1 Η επίδραση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης στις επιχειρήσεις	45
4.1.2 Πως η οικονομική κρίση επέδρασε και έπληξε τις ελληνικές επιχειρήσεις μεσαίου μεγέθους.....	48
4.1.3 Δράσεις επιχειρήσεων προκειμένου να ανακάμψουν μετά από χρόνια ύφεση κατά τη διάρκεια μιας περιόδου που διακατέχεται από την κρίση.....	50
4.1.4 Πως αντέδρασαν τελικά οι επιχειρήσεις απέναντι στην κρίση και ποιες οι ενέργειες τους για την αντιμετώπιση της.	51
4.1.5 Τα είδη των επιχειρήσεων που δημιουργήθηκαν την περίοδο της κρίσης.	52
4.1.6 Ενέργειες και στρατηγικές επιχειρήσεων εν μέσω κρίσης.....	53
4.2 Πως η κρίση επηρέασε την απόδοση των Ελληνικών επιχειρήσεων και η γενικότερη πορεία τους εν μέσω της κρίσης	56
4.2.1 Τι έδειξε μία έρευνα του I.O.B.E. για την επίδραση της κρίσης απέναντι στις Ελληνικές επιχειρήσεις	56
4.2.2 Πόσο επηρέασε τελικά η οικονομική κρίση την Ελλάδα με νούμερα και πως επέδρασε στις επιχειρήσεις, αναλυτικά οι επιδράσεις.	63
4.2.3 Η οικονομική εφορεία-χρηματοδότηση των Ελληνικών επιχειρήσεων εν μέσω μιας στυγνής περιόδου κρίσεως.	66
4.2.4 Στρατηγικές που ακολουθήθηκαν από τις Ελληνικές επιχειρήσεις εν μέσω κρίσης.	67
4.2.5 Κάποιες προτεινόμενες εναλλακτικές, δράσεις , στρατηγικές και έξυπνες κινήσεις των επιχειρήσεων στον Ελλαδικό χώρο εν μέσω περιόδου κρίσεως.	69
4.3 Πως επηρέασε τελικά η κρίση την απασχόληση και τι συνέβη πραγματικά με την ανεργία.....	71
4.3.1 Κλάδος Κατασκευών.	72
4.3.2 Κέρδη, πωλήσεις των ΑΕ και των ΕΠΕ του κλάδου του Ελληνικού εμπορίου για το 2012.....	75
4.3.3 Ναυτιλία.	76
4.3.4 Τουρισμός.	78
4.4 Ο ανταγωνισμός μεταξύ Σουπερ Μάρκετ και Παντοπωλείων εν μέσω κρίσης	80
4.4.1 Οι αντιδράσεις απέναντι στην κρίση τόσο των μεγάλων Σούπερ Μάρκετ όσο και των Παντοπωλείων.....	81
Κεφάλαιο 5 ^ο : Πως Διαμορφώθηκαν Οι Εργασιακές Σχέσεις Στον Ελλαδικό Χώρο Κατά Το Χρονικό Διάστημα Της Οικονομικής Κρίσης	84
5.1 Οι κυριότερες αλλαγές γύρω από τις εργασιακές σχέσεις	85
5.2 Οικονομική κρίση και η επίδραση της στην εργασιακή ανέλιξη και πορεία των εργαζομένων και πως επηρεάζει γενικότερα την καριέρα τους.....	86
5.3 Η σημαντικότητα των ανθρωπίνων πόρων	87
5.4 Οι επιδράσεις της οικονομικής κρίσης στην εξέλιξη της επαγγελματικής καριέρας	89

5.5 Αναδιάρθρωση των Ελληνικών εργασιακών σχέσεων: Εσωτερική υποτίμηση με ταυτόχρονη απαξίωση υπό το πρίσμα της οικονομικής κρίσης και της ενσωμάτωσης της στην Ευρωζώνη.....	91
5.6 Ο συνδικαλισμός στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.....	91
5.7 Έντονα αισθητή η αποσύνθεση του Ελληνικού συστήματος που διέπει τις εργασιακές σχέσεις.....	92
5.8 Σημαντικοί παράμετροι που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην μεθοδολογία γύρω από την έρευνα μας	92
5.9 Γενικά χαρακτηριστικά και κάποια συμπεράσματα	93
Κεφάλαιο 6 ^ο : Εργασία Εν Μέσω Κρίσης Ευρήματα Και Τα Τελικά Αποτελέσματα	96
6.1 Καταμερισμός και αναδιαμόρφωση στον εργασιακό χώρο	97
6.2 Οι Επιδράσεις των μνημονίων στον εργασιακό τομέα και στην οικονομία της Ελλάδος	99
6.3 Εκτόξευση της ανεργίας και εργασιακή απορρύθμιση στην περίοδο των μνημονίων	100
6.4 Ανατροπή του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης	103
6.5 Το νέο εργασιακό τοπίο με αφορμή την κρίση και τα μνημόνια	103
6.6 Νέες μορφές απασχόλησης στην μνημονιακή Ελλάδα.....	106
6.7 Ο εργασιακός “μεσαίωναζ” της Ελλάδας	108
6.8 Οι αποδοχές στα χρόνια των μνημονίων	111
6.9 Ο μέσος μισθός και το κόστος εργασίας.....	113
6.10 Οι μισθοί “θύσια” στο βωμό της ανταγωνιστικότητας.....	116
6.11 Απολύσεις: στο στόχαστρο οι δημόσιοι υπάλληλοι	117
6.12 Η ανεργία στην Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε.	118
6.13 Brain Drain.....	119
6.14 Ο ψυχολογικός παράγοντας	120
Κεφάλαιο 7 ^ο : Συζήτηση Γύρω Από Τη Μερική Απασχόληση Στην Ελλάδα Για Τα Έτη Από 2008 Έως 2019	122
7.1 Το φαινόμενο της μερικής απασχόλησης στην Ελλάδα	122
7.2 Το φαινόμενο της μερικής απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή ένωση και στην Ευρωζώνη	125
7.3 Το Φαινόμενο της Υποαπασχόλησης	129
Κεφάλαιο 8 ^ο : Συμπεράσματα – Τελικές Διαπιστώσεις	135
Βιβλιογραφία	140

Πίνακες

Πίνακας 1. Οι μεγαλύτερες οικονομίες του κόσμου ανά δεκαετία από το 1990-2030	32
Πίνακας 2. Εκτιμώμενη συνολική απώλεια κερδών και πωλήσεων σε κάθε τομέα	58
Πίνακας 3. Απώλειες Ελληνικής οικονομίας	65
Πίνακας 4. Ροές χρηματοδότησης	66
Πίνακας 5. Ποσοστά Ανεργίας	71
Πίνακας 6. Κύρια μεγέθη για τον Ελληνικό τουρισμό	78
Πίνακας 7. Εξέλιξη αριθμού καταστημάτων τροφίμων	80
Πίνακας 8. Ποσοστιαία μεταβολή στην εξέλιξη του αριθμού καταστημάτων τροφίμων για το 2010-2018	81
Πίνακας 9. Πληθυσμός Ελλάδας ηλικίας 15 ετών και άνω (τρίμηνο)	123
Πίνακας 10. Εργατικό δυναμικό Ελλάδας (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω	124
Πίνακας 11. Απασχολούμενοι Ελλάδας (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω Β' τρίμηνο	125
Πίνακας 12. Απασχολούμενοι (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 έως 74 ετών	126
Πίνακας 13. Μερικής Απασχόλησης (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 έως 74 ετών	127
Πίνακας 14. Μερική απασχόληση ποσοστό συμμετοχής στους απασχολούμενους ηλικίας 15 έως 74 ετών	127
Πίνακας 15. Μερική απασχόληση, ποσοστό μεταβολής σε σχέση με το προηγούμενο έτος (ηλικίες από 15 έως 74 ετών)	128
Πίνακας 16. Απασχολούμενοι (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω, κατά είδος απασχόλησης (πλήρης - μερική)	129
Πίνακας 17. Υποαπασχόληση (σε χιλιάδες) ηλικίες από 15 έως 74	131
Πίνακας 18. Υποαπασχόληση ποσοστό συμμετοχής στην απασχόληση ηλικίες 15 - 74	131
Πίνακας 19. Υποαπασχόληση μεταβολή από το προηγούμενο έτος, ηλικίες από 15 έως 74 ετών	132
Πίνακας 20. ΑΕΠ Ελλάδα	133

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1. Οι φάσεις του οικονομικού κύκλου	23
Διάγραμμα 2. Η ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής οικονομίας	35
Διάγραμμα 3. Ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής οικονομίας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες	36
Διάγραμμα 4. Ποσοστό αρνητικών εκτιμήσεων	56
Διάγραμμα 5. 4 Κατηγορίες επιχειρήσεων: ανάλογα με την έως τώρα υπάρχουσα επίδραση της κρίσης	57
Διάγραμμα 6. Οι εκτιμήσεις των επιχειρήσεων για την μέχρι τώρα επίδραση της κρίσης	59
Διάγραμμα 7. Εκτιμήσεις επιχειρήσεων για τη μέχρι στιγμής επίδραση της κρίσης	60
Διάγραμμα 8. Πρόβλημα ρευστότητας πελατών / προμηθευτών στις επιχειρήσεις	60
Διάγραμμα 9. Αντιμετώπιση της κρίσης, με μείωση του κόστους λειτουργίας	61
Διάγραμμα 10. Μέθοδοι μείωσης λειτουργικού κόστους	62
Διάγραμμα 11. Εξέλιξη του ΑΕΠ για την περίοδο 2005-2014	64
Διάγραμμα 12. Διαχρονική εξέλιξη του χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ	65

<i>Διάγραμμα 13. Οι απασχολούμενοι στον κλάδο των κατασκευών Β' Τρίμηνο 2012</i>	<i>74</i>
<i>Διάγραμμα 14. ΑΕΠ σε όρους όγκου χωρίς εποχική διόρθωση</i>	<i>100</i>
<i>Διάγραμμα 15. Ποσοστά ανεργίας 2001-2017</i>	<i>102</i>
<i>Διάγραμμα 16. Η Εξέλιξη του μέσου μισθού στην Ελλάδα</i>	<i>105</i>
<i>Διάγραμμα 17. Απασχόληση 2001-2017 σε εκατομμύρια</i>	<i>110</i>
<i>Διάγραμμα 18. ΑΕΠ σε όρους όγκου</i>	<i>110</i>
<i>Διάγραμμα 19. Κατώτατοι μισθοί Ε.Ε.</i>	<i>112</i>
<i>Διάγραμμα 20. Πραγματικό μοναδιαίο κόστος εργασίας</i>	<i>113</i>
<i>Διάγραμμα 21. Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ σε χώρες της ΕΕ (Α' εξάμηνο 2018)</i>	<i>115</i>
<i>Διάγραμμα 22. Η ανεργία στην Ευρωζώνη</i>	<i>119</i>
<i>Διάγραμμα 23. Πληθυσμός Ελλάδας (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω</i>	<i>123</i>
<i>Διάγραμμα 24. Πληθυσμός Ελλάδας ηλικίας 15 ετών και άνω έτος 2019</i>	<i>124</i>
<i>Διάγραμμα 25. Εργατικό δυναμικό Ελλάδας σε χιλιάδες ηλικίας άνω των 15 ετών</i>	<i>125</i>
<i>Διάγραμμα 26. Απασχολούμενοι Ελλάδας ηλικίας 15 ετών και άνω</i>	<i>126</i>
<i>Διάγραμμα 27. Μερική απασχόληση, ποσοστό συμμετοχής στους απασχολούμενους</i>	<i>128</i>
<i>Διάγραμμα 28. Μερική απασχόληση, ποσοστό μεταβολής σε σχέση με το προηγούμενο έτος</i>	<i>129</i>
<i>Διάγραμμα 29. Κατανομή μερικής απασχόλησης του έτους 2019</i>	<i>130</i>
<i>Διάγραμμα 30. Υποαπασχόληση ποσοστό συμμετοχής στην απασχόληση ηλικίες από 15 έως 74 ετών</i>	<i>131</i>
<i>Διάγραμμα 31. Υποαπασχόληση μεταβολή από το προηγούμενο έτος ηλικίες από 15 έως 74 ετών</i>	<i>132</i>
<i>Διάγραμμα 32. ΑΕΠ Ελλάδας – Υποαπασχολούμενοι</i>	<i>133</i>

Περίληψη

Στην παρούσα διπλωματική εργασία έχουμε σαν απώτερο σκοπό να μελετήσουμε και να αναλύσουμε την επίδραση της οικονομικής κρίσης στις Ελληνικές επιχειρήσεις και συγκεκριμένα θα εστιάσουμε στις μετατροπές των εργασιακών συμβάσεων στην Ελλάδα και γενικότερα γύρω από την εργασία και τις επιπτώσεις στις εργασιακές σχέσεις. Στην Ελλάδα, η εμφάνιση - ο ερχομός της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης ανέδειξε στην επιφάνεια χρόνια προβλήματα που μάστιζαν την Ελληνική οικονομία, γεγονός το οποίο συνδέεται άμεσα με τις συνέπειες στους κλάδους παραγωγής. Οι κυριότερες κινήσεις προς τις οποίες στράφηκαν οι Ελληνικές επιχειρήσεις με τον ερχομό της κρίσης ήταν η μείωση του προσωπικού και των ωρών απασχόλησης του προσωπικού και ταυτόχρονα η εφαρμογή ευέλικτων μορφών εργασίας με απώτερο αποτέλεσμα, η όλη αυτή κατάσταση να οδηγήσει στην σταδιακή αντικατάσταση της πλήρους και σταθερής εργασίας με άλλες νέες μορφές μερικής και ελαστικής εργασίας. Θεωρείται σημαντικό να αναφέρω ότι η εμφάνιση των νέων μορφών εργασίας δεν οφείλονται αποκλειστικά και μόνο στην εμφάνιση της οικονομικής κρίσης, το συγκεκριμένο θέμα είχε συζητηθεί πολλές φορές στα συμβούλια της Ευρωπαϊκής ένωσης αλλά και διεθνώς, απώτερος στόχος όλων αυτών των μεταρρυθμίσεων και μέτρων ήταν να βελτιωθεί η κατάσταση των επιχειρήσεων και να γίνουν πιο ανταγωνιστικές τόσο σε Ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Η οικονομική κρίση που εμφανίστηκε το 2008 στην Αμερική, επηρέασε πολλούς τομείς της οικονομίας στην συνέχεια. Λόγω της παγκοσμιοποίησης τα οικονομικά προβλήματα μετακινήθηκαν σε σχετικά γρήγορο χρονικό διάστημα σε όλες τις οικονομίες. Προβλήματα όπως η έλλειψη ρευστότητας επηρέασαν ένα πλήθος οικονομιών ανά τον κόσμο, όπως και την οικονομία της Ελλάδας. Η μείωση της ρευστότητας είχε ως αποτέλεσμα την συρρίκνωση της κατανάλωσης με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να εμφανίζουν κάποιες σημαντικές απώλειες κερδών και σε κάποιες περιπτώσεις ακόμη και ζημία. Στην εισαγωγή της εργασίας μας θα αναφερθούμε σε βασικές έννοιες σχετικά με το σκοπό, τα περιεχόμενα και την δομή της εργασίας μας.

Στο 1^ο κεφάλαιο θα αναφερθούμε σε κάποιες εισαγωγικές έννοιες γύρω από την οικονομική κρίση, προβάλλοντας και συνοψίζοντας ταυτόχρονα τα κύρια χαρακτηριστικά, τις συνέπειες και τις επιπτώσεις της. Παράλληλα θα προβούμε σε μία διεθνή ανασκόπηση των διεθνών εξελίξεων στην οικονομία από το 2008, έτος κατά το οποίο έκανε την εμφάνιση της η κρίση μέχρι σήμερα. Στο 2^ο κεφάλαιο εστιάζουμε στην εμφάνιση της κρίσης στην Ελλάδα σε συνδυασμό με τις πάγιες παθογένειες της οικονομίας της, οι οποίες και την κατέστησαν εξαιρετικά αδύναμη ώστε να ανταπεξέλθει απέναντι στις διεθνείς οικονομικές εξελίξεις και να προσαρμοστεί εύρυθμα με αυτές. Στο 3^ο κεφάλαιο παρουσιάζεται και εξετάζεται πως η οικονομική κρίση επηρέασε τον κλάδο των επιχειρήσεων, εστιάζοντας και ταυτόχρονα δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι επιχειρήσεις και στις αναμενόμενες κακουχίες αλλά και συγχρόνως στις στρατηγικές

που ακολούθησαν και κατά ποιό βαθμό αυτές απόδωσαν, έχοντας ως έδρα μία χώρα που αποτελεί μέλος της Ευρωζώνης. Θα εξετάσουμε διεξοδικά, λαμβάνοντας υπόψη τις εξελίξεις και στους τρεις παραγωγικούς κλάδους της Ελληνικής οικονομίας (πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή). Το 4^ο κεφάλαιο αναλύει τις μεταβολές που επέφερε η κρίση στις εργασιακές σχέσεις λαμβάνοντας υπόψη τις διάφορες νομοθετικές και θεσμικές αλλαγές που έχει επιφέρει η κρίση και κατεπέκταση τα μνημόνια εν μέσω περιόδου οικονομικής κρίσης για την Ελλάδα. Στο 5^ο κεφάλαιο αναφερόμαστε στο πως ακριβώς διαμορφώθηκαν οι εργασιακές σχέσεις στον Ελλαδικό χώρο κατά το χρονικό διάστημα της οικονομικής κρίσης, εστιάζουμε ταυτόχρονα στις κυριότερες αλλαγές γύρω από τις εργασιακές σχέσεις επιπλέον προβάλλουμε και τονίζουμε την σημαντικότητα των ανθρωπίνων πόρων, σε συνδυασμό με το πώς η οικονομική κρίση επέδρασε στην εργασιακή ανέλιξη και πορεία των εργαζομένων και πως συνέβαλε και επηρέασε την καριέρα τους σε συνδυασμό με την μελλοντική τους ανέλιξη και κλείνουμε το κεφάλαιο παραθέτοντας κάποια βασικά χαρακτηριστικά και κάποια συμπεράσματα. Εν συνέχεια στο 6^ο κεφάλαιο κάνουμε αναφορά στην εργασία γενικότερα και εστιάζοντας πιο σθεναρά στον καταμερισμό και στην αναδιαμόρφωση στον εργασιακό χώρο εν μέσω κρίσης, στις επιδράσεις των μνημονίων εντός του εργασιακού τομέα, παρατηρούμε τα επίπεδα ανεργίας πως μεταβλήθηκαν και πως διακυμάνθηκαν γενικότερα, και συνάμα οδηγούμαστε σε ένα νέο εργασιακό τοπίο με αφορμή την κρίση και τα μνημόνια, επίσης αντιπαραβάλλουμε τα επίπεδα μισθών σε σχέση με το κόστος εργασίας και κλείνουμε κάνοντας μία ολική αναδρομή σε όλο το φάσμα της περιόδου της κρίσης, καταλήγοντας στο πως επέδρασαν όλες αυτές οι αλλαγές γύρω από τον ψυχολογικό παράγοντα των εργαζομένων. Στο 7^ο κεφάλαιο κάνουμε μία έρευνα κάνοντας χρήση κάποιων στατιστικών στοιχείων γύρω από την εργασία μας και εξάγουμε κάποια συμπεράσματα γύρω από την μερική απασχόληση στην Ελλάδα για την περίοδο 2008-2019 και αναδύουμε και το φαινόμενο της υποαπασχόλησης και ταυτόχρονα μελετώντας το εκτενεστέρα σύμφωνα με τα στοιχεία μας. Στο 8^ο και τελευταίο κεφάλαιο κλείνουμε αναφέροντας τα κυριότερα συμπεράσματα.

***Λέξεις-κλειδιά:** Οικονομική Κρίση, Εργασιακές Σχέσεις, Εργασιακές Συμβάσεις, Κλίμακα αμοιβών και παροχών, Επιπτώσεις.*

Abstract

In this thesis, we aim to study and analyse the impact of the economic crisis on Greek businesses, and, in particular, we will focus on the conversions in employment contracts in Greece and more generally about work. In Greece, the entry of the global economic crisis has exposed to the surface chronic problems plaguing the Greek economy, which is directly linked to the effects on the manufacturing sectors. The main moves that Greek companies turned to have been to reduce staffing and staffing hours of the personnel and at the same time implement flexible working forms with the ultimate result, this whole situation leading to the gradual replacement of full and stable work with other new forms of partial and flexible work. It is important to mention that the emergence of new forms of work is not exclusively due to the emergence of the economic crisis, this issue has been discussed many times in European Union councils but also internationally, the ultimate goal of all these reforms and measures has been to improve the situation of businesses and become more competitive at both European and international level.

The financial crisis that hit America in 2008 affected many sectors of the economy in the aftermath. Due to the globalisation, financial problems have moved to a relatively rapid time in all economies. Problems such as the lack of liquidity have affected a number of economies around the world, as well as the Greek economy. The decrease in liquidity has resulted in a contraction of consumption, resulting in businesses experiencing significant loss of earnings and in some cases even loss. In the introduction to our thesis, we will refer to basic concepts about the purpose, content and structure of our thesis.

In Chapter 1, we will discuss some introductory concepts about the economic crisis while outlining and summarising at the same time its main features, consequences and impacts. At the same time we will be conducting an international review of international developments in the economy since 2009, the year when the crisis has emerged until today. In Chapter 2, we focus on the emergence of the crisis in Greece in combination with the constant pathogens of its economy, which have made it extremely weak in the face of the international economic developments. Chapter 3 presents and examines how the financial crisis affected the business sector, paying particular attention to the problems they faced and to the expected hardships but also to the strategies that followed and to what extent they yielded, basing on a country which is a member of the Eurozone. We will be examining in detail, taking into account developments in all three productive sectors of the Greek economy (primary, secondary, tertiary). Chapter 4 analyses the changes brought about by the crisis in labor relations, taking into account the various legislative and institutional changes brought about by the crisis and the subsequent memoranda in the midst of a period of economic crisis for Greece. In the last chapter we outline the main conclusions. Chapter 5 deals with exactly how industrial relations were formed in Greece at the time of the economic crisis. At the same time, we focus on the major

changes around labour relations while simultaneously highlighting and emphasizing the importance of human resources, in combination with how the financial crisis has impacted employees' career development and career paths and how it has contributed to and influenced their careers in conjunction with their future growth, and we close the chapter by listing some key features and some conclusions. Then in Chapter 6 we refer to work in general and focusing more strongly on division and remodeling in the workplace in the midst of a crisis, on the effects of memoranda within the workplace we observe the levels of unemployment that have changed and fluctuated in general, and we are headed to a new workplace due to the crisis and the memoranda, we also compare wage levels with regard to labour costs and close by giving a comprehensive look back at the whole spectrum of the crisis period, concluding how all these changes affected the psychological factor. In Chapter 7 we do a survey using some statistics about our work and draw some conclusions about part-time employment in Greece for the period of 2008- 2019 and emerge the phenomenon of underemployment while simultaneously studying it more extensively according to our data. In the last chapter we outline the main conclusions.

Keywords: *Financial Crisis, Employment Relations, Employment Contracts, Pay scale and benefits, Impacts.*

Κεφάλαιο 1^ο: Εισαγωγή

1.1 Εισαγωγή

Η χρηματοοικονομική κρίση που ξέσπασε στην Αμερική και αφορούσε την αγορά δανείων υπό υποθήκη με υψηλό κίνδυνο, επέφερε προβλήματα άμεσα και σε ευρύτερους τομείς της οικονομίας γενικότερα. Στις αρχές του 2007 σημειώθηκε μία ισχυρή πτώση των τιμών στον τομέα των αγοραπωλησιών των κατοικιών ύστερα από μία συνεχή άνοδο η οποία διήρκεσε επί πέντε συναπτά έτη, δημιουργώντας διαταράξεις στον κλάδο των οικοδομών, σαφώς ιδιαίτερα ισχυρή αναφορικά με τον πιστωτικό τομέα. Έχοντας υπόψη και τον θεσμό της παγκοσμιοποίησης, η έλλειψη ρευστότητας πυροδότησε εν γένει την οικονομική κρίση που μεταφέρθηκε πολύ σύντομα σε όλες τις οικονομίες του κόσμου, συμπεριλαμβανομένης και αυτής της Ελλάδος, φέρνοντας στο φώς το υπερβολικό δημόσιο χρέος και παράλληλα την αδυναμία διαχείρισης του από το Ελληνικό δημόσιο, το οποίο είχε την τάση να διογκώνετε με ανεξέλεγκτους ρυθμούς.

Γενικότερα όλα αυτά είχαν σαν αποτέλεσμα να οδηγήσουν σε μία έντονη πτώση της αγοράς δανείων, που σχετίζονταν με την αγορά κατοικίας, ενώ οι τράπεζες η μία μετά την άλλη εμφάνιζαν ελάχιστα κέρδη και σε πολλές περιπτώσεις ακόμη και ζημίες, σχετικά πάντα με το ποσοστό επένδυσης με το οποίο συμμετείχαν σε τέτοιες περιπτώσεις, είχαμε μία έντονα εμφανή αναστροφή των ισολογισμών που εμφάνιζαν τα χρηματοπιστωτικά συστήματα πλέον. Τα επιτόκια σταδιακά στην αγορά του διατραπεζικού συστήματος ξεκίνησαν να αυξάνουν ραγδαία, δημιουργώντας έτσι στην αγορά μία κατάσταση αβεβαιότητας, δημιουργήθηκε κοινώς μία φούσκα λόγω της υπερκατανάλωσης των στεγαστικών δανείων. Η Ελλάδα χάνει την αξιοπιστία της απέναντι στις διεθνείς αγορές κεφαλαίων, η χώρα ως μόνη λύση πλέον οδηγήθηκε στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), συνακολούθως στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), η συγκεκριμένη προσφυγή βοήθησε κατά πολύ την χώρα μας ώστε να αποφύγει την στάση πληρωμών, κοινώς να μην οδηγηθεί η Ελλάδα σε μία χρεοκοπία με καταστροφικές συνέπειες για την ίδια την χώρα αλλά και ολόκληρη την κοινωνία και να καταλήξει να υιοθετήσει ένα αυστηρό πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής που θα συνδέονταν άμεσα με την λιτότητα.

Στην χώρα μας οι συνέπειες της κρίσης ήταν πολύ εμφανείς-αισθητές, καθώς επηρέασε πολλούς κλάδους όπως αυτόν της παραγωγής. Η έλλειψη ρευστότητας έφερε μείωση στην ζήτηση και στην κατανάλωση και διαδοχικά αυτή η μείωση μεταφέρθηκε και στον κλάδο της παραγωγής. Οι επιχειρήσεις παρουσίασαν μία αυξημένη μείωση των κερδών, μεγάλο ποσοστό αυτών εμφάνισε και σημαντικές ζημίες. Το αποτέλεσμα όλων αυτών, ένα μεγάλο ποσοστό επιχειρήσεων να κλείσουν, κάποιο άλλο ποσοστό αυτών να μεταναστεύσουν σε γειτονικές χώρες με φθηνότερο εργατικό δυναμικό σε συνδυασμό με το μικρότερο λειτουργικό κόστος των

επιχειρήσεων τους, επίσης οι επιχειρήσεις που παρέμειναν εν λειτουργία στην Ελλάδα πολλές από αυτές προχώρησαν σε σημαντικές μειώσεις στο εργατικό τους δυναμικό, πετυχαίνοντας έτσι μία μείωση του λειτουργικού τους κόστους, σε συνδυασμό με μία νέα τάση αυτής της εποχής την εφαρμογή ευέλικτων μορφών εργασίας. Είχαμε δηλαδή την αντικατάσταση της πλήρους και σταθερής εργασίας με άλλες μορφές μερικής, ελαστικής και εκ περιτροπής εργασίας. Τέτοια παραδείγματα μορφών εργασίας αποτελούν η εκ περιτροπής απασχόληση, η μερική εργασία, οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου κτλ.

Η εργασία αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα των ανθρώπων και μάλιστα ανήκει στην κατηγορία εκείνη των πιο σύγχρονων δικαιωμάτων, που πολύ σωστά αποκαλούνται κοινωνικά δικαιώματα. Στην Ελλάδα τα κοινωνικά δικαιώματα προστατεύονται και Συνταγματικά, υπό την έννοια όχι της υποχρεωτικότητας αλλά της μη ύπαρξης νόμου αντίθετου σε αυτά. Η εργασία λοιπόν, ως κοινωνικό δικαίωμα και κυρίως ως μέσο βιοπορισμού, έχει κεντρική σημασία στη ζωή του ανθρώπου και προστατεύεται Συνταγματικά με το άρθρο 22, παράγραφος 1 όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται:

«Η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού. Όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας.»

Φυσικά, εκτός της παραπάνω συνταγματικής κατοχύρωσης, το δικαίωμα της εργασίας οριοθετείται και προστατεύεται και από πλήθος νομοθετημάτων που ρυθμίζουν την αγορά εργασίας¹ ενώ και η Ενωσιακή Νομοθεσία έχει λάβει μέριμνα για την προστασία του εργασιακού δικαιώματος με ξεχωριστές οδηγίες και κανονισμούς² που ενισχύουν την διαδικασία ομοσπονδιοποίησης. Για παράδειγμα, η Ε.Ε. με την οδηγία 93/104/EC για τη διαχείριση του χρόνου εργασίας περιόρισε το μέγιστο όριο εργασίας σε 48 ώρες ανά εβδομάδα και όρισε ελάχιστη περίοδο ανάπαυσης 11 ωρών το 24ωρο. Παρά το γεγονός ότι η οδηγία είναι υποχρεωτική για όλα τα Κράτη Μέλη, στη Μεγάλη Βρετανία είναι δυνατή η παραβίαση του ορίου των 48 ωρών εργασίας εβδομαδιαίως. Στο άλλο άκρο, η Γαλλία έχει υιοθετήσει αυστηρότερα μέτρα από τα προβλεπόμενα στην οδηγία περιορίζοντας την εβδομάδα εργασίας σε 35 ώρες παρά το γεγονός ότι επιτρέπει κατ' εξαίρεση και τη δυνατότητα μεγαλύτερης διάρκειας εργασίας. Συνεπώς το δικαίωμα της εργασίας αντιμετωπίζεται με μια «χαλαρότητα» στις ευρωπαϊκές χώρες.

Η διεθνής τάση στο πεδίο της διοίκησης των επιχειρήσεων και διαχείρισης καταδεικνύει την ανάγκη για εφαρμογή μεθόδων, τεχνικών και εργαλείων στη διοικητική και λειτουργική δράση των επιχειρήσεων, προκειμένου να καταστούν πιο αποδοτικές και να μπορούν να επιτελέσουν με πιο αποτελεσματικό και ποιοτικό

¹ Στη χώρα μας, πρόσφατα ψηφίστηκε ο Ν.4488/2017 (ΦΕΚ 117/Α'/2017).

² <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=157&langId=el>

τρόπο το σύγχρονο ρόλο τους, προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες που επιβάλλει η εποχή.

Η αναγκαιότητα αυτή απαντάται με μεγαλύτερη ένταση στις μικρότερες Ελληνικές επιχειρήσεις εξαιτίας της περιορισμένης ύπαρξης διαθέσιμων πόρων αλλά και της ύπαρξης διαχρονικών παθογενειών και ελλείψεων, οι οποίες οδηγούν σε ένα σύστημα διοίκησης το οποίο λειτουργεί με παρωχημένες μεθόδους και διαδικασίες, με άμεση συνέπεια την αδυναμία επίτευξης της επιζητούμενης αύξησης της παραγωγικότητας και της αποτελεσματικότητας τους.

1.2 Σκοπός Εργασίας

Στην συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχουμε ως σκοπό να μελετήσουμε και να ερευνήσουμε την επίδραση, τον αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης, στην επίδοση των Ελληνικών επιχειρήσεων καθώς και τις αλλαγές, αναμορφώσεις στις εργασιακές σχέσεις στον Ελληνικό χώρο από τις επιδράσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Είναι υψίστης σημασίας να μελετήσουμε και να δούμε πως αυτή η κρίση επηρέασε την ζωή των Ελλήνων πολιτών, σε όλους τους τομείς της ζωής τους. Απώτερος στόχος λοιπόν της εργασίας μας τίθεται η έρευνα γύρω από την εργασία γενικότερα εν μέσω αυτής της περιόδου, σε συνδυασμό με τη μελέτη των αναμορφώσεων στις εργασιακές σχέσεις από την έναρξη της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης και πιο συγκεκριμένα γύρω από τους κάτωθι όρους συμβάσεων εργασίας:

1. Χρόνος Εργασίας
2. Μερική Απασχόληση
3. Ομαδικές Απολύσεις
4. Συλλογικές Συμβάσεις / Συνδικαλιστικά Δικαιώματα
5. Φορείς Εργασίας
6. Συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση των εργασιακών σχέσεων και γενικότερα του γενικότερου πλάνου εργασίας εν περιόδου κρίσης που υφίσταται εντός των εργασιακών χώρων των επιχειρήσεων στην Ελλάδα.

1.3 Καινοτομία της Εργασίας

Το περιεχόμενο του σκοπού της έρευνας που προτείνεται για την παρούσα διπλωματική μεταπτυχιακή διατριβή όπως αυτό καταδείχτηκε προηγουμένως, σχετίζεται άμεσα με την ανάγκη για εκπόνηση περισσότερων μελετών που θα σχετίζονται με την χρήση αρχών, μεθόδων και εργαλείων για τον εκσυγχρονισμό και την αύξηση της αποδοτικότητας των επιχειρήσεων, προκειμένου να εναρμονιστούν με τις επιταγές και τάσεις του σύγχρονου management. Ο αριθμός μελετών στο

προαναφερθέν πεδίο κρίνεται μη επαρκής και επομένως η διεξαγωγή της προταθείσας ερευνητικής δράσης κρίνεται αναγκαία.

Προχωρώντας, σε σχέση με τη σπουδαιότητα της προταθείσας διπλωματικής εργασίας, στην περίπτωση που αυτή αναδειξει ζητήματα όπως η μη επάρκεια εφαρμογής των υιοθετημένων αρχών στο σύνολο των Ελληνικών επιχειρήσεων ή η απροθυμία των εργαζομένων να κινηθούν προς την κατεύθυνση της εφαρμογής αυτών στις δράσεις των ελληνικών επιχειρήσεων, μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα για επανεξέταση των ζητημάτων από τις αρμόδιες αρχές και οργανισμούς, με σκοπό την εξάλειψη αυτών των φαινομένων.

Στο ίδιο μήκος κύματος, η σωστή διαχείριση των εργασιακών σχέσεων, μπορεί να καταδείξει το βαθμό εναρμόνισης αυτών με τα προβλεπόμενα από τις θεωρητικές προσεγγίσεις που σχετίζονται με τον τρόπο αποδοτικής εφαρμογής τους, στην πραγματικότητα των σύγχρονων ελληνικών επιχειρήσεων. Σε μια τέτοια βάση, θα είναι εφικτή η υιοθέτηση στοχευμένων διορθωτικών ενεργειών με σκοπό την εξάλειψη αποκλίσεων που θα παρατηρηθούν κατά την εξαγωγή συμπερασμάτων από τη διεξαχθείσα ερευνητική δράση.

Η ανίχνευση του βαθμού στον οποίο οι προϊστάμενοι και οι διευθυντές των ελληνικών επιχειρήσεων συμφωνούν με την άποψη ότι η σωστή διαχείριση των εργασιακών σχέσεων αυξάνει την αποδοτικότητα αυτών, θα συνδράμει αποφασιστικά στην ανίχνευση της έντασης με την οποία τα ηγετικά στελέχη των ελληνικών επιχειρήσεων εμφανίζουν μια πραγματική δυναμική για εισαγωγή της αλλαγής και των αρχών του σύγχρονου management στο σύνολο των ελληνικών επιχειρήσεων, πέραν παρωχημένων προσκολλήσεων σε ξεπερασμένες αντιλήψεις και μεθόδους επιτέλεσης της διοικητικής δράσης.

Εν γένει, το σύνολο των ευρημάτων σε σχέση με τα παραπάνω, θα συμβάλει κομβικά στην εξαγωγή συμπερασμάτων σε σχέση με τους παράγοντες της αποδοτικότητας, της επάρκειας εφαρμογής εργαλείων σύγχρονης διοίκησης, της προθυμίας των εργαζομένων για ενσωμάτωση της εξέλιξης, του ενδεδειγμένου τρόπου εφαρμογής των σύγχρονων εργαλείων διοίκησης σύμφωνα με τις καλές πρακτικές και της μελλοντικής δυναμικής για περαιτέρω υιοθέτηση εργαλείων αύξησης της αποτελεσματικότητας στις ελληνικές επιχειρήσεις, με τους παράγοντες αυτούς να αποτελούν συνιστώσες αυξημένης σπουδαιότητας για την επίτευξη του σκοπού της μετάβασης του κλάδου των ελληνικών επιχειρήσεων από μια κατάσταση μειωμένης και περιορισμένης παραγωγικότητας σε μια κατάσταση εύρυθμης και αποδοτικής λειτουργίας.

1.4 Δομή Εργασίας

Η παρούσα διπλωματική αποτελείται από οχτώ κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο εμπεριέχεται μία εισαγωγή που περιλαμβάνει βασικές πληροφορίες γύρω από το

περιεχόμενο, το σκοπό και τέλος τη δομή της διπλωματικής. Στο δεύτερο κεφάλαιο κάνουμε μία εκτενέστερη αναφορά γύρω από την οικονομική κρίση, παραθέτοντας ποιες οι επιπτώσεις της στον ελλαδικό χώρο και πως επηρέασε τη χώρα γενικότερα, αναφερόμαστε σε κάποια κύρια χαρακτηριστικά της, ποιες οι νέες εξελίξεις των αγορών που διαμορφώθηκαν και πως αναδείχθηκαν στο νέο προσκήνιο, τα στάδια και τα αίτια της κρίσης επί καλώντας κάποιες βασικές οικονομικές θεωρίες, παραθέτουμε επίσης κάποια αποτελέσματα αναφέροντας ταυτόχρονα και τις επιπτώσεις της ύφεσης και κάνοντας ταυτόχρονα μία παγκόσμια αναδρομή σε διεθνές επίπεδο. Στο τρίτο κεφάλαιο αναφερόμαστε στη γενικότερη μάστιγα της οικονομικής κρίσης, αναδύουμε και τις νέες εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία, προσδιορίζοντας ως μη εποικοδομητικές τις ενδείξεις προσαρμογής, πως επέδρασε η έλλειψη της ρευστότητας και πως λειτούργησε ο μηχανισμός αποπληρωμής του χρέους σε μία τέτοια περίοδο ύφεσης, μελετάμε την περίπτωση της Ελλάδας εκτενέστερα και το συνδυασμό με την ένταξη της στον Ευρωπαϊκό μηχανισμό στήριξης και τα μέτρα που λήφθηκαν και πως επέδρασαν. Στο τέταρτο κεφάλαιο μελετάμε την επίδραση της οικονομικής κρίσης, πως επηρέασε την επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων και κατά πόσο ευδοκίμησαν, σε συνδυασμό με κάποιες ενέργειες και δράσεις που ελήφθησαν προκειμένου να ανακάμψουν και να ευδοκιμήσουν και ποια τα μέτρα λήψης αντιμετώπισης της, αναφερόμαστε στα είδη των επιχειρήσεων που αναδύθηκαν εν μέσω της ύφεσης, πως επηρεάστηκε η γενικότερη απόδοση των επιχειρήσεων, οι επιπτώσεις της σε κάποιους βασικούς τομείς και οι τρόποι αντιμετώπισης, επίσης αναφέρουμε κάποια παραδείγματα περιπτώσεων εστιάζοντας στον ανταγωνισμό ανάμεσα σε κάποιες επιχειρήσεις του κλάδου των τροφίμων και πως αντέδρασαν απέναντι στην κρίση και τέλος αναδεικνύουμε κάποιες έξυπνες κινήσεις και στρατηγικές. Στο πέμπτο κεφάλαιο η μελέτη μας προσδιορίζεται γύρω από τις εργασιακές σχέσεις γενικότερα στον Ελλαδικό χώρο, αναλύοντας τις σημαντικότερες αλλαγές γύρω από τις εργασιακές σχέσεις. Εν συνέχεια στο 6^ο κεφάλαιο κάνουμε αναφορά στην εργασία γενικότερα και εστιάζοντας πιο σθεναρά στον καταμερισμό και στην αναδιαμόρφωση στον εργασιακό χώρο εν μέσω κρίσης, στις επιδράσεις των μνημονίων εντός του εργασιακού τομέα, παρατηρούμε τα επίπεδα ανεργίας πως μεταβλήθηκαν και πως διακυμάνθηκαν γενικότερα, και οδηγούμαστε σε ένα νέο εργασιακό τοπίο με αφορμή την κρίση και τα μνημόνια, επίσης αντιπαραβάλλουμε τα επίπεδα μισθών σε σχέση με το κόστος εργασίας και κλείνουμε κάνοντας μία ολική αναδρομή και μία αναφορά σε όλο το φάσμα της περιόδου της κρίσης καταλήγοντας στο πως επέδρασαν όλες αυτές οι αλλαγές γύρω από τον ψυχολογικό παράγοντα. Στο 7^ο κεφάλαιο κάνουμε μία έρευνα κάνοντας χρήση κάποιων στατιστικών στοιχείων γύρω από την εργασία μας και εξάγουμε κάποια συμπεράσματα γύρω από την μερική απασχόληση στην Ελλάδα για την περίοδο 2008-2019 και αναδύουμε και το φαινόμενο της υποαπασχόλησης και ταυτόχρονα μελετώντας το εκτενέστερα σύμφωνα με τα στοιχεία μας. Στο 8^ο και τελευταίο κεφάλαιο αναφέρουμε τα κυριότερα συμπεράσματα.

Κεφάλαιο 2^ο: Η Οικονομική Κρίση Πλήττει την Ελλάδα

2.1 Η έννοια της οικονομικής κρίσης

Η έννοια του όρου οικονομική κρίση ορίζεται ως το φαινόμενο εκείνο κατά το οποίο μία οικονομία χαρακτηρίζεται από μία διαρκή και έντονη μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας, ήτοι των διαφόρων μικροοικονομικών μεγεθών της οικονομίας, όπως το εθνικό προϊόν, η απασχόληση, οι επενδύσεις, οι τιμές κλπ.. Έναν από τους πιο σημαντικούς δείκτες οικονομικής δραστηριότητας αποτελούν οι επενδύσεις, οι οποίες με τις εκάστοτε μεταβολές τους, αυξομειώσεις, συμπαρασύρουν μαζί τους και όλα τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη. Από το 2008 η παγκόσμια οικονομική κρίση υπεισήρθε και στην ελληνική οικονομία πλήττοντας την σοβαρά και ανεπανόρθωτα, με τραγικές συνέπειες τόσο για την ίδια την χώρα, τους πολίτες της και την κοινωνία όλη γενικότερα. Η ελληνική οικονομία υπεισήλθε σε μία φάση ύφεσης λόγω της διεθνούς οικονομικής κρίσης που ξέσπασε, με έντονα χαρακτηριστικά όπως η αυξητική τάση των ποσοστών ανεργίας σε συνδυασμό με την συρρίκνωση των αγορών, τα οποία και τα δύο συνδυαστικά επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό την ελληνική οικονομία, επίσης σημαντικό ρόλο στην επιδείνωση της όλης αυτής κατάστασης έπαιξαν και η περιορισμένη κυκλοφορία χρήματος σε συνδυασμό με τις έντονα μειωμένες επενδύσεις κεφαλαίων. Η οικονομική κρίση του 2008 αποδυνάμωσε την ελληνική οικονομία σε σημαντικό βαθμό, έβγαλε στο φως ελληνικές αδυναμίες του παρελθόντος, επέφερε αλλαγές στις καταναλωτικές συνήθειες των Ελλήνων που κατανάλωναν ασύστολα σε σημαντικά υψηλότερα ποσοστά σε σχέση με τον μέσο ευρωπαίο, αναφορικά σύμφωνα με τους (Sklias and Maris, 2013) και (Papap, 2010).

Ο κυριότερος παράγοντας που οδήγησε στην επιδείνωση της ελληνικής οικονομικής κρίσης αποτελεί σαφέστατα το δημοσιονομικό, η Ελλάδα αδυνατεί να διαχειριστεί κατάλληλα τα ελλείμματα της που έχουν δημιουργηθεί από την κακή και σαθρή δημοσιονομική πολιτική και συνάμα διαχείριση (Sklias and Maris, 2013).

Ένα άσχημο φαινόμενο που κυριαρχούσε κατά το παρελθόν στην Ελλάδα ήταν οι πελατειακές σχέσεις που εξελίσσονταν και αναπτύσσονταν ανάμεσα σε πολίτες και κοινωνία. Προκειμένου να επωφεληθούν της ψήφου τους πολλά κυβερνητικά στελέχη διόριζαν άτομα χωρίς τις απαραίτητες γνώσεις σε δημόσιες υπηρεσίες, αυτός ήταν και ένας παράγοντας όπου επηρέασε θα λέγαμε κατά κάποιο βαθμό και την σωστή και εύρυθμη λειτουργία του όλου συστήματος. Επίσης να αναφερθούμε και στις ασύστολες εξοπλιστικές δαπάνες με απώτερο σκοπό την ασφάλεια της χώρας σε συνδυασμό με την ισορροπία της δημοκρατίας και της ειρήνης, και οι οποίες τελικά είχαν σαν αμφότερο αποτέλεσμα τις υπερβολικά υπεράριθμες δαπάνες του δημοσίου χρήματος για εξοπλιστικά συστήματα και οπλικά συστήματα, υπέρ κοστολογημένα πολλές φορές και που τελικά δεν αποκρίνονταν σε καμία περίπτωση στην αξία τους, σε συνδυασμό με τις τεράστιες μίζες που

κινιόντουσαν κάτω από το τραπέζι πολλών μεσολαβητών κυβερνητικών υπαλλήλων, πράγμα που επίσης συνέβαινε και για πολλά μεγάλα οικονομικά δημόσια έργα (Sklias and Maris, 2013, Papas, 2010).

Έναν σημαντικό παράγοντα διαδραματίζει σαφώς και η φοροδιαφυγή η οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην επιδείνωση της οικονομικής κρίσης, από τα αρχικά στάδια ίδρυσης του ελληνικού κράτους αποτελεί μείζον ζήτημα που βασανίζει και ταλαιπωρεί την Ελλάδα. Είναι προφανές ότι προς την φοροδιαφυγή καταφεύγουν επί το πλείστον οι επιχειρήσεις, οι ελεύθεροι επαγγελματίες δηλαδή τα ανώτερα οικονομικά στρώματα και σε μικρότερο βαθμό οι απλοί καθημερινοί εργαζόμενοι και μικρομεσαίοι. Ενώ κρίνεται απαραίτητο να αναφέρουμε ότι από τις αρχές της δεκαετίας του 90' είχαν κάνει έντονα αισθητή την παρουσία τους στην Ελλάδα ένας υπέρογκος αριθμός πολυτελών βιλών, επίσης είχαμε την εμφάνιση ακριβών κότερων σε πλήθος Ελληνικών μαρίνων, ακριβά αυτοκίνητα, έτσι είχαμε την εμφάνιση μίας νέας τάξης, αυτής των νεόπλουτων η οποία θα λέγαμε ότι ήταν υπεράριθμη κατά κάποιο βαθμό. Τέλος είχαμε την δημιουργία μίας σωρείας υπερπολυτελών κατοικιών σε δασικούς χώρους, ακόμη και σε παραθαλάσσιες περιοχές μπροστά στη παραλία στο κύμα, σε συνδυασμό τέλος με τις αλλεπάλληλες πωλήσεις δημοσίων οικοπέδων και χωρικών, χωρίς βέβαια την τήρηση των απαιτούμενων προϋποθέσεων με σαφή έλλειψη της απαιτούμενης διαφάνειας που προβλέπονταν σε τέτοιες περιπτώσεις αγοραπωλησιών (Featherstone, 2005).

Ένας άλλος παράγοντας που ενίσχυσε την ανάπτυξη της κρίσης και την προώθηση της, είναι και οι αλόγιστες επιχορηγήσεις που παρέχονταν χωρίς κανένα σθένος από το τραπεζικό σύστημα, συμπεριλαμβανομένων όλων των τύπων δανείων και των ξέφρενων χορηγήσεων των πιστωτικών καρτών. Είχε γίνει σχεδόν θεσμός η παροχή δανείων σε νοικοκυριά, τα οποία αργότερα αδυνατούσαν να τα ξεχρεώσουν και να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις τους, έτσι ώστε οι τράπεζες να φτάνουν σε μία κατάσταση να χάνουν χρήματα μέσα από αυτό το όλο σύστημα, επίσης η απεριόριστη χορήγηση πιστωτικών καρτών χωρίς κανένα μέτρο είχε ωθήσει πλήθος καταναλωτών να καταφεύγουν σε άσκοπες αγορές, για αγορά ηλεκτρικών συσκευών, αυτοκινήτων, πακέτων διακοπών και πακέτων ομορφιάς και στο τέλος λόγω των ξέφρενων σπαταλών αδυνατούσαν να αποπληρώσουν τις απαιτήσεις της κάρτας με απώτερο αποτέλεσμα και πάλι οι τράπεζες να χάνουν μέρος από τα επιχορηγούμενα κεφάλαια τους και έτσι η συσσώρευση όλων αυτών των επικείμενων μη εξυπηρετούμενων δανείων έφερε σε μία πολύ δύσκολη κατάσταση το όλο τραπεζικό σύστημα.

Τέλος η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας σε συνδυασμό με το άνοιγμα των διεθνών αγορών αποτελούν έναν από του κυριότερους παράγοντες για τους οποίους η Ελλάδα έφτασε να βρίσκεται σε μία τόσο άσχημη κατάσταση λόγω της κρίσης, εκτός βέβαια και της κακής εσωτερικής διαχείρισης της οικονομίας που γινόταν κατά το παρελθόν και επί πολλά συναπτά έτη και για την οποία δεν πρέπει να τη ξεχνάμε. Είχαμε την φυγή μεγάλου αριθμού ελληνικών επιχειρήσεων σε άλλες χώρες οικονομικά ασθενέστερες με φθηνότερα εργατικά χέρια και φτηνότερο γενικότερα λειτουργικό κόστος, παρόλο που ο ελληνικός μισθός κατατάσσεται στους

χαμηλότερους στην δυτική Ευρώπη. Είχαμε το κλείσιμο χιλιάδων επαρχιακών και τοπικών επιχειρήσεων οι οποίες μπροστά στον ερχομό της κρίσης αδυνατώντας να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους έβαλαν λουκέτο, επίσης ένα πλήθος επιχειρήσεων μεταφέρθηκε σε βαλκανικές χώρες, έχοντας την υπόνοια οι επιχειρηματίες, ότι επενδύοντας σε τέτοιου είδους χώρες οι επενδύσεις τους θα αποφέρουν υψηλότερα κέρδη σε σχέση πάντα με το αν έκαναν τις ίδιες επενδύσεις αντίστοιχα στην Ελλάδα (Featherstone and Papadimitriou, 2008), έχοντας έτσι φτάσει σε μία κατάσταση όπου σημαντικό ποσοστό σημαντικών κεφαλαίων και επενδύσεων να χάνονται και να υπολείπονται της εσωτερικής οικονομίας της Ελλάδος και γενικότερα να έχουμε δεινές απόλυες όσον αναφορά τον κρατικό προϋπολογισμό.

Τέλος η Ελληνική ναυτιλία υπέστη και αυτή πληγές παρόλο που είναι από τις πιο ισχυρές και παραμένει φυσικά, αλλά ένας μεγάλος αριθμός πλοίων επέλεξαν να βρίσκονται κάτω από άλλης εθνικότητας σημαία όπου τα έξοδα και οι γραφειοκρατικές απαιτήσεις είναι σαφώς μειωμένα και περιορισμένα αντίστοιχα σε σχέση με την Ελλάδα, αξιοσημείωτο και δεν πρέπει να το ξεχνάμε ότι η ελληνική ναυτιλία και ο ελληνικός εμπορικός στόλος αποτελούν την κυριότερη πηγή εισαγωγής συναλλάγματος για την Ελλάδα, πράγμα για το οποίο θα έπρεπε η ελληνική κυβέρνηση να ενισχύει αυτό τον κλάδο και να μεριμνεί συνεχώς για την βελτίωση, ενίσχυση και ανάπτυξη του, συνεχώς και αδιαλείπτως. Είναι αναγκαίο να αναφέρουμε ότι περί το 85% των πληρωμάτων είναι ξένης εθνικότητας από κράτη της Ανατολικής Ευρώπης και της Ασίας. Τέλος επίσης δεν εκμεταλλευόμαστε κατάλληλα αυτό τον κλάδο, την στιγμή που η χώρα παράγει από τα καλύτερα γεωργικά προϊόντα έχοντας μία τεράστια γκάμα και τη στιγμή που θα μπορούσε να κατακτήσει πολλές αγορές παγκοσμίως, αντί να κάνουμε εξαγωγές, οι εισαγωγές μας σαν χώρα βρίσκονται σε πολύ υψηλά επίπεδα άκρος αδικαιολόγητα (Featherstone and Papadimitriou, 2008).

2.2 Χαρακτηριστικά οικονομικής κρίσης

Κάθε είδος κρίσης συνήθως οφείλεται σε κάποιες αιτίες, επηρεάζεται από διαφορετικούς παράγοντες κάθε φορά, εμφανίζεται με διαφορετική ομοιογένεια και εκδηλώνεται σε διαφορετικό εύρος, έκταση και ένταση. Ωστόσο όλο το σύνολο των κρίσεων που έχουν ξεσπάσει κατά το παρελθόν χαρακτηρίζονται από :

1. Υψηλό αίσθημα κινδύνου, αβεβαιότητας, δυσπιστίας, ανασφάλειας και επιφύλαξης,
2. έντονες αναταράξεις των αγορών,
3. αναταράξεις σε όλο το φάσμα της κοινωνίας,
4. διαρκή προβολή και έντονη συζήτηση τόσο από τα τοπικά όσο και από τα διεθνή μέσα μαζικής ενημέρωσης, γεγονός που μπορεί να πλήξει ανεπανόρθωτα την εικόνα της χώρας που βιώνει την οικονομική κρίση.

Γενικότερα και σύμφωνα με τους Sklias (2013) και Papas (2010) φτάσαμε στην κρίση λόγω κάποιων γεγονότων τα οποία την πυροδότησαν και συνέβαλαν αφετέρου μαζικά και τα αναφέρουμε παρακάτω:

- Η αγορά των κατοικιών κατέρρευσε
- Την μη ύπαρξη ενός ισχυρού πλαισίου νομοθεσίας περί των αγορών
- Οι λάθος ενέργειες και πολιτικές από τις εκάστοτε αρχές
- Οι υψηλοί μισθοί σε συνδυασμό με τα μπόνους των υψηλόβαθμων στελεχών των τραπεζών, οι οποίοι επιδίωκαν την αύξηση της παραγωγής ώστε να απολαμβάνουν τις έξτρα απολαβές
- Η χωρίς κανέναν έλεγχο και περιορισμό απελευθέρωση των αγορών
- Η κακή αξιολόγηση των προϊόντων από τους διεθνείς οίκους
- Η δανειοδότηση μεγάλων κεφαλαίων σε επιχειρήσεις και νοικοκυριά χωρίς τις απαιτούμενες εξασφαλίσεις, ώστε να μειώνεται ο κίνδυνος
- Τέλος η δέσμευση των δανείων που αφορούσαν κατοικίες με την εισχώρηση παράγωγων επενδυτικών προϊόντων

Η παγκόσμια οικονομική κρίση, εμφανίστηκε αρχικά με μία χρηματοπιστωτική μορφή, σε αυτό φυσικά συνετέλεσε και κατά κάποιο τρόπο και η κατάρρευση της LehmanBrothers κύριας Αμερικάνικης τράπεζας, περί τα τέλη του Σεπτεμβρίου 2008 η οποία επηρέασε τόσο το τραπεζικό όσο και το χρηματοπιστωτικό σύστημα, δημιουργήθηκαν έντονα προβλήματα και αναταραχές γύρω από τη διατραπεζική αγορά δανεισμού, όπου πολλές τράπεζες αδυνατούσαν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις της αγοράς που όλο και αυξάνονταν, η κρίση τελικά πήρε την μορφή με το πέρας του χρόνου δημοσιονομικής η οποία ενισχύθηκε έντονα με την αύξηση των δημόσιων ελλειμμάτων και παράλληλα του δημόσιου χρέους (Zavras et al., 2012).

Η δημοσιονομική κρίση επηρέασε με διαφορετικό τρόπο και βαθμό κάθε χώρα, εισχώρησε και επηρέασε περισσότερο χώρες οι οποίες υπέφεραν από αυξημένο δημόσιο χρέος και έλλειμμα, αυξημένο ιδιωτικό χρέος και πλήθος διαρθρωτικών προβλημάτων, επίσης χώρες οι οποίες εξαρτιόταν κατά ένα μεγάλο βαθμό από άλλες ευρωπαϊκές χώρες λόγω των συναλλαγών τους με τις διεθνείς αγορές. Τέλος ήταν αισθητή η μεταφορά της κρίσης από μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες σε άλλες μικρότερες, μία τέτοια περίπτωση αποτελεί και η Ελλάδα, η οποία είναι μία μικρή χώρα με περιορισμένες εξαγωγές και από την άλλη μεγάλες εισαγωγές για την κάλυψη των αναγκών της σαν χώρα, μίας και είναι μία μικρή οικονομία και δεν είναι κλειστή ώστε να μπορεί να ικανοποιεί τις ανάγκες της και να μπορεί να αυτοεξυπηρετηθεί με την υπάρχουσα παραγωγή της.

Κατά περιόδους έχουν κάνει την εμφάνιση τους διάφορες μορφές κρίσεων, άλλοτε πιο έντονες και άλλοτε πιο ήπιες, οι οποίες φέρουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Παρακάτω θα αναφέρουμε κάποια κοινά χαρακτηριστικά σύμφωνα με τον (Πουρνάρας, 2012) που εμφανίζονται κατά το ξέσπασμα μίας οικονομικής κρίσης:

Γρήγορες εξελίξεις στις αγορές

Όταν εν μέσω μίας οικονομικής σταθερότητας ξεσπάει μία οικονομική κρίση, δημιουργείτε μία αναστάτωση στην όλη αγορά, έχουμε σπασμωδικές και απότομες κινήσεις τόσο από τους καταναλωτές όσο και από τους επιχειρηματίες. Όλοι σπεύδουν να σκεφτούν τρόπους και κινήσεις πιθανές, προκειμένου να ανατραπεί η όλη κατάσταση και να μην επηρεαστούν και ζημιωθούν τα συμφέροντα τους. Πολλοί καταφεύγουν σε σπασμωδικές κινήσεις διότι δεν γνωρίζουν τι έπεται και τι θα επακολουθήσει και γι αυτό τρέπονται σε βιαστικές και πολλές φορές λανθασμένες κινήσεις με αρνητικά αποτελέσματα τόσο για τους ίδιους όσο και την κοινωνία όλη ευρύτερα.

Υψηλά επίπεδα αβεβαιότητας

Η έννοια αφορά, συσχετίζεται και επηρεάζει άμεσα τόσο τους ιδιώτες, τους επιχειρηματίες, τα θεσμικά στελέχη όσο και τις κυβερνήσεις. Ιδιαίτερης σημασίας αποτελεί το αίσθημα αβεβαιότητας τόσο για τους μικρομεσαίους όσο και για του μικρού μεγέθους επενδυτές, με την πιθανή πρόφαση πως οι αγορές δεν θα μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες τους.

Προβλήματα στην εύρυθμη λειτουργία των αγορών

Οι αγορές στρέφονται σε νέες κινήσεις προκειμένου να προσαρμοστούν με τις νέες συνθήκες και την υπάρχουσα νέα κατάσταση. Δημιουργούν νέα πλάνα σχεδίων και γενικότερα προσπαθούν να διευρύνουν άμεσα και με γρήγορους ρυθμούς το όραμα των επιχειρήσεων τους όσον αναφορά τους επιχειρηματίες, έχουμε την εμφάνιση νέων στρατηγικών σε συνδυασμό πολλές φορές με την δημιουργία νέων τμημάτων στρατηγικού σχεδιασμού, ώστε οι επιχειρήσεις να αποφέρουν κατά το μέγιστο δυνατό.

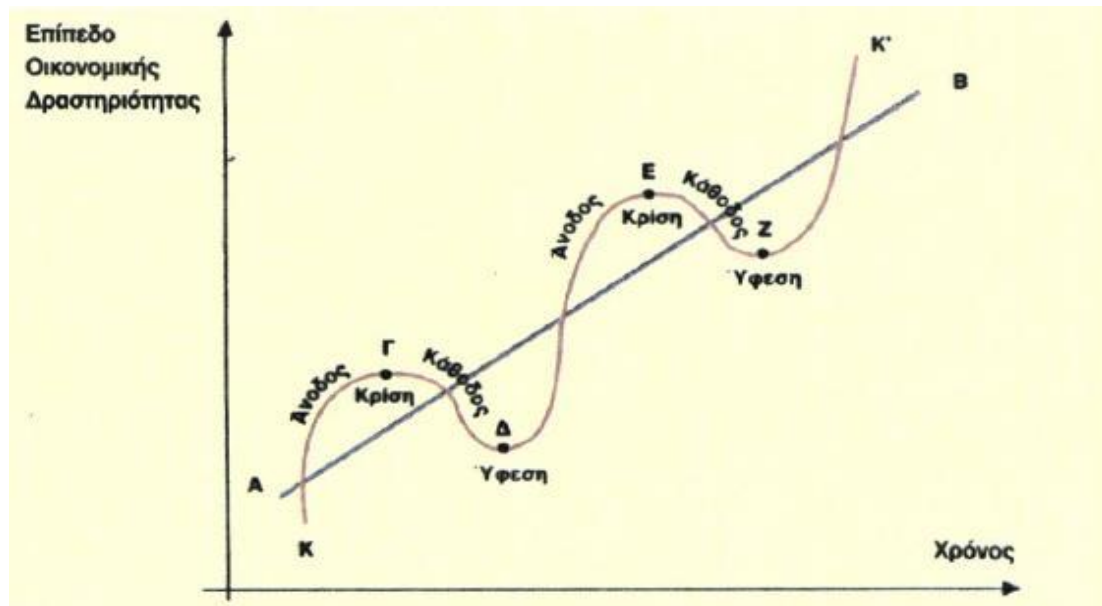
Σε τέτοιες περιπτώσεις όπως στις αγορές των ομολόγων οι οποίες έχουν την εμφάνιση πλήθους διαταραχών, έχουμε σημαντικές μεταβολές τόσο στα επιτόκια όσο και στις επιδόσεις, οι οποίες οδηγούν σε έντονους αποπροσανατολισμούς των αγορών δημιουργώντας σημαντικά προβλήματα και πολλές φορές δημιουργούνται ζητήματα κερδοσκοπίας. Σε τέτοιες περιόδους κρίσεων έχουμε την συνεχή μεταβολή πολλών οικονομικών δεικτών, επίσης δεν υπάρχει μία σταθερότητα όσον αφορά το χρηματιστήριο, υπάρχει ένα συνεχές ανεβοκατέβασμα των δεικτών των μετοχών που παραπλανεί κατά ένα σημαντικό βαθμό το καταναλωτικό κοινό. Τέλος υπάρχει μία αυξομείωση των τιμών των καθημερινών προϊόντων που απολαμβάνουν καθημερινά οι καταναλωτές και πολλές φορές έχουμε την εμφάνιση φαινομένων κερδοσκοπίας να ανθούν σε ευρύ φάσμα. Θα μπορούσαμε να δικαιολογήσουμε την μη κανονική

λειτουργία των αγορών και την απορύθμιση τους, με το ότι τα κλασικά μοντέλα μελέτης της συμπεριφοράς αδυνατούν να αποφέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα πολλές φορές.

2.3 Στάδια της οικονομικής κρίσης

Η οικονομική κρίση αποτελεί τη μία από τις δύο φάσεις των οικονομικών διακυμάνσεων και συγκεκριμένα τη φάση της καθόδου, στην περίπτωση δηλαδή που η οικονομική δραστηριότητα διέρχεται από μία συνεχή συρρίκνωση. Οι οικονομικές διακυμάνσεις αντιπροσωπεύουν κάποιες διαδοχικές αυξομειώσεις της οικονομικής δραστηριότητας μέσα σε μία οικονομία. Είναι γνωστές ως κυκλικές διακυμάνσεις ή κοινώς ως οικονομικοί κύκλοι. Δύο είναι τα διακριτά στάδια από τα οποία διέρχεται μία οικονομία στην διάρκεια ενός οικονομικού κύκλου: το στάδιο της ανόδου ή της άνθισης και το στάδιο της καθόδου ή της ύφεσης. Γενικότερα απαιτείται κάποιο χρονικό διάστημα για την μετάβαση από την άνοδο στην κάθοδο ή και το αντίστροφο, δεν γίνεται δηλαδή ξαφνικά. Ακόμα διέρχεται από το στάδιο της κρίσης που αποτελεί την κορυφή του κύκλου. Αναλόγως, η μετάβαση από την κάθοδο στην άνοδο διέρχεται από την φάση της ύφεσης.

Διάγραμμα 1. Οι φάσεις του οικονομικού κύκλου

Πηγή: Αρχές οικονομικής Θεωρίας Γ' λυκείου, οικονομικές διακυμάνσεις-πληθωρισμός-ανεργία, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C117/130/944,3464/>

Ένας κύκλος μίας κρίσης³ όπως διακρίνεται στο παραπάνω σχήμα, εμπεριέχει τα εξής στάδια (Σφακιανάκης, 1998):

1. Το στάδιο διαμόρφωσης της κατάστασης ή κοινώς το στάδιο πρόδρομων συμπτωμάτων (prodromal crisis stage), εννοούμε το στάδιο κατά το οποίο κάνουν την εμφάνιση τους ένα πλήθος συμπτωμάτων που προαναγγέλλουν την προσεχή εκδήλωση της κρίσης.
2. Το στάδιο εμφάνισης-κορύφωσης της κρίσης (Acute crisis stage), αποτελεί το στάδιο κατά το οποίο εμφανίζονται τα χαρακτηριστικά της οικονομικής κρίσης.
3. Το στάδιο των επιπτώσεων (Chronic crisis stage), αποτελεί το στάδιο κατά το οποίο οι επιδράσεις και ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης είναι έντονα σαφή διακριτά και καθόλα την διάρκεια πλήττει έντονα την οικονομία στο σύνολο της.
4. Το στάδιο επίλυσης-ομαλοποίησης (Crisis resolution stage), είναι το στάδιο όπου η οικονομία επανέρχεται στους κανονικούς της ρυθμούς.

Κάθε οικονομική κρίση χαρακτηρίζεται από ένα συγκεκριμένο οικονομικό κύκλο και έχει μία συγκεκριμένη χρονική διάρκεια. Η περίοδος που μεσολαβεί από την μία κρίση μέχρι την εμφάνιση της άλλης, ορίζεται ως οικονομικός κύκλος.

1. Η κρίση: Είναι η κύρια φάση του κύκλου όπου εμφανίζονται απότομα οι παραβιασμένες αναλογίες της αναπαραγωγής. Αρχικά εμφανίζονται κάποια συμπτώματα της κρίσης στην σφαίρα της ανταλλαγής. Η πώληση των προϊόντων γίνεται με δυσκολία, οι επιχειρήσεις προβαίνουν στην αναζήτηση επιχορηγήσεων δανείων από τις τράπεζες, έχουμε αύξηση των επιτοκίων με ταυτόχρονη αύξηση της ζήτησης του χρήματος, πολλές τράπεζες λόγω έλλειψης κεφαλαίων οδηγούνται μοιραίως σε χρεοκοπία, έχουμε το κλείσιμο αρκετών επιχειρήσεων, τα ποσοστά ανεργίας αυξάνονται ραγδαία, η παραγωγή μειώνεται σε πολλές επιχειρήσεις και σε κάποιες περιπτώσεις σταματάει οριστικά, η μείωση της παραγωγής συνεχίζεται μέχρι να αποκατασταθεί η αναλογία ανάμεσα στην παραγωγή και στην κατανάλωση. Σαν γενικό συμπέρασμα βλέπουμε να συντελείται μία καταστροφή των παραγωγικών δυνάμεων-συντελεστών.
2. Η ύφεση (στασιμότητα): Η παραγωγή σταματάει πλέον να μειώνεται, αλλά ταυτόχρονα δεν αυξάνεται, το πλήθος των χρεοκοπημένων επιχειρήσεων και τραπεζών μειώνεται, τα αποθέματα των προϊόντων σταδιακά απορροφούνται από την αγορά, οι επιχειρήσεις αποσύρουν ένα μέρος από το αποθεματικό των προϊόντων τους προκειμένου να συγκρατήσουν την πτώση των τιμών, ενώ το υπόλοιπο μέρος των προϊόντων σταδιακά διακινείται-πουλιέται, κοινώς απορροφάται από

³ Σφακιανάκης Μ.Κ. ,1998<<Διοικητική Κρίσεων>>, Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα.

την αγορά διότι η διαδικασία της κατανάλωσης δεν μπορεί να σταματήσει τελείως, οι επιχειρήσεις όταν πειστούν ότι η φάση της κρίσης τελείωσε και διαθέτουν ταυτόχρονα τη δεδομένη στιγμή κεφάλαια, αναζητούν τρόπους για επενδύσεις, η προσφορά χρήματος αυξάνεται, οι βιομήχανοι για να πάρουν και να αυξήσουν το μέσο κέρδος ενισχύουν την εκμετάλλευση και ξεκινούν να εισάγουν τεχνικές-εφευρέσεις προκειμένου να ανανεώνουν το πάγιο κεφάλαιο τους. Συνεπώς έχουμε-συντελείται η μετάβαση από τη στασιμότητα στην αναζωογόνηση.

3. Η αναζωογόνηση: Χάρη στον τεχνικό εκσυγχρονισμό του εξοπλισμού της παραγωγής αυξάνεται η ζήτηση μηχανημάτων, έτσι δίνεται η δυνατότητα στις επιχειρήσεις παραγωγής επαγγελματικού εξοπλισμού να διευρύνουν την παραγωγή τους με την ταυτόχρονη πρόσληψη έξτρα εργατικού δυναμικού με συνδυασμένη και συγχρονισμένη μείωση της ανεργίας, έχουμε αύξηση της ζήτησης των καταναλωτικών προϊόντων που σπρώχνει στην διεύρυνση των επιχειρήσεων παραγωγής των καταναλωτικών αγαθών και προϊόντων. Μετά από όλα αυτά η οικονομία οδεύει-καταλήγει στο επίπεδο που ήταν πριν από την εμφάνιση της κρίσης και η αναζωογόνηση περνάει σε άνοδο.
4. Η άνοδος: Η παραγωγή διευρύνεται και αυξάνεται με ταχύς-ραγδαίους ρυθμούς, κατασκευάζονται νέα εργοστάσια, αναδιοργανώνονται νέες επιχειρήσεις, αυξάνεται η διείσδυση των προϊόντων στην αγορά, αρχίζουν να δημιουργούνται οι προϋποθέσεις της υπερπαραγωγής σε λανθάνουσα μορφή, αυτή η πορεία συνεχίζεται μέχρι το διάστημα που οι διαστάσεις της παραγωγής ξεπεράσουν σε σημαντικό βαθμό την απορροφητική ικανότητα της αγοράς, οπότε και δημιουργείται-ξεσπάει μία νέα κρίση.

2.4 Τα αίτια των οικονομικών Κρίσεων-διακυμάνσεων με βάση τις κυριότερες οικονομικές θεωρίες

Φιλελευθερισμός (Κλασική Σχολή-Adam Smith)

Οι κλασικοί οικονομολόγοι υποστήριζαν ότι, η οικονομία ισορροπεί πάντα σε ένα σημείο πλήρους απασχόλησης. Δηλαδή δεν πίστευαν ότι στην οικονομία είναι εφικτό να ενσκήψουν οικονομικές κρίσεις, όπως αναλύσαμε πιο πάνω. Η γνώμη τους, αυτή η πεποίθηση απέρρεε από το γεγονός ότι, υποστήριζαν ότι κάθε είδους αυξομειώσεις-ανισορροπίες, είτε ανεργίας είτε πληθωρισμού που έκαναν την εμφάνιση τους μέσα στην οικονομία και είχαν προσωρινό χαρακτήρα δεδομένου ότι η ελεύθερη οικονομία έχει το εξής χαρακτηριστικό να αυτορυθμίζεται μέσω του μηχανισμού των τιμών (προσφορά, ζήτηση). Συνεπώς οι κρίσεις που κατά καιρούς προκύπτουν, σχετίζονται

με την βραχυχρόνια περίοδο και προκύπτουν από παρεμβάσεις που διαταράσσουν προσωρινά για κάποιο χρονικό διάστημα την αυτορυθμιζόμενη λειτουργία του συστήματος.

Κεϋνσιανισμός

Ο Κέϋνς άσκησε έντονη-αυστηρή κριτική στην κλασική θεωρία, ενισχύοντας την άποψη του για το ότι η οικονομία ισορροπεί και σε κατάσταση υποαπασχόλησης. Αυτό λογικά μπορεί να σχετίζεται άμεσα με τα χρηματικά κεφάλαια τα οποία πολλές φορές μένουν ανεκμετάλλευτα και δεν επενδύονται σε κατάλληλες επενδύσεις που θα μπορούσαν να αποφέρουν ικανοποιητικά κέρδη με υψηλά ποσοστά απόδοσης, αν δεν υπάρχουν βλέψεις προοπτικής κέρδους. Σε τέτοιες περιπτώσεις ο Κέϋνς υποστήριζε ότι το κράτος θα πρέπει να επεμβαίνει στην οικονομία και να αυξάνει την ενεργό ζήτηση μέσω την ανάπτυξης και προώθησης εκτέλεσης των δημοσίων έργων, ακόμη και αν αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, ακολουθώντας δηλαδή κατά κάποιο τρόπο ένα είδος μιας πιο επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής. Με τέτοιους και παρόμοιους τρόπους, οι κρατικές αυτές ενέργειες είναι σε θέση μέσω των κρατικών επενδύσεων να οδηγηθεί μία χώρα σε μία αύξηση της απασχόλησης και έτσι τα εκ νέου εισοδήματα θα ενισχύσουν κοινώς την ζήτηση με την σειρά τους με απώτερο αποτέλεσμα την επανεκκίνηση και ανόρθωση της οικονομίας. Ο Κέϋνς λοιπόν υποστήριζε ότι οι κρίσεις οφείλονται στην μειωμένη απόδοση των επενδύσεων σύμφωνα με τις προσδοκίες στις οποίες αποσκοπούν οι επενδυτές. Έτσι δημιουργήθηκε και η έννοια της οριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου, δηλαδή τη μειωμένη αυτή σύμφωνα με τις προσδοκίες απόδοση των επενδύσεων. Στη γενική θεωρία του⁴ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο εξής: «Ο ουσιαστικός χαρακτήρας του οικονομικού κύκλου απορρέει κυρίως από τον τρόπο με τον οποίο κυμαίνεται η οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου».

Νεοφιλελευθερισμός (Σχολή του Σικάγου-Μίλτον Φρίντμαν)

Ο νεοφιλελευθερισμός αποτελεί τη μετεξέλιξη του κλασικού φιλελευθερισμού και την μετακίνηση του, στις νεότερες και σύγχρονες οικονομικές συνθήκες. Έκανε την εμφάνιση του για πρώτη φορά την δεκαετία του 70', στις ΗΠΑ, από τον τότε γνωστό καθηγητή Μίλτον Φρίντμαν, ο οποίος θεωρείται ιδρυτής της λεγόμενης «Σχολής του Σικάγου». Ο καθηγητής απαρνήθηκε την αποδοτικότητα των κρατικών ρυθμίσεων, άσκησε σκληρή κριτική στον κρατικό παρεμβατισμό του Κέϋνς, έδωσε ιδιαίτερη σημασία στον ρόλο που διαδραματίζουν οι αγορές, όπως και οι κλασικοί, ότι με ελάχιστες εξαιρέσεις οι αγορές αυτορυθμίζονται. Ο καθηγητής υποστήριζε⁵ ότι, οι διακυμάνσεις της ποσότητας ροής του χρήματος εντός μίας οικονομίας προκαλούν

⁴ Η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος.

⁵ https://el.wikipedia.org/wiki/Μίλτον_Φρίντμαν.

είτε μειώσεις είτε αυξήσεις στις τιμές των προϊόντων. Αφού κύριος διαχειριστής του χρήματος καθίσταται το κράτος, αυτό είναι και υπεύθυνο για τα διάφορα απορρυθμιστικά φαινόμενα που προκύπτουν εν μέσω της οικονομίας και συνεπώς για τις διάφορες οικονομικές κρίσεις. Το κράτος σύμφωνα με τους νεοφιλελεύθερους δεν επιτρέπεται να επεμβαίνει στην οικονομία, ούτε εφαρμόζοντας επεκτατικές πολιτικές, αλλά ούτε με περιοριστικές πολιτικές, αλλά να επικεντρώνεται στο να επιτηρεί αποκλειστικά μόνο την ετήσια, μικρή, ποσοστιαία αύξηση του απαιτούμενου όγκου χρήματος, αποδίδοντας-αφήνοντας τα υπόλοιπα στην εξουσία των νόμων της αγοράς και στον αυτορρυθμιζόμενο χαρακτήρα του καπιταλιστικού συστήματος. Τέλος είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι ο Μίλτον Φρίντμαν στους ευρύτερους κύκλους ήταν γνωστός ως μεγάλος υπέρμαχος της οικονομικής και κοινωνικής ελευθερίας. Μία έρευνα μεταξύ ενός μεγάλου πλήθους οικονομολόγων τον κατέταξε ως τον δεύτερο πιο δημοφιλή οικονομολόγο του εικοστού αιώνα, πίσω από τον Τζων Μέυναρντ Κέννς⁶, και ο Εκόνομιστ⁷ τον περιέγραψε ως τον οικονομολόγο με τη μεγαλύτερη επιρροή στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα-ενδεχομένως σε όλο τον 20ό αιώνα⁸.

Μαρξισμός

Ο Μαρξ αναγνωρίζει την οικονομική κρίση, ως την βασική παθογένεια του καπιταλιστικού συστήματος. Μέσα από τις μόλις είκοσι τρεις σελίδες του περίφημου «Κομμουνιστικού Μανιφέστου», το οποίο αποτελεί μακράν το πολιτικό κείμενο με την μεγαλύτερη επιρροή μετά την Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη της Γαλλικής Επανάστασης⁹, διακήρυττε συνεχώς γύρω από τις κρίσεις τα εξής: «Στις κρίσεις ξεσπά μία κοινωνική επιδημία. Η κοινωνία απότομα βρίσκεται ριγμένη πίσω, εξουθενωμένη-καταπεπληγμένη, σε κατάσταση στιγμιαίας βαρβαρότητας, θα υποστήριζε κανείς ότι ένας λιμός, ένας γενικός πόλεμος ερήμωσης, της έκοψε όλα τα μέσα ύπαρξης. Το εμπόριο, η βιομηχανία εμφανίζονται να έχουν γονατίσει κοινώς να είναι εκμηδενισμένα¹⁰». Για να είναι δυνατό να απορροφούνται όλα τα εμπορεύματα-προϊόντα που παράγονται είναι απαραίτητο μέσα στην οικονομία να υπάρχουν αυστηρά καθορισμένες αναλογίες ανάμεσα στην παραγωγή και στην κατανάλωση. Να αναφέρουμε ότι το μανιφέστο εκδόθηκε αρχικά στα αγγλικά, τα γαλλικά, τα φλαμανδικά, και τα δανικά, ωστόσο αντίκτυπο είχε

⁶ Davis, William L, Bob Figgins, David Hedengren, και Daniel B. Klein. "Economic Professors' Favorite Economic Thinkers, journals, and Blogs", Econ journal watch 8(2): 126-146, Μάιος 2011.

⁷ Το The Economist είναι ένα εβδομαδιαίο περιοδικό που εκδίδεται στη Μεγάλη Βρετανία. Περιέχει διεθνείς ειδήσεις, από την Μεγάλη Βρετανία και, όπως φαίνεται και στον τίτλο του οικονομικά νέα. Εκδίδεται συνεχώς από το 1843, και από το 2006 τυπώνεται σε ένα εκατομμύριο αντίτυπα την εβδομάδα, από τα οποία τα μισά κυκλοφορούν στην Βόρεια Αμερική. Εμφανίζει ισχυρή άποψη για πολλά θέματα, ιδιαίτερα στα οικονομικά, στα οποία υποστηρίζει το ελεύθερο εμπόριο και τις φιλελεύθερες οικονομικές θεωρίες.

⁸ <<Milton Friedman, a giant among economists>>. The Economist. 23 Νοεμβρίου 2006.

⁹ Eric Hobsbawm (2017) <<Εισαγωγή στο κομμουνιστικό Μανιφέστο>>. Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 20. ISBN 978-960-348-290-1.

¹⁰ Κ Μαρξ-Φρ. Ένγκελς: <<Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος>>, εκδ. Σύγχρονη Εποχή.

κατεξοχήν στη Γερμανία. Μετά την αποτυχία των επαναστάσεων¹¹ του 1848, το κείμενο των Μαρξ και Ένγκελς περιθωριοποιήθηκε για κάποια χρόνια. Ωστόσο η προεξάρχουσα θέση του Μαρξ στην Διεθνή ένωση Εργατών (γνωστή και ως Ά Διεθνής) και η ανάδυση στην Γερμανία δύο μεγάλων κομμουνιστικών κινημάτων δημιούργησε νέα παρότρυνση στο κομμουνιστικό μανιφέστο και σε άλλα κείμενα του Μαρξ. Στην περίοδο από το 1833 μέχρι και το 1871 μεταφράστηκε σε άλλες εφτά γλώσσες και μέσα στα επόμενα σαράντα έτη κατέκτησε τον κόσμο. Μέχρι το 1917 διανέμονταν σε εκατοντάδες εκδόσεις σε περίπου τριάντα γλώσσες¹². Το μανιφέστο μας εισάγει παρουσιάζοντας την αντιπαλότητα του κομμουνισμού με τις τότε πολιτικές δυνάμεις. Το 1847 η προϊστορία της κοινωνίας, η κοινωνική οργάνωση που είχε προηγηθεί από κάθε γραπτή ιστορία ήταν ακόμη σχεδόν άγνωστη. Επίσης υποστηρίζει την πρόθεση για συμμαχία με τους σοσιαλδημοκράτες¹³ και τονίζει πως η επιδίωξη τους δεν πρέπει να αποσκοπεί αποκλειστικά στη βελτίωση του συστήματος αλλά στην ανατροπή του. Τέλος κλείνει για άλλη μια φορά με τη γνωστή πρόταση «προλετάριοι όλου του κόσμου, ενωθείτε». Ο πρώτος που μετέφρασε στα ελληνικά το Κομμουνιστικό Μανιφέστο ήταν ο Κωνσταντίνος Χατζόπουλος¹⁴, Έλληνας διανοούμενος πρωτοπόρος δημοτικιστής που είχε ασπαστεί τον Μαρξισμό κατά την διάρκεια των σπουδών του στην Γερμανία. Η μετάφραση του κοινοποιήθηκε στην εφημερίδα 'Εργάτης' του Βόλου το 1908¹⁵ με τίτλο 'Προκήρυξη του Κοινωνιστικού Κόμματος' και με το ψευδώνυμο Π. Βασιλικός. Αργότερα (1913) το ίδιο μεταφρασμένο εκδόθηκε σε μπροσούρα από το Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών με τίτλο 'Το Κοινωνιστικό Μανιφέστο' με δεδομένο ένα μικρό πρόλογο του μεταφραστή με το πραγματικό του όνομα αυτή τη φορά¹⁶. Τέλος συμπερασματικά ύστερα από όλα όσα αναφέραμε παραπάνω, βλέπουμε ότι η ατομική ιδιοποίηση των μέσων-μηχανισμών παραγωγής και των προϊόντων που παράγονται εμποδίζει τη δυνατότητα της σχεδιασμένης ανάπτυξης της οικονομίας. Ο εκάστοτε μεμονωμένος καπιταλιστής, επιδιώκοντας το μέγιστο κέρδος, επιδιώκει την συγκεκριμένη χρονική περίοδο να παράξει και να διακινήσει στην αγορά όσο κατά το μέγιστο περισσότερα προϊόντα μπορεί, με απώτερο αποτέλεσμα κατά τον ίδιο ή και

¹¹ Οι επαναστάσεις του 1848, γνωστές σε ορισμένες χώρες ως Άνοιξη των Εθνών, Άνοιξη των Λαών ή Έτος Επανάστασης, ήταν μία σειρά πολιτικών αναταραχών σε όλη την Ευρώπη του 1848. Παραμένει το πιο διαδεδομένο επαναστατικό κύμα στην ευρωπαϊκή ιστορία.

¹² Eric Hobsbawm (2017). <<Εισαγωγή στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο>> Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 22-24. ISBN 978-960-348-290-1.

¹³ Η σοσιαλδημοκρατία τοποθετείται στα κεντροαριστερά του πολιτικού φάσματος. Ιστορικά η σοσιαλδημοκρατία ήταν ένα σοσιαλιστικό κίνημα που υποστήριζε τη δημιουργία μίας σοσιαλιστικής οικονομίας, με τη στενή έννοια του όρου, μέσα από τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες επρόκειτο να επιτευχθούν με την ταξική πάλη. Στις αρχές του 20ού αιώνα, ωστόσο, μία σειρά σοσιαλιστικών κομμάτων απέρριψε την επανάσταση και άλλες παραδοσιακές ιδέες του μαρξισμού, όπως η ταξική πάλη, και έλαβε πιο μετριοπαθείς θέσεις. Αυτές οι μετριοπαθείς θέσεις περιλαμβάνουν την πεποίθηση ότι ο ρεφορμισμός είναι ένας επιθυμητός δρόμος προς την επίτευξη του σοσιαλισμού.

¹⁴ Ο Κωνσταντίνος (Κώστας) Χατζόπουλος (11 Μαΐου 1868-Ιούλιος 1920) ήταν μυθιστοριογράφος, ποιητής, διηγηματογράφος, μεταφραστής και δοκιμιογράφος, από τους πρωτοπόρους του δημοτικισμού και του σοσιαλισμού στην Ελλάδα.

¹⁵ Π. Νούτσος, 'Η Σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα, από το 1875 έως το 1974', τόμος Β', μέρος Α', εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1994 (Β' έκδοση).

¹⁶ Κούριερ Εκδοτική, επανέκδοση της έκδοσης του 1913, Αθήνα 1998 (πρόλογος του επιμελητή της έκδοσης Θεόδωρου Μπενάκη).

παρόμοιο τρόπο να δρουν και οι υπόλοιποι καπιταλιστές. Με απώτερο στόχο την μεγιστοποίηση των κερδών, αναδιοργανώνουν συνεχώς τους εκάστοτε μηχανισμούς παραγωγής τους και διακινούν στην αγορά του εμπορίου όλο και περισσότερα προϊόντα με την προοπτική ότι θα απορροφηθούν πλήρως από το καταναλωτικό κοινό. Το ενδιαφέρον των καπιταλιστών έγκειται στην ανάπτυξη της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών, ώστε να απορροφάται όλο το σύνολο των προϊόντων τους. Ο εκάστοτε καπιταλιστής μεμονωμένα, επιδιώκοντας να οδηγηθεί σε αύξηση των κερδών του, προβαίνει στην μείωση των μισθών του εκάστοτε εργατικού του δυναμικού, ώστε να πετύχει μία μείωση στο κόστος παραγωγής των προϊόντων, μίας και το κόστος του εργατικού δυναμικού είναι από τις πιο βασικές παραμέτρους που καθορίζουν και το κόστος των τελικών παραγόμενων προϊόντων. Από την άλλη πλευρά το εργατικό δυναμικό αποτελεί και τον τελικό καταναλωτή των παραγόμενων προϊόντων, με αποτέλεσμα εφόσον μειώνεται η αγοραστική δύναμη των καταναλωτών θα μειωθεί ταυτόχρονα και η ζήτηση για κατανάλωση των παραγόμενων προϊόντων μέσα σε μία καπιταλιστική παραγωγή, μιας και το εργατικό δυναμικό είναι οι βασικοί καταναλωτές. Με αποτέλεσμα να παρουσιάζεται μία ραγδαία συσσώρευση του κεφαλαίου από την μία που οδηγεί στην υπερπροσφορά προϊόντων και στην συρρικνωμένη αγοραστική ικανότητα του κοινωνικού συνόλου από την άλλη. Δηλαδή όταν η προσφορά είναι σαφώς αυξημένη σε σχέση με την ζήτηση, έχουμε ως απώτερο αποτέλεσμα την ραγδαία μείωση των παραγόμενων προϊόντων. Η έντονη αυτή μείωση των παραγόμενων προϊόντων εντείνει και πυροδοτεί ταυτόχρονα την κρίση με αποτέλεσμα να οδηγούμαστε σε πτώση των επενδύσεων, της παραγωγής, των μισθών, της απασχόλησης, της απόδοσης φόρων στο κράτος κ.λπ.. Κύριο χαρακτηριστικό των περιόδων των κρίσεων αποτελεί ο συνδυασμός της μείωσης των ποσοστών κέρδους των επιχειρήσεων με την ταυτόχρονη από την μεριά τους μείωση κατ' αναλογία των επενδύσεων τους, δηλαδή όλα σχετίζονται γύρω από τα κέρδη, ένας από τους βασικότερους και πιο σημαντικούς όρους για όλο το φάσμα των επιχειρήσεων, μηδενός εξαιρουμένης.

Αναφορικά σύμφωνα με τον Μαρξ τα αίτια για τα οποία ξεσπούν οι κρίσεις είναι τα ακόλουθα:

1. Η υποκατανάλωση των κοινωνικών μαζών
2. Η διόγκωση των κεφαλαίων
3. Η αναρχία-γγνωστή και ως το χάος της παραγωγής

2.5 Αποτελέσματα-Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης

Η εμφάνιση μίας κρίσης μπορεί να επηρεάσει ανεπανόρθωτα μία χώρα ανεξαρτήτου μεγέθους της και βαθμού ανάπτυξης της.

Οι επιπτώσεις από μία κρίση μπορεί να είναι πολλών μορφών και ειδών, ανάλογα, όπως:

- Δυσκολία χορήγησης δανείων,
- προβλήματα ρευστότητας για τράπεζες και επιχειρήσεις,
- μείωση της παραγωγής,
- μείωση της κατανάλωσης,
- μείωση του ποσοστού των εξαγωγών,
- κλείσιμο επιχειρήσεων,
- μείωση του κύκλου εργασιών και των εσόδων των επιχειρήσεων,
- μείωση της χρηματιστηριακής δραστηριότητας πολλών χρηματοοικονομικών οργανισμών,
- μετανάστευση επιχειρήσεων μη μπορώντας να ανταπεξέλθουν στις υπάρχουσες συνθήκες,
- αύξηση του χρέους,
- αύξηση του ποσοστού των ανέργων,
- μείωση των φορολογικών εσόδων,
- μείωση του εθνικού κατά κεφαλήν εισοδήματος,
- αύξηση του δημόσιου ελλείμματος κ.λπ..

2.6 Παγκόσμια οικονομική κρίση

Για πρώτη φορά η χρηματοοικονομική κρίση έκανε την εμφάνιση της στην Αμερική, η οποία αποτελεί το κέντρο του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Από την διάλυση της επενδυτικής εταιρείας Lehman Brothers στα μέσα Σεπτεμβρίου το 2008, το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα εισήλθε σε μία κατάσταση συνεχούς αποσταθεροποίησης, άθλιας λειτουργίας των πιστωτικών αγορών και μηχανισμών, οι αξίες των ακινήτων ακολούθησαν μία κατηφορική ραγδαία πορεία, υπήρξε μία γενικευμένη αποσταθεροποίηση του τραπεζικού συστήματος. Η κρίση από τις Ηνωμένες πολιτείες διείσδυσε και στις υπόλοιπες χώρες και επηρέασε αρκετούς τομείς, όπως το εμπόριο, τις επενδύσεις, την παραγωγή και κατανάλωση, το εργασιακό περιβάλλον γενικότερα και τις αποδοχές των εργαζομένων και το βιοτικό επίπεδο της κοινωνίας ολόκληρης.

Γενικότερα τα αίτια¹⁷ εμφάνισης και ανατροφοδότησης της κρίσης είναι πολλά, κάποια από τα κυριότερα είναι τα ακόλουθα τα οποία θα αναφέρουμε, σημειωτέο να αναφέρουμε ότι ο συνδυασμός κάποιων εξ αυτών αποδείχτηκε καταστροφικός:

- Το υψηλό ποσοστό των δανείων με χαμηλή εξασφάλιση, που ενίσχυσαν την αύξηση των τιμών των ακινήτων,
- η φούσκα των ακινήτων στις ΗΠΑ (φούσκα τιμών ακινήτων)

¹⁷ Χαρδούβελης Γ.Α. (2009), <<Η Χρηματοοικονομική κρίση και το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας>>, Eurobank EFG Economic Research: Η κρίση του 2007-2009: Τα αίτια, η αντιμετώπιση και οι προοπτικές, Vol. 4, No 8, pp. 19-43.

- οι παγκόσμιες ανισορροπίες ανάμεσα στις επενδύσεις και στις αποταμιεύσεις,
- το μη αποτελεσματικό και αποδοτικό εποπτικό σύστημα,
- οι μισθοί των στελεχών στο χρηματοπιστωτικό σύστημα,
- η αυξημένη αδράνεια-μόχλευση χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και νοικοκυριών
- τέλος οι νέες μορφές τιτλοποιήσεων, με πολύπλοκους τίτλους, στους οποίους οι οίκοι αξιολόγησης απέδιδαν υψηλές βαθμολογήσεις.

Ως αποτέλεσμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης, ήταν η αύξηση των επιτοκίων, η αύξηση των τιμών των πετρελαιοειδών που αποτελούν τον κινητήριο μηχανισμό των αγορών και τον βασικό άξονα των μεταφορών, μία αύξηση τιμών που μετακίνησε στα προϊόντα, αγαθά στα μέσα του 2007 και επιδεινώθηκε η όλη κατάσταση πιο έντονα κατά το πρώτο τρίμηνο του 2008, με απώτερη συνέπεια την εμφάνιση της οικονομικής ύφεσης δηλαδή μία εμφανή μείωση στον ρυθμό ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας και πιο συγκεκριμένα των χωρών της Ευρωπαϊκής ένωσης και των ΗΠΑ.

Κεφάλαιο 3ο: Η Οικονομική Κρίση Μαστίζει τον Ελλαδικό Χώρο

3.1 Νεότερες εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία

Η ΓΣΕΕ το 2013 σε μία έκθεση της και η ΕΣΕΕ το 2012 παρουσίασαν κάποια μεγίστης σημασία στοιχεία γύρω από τις σύγχρονες οικονομικές εξελίξεις και την αλλαγή της όλης κατάστασης στην Ελληνική οικονομία, συλλέγοντας σημαντικά στοιχεία από εθνικούς και διεθνείς αναγνωρισμένους οργανισμούς. Εξάγουμε έτσι τα εξής σημαντικά συμπεράσματα:

- Σύμφωνα με στοιχεία του ΔΝΤ, το 2012 ενεργεί-αποτελεί έτος επιβράδυνσης του ρυθμού ανάπτυξης του ΑΕΠ. Με το πέρασμα της οικονομικής ύφεσης το 2009 και τους πολύ καλούς ρυθμούς ανάπτυξης που είχαμε μετέπειτα το 2010 και το 2011 αντίστοιχα, διακρίνουμε μία επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας το 2012 από ένα ποσοστό της τάξης του 4% στο 3,2%.
- Μετά το 2012 βλέπουμε η κατάσταση βαίνει να είναι μη αναστρέψιμη, καταλαβαίνουμε δηλαδή ότι τα αίτια και οι παράγοντες που οδήγησαν στην οικονομική κρίση δεν έχουν εξαλειφθεί πλήρως με αποτέλεσμα να δυσχεραίνουν την κατάσταση εξόδου από την δεδομένη κατάσταση της κρίσης.
- Κατά την περίοδο 2004-2014 βλέπουμε ότι η αύξηση του συνολικά παραγόμενου προϊόντος αναδεικνύεται-υπεισέρχεται κυρίως από τις αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες και σε πιο μικρό ποσοστό από τις προηγμένες. Βλέπουμε ενώ το 1980, οι προηγμένες οικονομίες να είχαν υπό την κατοχή τους το 70% του συνολικού παγκόσμιου ΑΕΠ, σε αντίθεση με τις αναδυόμενες οικονομίες που κατείχαν μόλις το 30%. Σήμερα βλέπουμε να έχουν αντιστραφεί αυτά τα ποσοστά με μικρή διαφορά μεταξύ τους, της τάξης του 10%.

Πίνακας 1. Οι μεγαλύτερες οικονομίες του κόσμου ανά δεκαετία από το 1990-2030

	1990	2000	2010	2020	2030
1.	ΗΠΑ 5,9	ΗΠΑ 10,2	ΗΠΑ 14,9	Κίνα 29,9	Κίνα 64,2
2.	Ιαπωνία 2,4	Κίνα 3,7	Κίνα 12,4	ΗΠΑ 22,2	Ινδία 46,3
3.	Γερμανία 1,6	Ιαπωνία 3,4	Ινδία 5,3	Ινδία 13,4	ΗΠΑ 31,0
4.	Ιταλία 1,1	Γερμανία 2,4	Ιαπωνία 4,5	Ιαπωνία 5,8	Ινδονησία 10,1
5.	Κίνα 1,1	Ινδία 2,1	Γερμανία 3,3	Ρωσία 4,7	Τουρκία 9,1
6.	Γαλλία 1,1	Γαλλία 1,7	Ρωσία 3,2	Γερμανία 4,6	Βραζιλία 8,6
7.	Βραζιλία 1,0	Ρωσία 1,6	Βραζιλία 2,8	Ινδονησία 4,2	Αίγυπτος 8,2
8.	Βρετανία 1,0	Ιταλία 1,6	Γαλλία 2,3	Βραζιλία 3,9	Ρωσία 7,9
9.	Ινδία 0,9	Βραζιλία 1,6	Βρετανία 2,3	Τουρκία 3,4	Ιαπωνία 7,2
10.	Μεξικό 0,7	Βρετανία 1,6	Ιταλία 2,1	Βρετανία 3,3	Γερμανία 6,9

Πηγές: ΔΝΤ, ΟΑΣΣΑ, Standard Chartered Research

Το ΑΕΠ τους υπολογίζετε στη μονάδα τρισεκατομμυρίων διεθνών δολαρίων, λαμβάνοντας υπόψη την ισορροπία αγοραστικής δύναμης/ppp. Η αγοραστική δύναμη υπολογίζεται βάση των ανά περίπτωση ισοτιμιών και με κριτήριο ένα «καλάθι» βασικών αγαθών. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της εταιρείας Standard Chartered στα επόμενα δέκα χρόνια η Τουρκία θα εξελιχθεί στην Πέμπτη μεγαλύτερη οικονομία του κόσμου.

Στο μέλλον και μέχρι το 2030 από τις δέκα μεγαλύτερες οικονομίες του κόσμου πιθανότατα οι επτά θα είναι αναδυόμενες, με την ισχύ της Ευρώπης να περιορίζεται σημαντικότερα. Πρώτη και πιο ισχυρή δύναμη σε παγκόσμια κλίμακα με τα τωρινά δεδομένα διανύοντας την δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα αναδεικνύεται σαφέστατα η Κίνα, περιθωριοποιώντας τις ΗΠΑ σύμφωνα με τις μακροπρόθεσμες προβλέψεις της πολυεθνικής βρετανικής εταιρείας χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών Standard Chartered. Στην έρευνα η εταιρεία χρησιμοποιεί ως κριτήριο την ισοτιμία αγοραστικής δύναμης και το ονομαστικό ΑΕΠ. Η ισοτιμία της αγοραστικής δύναμης στηρίζεται στην οικονομική θεωρία, η οποία συγκρίνει τα νομίσματα διαφορετικών χωρών κάνοντας χρήση ενός «καλαθιού» βασικών αγαθών. Με βάση αυτή την προσέγγιση, δύο νομίσματα βρίσκονται σε ισοτιμία, όταν το κόστος του «καλαθιού» των αγαθών και στις αντίστοιχες δύο χώρες είναι ισότιμο.

Η μόνη Ευρωπαϊκή οικονομία που σταθερά θα είναι πάντα μέσα στην πρώτη δεκάδα των ισχυρών είναι η Γερμανία. Το γεγονός ότι τα μεγάλα προγράμματα ποσοτικής χαλάρωσης της Ευρωπαϊκής κεντρικής τράπεζας (ΕΚΤ) και της Ομοσπονδιακής τράπεζας των ΗΠΑ (Fed) ολοκληρώθηκαν, ίσως δημιουργήσει εντονότερες πιέσεις στις οικονομίες, ώστε να προωθήσουν μεταρρυθμίσεις και να αναζωογονήσουν την ζήτηση. Η βασική αρχή στηρίζεται στο ότι το μερίδιο των χωρών στο παγκόσμιο ΑΕΠ σταδιακά θα συγκλίνει με το μερίδιο τους στον παγκόσμιο πληθυσμό χάρη στην σύγκλιση τους κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ ανεπτυγμένων και αναδυόμενων οικονομιών. Η τάση ανάπτυξης της Ινδίας προβλέπεται να επιταχυνθεί στο 7,8% έως το 2020, ενώ η οικονομία της Κίνας θα επιβραδυνθεί στο 5% λόγω μεγέθους. Συνολικά το μερίδιο της Ασίας στο παγκόσμιο ΑΕΠ διογκώνεται σταθερά από το μόλις 20% το 2010 στο 28% το 2018, ενώ το 2030 προβλέπεται να αγγίζει το 35%. Τότε λογικά θα δούμε να συμβαδίζει με το μερίδιο το οποίο αντιπροσωπεύουν η Ευρωζώνη και οι ΗΠΑ συνδυαστικά στο διεθνές ΑΕΠ.

Η κρίση στην χώρα μας είναι γενικότερα πιο έντονη και πιο αισθητή σε σχέση με τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες και πιθανότατα θα διαρκέσει σαφώς μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και ο λόγος, ότι η δομή και τα διαρθρωτικά της προβλήματα δεν είναι μόνο άλλης φύσεως, αλλά παραμένουν σε βάθος χρόνου και όλο μέρα με την μέρα γίνονται πιο έντονα αντί να απαλείφονται, κάτω από το σθένος της διεθνούς κρίσης (Busch, 1985).

3.2 Η Ελλάδα υπεισέρχεται στην Ευρωζώνη και η αδυναμία προσαρμογής της

Η Ελλάδα αρχικά υπεισέρθη στην Ευρωπαϊκή ζώνη εν έτη 2001, η οποία προανήγγειλε το ξεκίνημα μίας νέας εποχής για τις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Ευρωπαϊκής Ένωσης, η είσοδος αυτή της χώρας στην Ευρωζώνη αποτέλεσε ένα μεγάλο γρίφο και μια απόρροια για την επερχόμενη εξέλιξη της εγχώριας οικονομίας. Υπεισέρχοντας σε μία ενιαία νομισματική ένωση θα είχε και τα οφέλη από ένα ισχυρό νόμισμα κάτω από την ομπρέλα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά ταυτόχρονα θα επιβαρύνονταν και με κάποιες επιπλέον δαπάνες. Η ύπαρξη όμως των πολλών και έντονων προβλημάτων που ταλαιπωρούσαν τον Ελλαδικό χώρο δεν βοήθησαν την Ελλάδα ώστε να καρπωθεί από τα οφέλη αυτά. Είναι γεγονός ότι η υιοθέτηση ενός νέου νομίσματος όπως του ευρώ δεν προμηνύει απαραίτητα την διαφυγή και την έξοδο από μία κρίση¹⁸ είναι σαφώς αισθητό και το είδαμε μέσα από την κρίση του ευρώ.

Η κρίση χρέους και η διαφορά από τα προσδοκώμενα αποτελέσματα των περιφερειακών χωρών σαν την Ελλάδα σε σχέση με τις χώρες του πυρήνα της Ευρωζώνης, δημιούργησε ένα αίσθημα ανησυχίας ανάμεσα στους ασκούντες πολιτικής. Επίσης είδαμε και μία άρνηση εισαγωγής νέων χωρών στην Ευρωζώνη από την πλευρά της Ευρωζώνης, σε αυτό σαφώς συνετέλεσε και η περίπτωση της Ελλάδας σε συνδυασμό με την κρίση χρέους που αποτελεί τον μεγαλύτερο Γολγοθά θα λέγαμε για την Ευρωζώνη.

3.2.1 Μη εποικοδομητικές οι ενδείξεις προσαρμογής.

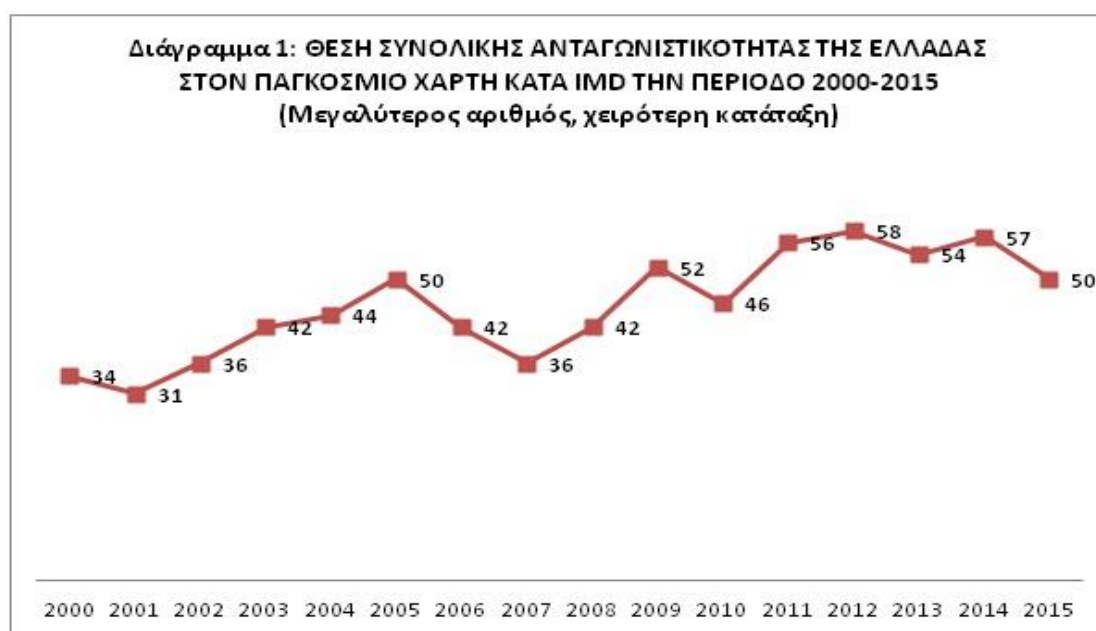
Η ύπαρξη των ενδείξεων ήταν εμφανής για τον μη συγχρονισμό της Ελληνικής οικονομίας με της Ευρωζώνης. Η Ελληνική κοινωνία βιώνει μία ιδιαίτερη κατάσταση γενικότερα, λαμβάνοντας ιδιαίτερες πιέσεις από τους κρατικούς μηχανισμούς και τα εκάστοτε κέντρα εξουσίας ενισχύοντας έτσι τη δημιουργία ενός παράξενου οικονομικού μοντέλου-σχήματος, και το αποτέλεσμα της όλης αυτής κατάστασης, έφερε την Ελληνική οικονομία αντιμέτωπη με τρία βασικά συστηματικά θέματα τα οποία οδήγησαν στην μη προσαρμογή: η έλλειψη ανταγωνιστικότητας σε ένα μεγάλο ποσοστό των κλάδων παραγωγής, τα ελλείμματα του ισοζυγίου πληρωμών και τέλος το υψηλό δημόσιο χρέος της Ελλάδας ως αποτέλεσμα των χρόνιων συσσωρευμένων ελλειμμάτων.

Η Ελλάδα μπαίνοντας στην Ευρωζώνη και υιοθετώντας ενιαίο νόμισμα, δεν έχει πλέον την δυνατότητα να εκδώσει δικά της χρήματα παρά μόνη λύση είναι η έκδοση ομολόγων. Βλέπουμε ένα Ελληνικό χρέος το οποίο αυξάνεται κατά 0,25 μονάδες σε σχέση με το ΑΕΠ κάθε πέντε έτη, εξαίρεση αποτελεί η περίοδος 2000-2005. Το συγκεκριμένο γεγονός είναι και αυτό που πυροδότησε την κρίση.

¹⁸ Anderson D., Benjamin Hunt, Stephen Snudden (2013) Fiscal consolidation in the Euro area : How much can structural reforms ease the pain;

Σχετικά με την ανταγωνιστικότητα ήταν αισθητή η έλλειψη-απουσία της, η ιστορική πορεία του μοναδιαίου κόστους εργασίας (ULC)¹⁹ καταδεικνύει από το 1995 την επιδείνωση και τα χρόνια χτυπήματα της ανταγωνιστικότητας στην Ελλάδα μέσα στην Ευρωζώνη. Το μοναδιαίο κόστος εργασίας απεικονίζει το μέσο όρο των ονομαστικών μισθών σε σχέση με την παραγωγικότητα της εργασίας και είναι ένας υψίστης σημασίας δείκτης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, της εθνικής οικονομίας. Το 1995 το μοναδιαίο κόστος εργασίας που υπολογίζονταν σε σταθερές τιμές, η ανταγωνιστικότητα της εργασίας στην Ελλάδα παρουσιάζονταν μικρότερη από αυτή της Γερμανίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά σε μία παρόμοια κατάσταση με αυτή των άλλων μεσογειακών χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όταν αποκτήσαμε ενιαίο νόμισμα ήταν αισθητή η μείωση της ανταγωνιστικότητας για την ελληνική οικονομία σε σχέση με τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Το 2009 βλέπουμε πάλι το ονομαστικό μοναδιαίο κόστος εργασίας να ξεκινά να μειώνεται και πάλι, με την έναρξη της οικονομικής κρίσης δηλαδή, και των άμεσων συνεπειών της, μείωση μισθών, αύξηση ωρών εργασίας και τέλος αύξηση της ανεργίας.

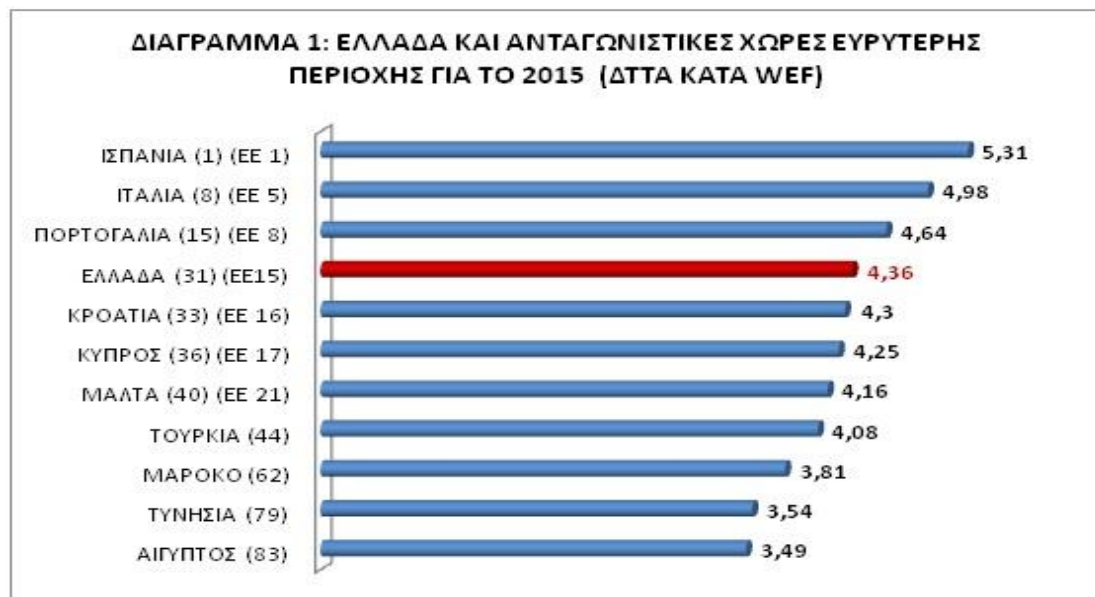
Διάγραμμα 2. Η ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής οικονομίας

Πηγή: AMECO database

¹⁹ Το μοναδιαίο κόστος εργασίας εκφράζει το απαιτούμενο κόστος εργασίας για την παραγωγή μίας νομισματικής μονάδας (1 ευρώ) ΑΕΠ και υπολογίζεται ως ο λόγος δύο παραγόντων: με αριθμητή το μέσο εργασιακό κόστος (συνολική αμοιβή εργασίας προς τον αριθμό εργαζομένων) και αριθμητή το παραγόμενο προϊόν ανά απασχολούμενο (εργαζόμενοι με σχέση εξαρτημένης εργασίας ή αυτοαπασχολούμενοι).

Διάγραμμα 3. Ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής οικονομίας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες

Πηγή: AMECO database

Το θέμα, ότι η οικονομία είναι ανοιχτή²⁰ δεν αμφισβητεί την ύπαρξη ουδέν περιορισμού σχετικά με το ισοζύγιο πληρωμών, τις εισαγωγές και τις εξαγωγές προϊόντων, υπηρεσιών και των κινήσεων κεφαλαίων. Η όλη αυτή κατάσταση συνδυαστικά με: α) την εσωστρέφεια της οικονομίας, με δεδομένο ότι οι εξαγωγές αποτελούν μόνο το 20% του ΑΕΠ της, β) τη μειωμένη ανταγωνιστικότητα της, οι εξαγωγές των Ελληνικών προϊόντων είναι πολύ περιορισμένες και δεν δύνανται να ανταγωνιστούν τα ξένα προϊόντα στην εγχώρια αγορά, γ) σε συνδυασμό με την αυξημένη τάση του πληθυσμού για κατανάλωση, έφεραν την χώρα σε μία κατάσταση αντιμέτωπη με τα εξής:

- α) υψηλά ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών,
- β) συρρικνωμένες εγχώριες αποταμιεύσεις,
- γ) έντονη χρηματοδότηση των επενδύσεων μέσω δανείων.

Η δημιουργία του ελλείματος στο ισοζύγιο της Ελλάδας, δημιουργήθηκε από την συρρίκνωση της εξαγωγικής δραστηριότητας της χώρας συνδυαστικά με την αυξανόμενη κατανάλωση. Η συσσώρευση των ελλειμμάτων, οδηγώντας σε ελλειμματικούς προϋπολογισμούς τη χώρα, η οποίοι δεν αντισταθμίζονται από την αύξηση των αποταμιεύσεων των ιδιωτών, έχει ως άμεση συνέπεια την διεύρυνση του ελλείματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και δημιουργεί ένα τριπλό

²⁰ Με τον όρο ανοιχτή οικονομία ορίζουμε μία οικονομία η οποία δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες με άλλες οικονομίες στον κόσμο, μέσω της πραγματοποίησης εισαγωγών εξαγωγών προϊόντων σε συνδυασμό με την συνδυασμένη ύπαρξη κίνησης κεφαλαίων.

έλλειμμα: το δημοσιονομικό έλλειμμα , το έλλειμμα αποταμίευσης σε σχέση με τις επενδύσεις και το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

3.2.2 Η ικανότητα αποπληρωμής των χρεών.

Από το 2009 κυριάρχησε η άποψη ότι η Ελληνική οικονομία θα αντιμετώπιζε θέματα ως προς την συνέπεια της απέναντι στο χρέος της που είχε φορτωθεί, η Ελλάδα δεν αποτελεί την μόνη περίπτωση μιας και σε παρόμοια κατάσταση βρισκόταν η Πορτογαλία, η Ισπανία και η Ιρλανδία. Από το 2000 και μετά η Ελλάδα είχε μία τάση μείωσης του λόγου του δημοσίου χρέους ως προς το ΑΕΠ κατά 0,9 ποσοστιαίες μονάδες το χρόνο κατά μέσο όρο, λόγω της διαφοράς του επιτοκίου των δανείων από τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ. Για πρώτη φορά το 2009 ο λόγος του χρέους ως προς το ΑΕΠ παρουσίασε μία αύξηση της τάξης των 4,7 ποσοστιαίων μονάδων και αυτό, λόγω της έκρηξης του φαινομένου της χιονοστιβάδας²¹, γεγονός που αν ακολουθούσε μία ανεξέλεγκτη πορεία τα πράγματα θα ήταν πολύ τραγικά και επώδυνα για ένα τεράστιο πλήθος χωρών.

3.3 Η απουσία ρευστότητας

Η ρευστότητα μέσα σε ένα οικονομικό σύστημα απαρτίζεται άμεσα με το δημόσιο τομέα, τον ιδιωτικό και το τραπεζικό σύστημα. Είναι σαφές ότι τα προβλήματα ρευστότητας που αναπτύσσονται σε βάθος χρόνου είναι αιτία των αναπτυξιακών προβλημάτων ωστόσο αυτό δεν πληροί μία απαραίτητη προϋπόθεση. Ενώ αντίθετα ο τρόπος χειρισμού ενός προβλήματος ρευστότητας μπορεί να διαταράξει εγγενώς τις αναπτυξιακές βλέψεις μίας οικονομίας. Μία λύση στο πρόβλημα της ρευστότητας δεν σημαίνει απαραίτητα και λύση στο αναπτυξιακό πρόβλημα. Η τρέχουσα κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Ελλάδα τον Μάιο του 2010, θα την προσμοιάζαμε σαν μία οικονομία με τα εξής χαρακτηριστικά:

- Μία χώρα με έντονα προβλήματα ρευστότητας στο δημόσιο τομέα και συγχρόνως το τραπεζικό της σύστημα αντιμετώπιζε και αυτό μία παρόμοια κατάσταση λόγω των κόκκινων δανείων και των μειωμένων-λιγοστών και συνάμα περιορισμένων αποταμιεύσεων
- και ταυτόχρονα η ύπαρξη ενός σοβαρού αναπτυξιακού προβλήματος, το οποίο συνεχίζει ακόμη να ταλαιπωρεί τον Ελλαδικό χώρο.

Από τις αρχές του καλοκαιριού του 2010, έκαναν την εμφάνιση τους σημαντικά προβλήματα ρευστότητας στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, λόγω της περιορισμένης τραπεζικής χρηματοδότησης. Είναι σαφές ότι το κυριότερο ζήτημα είναι η εύρεση λύσεων στα προβλήματα ρευστότητας τόσο του δημόσιου όσο και του τραπεζικού τομέα και δευτερεύον η εξεύρεση λύσεων στα αναπτυξιακά προβλήματα.

²¹ Eurobank 2010: Eurobank EFG economic research: Η δυναμική του Ελληνικού δημόσιου χρέους.

Ως γνωστόν η επίλυση στο θέμα ρευστότητας του τραπεζικού τομέα θα επέφερε λογικά και λύσεις στα προβλήματα ρευστότητας και του ιδιωτικού τομέα.

3.4 Εξερεύνηση της Ελληνικής παρακμασμένης Οικονομίας: Μπορεί η μετάβαση της στην επίσημη οικονομία να προσφέρει οικονομική ανακούφιση εν μέσω της κρίσης;

Ύστερα από μία έρευνα που πραγματοποιήθηκε (Bitzenis, Vlachos and Schneider, 2016) γύρω από τους καθοριστικούς παράγοντες της ελληνικής οικονομίας, την αλληλεπίδραση της με την επίσημη οικονομία και ποια η σχέση της με τη διαφθορά. Με αυτό τον τρόπο έγινε μία προσπάθεια για πρώτη φορά, όπου πραγματοποιήθηκε μία διεπιστημονική ανασκόπηση οικονομικών και πολιτικών μελετών σχετικά με το μέγεθος και τους καθοριστικούς παράγοντες της παραοικονομίας, τη φοροδιαφυγή, τη λαθραία εργασία και επιπλέον, πως σχετίζονται με τη διαφθορά στην Ελλάδα, επικεντρώνοντας στενά στην έκταση και την πολυπλοκότητα αυτών των φαινομένων. Έγινε μία προσπάθεια της συνολικής εκτίμησης μεγέθους και ποιοι ήταν τελικά οι καθοριστικοί παράγοντες της παρακμασμένης οικονομίας, μέσω μίας προσέγγισης πολλαπλών δεικτών και πολλαπλών αιτιών (MIMIC). Τα τελικά ευρήματά υποδεικνύουν ότι οι σημαντικοί καθοριστικοί παράγοντες είναι παράγοντες που σχετίζονται με μακροοικονομικές συνθήκες, όπως η ανεργία και η αύξηση του ΑΕΠ, καθώς και κάποιοι θεσμικοί παράγοντες, όπως το ήθος που διακατέχει το φορολογικό σύστημα όπως και το κράτος δικαίου. Προέκυψε επίσης ότι η παραοικονομία και η διαφθορά αποτελούν συμπληρωματικούς παράγοντες και ότι στην επίσημη οικονομία ο ένας επιχειρηματικός κύκλος υποκαθιστά τον άλλο. Σύμφωνα με τα ευρήματα αυτά η υιοθέτηση μίας συγκεκριμένης πολιτικής θα οδηγούσε στην επιτυχή μεταφορά της παρακμασμένης οικονομίας στην επίσημη οικονομία σε κάποιο βαθμό φυσικά, επίσης έτσι θα ενίσχυε έντονα τα κρατικά έσοδα και τελικά θα οδηγούσε την ελληνική οικονομία από την ύφεση που προέκυψε από το δημόσιο χρέος εν μέσω κρίσης ώστε να ανακάμψει σημαντικά.

3.5 Η δημοσιονομική εξυγίανση στον πυρήνα και στην περιφέρεια της Ευρωζώνης

Με απώτερο σκοπό την εξυγίανση και την βιωσιμότητα του χρέους οι χώρες της Ευρωζώνης στόχευσαν στην άμεση εξυγίανση των οικονομικών τους. Ωστόσο υπάρχει μία διαφορά μεγέθους της δημοσιονομικής εξυγίανσης ανάμεσα στις χώρες του πυρήνα και σε αυτές της περιφέρειας της Ευρωζώνης²². Έτσι έγκειται το συμπέρασμα ότι οι χώρες της περιφέρειας χρήζουν μεγαλύτερης ανάγκης

²² Alesina, A., and Perotti, R., (1995) Fiscal expansions and adjustments in OECD countries, Economic Policy, 21, pp. 205-248

δημοσιονομικής εξυγίανσης σε σχέση με τις αντίστοιχες χώρες του πυρήνα. Έχοντας αποκλειστεί οι υπερχρεωμένες χώρες της περιφέρειας, από τις χρηματοπιστωτικές αγορές και ταυτόχρονα έχοντας να καρπώνονται τον κίνδυνο ότι ένας πιο αργός ρυθμός δημοσιονομικής εξυγίανσης θα μεγάλωνε τον κίνδυνο χρεοκοπίας, υποχρεώθηκαν να προβούν στην λήψη άμεσων μέτρων λιτότητας και συνεπώς να καρπωθούν και το βάρος τους. Οι επιδράσεις των μέτρων λιτότητας στην ανάπτυξη χρίζουν γενικά κάποιας σημαντικής ανησυχίας. Χώρες σαν την Ελλάδα, όπου αδυνατούσε να ανταπεξέλθει στους στόχους των προγραμμάτων την έφερνε αντιμέτωπη με νέα μέτρα, αρκετά δυσβάστακτα για αυτήν και το λαό της, τα οποία ενέτειναν και όξυναν ακόμη περισσότερο την ήδη τεταμένη κατάσταση και ενίσχυαν την ήδη υπάρχουσα ύφεση. Με αποτέλεσμα να είναι μη αναστρέψιμη η μείωση του ελλείμματος και διογκώνοντας ταυτόχρονα ακόμη περισσότερο το λόγο χρέους προς ΑΕΠ.

3.5.1 Οι παράπλευρες επιδράσεις-επιπτώσεις της δημοσιονομικής εξυγίανσης στον πυρήνα και στην περιφέρεια της Ευρωζώνης.

Έχοντας εφαρμόσει ταυτόχρονα ένα σύνολο προγραμμάτων εξυγίανσης, με απώτερο σκοπό να μειωθεί σημαντικά το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ανάμεσα σε ένα πλήθος χωρών οι οποίες διασυνδέονται και πιθανός ανταγωνίζονται μεταξύ τους, οδηγεί στο πρόβλημα που αφορά στην ύπαρξη οικονομιών που θα έχουν την δυνατότητα να απορροφήσουν τις αυξημένες εξαγωγές²³. Οι παράπλευρες αυτές επιπτώσεις μπορεί να είναι:

α) Παράπλευρες επιδράσεις ζήτησης: Αποτελούν τις επιδράσεις από τη μείωση του ΑΕΠ εντός μίας χώρας, εξαιτίας της πολιτικής της δημοσιονομικής προσαρμογής, που επιδρά στις εξωτερικές δοσοληψίες των χωρών, που είναι και οι εμπορικοί εταίροι. Είναι σύνηθες ότι τα δημοσιονομικά μέτρα που λαμβάνονται σε μία χώρα έχουν ως άμεση συνέπεια τη μείωση της εγχώριας ζήτησης και τη μεγέθυνση του ΑΕΠ, η όλη αυτή κατάσταση μετακυλύει με απώτερο αποτέλεσμα τις αρνητικές επιδράσεις στη ζήτηση και τη μεγέθυνση του ΑΕΠ των υπολοίπων χωρών.

β) Παράπλευρες επιδράσεις ανταγωνιστικότητας: Συνήθως εμφανίζονται ύστερα από την εμφάνιση αντιπληθωριστικών αναταράξεων, προκαλώντας σε τιμές και μισθούς αισθητές μειώσεις ενισχύοντας την ανταγωνιστικότητα της χώρας, η όλη αυτή όμως κατάσταση διαταράσσει την ομαλή λειτουργία των άλλων χωρών, εμφανίζονται προβλήματα, ενισχύοντας έτσι τις παράπλευρες αρνητικές επιδράσεις της ζήτησης.

γ) Διεθνείς παράπλευρες επιδράσεις: Λόγω των μεταρρυθμίσεων, οι διεθνείς χρηματοοικονομικές ροές, οι οποίες εισρέουν σε μία χώρα έχουν αρνητικές επιπτώσεις για τις υπόλοιπες χώρες. Τα παραπάνω μπορούν να προκαλέσουν μία επιβάρυνση του ασφαλιστρου κινδύνου σε ένα σύνολο χωρών, γεγονός που μπορεί

²³ <https://www.tovima.gr/files/1/2017/01/13/papadimos.pdf> <<Οικονομική ανάπτυξη και δημοσιονομική εξυγίανση: Η διττή πρόκληση για την οικονομική πολιτική>>

πιθανός να επιβαρύνει το λόγο χρέους προς ΑΕΠ, πιθανότατα και σε μία αθέτηση πληρωμών των χωρών.

Οι διαρκείς οικονομικές εξυγιάνσεις, εδώ και κάποια χρόνια, έχουν περιορίσει σημαντικά την ανάπτυξη στην Ευρωζώνη. Επιπλέον, οι επιδράσεις των διαρκών οικονομικών εξυγιάνσεων, σε ένα μεγάλο σύνολο χωρών το ίδιο διάστημα, έχουν εντείνει την ύφεση στις ευπαθείς οικονομίες και στις οικονομίες που βιώνουν κάποιο πρόγραμμα προσαρμογής.

3.5.2 Η περίπτωση της Ελλάδας.

Το 2010 μετά το τέλος του καλοκαιριού, η Γαλλία σε συνδυασμό με την Γερμανία (Sarkozy and Merkel) πήραν την απόφαση για την εφαρμογή του Private Sector Involvement (PSI)²⁴, όπου το τραπεζικό σύστημα όντας ιδιωτικού καθεστώτος θα αναλάμβανε συμμετέχοντας στη διάσωση της Ελλάδας. Αυτή η πολιτική απευθύνονταν αποκλειστικά²⁵ και μόνο για την περίπτωση της Ελληνικής οικονομίας σύμφωνα με την βούληση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με την γνώμη των ηγετών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ελλάδα, υποστήριζαν ότι αποτελεί μία μοναδική περίπτωση η πολιτική συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα, απαραίτητη υποχρεωτικά και το εθελοντικό PSI δεν θα ξαναέβρισκε ποτέ παρόμοια εφαρμογή. Πολλοί πίστευαν (Goldman Sachs 2012)²⁶ ότι οι ηγέτες της Ευρωζώνης άρχισαν να εξοικειώνονται από τις αστοχίες τους με την αναδιάρθρωση του Ελληνικού χρέους, και δεν θα ξανά επαναλάμβαναν το μοιραίο λάθος εφαρμογής του PSI γιατί θα έπληττε και θα οδηγούσε τις αγορές σε αποσταθεροποίηση. Οι επιδράσεις του PSI στην Ελληνική αγορά θα αποτελούσε μία βάση για την ηγεσία-εξουσία στην περίπτωση που στρέφονταν σε μία αναδιάρθρωση κρατικού χρέους (Goldman Sachs 2012). Η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα ενίσχυσε έντονα την χωρίς προηγούμενο, άνοδο των spread των Ελληνικών ομολόγων.

Γενικά οι αγορές κεφαλαίων επηρεάστηκαν κατά πολύ από την επερχόμενη πτώχευση της Ελλάδας, στα πλαίσια μίας επικείμενης αυτοεκπληρούμενης προφητείας (Self-Fulfilling Prophecy)²⁷ αντίληψης, που επίκειται να χτυπήσει και άλλες χώρες (καλοκαίρι 2011) σαν την Ιταλία και την Ισπανία. Η έλλειψη εμπιστοσύνης δημιούργησε ένα ασταθές κλίμα στον Ελλαδικό χώρο σε συνδυασμό με την μη εμφάνιση σημαδιών ανάκαμψης της Ελληνικής οικονομίας και μίας επικείμενης επερχόμενης ανάπτυξης, με απώτερο αποτέλεσμα ένα μεγάλο ποσοστό

²⁴ https://el.wikipedia.org/wiki/Private_Sector_Involvement.

²⁵ IMF., (June 2013), <<Greece: Ex Post Evaluation of Exceptional Access under the 2010 Stand-By Arrangement>>, Country Report 13/156, International Monetary Fund, Washington, D.C.

²⁶ Goldman Sachs: Greek PSI: What to watch: Large PSI participation is necessary in order for economic benefits to be meaningful.

²⁷ <<Η αυτοεκπληρούμενη προφητεία (Self-Fulfilling Prophecy) αποτελεί μία εξαρχής λανθασμένη εκτίμηση μίας κατάστασης, που δημιουργεί ένα κλίμα κατάλληλο ώστε να δίνετε να καθιστά την εκτίμηση αυτή πραγματικότητα. Η ονειροπόλα αξιοπιστία της προφητείας διαιωνίζει μία βασιλεία του λάθους, και αυτό γιατί ο προφήτης θα προβάλει την σωρεία των γεγονότων ως απόδειξη ότι ήταν αληθή, έγκυρα.>> Κοινωνιολόγος Robert K. Merton.

Ελληνικών κεφαλαίων και αποταμιεύσεων να μεταφερθούν και να επενδυθούν σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες μεγαλύτερης οικονομικής επισφάλειας. Με αποτέλεσμα οι Ελληνικές τράπεζες να προβούν στην αναζήτηση κεφαλαίων προκειμένου να αντικαταστήσουν αυτές τις απώλειες κεφαλαίων, στην δεδομένη περίπτωση η λύση ήρθε από την Ευρωπαϊκή κεντρική τράπεζα. Συγχρόνως τα κεφάλαια των ιδιωτών συνεχίζουν να απουσιάζουν από το ισοζύγιο πληρωμών και όσο τα δημοσιονομικά προγράμματα προσαρμογής βρίσκονταν σε εξέλιξη το παραγόμενο προϊόν έβαινε σε συνεχή συρρίκνωση.

3.6 Η κρίση του κρατικού χρέους και οι κανονισμοί περί της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα. Άνοιγμα του κουτιού της Πανδώρας

Μέσω των δανειακών συμφωνιών που είχε συνάψει η ελληνική κυβέρνηση κατά την περίοδο 2010-2012 με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, υιοθετήθηκε έτσι κοινώς κατά κάποιο τρόπο μια πολιτική εσωτερικής υποτίμησης, προκειμένου να αποφευχθεί η αθέτηση των οικονομικών υποχρεώσεων της χώρας μας και να επιτραπεί κοινώς έμμεσα στην Ελλάδα να παραμείνει εντός Ευρωζώνης (Koukiadaki, Kretsos, 2012).

Οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που ακολούθησαν και πραγματοποιήθηκαν σύμφωνα και υπό το πρίσμα των δανειακών συμφωνιών, είχαν βασιστεί επί το πλείστον στην υπόθεση ότι η ρύθμιση της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα αποτελεί ένα σημαντικό και μείζον εμπόδιο για την περαιτέρω ανάπτυξη γενικότερα. Για το σκοπό αυτό, τροποποιήθηκαν ουσιαστικά χαρακτηριστικά του ελληνικού εργατικού δικαίου και επήλθαν σημαντικές αλλαγές, με σημαντικές επιπτώσεις στο ρόλο του κράτους και στους άμεσα συσχετιζόμενους φορείς των εργασιακών σχέσεων. Οι μεταρρυθμίσεις δεν είναι ουδέτερες θα λέγαμε από άποψη διανομής γενικότερα, αλλά αποσκοπούν στην περαιτέρω απελευθέρωση της αγοράς εργασίας και των εργασιακών σχέσεων και στη μείωση του μεγέθους και της επιρροής του κράτους πρόνοιας. Υπάρχουν ολοένα και περισσότερες ενδείξεις θα λέγαμε, ότι οι μεταρρυθμίσεις έχουν οδηγήσει στην επιδείνωση των συνθηκών εργασίας και διαβίωσης, ενώ παράλληλα δεν επιτυγχάνουν την προσδοκώμενη και αναμενόμενη ανάπτυξη.

3.7 Η ένταξη στον Ευρωπαϊκό μηχανισμό στήριξης και τα μέτρα που πάρθηκαν, η περίπτωση της Ελλάδας

Η ένταξη της Ελλάδος στον Ευρωπαϊκό μηχανισμό στήριξης, έγινε το Μάιο του 2010 γύρω από τέσσερις βασικούς πυλώνες προτεραιοτήτων²⁸: ανταγωνιστικότητα,

²⁸ Πετράκης Π. 2017, <<Μακροοικονομικές προοπτικές στην Ελληνική οικονομία 2012, ΕΚΠΑ, Αθήνα>>

δημοσιονομική προσαρμογή, επενδύσεις, ανάπτυξη και χρηματοπιστωτικό σύστημα. Όσον αφορά τα μέτρα που πάρθηκαν για την δημοσιονομική προσαρμογή της Ελλάδας χαρακτηρίζονται²⁹ αρκετά διορθωτικά έως και διαρθρωτικά. Ουσιαστικά ακολούθησαν σε συνέχεια των μέτρων που είχαν ληφθεί τον Μάρτιο, με τρόπο επιβλητικό θα λέγαμε. Τα οποία απόβλεπαν στην αύξηση των δημόσιων εσόδων, μέσω των φορολογικών μηχανισμών, αυξάνοντας τέλη και φόρους σε συνδυασμό με ταυτόχρονη δημιουργία νέων φόρων. Επίσης ακολούθησε μία δημοσιονομική λιτότητα αντί μίας πιο επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής με έντονη συρρίκνωση των δαπανών με μία σειρά μέτρων, συμπεριλαμβανόμενων της μείωσης των επιδομάτων του δημοσίου τομέα, οι υψηλές συντάξεις μειώθηκαν αισθητά, κατάργηση 13^{ου} και 14^{ου} μισθού για το δημόσιο τομέα και τους συνταξιούχους, μείωση των καταναλωτικών δαπανών, συρρίκνωση των δημόσιων επενδύσεων, σταθερότητα συντάξεων και μισθών για την περίοδο εφαρμογής του προγράμματος, μία τριετία, εφαρμογή του μέτρου του Καλλικράτη με απώτερο σκοπό την εξοικονόμηση πόρων, αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης, υπολογισμός των συντάξεων βάση των συνολικών αποδοχών του όλου εργασιακού βίου και τέλος μία ενίσχυση της ανταποδοτικότητας ανάμεσα σε εισφορές και συντάξεις.

Η απελευθέρωση των μεταφορών και των κλειστών επαγγελματιών, η απελευθέρωση της αγοράς της ηλεκτρικής ενέργειας, η προσέλκυση νέων επενδύσεων από το εξωτερικό, η εξυγίανση του ΟΣΕ και τέλος η όλο και μεγαλύτερη απορρόφηση των κονδυλίων των διαρθρωτικών ταμείων της Ε.Ε. αποτελούν κάποια μέτρα που λήφθηκαν για την τόνωση της αγοράς και της ανταγωνιστικότητας. Επίσης όσον αναφορά το χρηματοπιστωτικό σύστημα, έχουμε την δημιουργία ενός ταμείου χρηματοπιστωτικής σταθερότητας (της τάξεως των 10 δις ευρώ) και πλέον την συγκεκριμένη περίοδο εντείνονται πιο δραστικά ενέργειες κάτω από τις οποίες οι τράπεζες της Ελλάδας εποπτεύονται πλέον από την τράπεζα της Ελλάδας.

Λόγω του προβλήματος της ρευστότητας τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα, η Ελληνική οικονομία έτσι κατέληξε στο πρώτο πρόγραμμα διάσωσης³⁰. Υπεύθυνοι και τελικοί υπογράφωντες από Ελληνικής πλευράς ήταν ο υπουργός οικονομικών Γιώργος Παπακωνσταντίνου και ο τότε πρόεδρος της τράπεζας της Ελλάδας Γεώργιος Προβόπουλος. Στις 8 Μαΐου 2010 εγκρίθηκε μία σύμβαση δανειακής διευκόλυνσης (Loan Facility Agreement) με τις χώρες του ευρώ και ένας διακανονισμός χρηματοδότησης άμεσου ετοιμότητας (stand-by agreement) με το ΔΝΤ, όλες αυτές οι γνωστές ενέργειες αποτελούν το γνωστό σε όλους μας Μνημόνιο. Μετέπειτα δημιουργήθηκε μία ομάδα εκπροσώπων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της Ευρωπαϊκής κεντρικής τράπεζας και του διεθνές νομισματικού

²⁹ https://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/30_edps/other_documents/2010-11-24_el_progress_report_en.pdf <<The Economic Adjustment program for Greece, Measures planned for the 4th quarter of 2010, 2010, Hellenic Republic, Ministry of Finance>>

³⁰ Η Ελλάδα στις 3 Μαΐου 2010, αναζήτησε ογδόντα δις ευρώ από δεκαπέντε χώρες του Ευρώ και τριάντα δις από το ΔΝΤ. Τα ποσά τα αιτήθηκε συνοδευόμενα με τρία συνημμένα μνημόνια: Μνημόνιο οικονομικής και χρηματοπιστωτικής πολιτικής (ΜΟΧΠ), Τεχνικό μνημόνιο συνεννόησης (ΤΜΣ) και μνημόνιο συνεννόησης στις συγκεκριμένες προϋποθέσεις οικονομικής πολιτικής (ΣΠΟΠ).

ταμείου, γνωστή ως Τρόικα, η οποία κάθε τρεις μήνες αξιολογούσε την όλη πρόοδο του προγράμματος εφαρμογής των όρων του μνημονίου (ΜΟΧΠ και ΣΠΟΠ) και έπαιρνε τις αντίστοιχες αποφάσεις περί των αποταμιεύσεων γύρω από τις αντίστοιχες δόσεις του δανείου. Τα πιο σημαντικά στοιχεία του πρώτου προγράμματος διάσωσης συμπεριλάμβαναν τα εξής: την αποκατάσταση της αξιοπιστίας της στην Ελλάδα για τις ιδιωτικές επενδύσεις με απώτερο σκοπό να φτάσει στο ζενίθ η αξιοπιστία και η εκλεκτικότητα (enforceability), σε συνδυασμό με την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης για να επιβεβαιωθεί η μακροχρόνια επιβίωση του χρηματοπιστωτικού τομέα και τέλος η επιβεβαίωση ότι όλες οι μεταρρυθμίσεις θα έχουν επίδραση αποκλειστικά στο βραχυπρόθεσμο και στο μεσοπρόθεσμο μέλλον. Η στήριξη για την χρηματοδότηση του συγκεκριμένου προγράμματος, χορηγήθηκε από τον EFSF κατά 80δισ ευρώ και από το ΔΝΤ κατά 30 δισ ευρώ.

3.8 Κάποια γενικά συμπεράσματα του κεφαλαίου

Τελικά αργά ή γρήγορα ήταν αναμενόμενο όπως και έγινε, η χρηματοπιστωτική κρίση έπληξε και την Ελληνική οικονομία και θα λέγαμε ότι ήταν έντονα αισθητή η παρουσία της, δεν αποτελεί βέβαια δικαιολογία των όσων μετέπειτα επακολούθησαν, αποκλειστικά και μόνον η διεθνής αυτή κρίση. Στην πραγματικότητα εμφανίστηκαν πολλές παλιές πληγές της Ελληνικής οικονομίας που είχαν θαφτεί κατά κάποιο τρόπο ή τεθεί στο περιθώριο σε δεύτερη μοίρα από τις εκάστοτε κυβερνήσεις του παρελθόντος, σε αυτή την κατάσταση συνετέλεσαν φυσικά τα χρόνια δομικά προβλήματα γύρω από την οικονομία, το υπέρογκο Ελληνικό δημόσιο χρέος, η Ελλάδα έχασε την αξιοπιστία της απέναντι στις διεθνείς αγορές, οι ιδιωτικές επενδύσεις συρρικνώθηκαν, έχουμε μια δημοσιονομική λιτότητα η οποία δεν ευνοεί την ανάπτυξη και την έξοδο από την κρίση, σε αντίθεση χειροτερεύει την όλη κατάσταση.

Ο υπερδανεισμός και η υπερκατανάλωση του δημοσίου έδωσε μία βαθιά ανάσα στην ανάπτυξη στην υπερκατανάλωση του ιδιωτικού τομέα, έτσι είχαμε την δημιουργία ελλειμμάτων στην ανταγωνιστικότητα και την παραγωγικότητα. Το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ έλαβε ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Ο κρατικός μηχανισμός καταφεύγει σε έκτακτες δανειακές εισφορές από επίσημους φορείς προκειμένου να ανταπεξέλθει στις ανελλιπείς υποχρεώσεις του όπως μισθοί, κοινωνικές δαπάνες και δημοσιονομικό έλλειμμα. Τελικά η Ελλάδα προκειμένου να μην οδηγηθεί σε μια επικείμενη χρεοκοπία, ζήτησε την στήριξη από το ΔΝΤ, την ΕΚΤ και την ΕΕ, έτσι οδηγήθηκε να ακολουθήσει ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής και εξυγίανσης.

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει προβλήματα ως προς την ανταγωνιστικότητα και ως προς την προοπτική απασχόλησης των εργατικών πόρων εκτός από την κρίση ελλείμματος και χρέους. Υστερεί σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, σε θέματα ξένων επενδύσεων, παραγωγικότητας εργασίας και σε ποσοστό απορρόφησης

εργατικού δυναμικού. Οι νέοι δεν δύνανται πλέον να βρουν εργασία με αποτέλεσμα να έχουμε ραγδαία αύξηση των ποσοστών ανεργίας για τους νέους, που μαστιάζει έντονα η κρίση ποσοστά που αγγίζουν το 18%.

Η παραγωγικότητα και η ανάπτυξη της Ελληνικής οικονομίας μαστιάζονται έντονα και αυτό είναι εμφανές με την εκδήλωση των εξής χαρακτηριστικών:

- Ο ευρύτερος δημόσιος τομέας είναι εκτεταμένος και δεν αποδίδει αποτελεσματικά,
- η εικόνα της οικονομίας είναι τέτοια που δεν ευνοεί την ανάπτυξη των επενδύσεων και την δημιουργία οικονομιών κλίμακας,
- το φαινόμενο της παραοικονομίας έχει αποκτήσει ανεξέλεγκτες διαστάσεις,
- η νομοθεσία είναι διαρρυθμισμένη έτσι ώστε να μην ευνοεί τις επενδύσεις σε συνδυασμό ταυτόχρονα με τις συνεχόμενες και αδιάλειπτες αλλαγές στο φορολογικό σύστημα,
- τέλος οι συνθήκες και το κλίμα της αγοράς εργασίας δεν ευνοούν την ευελιξία και την κινητικότητα του εργατικού δυναμικού.

Συμπεραίνουμε λοιπόν η Ελλάδα δεν αντιμετώπισε την οικονομική κρίση με τους κατάλληλους τρόπους με αποτέλεσμα αντί να παρακμάσει αυτή επιδεινώθηκε, ένας λόγος είναι και ότι η Ελλάδα υπέφερε από δομικά μειονεκτήματα, με αποτέλεσμα δεν τα κατάφερε να ανταπεξέλθει στα χτυπήματα της κρίσης. Έτσι τέθηκε το ζήτημα και κρίθηκε επιτακτικό να βρεθούν τρόποι που θα καταστήσουν εφικτή την μετάβαση της Ελλάδας από τη βαθιά ύφεση και λιτότητα, σε μία σταδιακή βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη.

Κεφάλαιο 4^ο: Η Επίδραση Της Οικονομικής Κρίσης Στην Επίδοση-Αποτελεσματικότητα Των Ελληνικών Επιχειρήσεων Και Κατά Πόσο Ευδοκίμησαν Την Περίοδο Αυτή

4.1 Οικονομική κρίση και επιχειρήσεις

4.1.1 Η επίδραση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης στις επιχειρήσεις.

Έχουμε την εμφάνιση μίας στασιμότητας της παγκόσμιας οικονομικής ανάπτυξης και σε αυτό συνέβαλε φυσικά σε μεγάλο βαθμό τα αλληπάλληλα χτυπήματα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, σε γενικά πλαίσια έχουμε την εμφάνιση ενός φαινομένου υπανάπτυξης. Η εμφάνιση όλων αυτών συνετέλεσαν σε σημαντικό βαθμό στην μείωση της ζήτησης των προϊόντων, των υπηρεσιών, γενικότερα των προϊόντων τους πρωτογενούς τομέα, ενός τομέα που συνεισφέρει σημαντικά στην ενίσχυση του ΑΕΠ της εκάστοτε χώρας σε συνδυασμό με την συνεισφορά της στο εργατικό δυναμικό δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας και διατηρώντας ταυτόχρονα τις υπάρχουσες ήδη θέσεις εργασίας, μίας και το εργατικό δυναμικό αποτελεί τον κινητήριο μηχανισμό-μοχλό των αγορών και τον πιο βασικό, και τέλος των προϊόντων που παράγονται από τις εκάστοτε βιοτεχνίες και βιομηχανίες οι οποίες και αυτές από την μεριά τους αποτελούν ένα βασικό κρίκο της οικονομίας και συνεισφέρουν σε σημαντικό βαθμό στην ανάπτυξη της κάθε χώρας, γιατί γύρω από αυτές τις επιχειρήσεις απασχολούνται αρκετοί κλάδοι και έτσι έχουμε μία συνεχή ροή του χρήματος στις αγορές οι οποίες ευνοούν σε σημαντικό βαθμό την ανάπτυξη.

Εν μέσω κρίσης οι επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να εναρμονιστούν με τις εκάστοτε συνθήκες. Στράφηκαν σε μειώσεις λειτουργικού κόστους, σε αναδιοργάνωση της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης που ασκούσαν και των επενδυτικών τους πλάνων και σε αλλαγές των αντικειμένων δραστηριοποίησης³¹ τους κάποιες φορές. Οι επιχειρήσεις κατέβαλαν τεράστιες προσπάθειες προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις υπάρχουσες καταστάσεις-συνθήκες και να μην μείνουν ευάλωτες, ίσως και σε κάποιο πιθανό επίπεδο στασιμότητας, προκειμένου δυναμικά να αντιμετωπίσουν τις κακουχίες στην επιχειρησιακή τους πορεία και να έχουν μία αξιοπρεπή πορεία. Η κρίση ανάγκασε πολλές επιχειρήσεις να προβούν στην μείωση του εργατικού τους δυναμικού, με αποτέλεσμα πολλοί εργαζόμενοι να προβούν στο κατώφλι εξόδου των επιχειρήσεων και να βρεθούν να αντιμετωπίσουν όλες τις κακουχίες της ανεργίας, ταυτόχρονα στην αύξηση των ποσοστών ανεργίας συμβάλει σημαντικά το ότι πλέον οι επιχειρήσεις έχουν σταματήσει να προσλαμβάνουν εν μέσω κρίσης προσωπικό και προσπαθούν να καλύπτουν τις υπάρχουσες ανάγκες του με το ήδη υπάρχον μιας και δεν θέλουν να αυξήσουν το λειτουργικό τους κόστος εν μέσω μιας περιόδου ύφεσης χωρίς την εμφάνιση κάποιων πιθανών βλέψεων για

³¹ International Labour Organization: Stephan Ulrich, Nikolai Rogovsky, David Lamotte (2009). <<Sustainable Enterprise Programme>>

κάποια υποκείμενη ανάπτυξη στο κλάδο τους και γενικότερα στον κλάδο των αγορών.

Είναι σαφές ότι η εμφάνιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης ήταν έντονα αισθητή και οι επιδράσεις της επηρέασαν έντονα τις αγορές, όπου μέσα εκεί δραστηριοποιούνταν ένα τεράστιο πλήθος επιχειρήσεων το οποίο αποτελούσε τον κινητήριο νήμα-μοχλό των αγορών. Η κρίση γενικά συμβάλλει σε σημαντικό βαθμό στην αποδυνάμωση των επιχειρήσεων, εξασθενεί την παραγωγικότητα τους και συχνά μπορεί και να τις καταστρέψει ολοσχερώς, αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί και σταδιακά, με σταδιακή εξόντωση μίας επιχείρησης με την πάροδο του χρόνου, από την άλλη μέσα στην κρίση κάποιες επιχειρήσεις μπορούν να βρουν και να ανακαλύψουν νέες ευκαιρίες, να αναπτυχθούν ραγδαία και να αναζωογονηθούν και εν μέσω κρίσης να εμφανίσουν τεράστια κέρδη στους ετήσιους ισολογισμούς τους, τονώνοντας ταυτόχρονα την αγορά και δημιουργώντας ταυτόχρονα νέες θέσεις εργασίας εν μέσω κρίσης, για αυτό έχει σημαντική σημασία ο κλάδος και το αντικείμενο με το οποίο ασχολείται και εναρμονίζεται μία επιχείρηση διότι διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την ανάπτυξη της σε συνδυασμό με τις εκάστοτε πάντα συνθήκες που κυριαρχούν σε γενικότερο πλαίσιο. Τέλος καθοριστικό ρόλο για την ανάπτυξη και την βιωσιμότητα μίας επιχείρησης παίζει και η εκάστοτε χρονική περίοδος λειτουργίας και ανάπτυξης της. Η κρίση επηρέασε γενικότερα όλο το πλήθος των επιχειρήσεων ανεξαρτήτως κλάδου, αντικειμένου, δυναμικότητας, μεγέθους και γεωγραφικής τους τοποθεσίας, δηλαδή ενός καθορισμένου συνόλου παραγόντων. Γενικότερα θα λέγαμε ότι οι επιχειρήσεις επλήγησαν από μία κρίση την οποία θα μπορούσαμε να οριοθετήσουμε ως ένα φαινόμενο που δεν γνωρίζουμε εκ των προτέρων πότε θα εμφανιστεί και ποια θα είναι η δυναμικότητα της κοινώς η ένταση της, που όμως χρήζει γρήγορης και αποτελεσματικής αντιμετώπισης και στοχεύει στην εξολόθρευση των οργανισμών και επιχειρήσεων, επίσης πολλές φορές καθίστανται ανεπαρκή τα μέτρα πρόληψης και αντιμετώπισης της.

Μέσα σε όλο αυτό το χαώδες οικονομικό κλίμα εν μέσω μίας κρίσης οι επιχειρήσεις προκειμένου να επιβιώσουν αναγκάζονται να στραφούν στην λήψη αποτελεσματικών μέτρων και αποφάσεων και στην ακολουθία κάποιου πιθανού σχεδίου επιβίωσης τους μέσα από το οποίο θα αναζωογονηθούν και θα συνεχίσουν την πορεία τους ακάθεκτες, κάποια από τα σημαντικά προβλήματα που θα ταχθούν να αντιμετωπίσουν έχουν άμεση σχέση με την μειωμένη ζήτηση των πωλήσεων που πιθανώς να περάσουν από ένα στάδιο ύφεσης, θα υποχωρήσουν σε σημαντικό βαθμό, η πιθανή ύπαρξη προβλημάτων στην προμήθεια πρώτων υλών, τα στενά όρια για δανειοδοτήσεις κεφαλαίων κίνησης κτλ. Συνήθως οι επιχειρήσεις οι οποίες αντιλαμβάνονται νωρίς σχετικά τον κίνδυνο της κρίσης και λαμβάνουν άμεσα αποτελεσματικά μέτρα, σε συνδυασμό με μία στρατηγική μεθοδικότητα, βγαίνουν αμόλυντες εν μέσω κρίσης σε σχέση με αυτές που παίρνουν βιαστικά μέτρα και που πάσχουν από αδράνεια σε συνδυασμό πάντα με την έλλειψη στρατηγικών και λανθασμένων ενεργειών.

Γενικότερα παίζει σημαντικό ρόλο και χρίζει δέουσας σημασίας το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο μία επιχείρηση θα αντιληφθεί την εμφάνιση μίας επερχόμενης κρίσης, δηλαδή το πόσο σύντομα θα την αντιληφθεί και θα αντιδράσει καταλλήλως, κοινώς το κατά πόσο θα πάρει τα κατάλληλα και απαιτούμενα μέτρα αντιμετώπισης της ώστε να συμμορφωθεί με τους επικείμενους ρυθμούς της αγοράς την εκάστοτε χρονική περίοδο, σε πιο στενό φάσμα θα υποστηρίξαμε ότι ανάλογα από το πόσο συντομότερα την αντιληφθεί, ταυτόχρονα και συγχρόνως κρίνεται και εξαρτάται η αξιοπιστία της, η φήμη της στις αγορές, οι στόχοι και οι αποδόσεις των πωλήσεων της και του μεριδίου κατοχής των αγορών και γενικότερα η όλη πορεία και εικόνα της απέναντι στους καταναλωτές την κοινωνία και την αγορά³² γενικότερα.

Σύμφωνα με την επίσημη βιβλιογραφία πριν τον ερχομό μιας επερχόμενης κρίσης πάντα υπάρχουν κάποια προειδοποιητικά σημάδια που εγκυμονούν τον κίνδυνο. Οι Calloway και Keen υποστηρίζουν ότι η έγκαιρη κατανόηση των αρχικών ενδείξεων, η ετοιμότητα και η μη αδράνεια από μέρους των επιχειρήσεων είναι κάποια πράγματα που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο για όλο το σύνολο των ενεργειών αντιμετώπισης της, σχετίζονται άμεσα με αυτές που θα επιλέξει μία επιχείρηση προκειμένου να ανταπεξέλθει και αυτές οι ενέργειες είναι αυτές που καθορίζουν τελικός το όλο πλάνο που θα επιλέξει η επικείμενη επιχείρηση να ακολουθήσει. Η αντίληψη των σημαδιών μίας επικείμενης κρίσης χρίζει των απαιτούμενων γνώσεων γύρω από την κρίση που επίκειται να εμφανιστεί, σε συνδυασμό με κάποιες ενέργειες για την ανακάλυψη κάποιων σκοτεινών ενδείξεων ίσως, ενώ ως στόχος ορίζεται η αντιμετώπιση της κρίσης όσο κατά το δυνατόν πιο αποτελεσματικά ώστε να περιοριστεί ο κίνδυνος ταυτόχρονα μίας νέας κρίσης³³, κοινώς επιβάλλεται εμμέσως να παρθούν κατάλληλα μέτρα που θα περιορίσουν την κρίση και δεν θα την εντείνουν-αναζωπυρώσουν με όσο κατά το δυνατόν πιο ήπιο τρόπο ώστε να παρέλθει. Με βάση την διεθνής αρθρογραφία, η εμφάνιση της κρίσης είχε προγνωσθεί από τις αγορές, δίχως όμως να προβλεφθεί πλήρως το φάσμα, ο ρυθμός και η ένταση εξάπλωσης³⁴ της. Ένα μεγάλο φάσμα επιχειρήσεων δεν είχε μπροστά του τον απαιτούμενο προβλεπόμενο χρόνο για την ευρεία αντιμετώπιση της. Από την άλλη ένα άλλο πλήθος επιχειρήσεων είχε δοκιμαστεί κατά το παρελθόν περνώντας-αντιμετωπίζοντας κάποιων άλλων ειδών κρίσεις, με αποτέλεσμα τα στελέχη και οι επιχειρηματίες να είναι κατάλληλα προετοιμασμένοι και να έχουν ιδέα για τους τρόπους αντιμετώπισης της κατά κάποιο τρόπο, βρίσκονταν κοινώς σε μία πιο ευνοημένη θέση έναντι των άλλων επιχειρηματιών.

Είναι σαφές ότι η κρίση μπορεί να αγγίζει τις επιχειρήσεις οποιοδήποτε χρονικό διάστημα ανά πάσα στιγμή, για αυτό επιβάλλεται όπως και κάνει ένα μεγάλο πλήθος επιχειρηματιών σε συνδυασμό με την κατάλληλη επικοινωνία με τα αρμόδια πάντα διοικητικά στελέχη, να έχουν στο πίσω μέρος του μυαλού τους ένα πλάνο

³² Calloway and Keen, 1996

³³ Calloway and Keen, 1996

³⁴ Togni, Cubico και Favretto, 2010

διάσωσης και αντιμετώπισης δύσκολων καταστάσεων βάζοντας σε δράση ένα σχέδιο διάσωσης τους σε περιόδους που χαρακτηρίζονται από υψηλή αβεβαιότητα και υψηλό ρίσκο κινδύνου. Σαφώς όλο το πλήθος των επιχειρήσεων δεν είναι κατάλληλα προετοιμασμένες προκειμένου να αντιμετωπίσουν μία τέτοια άσχημη κατάσταση. Ύστερα από μία έρευνα που πραγματοποιήθηκε (Penn, Schoen and Berland, 2009) αποδείχθηκε ότι το 53% των επιχειρήσεων έχουν προετοιμάσει κάποιο σχέδιο δράσης έναντι μίας πιθανής κρίσης, αν και πολλές φορές πολλά από αυτά κρίθηκαν αναποτελεσματικά. Ενώ αντίθετα οι επιχειρήσεις που δεν διέθεταν κάποιο σχέδιο δράσης επλήγησαν σε μεγαλύτερο βαθμό, σχετικά με την τεράστια απώλεια στα έσοδα τους και συνεπώς στα κέρδη τους, και συγχρόνως στράφηκαν και προς τις απολύσεις, ένα μεγάλο χτύπημα για το εργατικό δυναμικό, πάντα σε σχέση με τις επιχειρήσεις που είχαν ήδη ένα σχέδιο δράσης και κοινώς βρισκόταν σε μία πιο πλεονεκτική θέση έναντι των άλλων.

Σαν γενικό συμπέρασμα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι, όσο καλύτερα προετοιμασμένη είναι μία επιχείρηση απέναντι σε μία πιθανή και απρόσμενη εμφάνιση μίας κρίσης τόσο λιγότερο αλώβητη, εξουθενωμένη και σε μικρότερο βαθμό καταπονημένη μπορεί να βγει μέσα από όλη αυτή την κατάσταση, δηλαδή το πλήθος αυτών των επιχειρήσεων που είναι καταλλήλως προετοιμασμένες για την αντιμετώπιση τέτοιων ανεπιθύμητων καταστάσεων ίσως καταφέρουν να έχουν θετικά αποτελέσματα από την όλη αυτή κατάσταση και να καταφέρουν να επιβιώσουν και να παρουσιάσουν μία θετική πορεία στις αγορές σε αντίθεση με τις επιχειρήσεις που δεν θα διαθέτουν κάποιο πλάνο και θα βρίσκονται κοινώς σε πιο ευάλωτη θέση σε σχέση με τις κατάλληλα προετοιμασμένες. Είναι σαφώς δύσκολη η αντιμετώπιση μίας κρίσης από τη μεριά των επιχειρήσεων και επιβάλλεται να είναι προετοιμασμένες ανά πάσα στιγμή για την αντιμετώπιση μίας πιθανής οικονομικής κρίσης αν θέλουν να επιβιώσουν, η κρίση πλήττει και μπορεί να πλήξει σε άσχημο βαθμό μία επιχείρηση μέχρι την ολική κατάρρευση της άρα δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι πρέπει ανά πάσα στιγμή όλα τα στελέχη να είναι πλήρως και καλά προετοιμασμένα.

4.1.2 Πως η οικονομική κρίση επέδρασε και έπληξε τις ελληνικές επιχειρήσεις μεσαίου μεγέθους.

Είναι γνωστό ότι επίσημα ως επιχειρήσεις μικρού μεγέθους ορίζονται αυτές οι επιχειρήσεις του είδους που απασχολούν κάτω από 250 εργαζόμενους και ο ετήσιος κύκλος εργασιών τους δεν ξεπερνάει τα περί 50εκατομύρια ευρώ και ο συνολικός της ισολογισμός μπορεί να φτάνει το πολύ τα 43 εκατομμύρια ευρώ με βάση πάντα την τελευταία διαχειριστική χρήση και ανεξαρτήτου τι είδους νομική μορφή κατέχει, σύμφωνα πάντα με την σύσταση 2003/361/EK της επιτροπής που συγκλήθηκε έξι Μαΐου εν έτη 2003(ΕΕ L 124 της 20/05/2003 σελ. 36).

Ως μικρομεσαίες επιχειρήσεις σύμφωνα με την EOMMEX στην Ελλάδα πλαισιώνεται το σύνολο των επιχειρήσεων που απασχολεί το πολύ εκατό εργαζόμενους. Εφόσον το 99% των επιχειρήσεων που εδρεύουν στην Ελλάδα

απασχολούν μέχρι και πενήντα άτομα έτσι η έννοια που ορίζει η ευρωπαϊκή ένωση ως μικρομεσαία επιχείρηση θα περιελάμβανε σχεδόν όλο το σύνολο των ελληνικών επιχειρήσεων. Στην Ελλάδα ως μικρομεσαία επιχείρηση έχει θεσμοθετηθεί θα λέγαμε κάθε οικογενειακή επιχείρηση όπου η διεύθυνση απαρτίζεται από τους ιδρυτές της επιχείρησης και οι οποίοι είναι υπεύθυνοι και για την όλη καλή και εποικοδομητική και συνάμα παραγωγική της δραστηριότητα με απώτερο σκοπό πάντα από όλους την ανάπτυξη της προς όφελος αυτών και της κοινωνίας γενικότερα.

Η κρίση επί το πλείστον επιδρά πιο έντονα στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και είναι αυτές που πρώτα έχουν θέματα εύρυθμης λειτουργίας. Ακόμα επειδή συνήθως πάσχουν από κεφάλαια κίνησης λόγω του μικρού τους σχετικά κύκλου εργασιών, εξαρτώνται κατά ένα σημαντικό βαθμό από τις τραπεζικές χρηματοδοτήσεις οι οποίες συνοδεύονται με δυσανάλογα επιτόκια σε σχέση με άλλες επιχειρήσεις μεγαλύτερου μεγέθους οι οποίες χαρακτηρίζονται από μικρότερο κίνδυνο αβεβαιότητας και επισφάλειας. Έτσι σε περιόδους κρίσης οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις εκτός των άλλων έχουν να αντιμετωπίσουν και τα υψηλά επιτόκια δανεισμού που οι τράπεζες εκμεταλλευόμενοι την υπάρχουσα κατάσταση επιβάλουν.

Τα κυριότερα θέματα τα οποία έχουν να αντιμετωπίσουν σε τέτοιες περιόδους οι επιχειρήσεις είναι επί το πλείστον:

- Η έλλειψη κεφαλαίων κίνησης, κοινώς η διαθέσιμη ρευστότητα τους
- Οι υψηλοί φόροι που επιβάλει το κράτος μέσω της εκάστοτε υπάρχουσας νομοθεσίας, η οποία χαρακτηρίζεται από πολλές και συχνές εναλλαγές
- Η χαμηλή ζήτηση των καταναλωτικών προϊόντων από τα ελληνικά νοικοκυριά
- Τα υψηλά κόστη λειτουργίας τους
- Ύπαρξη τεράστιας ποικιλίας ανταγωνιστικών προϊόντων σε χαμηλότερη τιμή και η ύπαρξη εισαγόμενων υποκατάστατων των ελληνικών αντίστοιχων προϊόντων
- Ο αθέμιτος κάποιες φορές ανταγωνισμός από μεγαλύτερου μεγέθους επιχειρήσεις του ίδιου ή παρόμοιου είδους δραστηριότητας, μέσω διαφόρων στρατηγικών προσέλκυσης ή ακόμα και μέσω υπερβολικά δλεαστικών προσφορών προσελκύοντας το δέος των καταναλωτών πολλές φορές.

Τέλος συμπερασματικά καταλήγουμε στο ότι η ρευστότητα είναι το κυριότερο πρόβλημα που απασχολεί τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και είναι η επί το πλείστον κυριότερη αιτία για την οποία πολλές επιχειρήσεις τέτοιου μεγέθους έχουν οδηγηθεί σε λουκέτο και ταυτόχρονα με γνώμονα ότι τα τελευταία τρία χρόνια μεγάλο πλήθος πελατών αδυνατεί να αποπληρώνει τις οικονομικές τους υποχρεώσεις προς τις συγκεκριμένες επιχειρήσεις με αποτέλεσμα πολλά κεφάλαια να είναι κοινώς πιστωμένα σε πελάτες και να μην είναι στην διάθεση των επιχειρήσεων προς επικείμενη εκμετάλλευση, πολλές φορές αυτό συμβαίνει και εκμεταλλευόμενοι οι πελάτες τις εκάστοτε συνθήκες κρίσης, ενώ έχουν την δυνατότητα να αποπληρώσουν τις οικονομικές τους υποχρεώσεις, τις παραγκωνίζουν- περιθωριοποιούν για κάποιο

διάστημα επικαλούμενοι την τρέχουσα οικονομική ύφεση, από την άλλη οι προμηθευτές πιέζουν και απαιτούν τα χρήματα τους κατά την παραλαβή των προϊόντων από τις επιχειρήσεις χωρίς κανένα περιθώριο χρόνου πίστωσης.

4.1.3 Δράσεις επιχειρήσεων προκειμένου να ανακάμψουν μετά από χρόνια ύφεση κατά τη διάρκεια μιας περιόδου που διακατέχεται από την κρίση.

Γενικότερα έχουν πραγματοποιηθεί σε βάθος χρόνου ένα ευρύ φάσμα ερευνών πάνω στην συμπεριφορά των επιχειρήσεων σε περιόδους κρίσης όπως για παράδειγμα (Banerji, McArthur, Mainardi and Ammann, 2009) αποδείχθηκε ότι ένα αυξημένο μέρος των επιχειρήσεων δεν είχαν σχεδιάσει κάποια σχέδια δράσης προκειμένου να ανταπεξέλθουν σε πιθανές δυσμενείς συνθήκες μίας επερχόμενης κρίσης με αποτέλεσμα να βρίσκονταν εκτεθειμένες και ευάλωτες στον ερχομό μίας επερχόμενης κρίσης.

Από την άλλη, μία κρίση φέρνει πολλές φορές στην επιφάνεια και πολλές ευκαιρίες όπου δύνανται να τις εκμεταλλευτούν άλλες άλλοτε λιγότερο και άλλες φορές άλλοτε περισσότερο σε μεγαλύτερο βαθμό, μέσα εκ των οποίων μπορούν να αναδειχθούν, αναπτυχθούν και τελικώς εν μέσω κρίσης να κατακτήσουν τις αγορές και τελικά η εμφάνιση μίας επικείμενης ύφεσης να αποδειχθεί ανάπτυξη για ένα πλήθος επιχειρήσεων και οργανισμών. Όταν ο ρυθμός εξάπλωσης της ύφεσης είναι ραγδαίος φέρνει πολλά στελέχη σε αιφνιδιασμό με απώτερο αποτέλεσμα να καταστρατηγούνται από αδράνεια, χωρίς να έχουν την δυνατότητα να λάβουν σωστές και αποτελεσματικές αποφάσεις την παρούσα στιγμή, έτσι πολλά στελέχη την αξιολογούν συνήθως λανθασμένα, ώστε να μη δύνανται να κατανοήσουν την σοβαρότητα της όλης κατάστασης της κρίσης και το εύρος πλήξης της.

Οι ηγέτες των οργανισμών δεν θέλησαν να κάνουν βιαστικές κινήσεις και να πάρουν πρόωρες αποφάσεις, απέφυγαν να ενεργήσουν σπασμωδικά. Συμπερασματικά βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των επιχειρήσεων δεν αντιλαμβάνονται εγκαίρως τον κίνδυνο της κρίσης και δεν ακολουθούν τα σωστά και επιμέρους βήματα για την αντιμετώπιση της και την έξοδο από αυτήν. Ένα σύνολο ενεργειών που θα μπορούσε να ακολουθήσει μία επιχείρηση ή ένας οργανισμός αντίστοιχα θα μπορούσε να περιλαμβάνει, μία εκτίμηση του περιβάλλοντος εργασίας, την εφαρμογή ενός σχεδίου σε συνδυασμό με κάποιες ενέργειες που θα απέτρεπαν τυχόν δυσμενείς επιπτώσεις για τις επιχειρήσεις προς γενικότερο όφελος της πάντα και τέλος την επιλογή αποτελεσματικών και ικανοποιητικών ενεργειών που θα καρποφορήσουν και θα αποφέρουν τα μέγιστα επιθυμητά αποτελέσματα για την επιχείρηση, τέλος η επιχείρηση θα πρέπει να αντιληφθεί πλήρως την εικόνα που κατέχει προς τα έξω, την γενικότερη εικόνα της στην αγορά και πως πλαισιώνεται γενικότερα ανάμεσα στον όλο επιχειρηματικό κλάδο.

4.1.4 Πως αντέδρασαν τελικά οι επιχειρήσεις απέναντι στην κρίση και ποιες οι ενέργειες τους για την αντιμετώπιση της.

Πραγματοποιήθηκε ένα μεγάλο σύνολο ερευνών σε όλο το εύρος της κρίσης ανάμεσα σε όλες αυτές και η (Raghavan, 2009), μέσα από την οποία διαπιστώσαμε ότι οι επιχειρήσεις ακολούθησαν ένα σύνολο ενεργειών όντας αντιμέτωπες με την κρίση. Οι επιχειρήσεις αρχικά προσπάθησαν να μειώσουν όσο το κατά δυνατόν το λειτουργικό τους κόστος, ανάμεσα σε όλα αυτά έχουμε το μισθολογικό κόστος, την κατανάλωση ενέργειας, την μείωση του κόστους των έξτρα παροχών προς τους εργαζόμενους όπως η παροχή κινητών τηλεφώνων και αυτοκινήτων, η έξτρα παροχή μπόνους, οι παροχές ταξιδιών και διατροφής και ανάμεσα σε όλα αυτά και το πιο οδυνηρό και τραγικό η μείωση των εργαζομένων, έκαναν την εμφάνιση τους οι απολύσεις πολλές φορές και οι ομαδικές απολύσεις, σε όλα αυτά συνετέλεσαν η ραγδαία και ξαφνική μείωση στα έσοδα των επιχειρήσεων σε συνδυασμό με την αδυναμία επιχορήγησης δανείων από τις τράπεζες. Εν μέσω κρίσης ένας μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων επιδίωξε να αναπτυχθεί και να επεκταθεί, αναζητώντας νέες ευκαιρίες και νέες αγορές με απώτερο σκοπό την αύξηση των εσόδων τους και συνεπώς των κερδών τους σε συνδυασμό με την εξάπλωση τους σε νέες αγορές διευρύνοντας την φήμη τους και το όνομα τους.

Σύμφωνα με μία άλλη έρευνα (Correa and Iooty, 2010) οι επιχειρήσεις αντιμετώπισαν την κρίση με την βοήθεια εσωτερικών κεφαλαίων από την ίδια την εταιρεία εσωτερικά προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις καθημερινές τους ανάγκες και να ικανοποιούν τις οικονομικές τους υποχρεώσεις, αυτή η ενέργεια είχε ως αποτέλεσμα την διάθεση λιγότερων κεφαλαίων για νέες επενδύσεις, νέα προϊόντα, για την δια βίου μάθηση και εκμάθηση για νέες τεχνολογίες, νέα μηχανήματα σύγχρονα με απώτερο αποτέλεσμα την μείωση της παραγωγικότητας. Πολλές επιχειρήσεις εν μέσω κρίσης και επικαλούμενοι της υπάρχουσας κατάστασης, καθυστερούσαν τις πληρωμές του εργατικού δυναμικού, τις πληρωμές τους σε συνεργάτες και προμηθευτές τους και τέλος σε ασφαλιστικά ταμεία και φορολογικό σύστημα αφήνοντας στον αέρα αρκετές οικονομικές εκκρεμότητες.

Τέλος μία έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη (Ramalho, Rodriguez- Meza and Yang, 2009) απέδειξε ότι μείζον θέμα και καθοριστικής σημασίας ήταν η μείωση της ζήτησης σε συνδυασμό με τις ραγδαίες μειώσεις στις πωλήσεις, η μείωση της παραγωγικής δυναμικότητας και τέλος της απασχόλησης. Συγκρίνοντας τις επιχειρήσεις μεγάλου μεγέθους με αυτές του μεσαίου μεγέθους, διαπιστώνουμε ότι παρατηρήθηκε μικρότερη μείωση στις πωλήσεις των μεγάλων σε σχέση με τις μεσαίες επιχειρήσεις, αντίστοιχα συγκρίνοντας τις μεσαίου μεγέθους με αυτές μικρού μεγέθους, εξήχθη το συμπέρασμα ότι ήταν μικρότερη η μείωση στις πωλήσεις στις μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις σε σχέση με αυτές του μικρού μεγέθους. Μείζον παράγοντας που χτύπησε τις επιχειρήσεις ήταν κυρίως η μείωση στην ζήτηση. Είναι σαφές ότι από χώρα σε χώρα διαφέρουν οι επιδράσεις της κρίσης απέναντι στις επιχειρήσεις και το πώς αντίστοιχα αντέδρασαν αυτές. Έτσι

κάθε χώρα αντιμετωπίζει την εκάστοτε κρίση με διαφορετικό τρόπο και ενέργειες όπως αντίστοιχα και οι επιχειρήσεις, δεν υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο και σαφές σχέδιο αντιμετώπισης γιατί κάθε κρίση διαφέρει, όπως και κάθε χώρα χαρακτηρίζεται από διαφορετικά χαρακτηριστικά.

Απέναντι στην κρίση έρχονται αντιμέτωπες οι μικρές και οι μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις σε συνδυασμό με τις χαμηλές πωλήσεις τους και την παραγωγική τους δυναμικότητα³⁵ έναντι των αντίξωων συνθηκών που βρίσκουν μπροστά τους και αναγκάζονται να πορεύονται με γνώμονα την κρίση, σε όλη αυτή την άσχημη κατάσταση των επιχειρήσεων συμβάλουν και τα χαμηλά έσοδα λόγω της μείωσης της ζήτησης των παραγόμενων προϊόντων. Ένα γεγονός που δημιούργησε κάποια απογοητευτική κατάσταση είναι ότι κάποιος αριθμός επιχειρήσεων κατέφυγε στην μείωση των επενδύσεων για διαδικασίες έρευνας και ανάπτυξης γεγονός το οποίο δυσχεραίνει την όλη κατάσταση τους σημαντικά. Τα έξοδα για τεχνολογικές και εξοπλιστικές αναβαθμίσεις αποτελούν μια σημαντική παράμετρο προς εξέταση γύρω από την όλη περίοδο της κρίσης που εξετάζουμε. Στα μέσα του 2010 ο αριθμός των επιχειρήσεων που αύξησαν τις επενδύσεις τους γύρω από την έρευνα και την ανάπτυξη ήταν σαφώς μεγαλύτερος από αυτές που τις μείωσαν και αυτό αφορά τις περισσότερες χώρες. Αναμφισβήτητα ένα γεγονός σημαντικής σημασίας αφού η έρευνα, η ανάπτυξη και σε συνδυασμό με την καινοτομία, αποδίδουν αποτελεσματικά και ενισχύουν ταυτόχρονα το ΑΕΠ και τις εξαγωγές σε σημαντικό βαθμό το χρονικό διάστημα μετά κρίσεως³⁶.

4.1.5 Τα είδη των επιχειρήσεων που δημιουργήθηκαν την περίοδο της κρίσης.

Σύμφωνα με την διεθνή αρθρογραφία³⁷, η εμφάνιση της οικονομικής κρίσης οδήγησε στον διαχωρισμό των επιχειρήσεων σε τέσσερα βασικά είδη, με βάση κάποια κριτήρια ανάμεσα τους όπως η οικονομική ευρωστία και το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Με τον όρο οικονομική ευρωστία εννοούμε την διαδικασία, κατά πόσο δηλαδή η επιχείρηση μπορεί να μείνει άτρωτη και να συνεχίσει να λειτουργεί, αποφεύγοντας την αναχρηματοδότηση από εξωτερικούς παράγοντες και πιθανόν και κάποιων εξωτερικών δανεισμών.

Έτσι έχουμε τις οικονομικά ισχυρές επιχειρήσεις που δεν καταφεύγουν σε κάποιο εξωτερικό δανεισμό και τις οικονομικά ασθενέστερες ή κοινώς αδύναμες, όπου χαρακτηρίζονται αυτές που καταφεύγουν αναγκαστικά σε μία εξωτερική ενίσχυση κοινώς κάποιον εξωτερικό δανεισμό, προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους και να συνεχίσουν κανονικά την λειτουργία τους. Με τον όρο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα χαρακτηρίζουμε μία επιχείρηση στο κατά πόσο η απόδοση της ήταν πιο αποδοτική ή μη σε σχέση με τις υπόλοιπες επιχειρήσεις που συναγωνίζονται με βάση πέντε στοιχεία: το κόστος, την αποδοτικότητα της όσον

³⁵ Correa, Iooty, Ramalho, Rodriguez-Meza and Jang, 2010

³⁶ Correa, Iooty, Ramalho, Rodriguez-Meza and Jang, 2010

³⁷ Heckmann, Konik, Samakh and Weissbarch, 2008; Branstad, Jackson and Banerji, 2009

αφορά τις εξοπλιστικές τις υποδομές, την στελέχωση της όσον αφορά τα διοικητικά και τα ηγετικά στελέχη σε συνδυασμό με τα στελέχη μάρκετινγκ που την απαρτίζουν, η θέση του προϊόντος στην αγορά δηλαδή το ποσοστό κυριαρχίας του στην αγορά (δεσπόζουσα θέση ή ανιαρή-ασήμαντη) και τέλος η ικανότητα της επιχείρησης να συνεργάζεται με τις εκάστοτε τοπικές αρχές της κοινωνίας. Συμπερασματικά διαπιστώνουμε ότι οι επιχειρήσεις που απέδωσαν σε μεγαλύτερο βαθμό σε τρία ή και παραπάνω στοιχεία έναντι των ανταγωνιστικών τους επιχειρήσεων βρίσκονται σε υψηλότερο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε σχέση με τις επιχειρήσεις που απέδωσαν καλύτερα σε δύο ή λιγότερα στοιχεία κατέχοντας μικρότερο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Άρα έτσι έχουμε τον διαχωρισμό των επιχειρήσεων σε τέσσερις κατηγορίες, τις ισχυρές, τις σταθερές, τις αγωνιζόμενες και τις αποτυχημένες επιχειρήσεις. Οι ισχυρές επιχειρήσεις είναι αυτές που διακατέχονται από μεγάλο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα και ταυτόχρονα από υψηλή οικονομική ευρωστία, οι σταθερές επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται από χαμηλό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα αλλά ταυτόχρονα είναι και ισχυρές, οι αγωνιζόμενες επιχειρήσεις οι οποίες υστερούν οικονομικά αλλά χαρακτηρίζονται από υψηλό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα και τέλος οι αποτυχημένες επιχειρήσεις οι οποίες αδυνατούν τόσο στο οικονομικό όσο και στο ανταγωνιστικό κομμάτι.

4.1.6 Ενέργειες και στρατηγικές επιχειρήσεων εν μέσω κρίσης.

Οι επιχειρήσεις οι οποίες είναι πιο αδύναμες κρίνεται απαραίτητο να είναι σε θέση να αξιολογήσουν καταλλήλως το χρονικό διάστημα, επίσης θα πρέπει να αναλογιστούν και να λάβουν υπόψη τις εκάστοτε συνθήκες και το οικονομικό κλίμα ώστε κάθε τμήμα της επιχείρησης να αποφέρει τη μέγιστη παραγωγικότητα σε συνδυασμό με την όσο το δυνατό καλύτερη και μέγιστη αξιοποίηση του εργατικού της δυναμικού ακόμη και σε περίπτωση αλλαγής ιδιοκτησίας. Επίσης σημαντικό ρόλο διαδραματίζει ο χρόνος τόσο και για το υπόλοιπο πλήθος των επιχειρήσεων οι οποίες αγωνίζονται να κατακτήσουν μεγαλύτερο πλήθος αγορών, να αυξήσουν τους πελάτες τους και την παραγωγή, σε όσο το δυνατόν μικρότερο χρονικό διάστημα, τελικώς επιδιώκουν να γίνουν ακόμη πιο ισχυρές. Επιβάλλεται σε μία τέτοια περίοδο ένα νέο σχέδιο ηγεσίας σαφώς έντονα ανασχεδιασμένο μέσω μίας νέας μορφής ηγεσίας.

Εν μέσω κρίσης οι επιχειρήσεις πρέπει να ακολουθούν κάποιο πλάνο κοινωνικής πολιτικής, υιοθετώντας συγκεκριμένες και υπεύθυνες αειφόρες επιχειρηματικές πρακτικές πετυχαίνοντας έτσι την διατήρηση της βιωσιμότητας και της ανάπτυξης τους, αποφεύγοντας ταυτόχρονα την εκμετάλλευση των κοινωνικών δαπανών και όλα αυτά δύνανται να επιτευχθούν ακολουθώντας και εφαρμόζοντας καινοτόμες ιδέες και ενέργειες από την πλευρά τους οι οποίες θα καρποφορούν και θα αποφέρουν τα επιθυμητά και σαφώς αναμενόμενα αποτελέσματα, γενικότερα οι επιχειρήσεις θα πρέπει να προβάλουν συνεχώς νέες ιδέες που θα απευθύνονται προς όλο το φάσμα του καταναλωτικού κοινού και θα πρέπει να προσπαθούν να τις

υποστηρίζουν πλήρως ώστε να ικανοποιούν πλήρως τις ανάγκες προς αυτούς δηλαδή που απευθύνονται. Δύνεται επίσης η δυνατότητα χρήσης εναλλακτικών μορφών ενέργειας φιλικών προς το περιβάλλον, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην διατήρηση των φυσικών πόρων.

Προκειμένου να ανταπεξέλθουν στον μεγάλο ανταγωνισμό οι επιχειρήσεις θα πρέπει να ενισχύσουν και να αναπτύξουν τις παραγωγικές δυνατότητες τους ώστε να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις τόσο του εθνικού όσο και του διεθνούς ανταγωνισμού των αγορών, αυτό φυσικά μπορεί να πραγματοποιηθεί δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο ανθρώπινο εργατικό δυναμικό και στην κοινωνική πολιτική που θα εφαρμόζουν και θα δείχνει την αγάπη και την φιλικότητα απέναντι στο περιβάλλον με την παράλληλη χρήση νέων τεχνολογιών και την διοργάνωση διαφόρων εκστρατειών που θα δείχνουν και θα τονίζουν την κοινωνική ευαισθησία της επιχείρησης. Κατά καιρούς έχουν πραγματοποιηθεί πολλές μελέτες εντός των επιχειρήσεων και όντως έχουν αποδείξει ότι υπάρχει άμεση αλληλένδεση ανάμεσα στην παραγωγικότητα, το εργασιακό περιβάλλον και την ανταγωνιστικότητα τέλος.

Υπάρχει ένα σύνολο ενεργειών και στρατηγικών κινήσεων που πρέπει οι επιχειρήσεις να ακολουθήσουν προκειμένου να βγουν αλώβητες από μία κρίση και όσο το δυνατό, να πληγούν σε μικρότερο βαθμό, οι οποίες είναι οι ακόλουθες:

1. Να επικεντρωθούν στο άμεσο μέλλον, να στραφούν σε σχέδια και ενέργειες οι οποίες θα αποφέρουν έσοδα και συνεπώς κέρδη για την επιχείρηση, τα οποία και φυσικά μακροπρόθεσμα θα συνεισφέρουν στην ανάπτυξη και αναζωογόνηση της. Το τμήμα εταιρικής στρατηγικής θα πρέπει να εξετάσει και να βρει λύσεις όπου θα επενδυθούν τα διαθέσιμα κεφάλαια ώστε να αποφέρουν κατά το μέγιστο στους μετόχους, επίσης θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή και σημασία στους σημαντικούς πελάτες. Επίσης θα πρέπει να στρέφεται στο καταναλωτικό κοινό που θα αναγνωρίζει την ποιότητα των προϊόντων της έναντι της αξίας και έναντι των άλλων ανταγωνιστικών προϊόντων της αγοράς. Θα πρέπει να είναι συνεχές το ενδιαφέρον της για την βελτίωση των προϊόντων της, για την ανεύρεση και προσέλκυση όλο και νέων πελατών μέσω διαφόρων ενεργειών προώθησης, μάρκετινγκ και διαφήμισης που θα αναδεικνύουν την υψηλή ποιότητα των προϊόντων της, θα πρέπει να επικεντρώνεται στην υπεραξία του προϊόντος της έναντι άλλων εναλλακτικών, υποκατάστατων ή και παραπλήσιων προϊόντων θα πρέπει κάθε επιχείρηση να προσπαθεί να κερδίσει κάποιο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα με το πλάσarisμα των προϊόντων της στην αγορά και εκεί επάνω να ποντάρει σημαντικά και αναλόγως να υποστηρίζει το προϊόν της. Τέλος θα πρέπει να δίνει ιδιαίτερη σημασία στους καλούς και προσοδοφόρους πελάτες της, στα πιο δυνατά της προϊόντα της και να προσπαθεί να αναζητεί όλο και καλύτερες επιχειρηματικές τεχνικές.
2. Ο επανακαθορισμός των σχεδίων δράσης της. Σε περίπτωση συγχώνευσης μια επιχείρηση, θα πρέπει να κρίνει πια είναι η καλύτερη επιλογή για αυτήν, αν θα επιλέξει δηλαδή σε μία τέτοια περίπτωση να είναι ο αγοραστής ή ο πωλητής. Μέσω κάποιων μεθοδικών τιμολογήσεων θα πρέπει να προσπαθήσει να οδηγηθεί

επίσης σε κάποια σημαντική αύξηση των μετοχικών κεφαλαίων και να κάνει σωστή χρήση των κεφαλαίων ώστε να αναδειχθεί μέσα από τον ανταγωνισμό και να αναδείξει έντονα τον δυναμισμό της στις αγορές.

3. Οι επιχειρήσεις θα πρέπει να έχουν υπόψη κάποιο σχέδιο, plan B σε περίπτωση κάποιας απειλής, θα πρέπει να περιορίζουν όσο το δυνατόν κάθε κίνδυνο που θα μπορεί να εμφανιστεί και να απειλήσει τα συμφέροντα της ίδιας της επιχείρησης. Θα πρέπει ανά πάσα στιγμή να βρίσκονται σε κατάλληλη και ευνοϊκή θέση, ώστε να μπορούν να διαχειριστούν οποιαδήποτε στιγμή ανεξαρτήτου ύπαρξης αντίξοων συνθηκών, κατάλληλα και αποτελεσματικά τους υπάρχοντες πόρους, την παραγωγικότητα και την διαχείριση των μηνιαίων παγίων, εξόδων της όλης επιχείρησης.

4. Θα πρέπει οι επιχειρήσεις να διακατέχονται από διορατική ικανότητα, να διαβάζουν το μέλλον, να είναι μέσα στα πράγματα και να έχουν μία συνεχή παρακολούθηση της ροής και της γενικότερης εικόνας των γεγονότων εντός και εκτός της κοινωνίας που αναπτύσσεται η επιχείρηση, επίσης θα πρέπει να έχουν υπόψη την κρατική παρέμβαση με τις συχνές αλλαγές στις νομοθεσίες, οι οποίες τυγχάνει να επηρεάζουν σημαντικά την πορεία των επιχειρήσεων. Η ύφεση είναι μία ευκαιρία για να αναπροσδιορίσει τον ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων, ιδιαίτερης σημασίας μέσα σε μία τέτοια περίοδο χρήζει το πως θα εξελιχθεί η ζήτηση μετά το πέρας της ύφεσης, και ποιοι οι ρυθμοί ανάπτυξης της, το πώς θα εξελιχθεί η ελαστικότητα της τιμής των παραγόμενων προϊόντων και τέλος το κατά πόσο οι υπόλοιπες επιχειρήσεις του ίδιου κλάδου πλεονεκτούν ανταγωνιστικά. Ιδιαίτερη σημασία σε μία τέτοια περίοδο παρουσιάζει και το τι μεγέθους και σημασίας είναι τα αποτελέσματα από τις οικονομίες κλίμακας και σε τι βαθμό θα επωφεληθούν οι επιχειρήσεις τελικά από τον όλο επιχειρηματικό τους κύκλο.

5. Θα πρέπει να ρισκάρουν, μετά την κρίση έρχεται η ανάκαμψη, θα πρέπει να είναι όλες οι επιχειρήσεις κατάλληλα προετοιμασμένες για αυτό το στάδιο της μετάβασης αν θέλουν να παραμείνουν ζωντανές, μία ραγδαία αύξηση των τιμών των προϊόντων, και ήτοι προϊόντων καθημερινής ανάγκης θα δώσει μια ανάσα ζωής για ένα μεγάλο πλήθος επιχειρήσεων, τέλος θα πρέπει να είναι κατάλληλα προετοιμασμένες να διαχειριστούν την αναδιάρθρωση του χρέους που βαραίνουν τις επιχειρήσεις σε περιπτώσεις που υπερβαίνουν τα υφιστάμενα πακέτα στήριξης.

4.2 Πως η κρίση επηρέασε την απόδοση των Ελληνικών επιχειρήσεων και η γενικότερη πορεία τους εν μέσω της κρίσης

4.2.1 Τι έδειξε μία έρευνα του I.O.B.E. για την επίδραση της κρίσης απέναντι στις Ελληνικές επιχειρήσεις.

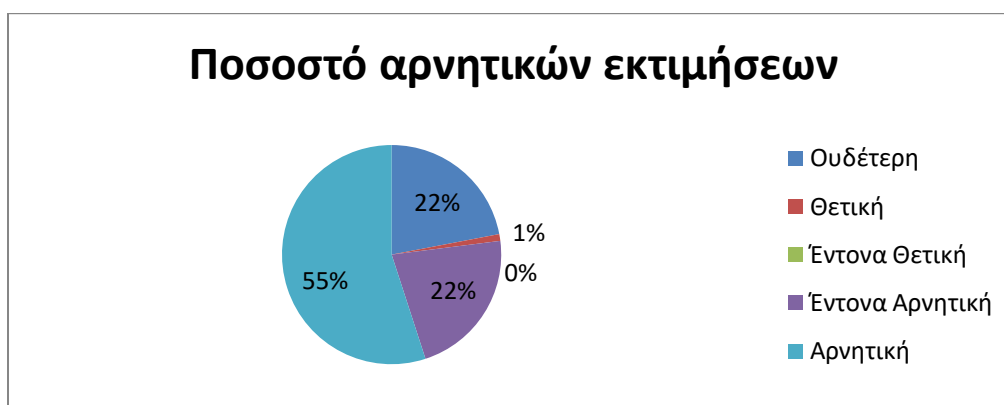
Τον Ιούλιο του 2009 το ίδρυμα οικονομικών και βιομηχανικών ερευνών (γνωστό ως I.O.B.E.) ολοκλήρωσε μία έρευνα με θέμα « Η Οικονομική κρίση: Επιπτώσεις και Αντιδράσεις στον Επιχειρηματικό κόσμο», η χρονική περίοδος της έρευνας όπου υλοποιήθηκε ήταν ο Μάρτιος έως τον Μάιο 2009 ανάμεσα σε ένα έγκυρο δείγμα 587 επιχειρήσεων που το εργατικό τους δυναμικό ξεπερνάει τις 90.000 εργαζομένους. Η όλη αυτή έρευνα θέλησε να παρουσιάσει τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, ήταν εξ αρχής εμφανής και σαφής η σημαντικά έντονη αρνητική επίδραση της κρίσης στο μεγαλύτερο ποσοστό των επιχειρήσεων . Η έρευνα είχε ως βασικό οδηγό της, να αναδείξει την μέχρι τώρα επίδραση της κρίσης, τις προβλέψεις των επιχειρήσεων για το μέλλον και τους τρόπους αντιμετώπισης της στις προκλήσεις της κρίσης.

Τα αποτελέσματα της έρευνας

Αρνητικές συνέπειες υπέστησαν-δέχτηκαν οι επιχειρήσεις

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας του I.O.B.E. που πραγματοποιήθηκε εν έτη 2009, ανάμεσα στο σύνολο των επιχειρήσεων που μελετήθηκαν, ένα ποσοστό της τάξης του 77% των δειγματοληφθέντων επιχειρήσεων, υποστήριξε ότι δέχθηκε αρνητικές επιπτώσεις συγκλίνοντας αρνητικά από την μέχρι τώρα εξέλιξη της πλήξης της κρίσης για τις επιχειρήσεις τους, από την άλλη το 85% των επιχειρήσεων υποστήριξε ότι οι επιπτώσεις της κρίσης μαίνονται ακόμη ενώ προμήνυαν περαιτέρω επιδείνωση της όλης οικονομικής κατάστασης και για το επόμενο τρεχούμενο έτος.

Διάγραμμα 4. Ποσοστό αρνητικών εκτιμήσεων

Πηγή: I.O.B.E. (2009)

Το 50% των επιχειρήσεων υποστηρίζει ότι θα δεχθεί μία πλήξη τόσο στα κέρδη τους όσο και στον κύκλο εργασιών τους, κοινώς μία μείωση της τάξεως του 20% για το επόμενο έτος, δύο στις πέντε επιχειρήσεις πιστεύουν ότι τα κέρδη τους θα μειωθούν μίας τάξεως πάνω του 20%. Από την άλλη ένα 18% αναμένει μία αύξηση στις πωλήσεις. Κυριαρχεί επίσης μία διχογνωμία γύρω από τις επενδύσεις, αφού τρεις στις δέκα επιχειρήσεις υποστηρίζουν ότι θα προβούν σε μείωση των επενδύσεων της τάξης πάνω από 30%, αντίθετα μία στις τέσσερις υποστηρίζει ότι θα προβεί σε αύξηση. Σαν απόρροια όλων των προαναφερθέντων προκύπτουν ως εκ τούτου τέσσερις κατηγορίες επιχειρήσεων, αισιόδοξες, απαισιόδοξες, ανθεκτικές και αυτές στην καρδιά της ύφεσης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας του Ι.Ο.Β.Ε. η οποία καταλήγει σε μία θετική σχέση μεγέθους επιχειρήσεων και αρνητικής επίδρασης της κρίσης, όσον αναφορά τις εκτιμήσεις όσο και τις προβλέψεις.

Διάγραμμα 5. 4 Κατηγορίες επιχειρήσεων: ανάλογα με την έως τώρα υπάρχουσα επίδραση της κρίσης

Πηγή: Ι.Ο.Β.Ε. (2009)

Έχοντας υπόψη τις εκτιμήσεις των επιχειρήσεων, το ποσοστό απολεσθέντων εσόδων για το επόμενο έτος λόγω δεδομένης της κρίσης αναμένεται να κυμανθεί γύρω από το 5,5%, ενώ πιο συγκεκριμένα οι απώλειες για την βιομηχανία για τον κλάδο μεταποίησης αναμένεται στο 3,3%, στο 6,4 για τις υπηρεσίες, στο 10% για το κλάδο του λιανεμπορίου και 18% για τις κατασκευές. Όσον αφορά το σύνολο των υπό εξέταση κλάδων τα απολεσθείσα κέρδη θα υπερτερήσουν έναντι των πωλήσεων,

έτσι ώστε να αναμένεται να οδηγηθούμε σε αποκλιμάκωση των περιθωρίων κέρδους. Στο συνολικό δείγμα των επιχειρήσεων, αναμένεται μία μείωση των κερδών της τάξεως του 23,8% για τις κατασκευές, 13% για την βιομηχανία, 33,5% για το λιανικό εμπόριο και τέλος 7,7% για τις υπηρεσίες. Πιο άσχημη εικόνα παρουσιάζουν οι επιχειρήσεις γύρω από το εμπόριο και την βιομηχανία (οχτώ στις δέκα), ενώ πιο άσχημες εκτιμήσεις αναφέρουν οι κλάδοι γύρω από το εμπόριο και την επισκευή των αυτοκινήτων και των καυσίμων (εννέα στις δέκα) μίας και αυτά δεν αποτελούν βασικά αλλά δευτερεύοντα αγαθά. Ενώ ο κλάδος της ιδιωτικής υγείας και της εκπαίδευσης δείχνει να μην επηρεάζεται τόσο έντονα από την κρίση και δείχνει να αντιστέκονται κοινώς δεν πτοούνται.

Πίνακας 2. Εκτιμώμενη συνολική απώλεια κερδών και πωλήσεων σε κάθε τομέα

	Μείωση κερδών/κέρδη	Μείωση εσόδων από πωλήσεις/Εσοδα πωλήσεων	Καθαρά κέρδη προ φόρων/Πωλήσεις(αρχικό margin)	Καθαρά κέρδη προ φόρων/Πωλήσεις(margin μετά τη μείωση)
Σύνολο	-13,0%	-5,4%	5,1%	4,7%
Λιανικό Εμπόριο	-7,7%	-3,3%	6,0%	5,7%
Βιομηχανία	-17,0%	-17,0%	17,0%	17,0%
Υπηρεσίες	-33,5%	-6,4%	4,3%	3,1%
Κατασκευές	-23,8%	-18,0%	9,6%	8,9%

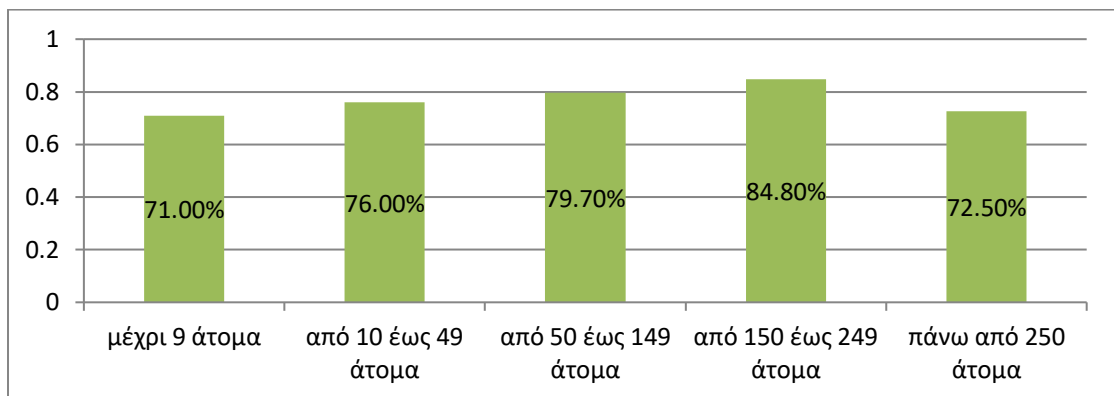
Πηγή: I.O.B.E.(2009)

Σύμφωνα με τους σταθμισμένους μέσους όρους κερδών και πωλήσεων αντίστοιχα του 2007

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στο τομέα του εμπορίου

Γενικότερα οι επιχειρήσεις ενός σχετικά μεσαίου μεγέθους που απασχολούν από 50 έως 249 άτομα δείχνουν πιο αρνητικές σε ένα ποσοστό της τάξης του 81% σχετικά με τις επιδράσεις της κρίσης, ενώ πιο αποκλιμακωμένη εμφανίζεται η θέση των πολύ μικρών επιχειρήσεων που απασχολούν μέχρι εννέα άτομα (71% αρνητικές εκτιμήσεις), από την άλλη πιο σκληροτράχηλες εμφανίζονται οι μεγάλες επιχειρήσεις με το προσωπικό τους να ξεπερνά τα 250 άτομα, με ένα ποσοστό αρνητικών εκτιμήσεων να φτάνει και να αγγίζει το 72,5%.

Διάγραμμα 6. Οι εκτιμήσεις των επιχειρήσεων για την μέχρι τώρα επίδραση της κρίσης

■ **Αρνητική ή πολύ αρνητική η έως τώρα επίδραση**

Πηγή: I.O.B.E.(2009)

Γενικότερα κυριαρχεί μία έντονη απαισιοδοξία για το τι έπεται. Ένα μεγάλο ποσοστό των επιχειρήσεων κοντά στο 90% (για την ακρίβεια 85%) αναμένει ότι η επίδραση της κρίσης θα είναι αρνητική έως πολύ αρνητική για το επόμενο έτος. Υπάρχει μία ουτοπία πως η κατάσταση της αγοράς θα εξελιχθεί ακόμη χειρότερα με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να πληγούν ακόμη περισσότερο, ενώ πιο έντονα φαίνεται να πληγούν οι κλάδοι της βιομηχανίας και του εμπορίου οι οποίοι κλάδοι είναι και λιγότερο θετικοί σε νέες επενδύσεις. Σε καλύτερη κατάσταση εμφανίζεται η εικόνα για τον ασφαλιστικό κλάδο και τους ενδιαμέσους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, το 67% έγκειται σε αρνητικές προβλέψεις. Πιο αισιόδοξες κατά κάποιο βαθμό εμφανίζονται οι πολύ μικρού και μεγάλου μεγέθους επιχειρήσεις, ενώ αντίθετα οι μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις παραμένουν πιστές γύρω από τις δυσσώωνες προβλέψεις τους.

Πως η κρίση επηρέασε τη χρηματοδότηση των επιχειρήσεων

Από την έρευνα προέκυψε ότι η κρίση γενικότερα δεν επηρέασε τις επιχειρήσεις όσον αφορά την χρηματοδότηση τους από τις τράπεζες, στατιστικά για δύο στις πέντε επιχειρήσεις. Αντίθετα στον κλάδο των κατασκευών ο οποίος εν μέσω κρίσης δέχτηκε μία τεράστια πληγή, όπου στον συγκεκριμένο τομέα το 70% των υπαρχουσών επιχειρήσεων υποστηρίζει ότι η κρίση επηρέασε αρνητικά τη χρηματοδότηση τους.

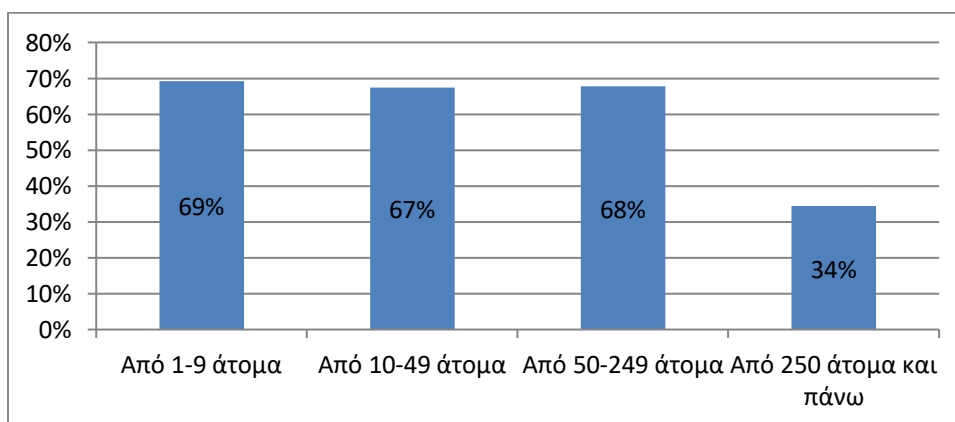
Διάγραμμα 7. Εκτιμήσεις επιχειρήσεων για τη μέχρι στιγμής επίδραση της κρίσης

Πηγή: I.O.B.E. (2009)

Μετά από μία εκτενή έρευνα προέκυψε ότι δύο στις τρεις επιχειρήσεις περίπου (64%), υποστηρίζουν ότι τα προβλήματα της ρευστότητας δημιουργούνται από την περιορισμένη ρευστότητα των πελατών και των προμηθευτών-συνεργατών με αποτέλεσμα η όλη αυτή αδυναμία ρευστότητας να μετακυλύει στις επιχειρήσεις με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα στις καθημερινές τους δοσοληψίες-συναλλαγές.

Διάγραμμα 8. Πρόβλημα ρευστότητας πελατών / προμηθευτών στις επιχειρήσεις

- Περιορισμός ρευστότητας πελατών / προμηθευτών

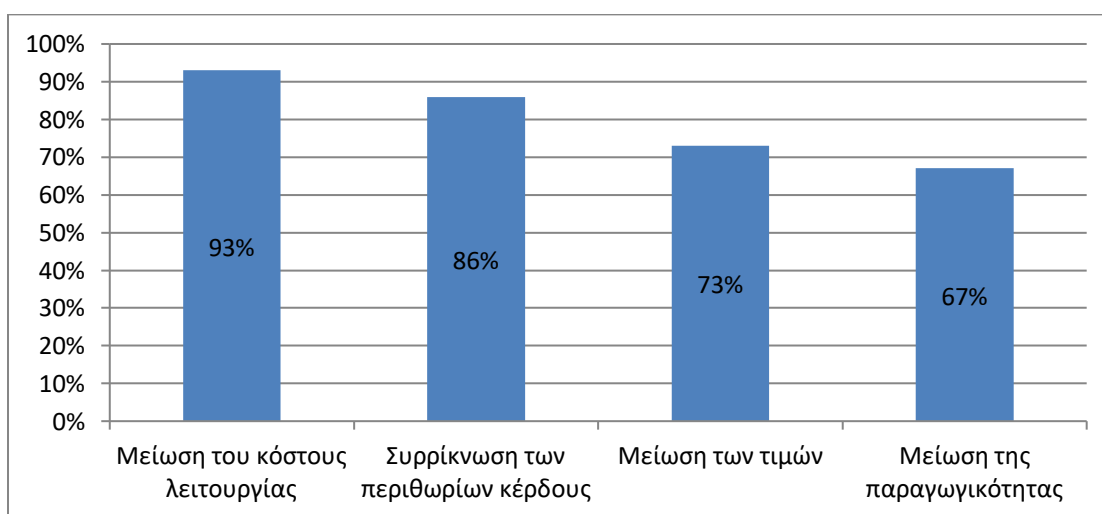
Πηγή: I.O.B.E.(2009)

Ένα ποσοστό των επιχειρήσεων που κυμαίνεται στο 42,3% προβάλλουν ως σημαντικότερη πληγή και αιτία για τη στασιμότητα τους και τη μη περεταίρω δυνατότητα ανάπτυξης τους, τα υψηλά επιτόκια χρηματοδότησης που κυριαρχούν στις αγορές από το τραπεζικό σύστημα, ταυτόχρονα ένα 38% δηλώνει την μη δυνατότητα δανειοδότησης από τις τράπεζες οι οποίες απορρίπτουν τις αιτήσεις χρηματοδότησης των επιχειρήσεων σε μεγάλο ποσοστό και τέλος ένα 28,1% αντιμετωπίζει τη συρρίκνωση της ρευστότητας των υπάρχοντων προγραμμάτων και γραμμών χρηματοδότησης, τα ανωτέρω αποτελούν κυρίως παράγοντες οι οποίοι αναστέλλουν και εμποδίζουν την εύρυθμη λειτουργία των επιχειρήσεων με απώτερο αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα στη μετέπειτα πορεία τους.

Τρόποι αντιμετώπισης από την πλευρά των επιχειρήσεων

Ένα ποσοστό της τάξεως του 93% των επιχειρήσεων καταφεύγουν στην μείωση και όσο το δυνατό περιορισμό του λειτουργικού κόστους τους, υποστηρίζοντας ότι η συγκεκριμένη μέθοδος αποτελεί τον πιο ανώδυνο τρόπο ώστε να μην πληγεί η επιχείρηση και δημιουργηθούν εσωτερικές αναταραχές εντός της επιχείρησης που θα διαταράζουν την όλη εύρυθμη λειτουργία της. Άλλες ενέργειες αποτελούν η μείωση στα ποσοστά κερδών με ποσοστό 86%, η μείωση στις τιμές με 73% και τέλος ακολουθεί η μείωση της παραγωγικότητας με 67%. Τέλος οι επιχειρήσεις υποστηρίζουν ότι προκειμένου να πετύχουν έναν εφικτό και επιθυμητό περιορισμό του κόστους τους, επιβάλλεται να προβούν σε περικοπές τουλάχιστον προσωρινές των τακτικών μισθών αλλά και σε συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού που απαρτίζει την όλη επιχείρηση.

Διάγραμμα 9. Αντιμετώπιση της κρίσης, με μείωση του κόστους λειτουργίας

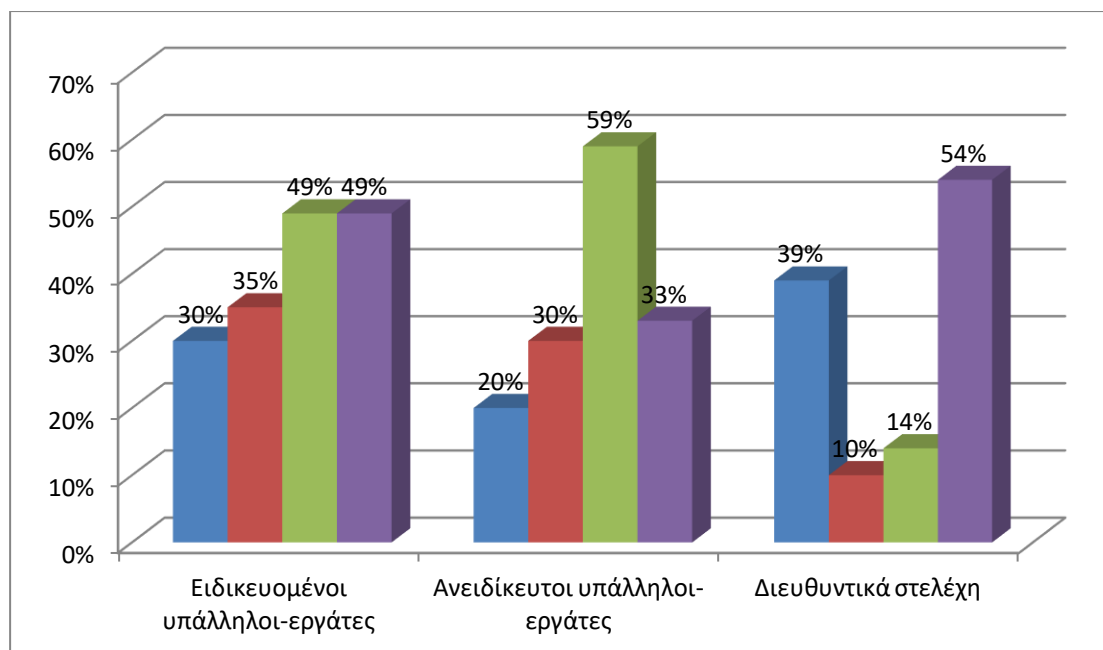
- Πιθανό ή πολύ πιθανό

Πηγή: I.O.B.E.(2009)

Μεγαλύτερη πιθανότητα απειλής εργασίας αντιμετώπιζαν πλέον οι ανειδίκευτοι εργαζόμενοι αλλά ταυτόχρονα και οι ειδικευμένοι. Στο κλάδο της βιομηχανίας και του εμπορίου αλλά και σε μικρότερες επιχειρήσεις το 49% των επιχειρήσεων υποστήριξαν ότι θα προχωρήσουν σε μείωση ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού ενώ αντίθετα το 59% υποστήριξε ότι θα προβεί στην ελάττωση του ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού.

- Μείωση των μεταβλητών στοιχείων εργατικού κόστους (Μπόνους, πριμ, επιδόματα παραγωγικότητας) (1^η στήλη)
- Αναπροσαρμογή του χρόνου εργασίας (μείωση των υπερωριών, διευθέτηση ωρών εργασίας) (2^η στήλη)
- Μείωση του εργατικού δυναμικού (συμβάσεις έργου, ορισμένου χρόνου και αορίστου) (3^η στήλη)
- Περιορισμός στις αυξήσεις αποδοχών, στασιμότητα μισθών(4^η στήλη)

Διάγραμμα 10. Μέθοδοι μείωσης λειτουργικού κόστους

Πηγή: Ι.Ο.Β.Ε.(2009)

Τα τελικά ευρήματα της όλης έρευνας

Συμπερασματικά μελετώντας τα ευρήματα της έρευνας του Ι.Ο.Β.Ε. προκύπτει ότι η οικονομική κρίση:

- Προκαλεί μείωση των θέσεων εργασίας τόσο των ειδικευμένων όσο και των ανειδίκευτων θέσεων,
- μείζον θέμα αποτελεί η μειωμένη ρευστότητα τόσο των πελατών όσο και των προμηθευτών, σημαντικό για την ζοφερή χρηματοδότηση τους,

- η οικονομική πολιτική επηρεάζει και ταυτόχρονα πλήττει πιο έντονα τη βιομηχανία, το εμπόριο, και λιγότερο τις υπηρεσίες,
- πιο έντονη επίδραση ασκείται από τα ΜΜΕ και εν γένει λιγότερο απασχολεί η αδυναμία αναχρηματοδότησης από τις τράπεζες και το κόστος των δανειακών κεφαλαίων
- τέλος η κρίση δεν έχει επηρεάσει την ανακεφαλαιοποίηση για δύο στις πέντε επιχειρήσεις από μέρους των τραπεζών.

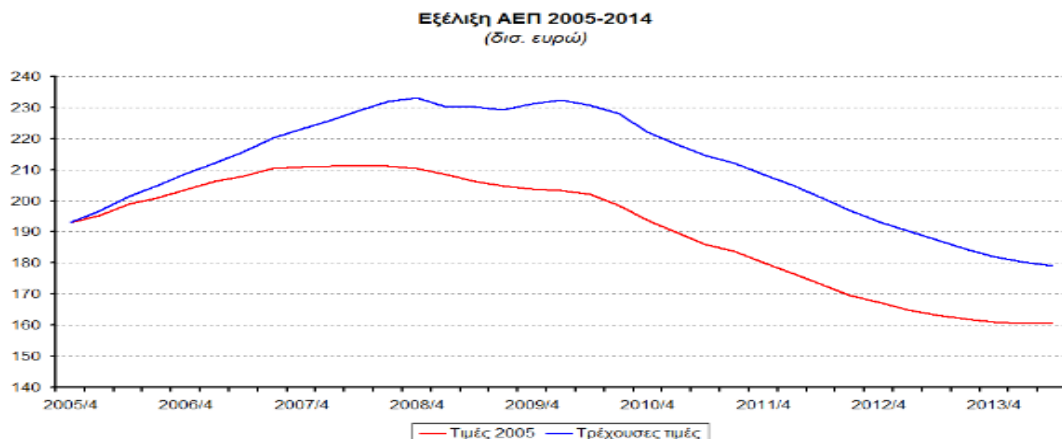
Συμπερασματικά, αν και η οικονομία έχει σταθεροποιηθεί κατά κάποιο τρόπο και έχει παρουσιάσει μία θετική ανάκαμψη για το Νοέμβριο και το Δεκέμβριο του 2009, από τις έρευνες του I.O.B.E. εξάγεται ότι οι επιχειρήσεις διατηρούν ακόμη αρνητική εικόνα και δεν θεωρούν ότι η κρίση παρήκμασε, δεν υπάρχουν φιλοδοξίες και οι προβλέψεις τους για τα αποτελέσματα της κρίσης παραμένουν δυσοίωνα.

4.2.2 Πόσο επηρέασε τελικά η οικονομική κρίση την Ελλάδα με νούμερα και πως επέδρασε στις επιχειρήσεις, αναλυτικά οι επιδράσεις.

Αρχικά το ΔΝΤ υποστήριζε, ότι η ύφεση για το 2011 θα κυμαίνονταν γύρω στο -2,6%, εκτοξεύτηκε τελικά όμως στο -7,1%, πέφτοντας αρκετά έξω από τους αρχικούς τους υπολογισμούς, αποκλίνοντας έτσι κατά σημαντικό βαθμό από τις αρχικές προβλέψεις που είχαν κάνει. Εν έτη 2012 το ΔΝΤ υποστήριζε ότι θα μπούμε σε κλοιό ανάπτυξης της τάξης 1,1%, τελικά επήλθε ύφεση -7% με το τέλος της χρονιάς και για το 2013 ανέμεναν μία ανάπτυξη του 2,1% έναντι ύφεσης -3,9%. Από την άλλη η ανεργία εν έτη 2012 προβλέπονταν ότι θα κυμανθεί πάνω από το 15%. Με την λήψη των δανείων τελικά δεν μπόρεσε να επιτευχθεί η μείωση του ελλείμματος για την περίπτωση της Ελλάδας, αντίθετα η περιοριστική πολιτική με την λήψη μέτρων λιτότητας δεν απέφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα, τελικός οδήγησε την χώρα σε μεγαλύτερη αποσυμφόρηση, η ύφεση συνεχίστηκε ακόμη πιο έντονα και όλα αυτά επέφεραν την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων δημιουργώντας ένα αλαλούμ σε εργασιακούς χώρους και περιβάλλοντα, αυξήθηκε έντονα η ανεργία, είχαμε σοβαρές μειώσεις στις συντάξεις, το ασφαλιστικό σύστημα επλήγει σημαντικά, και τελικά οδηγηθήκαμε σε μία πλήρη αποικοδόμηση, κοινώς αποδόμηση του κοινωνικού κράτους-συστήματος.

Με το πέρας του 2005, το ΑΕΠ της Ελλάδας τόσο σε σταθερές όσο και σε τρέχουσες τιμές κυμαίνονταν στα 193,05 δισεκατομμύρια ευρώ, ενώ στα 160,45 δισεκατομμύρια ευρώ αποτιμήθηκε σε σταθερές τιμές για το δεύτερο τρίμηνο του 2014. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι ανάμεσα στο 2005 και το 2014 είχαμε μία σημαντική αισθητή πτώση της τάξης του 16,9%, ενώ την τετραετία 2010 με 2014 είχαμε απώλειες της τάξεως των 40 δισεκατομμυρίων ευρώ για το ΑΕΠ μία σημαντική υποχώρηση για την Ελλάδα.

Διάγραμμα 11. Εξέλιξη του ΑΕΠ για την περίοδο 2005-2014

Πηγή: Μέμος Κ. Υ/Δ Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου(2015)

Είναι σαφές ότι η χρηματοοικονομική κρίση μετατράπηκε σε οικονομική και η μετακίνηση της στην πραγματική οικονομία προκάλεσε σοβαρά προβλήματα για τη χώρα μας, με ότι επιπτώσεις ενέχονται κοινώς. Η εφαρμογή των μνημονιακών πολιτικών τελικά επιδείνωσαν το όλο ήδη υπάρχον οικονομικό κλίμα εν μέσω κρίσης με ότι αυτό συνεπάγεται σε συνδυασμό με τις αισθητά έντονες πληγές στην απασχόληση και στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης με αποτέλεσμα πολλοί να τίθενται σε μία ευάλωτη πλέον κοινωνική θέση.

Την οικονομική κρίση την συναντήσαμε σαν μία διαταραχή περισσότερο στις χρηματοπιστωτικές αγορές όπου σε συνδυασμό με τις λάθος πολιτικές και κινήσεις, συνδυαστικά και με τα προβλήματα οικονομικού κινδύνου, σαν απορία όλων αυτών δημιουργείται μία κατάσταση όπου οι επιχειρήσεις δεν κατορθώνουν να τοποθετούν σωστά τα κεφάλαια, σε σωστά επενδυτικά και παραγωγικά σχέδια ώστε να αποδίδουν, όπως είδαμε η Ελλάδα έτσι τέθηκε σε μία ανισορροπία και οι δείκτες οικονομικής ανάπτυξης ακολούθησαν μία πτωτική πορεία κοινώς μία κατηφόρα. Η Ελληνική οικονομία βρέθηκε απέναντι από την μεγαλύτερη ύφεση μετά το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου. Από το 2008 η Ελλάδα πλήττεται σφοδρά από τη χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση η οποία όμως πήρε και άλλες μορφές όπως κοινωνική, θεσμική και τέλος πολιτική.

Το δημόσιο χρέος εκτινάχθηκε στα 318,7 δις ευρώ (175,1% του ΑΕΠ) στα τέλη του 2013, ενώ το 2012 κυμαίνονταν στα 303,9 δις ευρώ (157,2% του ΑΕΠ), από 355,1 δις ευρώ για το 2011 (170,3% του ΑΕΠ) σημειωτέο ότι το PSI πραγματοποιήθηκε ανάμεσα εν έτη 2011 και 2012 και 329,5 δις ευρώ (148,3% του ΑΕΠ) στα τέλη του 2010 αντίστοιχα. Το 74,2% του χρέους της Ελλάδας το 2013 βρισκόταν σε μακροπρόθεσμα δάνεια. Είχαμε μία μείωση του χρέους στο τρίτο τρίμηνο του 2014 σε σχέση με το δεύτερο από 177,5% του ΑΕΠ (317,5 δις ευρώ) σε 176% του ΑΕΠ (317,5 δις ευρώ) ενώ το τρίτο τρίμηνο του 2013 ήταν της τάξης του

171% του ΑΕΠ (317,7 δις ευρώ). Ως η βασικότερη αιτία που διογκώθηκε το δημόσιο χρέος θεωρείται η ενίσχυση- στήριξη που δόθηκε στο ταμείο χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και κατ επέκταση του τραπεζικού συστήματος.

Επιπλέον το χρέος της κεντρικής διοίκησης στα τέλη του 2014 ανέρχονταν στα 324,1 δις ευρώ, ενώ τον Απρίλιο του ίδιου έτους, το έλλειμμα που παρουσίασε η ελληνική γενική κυβέρνηση διαμορφώθηκε σε 12,7% του ΑΕΠ (23,1 δις ευρώ), έναντι 8,9% του ΑΕΠ εν έτη 2012 (17,3 δις ευρώ).

Διάγραμμα 12. Διαχρονική εξέλιξη του χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: Μέμος Κ. Υ/Δ Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου(2015)

Οι απώλειες για την Ελληνική οικονομία την περίοδο 2010-2013

Πίνακας 3. Απώλειες Ελληνικής οικονομίας

Αγοραστική Δύναμη -37,2%	Εγχώρια Ζήτηση -31,0% Επίπεδο:1999	Απασχόληση -18,2%	Παραγωγικότητα Εργασίας -6,5% Επίπεδο:2003
Παραγωγικότητα Οικονομίας -8,8%	ΑΕΠ Περιόδου (2008-2013) -25,0%	Αποδοχές Μισθωτών -37 δις Ευρώ	Ιδιωτική Κατανάλωση (2008-2012) -30,0%
Όγκος Παραγωγής -23,5%	Μέσες Μηνιαίες Αποδοχές -16,3%	Κόστος Εργασίας -13,9%	ΑΕΠ ανά Κάτοικο (2008-2012) -23,6%

Πηγή: Μέμος Κ. Υ/Δ Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου(2015)

4.2.3 Η οικονομική εφορεία-χρηματοδότηση των Ελληνικών επιχειρήσεων εν μέσω μιας στυγνής περιόδου κρίσεως.

Μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωζώνη και μέχρι τα τέλη του 2008 ενισχύθηκε έντονα η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων σε ευρύ φάσμα με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης περί του 15%. Ενώ περί τα τέλη του 2001 κυμαίνονταν στα 50,9 δις τα επόμενα πέντε έτη είχαμε έναν διπλασιασμό της τάξεως των 140,4 δις τον Ιούνιο του 2010 ανάμεσα τους συγκαταλέγονται οι ελεύθεροι επαγγελματίες, άτομα που δραστηριοποιούνται στον αγροτικό τομέα και άλλες ατομικές επιχειρήσεις, στην συνέχεια έχουμε την αποσυμφόρηση όπου για τον Απρίλιο του 2011 έχουμε 137,3δις ευρώ από τα οποία τα 16,2δις οι αγρότες, οι ελεύθεροι επαγγελματίες και οι ατομικές επιχειρήσεις. Η καθαρή ροή χρήματος προς τις επιχειρήσεις πλην των παραπάνω επαγγελματιών για τον Απρίλιο του 2011 ήταν 212 εκατομμύρια ευρώ, θετική σε συνδυασμό με την πιστωτική επέκταση που παρουσίασε θετική αύξηση μικρή μεν όσον αναφορά τον ετήσιο ρυθμό όπου κυμάνθηκε στο 1,2% ενάντια στο 1,1% του προηγούμενου μήνα, αλλά και τον τελευταίο μήνα του 2010. Από τις αρχές του 2011 και για το διάστημα μέχρι τα τέλη του Απριλίου η καθαρή ροή χρηματοδότησης προς τις ίδιες τις επιχειρήσεις κυμάνθηκε περί τα 341 εκατομμύρια ευρώ, σε σχέση με τον μέσο ετήσιο ρυθμό της πιστωτικής επέκτασης που αυξήθηκε κατά 1%.

Από το συνολικό χρηματοδοτούμενο ποσό που εκχώρησαν οι τράπεζες στις επιχειρήσεις εκτός των τριών παραπάνω κατηγοριών που αναφέραμε μέχρι το τέλος του πρώτου τετραμήνου του 2011 το 20,7% και το 20,9% είχε κατευθυνθεί προς το κλάδο της βιομηχανίας και του εμπορίου αντίστοιχα, στις κατασκευές το 9,3%, στη ναυτιλία το 13,4%, το 5,9% για τον τουρισμό, το 4,5% στα ηλεκτρικά έργα, φωταέριο και υδρευτικά έργα, το 1,7% στην γεωργία, το 1,6% στις μεταφορές πλην της ναυτιλίας που αναφέραμε, το 5,2% στα υπόλοιπα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και το υπολειπόμενο 16,7% στους υπολειπόμενους κλάδους των επιχειρήσεων.(Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, 2011).

Παρακάτω προβάλλουμε έναν πίνακα όπου φαίνεται και προκύπτει ξεκάθαρα ύστερα και πάντα σύμφωνα με κάποια στοιχεία της τράπεζας της Ελλάδος σχετικά με την χρηματοδότηση των επιχειρήσεων στην Ελλάδα από το τραπεζικό σύστημα, προκύπτει ότι ήταν πολύ περιορισμένη η χρηματοδότηση τους σχεδόν σε μηδενικά επίπεδα, πράγμα που δυσχεραίνει την όλη υπάρχουσα πλήττουσα κατάσταση των επιχειρήσεων, αποτελεί ακόμη ένα μείζον παράγοντα εν μέσω περιόδου κρίσης όπου πλήττονται στεγνά οι Ελληνικές επιχειρήσεις και όλη αυτή η κατάσταση επιδεινώνεται έντονα από τις αρχές του 2015 και συνεχίζεται έτσι και για το 2016.

Πίνακας 4. Ροές χρηματοδότησης

Οι ροές χρηματοδότησης μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων εσωτερικού ανά κλάδο δραστηριότητας από τα εγχώρια NXI (πλην της					
---	--	--	--	--	--

	τράπεζας της Ελλάδος)*				
	% μεταβολής				
	Τέλος περιόδου	M.O. 2013 (9-12)	M.O. 2014	M.O. 2015	M.O. 2016
1.	Μεταποίηση, ορυχεία, λατομεία	-2,5%	-4,7%	1,5%	0,0%
2.	Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	4,2%	-1,4%	-3,9%	-3,2%
3.	Κατασκευές	0,4%	-1,7%	0,0%	0,0%
4.	Ηλεκτρισμός, φωταέριο, ύδρευση	-9,3%	-12,4%	-3,5%	-1,8%
5.	Εμπόριο	-7,2%	-4,6%	-0,5%	0,1%
6.	Υπηρεσίες παροχής καταλύματος και εστίασης (Τουρισμός)	-2,0%	-1,5%	-0,1%	0,9%
7 ^A .	Επικοινωνία και Ενημέρωση	-17,6%	-7,5%	-5,3%	1,4%
8 ^A .	Αποθήκευση και μεταφορά πλην πλωτών μεταφορών	-6,9%	-10,3%	0,9%	1,2%
9.	Πλωτές Μεταφορές (Ναυτιλία)	-5,4%	-5,5%	-10,0%	-5,2%
10.	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1,7%	6,9%	-1,8%	-0,7%
11.	Επαγγελματικές, τεχνικές, επιστημονικές, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	-7,1%	9,3%	3,4%	0,5%
12.	Λοιποί Κλάδοι	-7,8%	-12,2%	-3,0%	3,2%

*Περιλαμβάνονται εταιρικά ομόλογα και τιτλοποιημένα δάνεια

*%μεταβολής: Οι ρυθμοί προκύπτουν από τις μεταβολές των υπολοίπων διορθωμένες για τις συναλλαγματικές διαφορές και τις αναταξινομήσεις.

4.2.4 Στρατηγικές που ακολουθήθηκαν από τις Ελληνικές επιχειρήσεις εν μέσω κρίσης.

Εκτενές χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας αποτελεί η συνεχής πτώση που εμφανίζει η οικονομική δραστηριότητα σε συνδυασμό με την ραγδαία ύφεση επί μίας μεγάλης διάρκειας περί τα οχτώ συναπτά έτη γεγονός που έχει επηρεάσει ανεπανόρθωτα την λειτουργία και τις επιδόσεις των ελληνικών επιχειρήσεων σε ένα ευρύ φάσμα εμπορικών δραστηριοτήτων. Σημαντικές πληγές αποτελούν η αισθητή πτώση στον κύκλο εργασιών, οι έντονες μειώσεις που επήλθαν στα κέρδη των επιχειρήσεων και ο περιορισμός της κεφαλαιουχικής βάσης του εμπορίου.

Είναι γεγονός ότι η κρίση επηρέασε σε σημαντικό βαθμό τα μερίδια των πωλήσεων, τις επενδύσεις κεφαλαίων και τα αποθέματα αλλά ταυτόχρονα επηρέασε και σε σημαντικό βαθμό τις εργασιακές σχέσεις και γενικότερα την συμπεριφορά σε συνδυασμό με την απασχόληση του εργατικού δυναμικού σε όλο το εύρος των επιχειρήσεων. Συνίσταται να ακολουθηθεί μία σωστή και αποτελεσματική στρατηγική με στόχους, σχέδιο, σε συνδυασμό με την ομαδικότητα ώστε κάθε επιχείρηση να είναι βιώσιμη, αναπτυσσόμενη και με βλέψεις ανόδου και εξέλιξης αν

θέλει να σταθεί απέναντι στον ανταγωνισμό και στις βολές της οικονομικής κρίσης που διακατέχεται η όλη κοινωνία.

Οι επιχειρήσεις πρέπει να θέτουν τις σωστές βάσεις και τα θεμέλια αν θέλουν να αντέξουν μια υποκείμενη κρίση, να παίρνουν γρήγορες και αποτελεσματικές αποφάσεις, να ρισκάρουν, να είναι έτοιμες να αντιμετωπίσουν ανά πάσα στιγμή τον οποιοδήποτε κίνδυνο και να είναι έτοιμες καθόλα τη διάρκεια για την λήψη των σωστών αποφάσεων και να μην υποχωρούν και συρρικνώνονται αντικρίζοντας κάποια πιθανή αβεβαιότητα αλλά να είναι ανά πάσα στιγμή κατάλληλα συνυφασμένες και οργανωμένες ώστε να αντιμετωπίσουν τον οποιοδήποτε κίνδυνο ή απειλή, τέλος θα πρέπει να επιδέχονται νέες θεωρίες, νέες προκλήσεις και να κυνηγούν τις όποιες ευκαιρίες τους παρουσιάζονται και να τις εκμεταλλεύονται καταλλήλως.

Οι επιχειρήσεις προκειμένου να σταθούν επάξια και ανταγωνιστικά στις αγορές θα πρέπει να ακολουθήσουν ένα σύνολο στρατηγικών ανάμεσα εκ των οποίων θα πρέπει να συμπεριλαμβάνεται η εξασφαλισμένη ρευστότητα με τα κατάλληλα κεφαλαιακά υπόβαθρα των επιχειρήσεων ανά πάσα στιγμή, επίσης θα πρέπει να προχωρήσουν σε μειώσεις πλεοναζόντων εξόδων-δαπανών, να ακολουθήσουν μία πιο αντικειμενική και αξιοκρατική τιμολόγηση, να αξιοποιήσουν καταλλήλως το ανθρώπινο προσωπικό τους να παραχωρεί σε αυτούς συνεχής βλέψεις ανέλιξης και να τους εφοδιάζει με τα κατάλληλα εφόδια για την καλύτερη τους επαγγελματική σταδιοδρομία η οποία ταυτόχρονα θα είναι προσοδοφόρα και κατάλληλα επαρκή και για την ίδια την επιχείρηση, τέλος θα πρέπει να διαχειρίζονται σωστά τις καταστάσεις που τυχόν τους οδηγήσουν σε μειώσεις πωλήσεων, μείωσης του μεριδίου αγοράς, προβλήματα αποπληρωμών, λογαριασμών και προμηθευτών, προβλήματα διατήρησης και σταθερότητας σημαντικών και μεγάλων πελατών οι οποίοι αντικειμενικά συνεισφέρουν στην διατήρηση και ανάπτυξη της επιχείρησης.

Οι επιχειρήσεις εν μέσω κρίσης δύνανται να ακολουθήσουν ένα πλήθος επιλογών και σωστών αποτελεσματικών στρατηγικών προς προσωπικό τους όφελος πάντα ανάμεσα τους με μία πιθανή μείωση στις τιμές των προϊόντων τους και προκειμένου να επιτευχθεί ομαλά όλο αυτό θα πρέπει να συνδυαστεί με μία αρκετά σημαντική μείωση του κόστους λειτουργίας της επιχείρησης προκειμένου να επιτευχθεί η όλη αυτή διαδικασία χωρίς απώλυνες και ζημίες για την ίδια την επιχείρηση, προκειμένου να αποτραπούν κάποια μη αναμενόμενα και δυσοίωνα αποτελέσματα ακόμη αν δεν κρίνεται απαραίτητη η συνεχής λειτουργία της επιχείρησης και δύναται να ικανοποιήσει έγκαιρα και αποτελεσματικά τους πελάτες της θα μπορούσε να περιορίσει το χρονικό διάστημα κατά την διάρκεια του οποίου λειτουργεί, να προχωρήσει στον περιορισμό των προμηθευτών επιλέγοντας ύστερα από έρευνα τις οικονομικότερες και πιο συμφέρουσες συνεργασίες, να μειώσει το προσωπικό αν κρίνεται απαραίτητο, να προχωρήσει στην διένεξη σχέσεων στο εξωτερικό διευρύνοντας τις αγορές όπου θα απευθύνεται και επιδιώκοντας συνεχούς απόκτησης όλου και μεγαλύτερου μεριδίου αγοράς, τέλος έχει την ευκαιρία να επεκταθεί σε νέους ορίζοντες και κλάδους δραστηριοτήτων που έχουν μεγαλύτερη

ζήτηση και αποφέρουν μεγαλύτερα κέρδη και ταυτοχρόνως να περιορίσουν την παραγωγή τους σε προϊόντα που δεν αποφέρουν τα αναμενόμενα κέρδη και δεν έχουν την απαιτούμενη ζήτηση.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα μίας έρευνας που πραγματοποιήθηκε το 2009 από το IOBE σε συνδυασμό με την McKinsey Company απέδειξε ότι ο πιο πιθανός τρόπος στρατηγικής για το 93% των επιχειρήσεων είναι η μείωση του κόστους λειτουργίας και έπεται η μείωση των περιθωρίων κέρδους. Το κόστος λειτουργίας είναι δυνατό να περιοριστεί με τη περικοπή κάποιων επιδομάτων, πριμ, μπόνους παραγωγικότητας, σε συνδυασμό με τη κατάλληλη διεύθυνση και προσαρμογή του ωραρίου εργασίας μειώνοντας κάποιες έξτρα ώρες όπως έξτρα υπερωρίες, με επιλεκτικές, καινοτόμες και νέου τύπου συμβάσεις για τους εργαζόμενους όπως συμβάσεις ορισμένου χρόνου, συμβάσεις έργου ή εποχικές συμβάσεις για παροδικές και εποχικές ανάγκες της επιχείρησης ή τέλος με πάγωμα των τακτικών μισθών για κάποιο απαιτούμενο χρονικό διάστημα ύφεσης για την επιχείρηση. Τέλος κάποιες επιχειρήσεις συχνά προβαίνουν σε κάποιους συνδυασμούς κινήσεων που μπορεί να περιλαμβάνουν και μείωση των τιμών και μείωση στην παραγωγική δραστηριότητα τους συνδυαστικά.

Τέλος κλείνοντας, κάποια προτεινόμενα, αποτελεσματικά και αποδοτικά μέτρα εν μέσω κρίσης για να αναζωογονηθούν οι επιχειρήσεις αποτελούν σαφώς η επιτακτική μείωση της φορολογίας, η αποφυγή της μεγάλης γραφειοκρατίας που κυριαρχεί στον ελλαδικό χώρο, μείζον θέμα που ταλαιπωρεί μεγάλο ποσοστό των ελληνικών επιχειρήσεων και ταυτόχρονα εν μέσω της, τις αποθαρρύνει για μελλοντικές κινήσεις και επενδύσεις, η μείωση των επιτοκίων δανεισμού από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, η αύξηση της ροής του χρήματος και συνεπώς της ρευστότητας για τις αγορές με πιθανή απαλοιφή των capital controls όπου υφίσταται και τέλος επιβάλλεται μία πιο επεκτατική δημοσιονομική πολιτική από την ελληνική κυβέρνηση με ταυτόχρονη αύξηση των δημοσίων έργων και επενδύσεων.

4.2.5 Κάποιες προτεινόμενες εναλλακτικές, δράσεις , στρατηγικές και έξυπνες κινήσεις των επιχειρήσεων στον Ελλαδικό χώρο εν μέσω περιόδου κρίσεως.

Συγκρίνοντας τους τρόπους αντίδρασης των επιχειρήσεων ανάμεσα στον Ελλαδικό χώρο και σε παγκόσμια κλίμακα ταυτόχρονα, διαπιστώνουμε ότι οι στρατηγικές που ακολουθούν διαφέρουν έντονα, από την μία οι ελληνικές επιχειρήσεις δεν δύνανται να εστιάζουν στο μέλλον τους, να διεκδικούν το σύνολο των δραστηριοτήτων τους, να αναλάβουν έξυπνα ρίσκα επενδύοντας σε καινοτόμες ιδέες και δραστηριότητες και επαναπροσδιορίζοντας ταυτόχρονα ένα νέο πλάνο δράσης τους, την όλη κατάσταση βέβαια δεν ευνοεί και η ήδη υπάρχουσα οικονομική κατάσταση που κυριαρχεί στην ελληνική αγορά εν μέσω περιόδων οικονομικής ύφεσης.

Μετά την εμφάνιση της κρίσης η κατάσταση έγινε ακόμη χειρότερη, γίνονται πιο εμφανείς οι αδυναμίες των επιχειρήσεων, σε τομείς όπου υστερούν και χρήζουν άμεσης λύσης και αποκατάστασης, προκειμένου να διευρυνθούν οι δυνατότητες

τους. Εμφανίζονται υπάρχοντα προβλήματα που στο παρελθόν δεν απασχολούσαν αλλά πλέον χρίζουν άμεσης και αποτελεσματικής λύσης. Κρίνεται απαραίτητο επίσης τα επιχειρηματικά στελέχη να είναι ανά πάσα στιγμή κατάλληλα ψυχολογικά και ηθικά προετοιμασμένα για να βρίσκονται σε εγρήγορση και να δύνανται να αντιμετωπίζουν άμεσα πάσης φύσεως θέματος μιας και η αβεβαιότητα σε τέτοιες περιόδους αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό. Η κρίση δημιουργεί πολλές ευκαιρίες, το θέμα είναι το κατά πόσο κάθε επιχείρηση θα διαχειριστεί και εκμεταλλευτεί κατάλληλα κάποιες καταστάσεις. Μέσα από την κρίση πολλές επιχειρήσεις δοκιμάζονται άλλες βέβαια περισσότερο και άλλες λιγότερο, δημιουργεί πολλές ευκαιρίες για να γίνουν καλύτερες και πιο δυνατές και να αναπτυχθούν ραγδαία πολλές επιχειρήσεις, το τελικό ερώτημα που συνίσταται είναι αν είναι όντως έτοιμες οι επιχειρήσεις και κατάλληλα προετοιμασμένες να διαχειριστούν τέτοιες καταστάσεις.

Η κρίση έχει φέρει σημαντικές αλλαγές στις καταναλωτικές ανάγκες των καταναλωτών σε σχέση με το παρελθόν, πλέον οι καταναλωτές δεν είναι διατεθειμένοι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους να διαθέτουν υπέρογκα ποσά για την απόκτηση ακριβών προϊόντων brand, έτσι οι τιμές πρέπει να προσαρμοστούν με το καταναλωτικό κοινό, στη συγκεκριμένη περίπτωση για την Ελλάδα το νέο καταναλωτικό κοινό που δημιουργήθηκε με τον ερχομό της κρίσης. Πλέον οι καταναλωτές γίνονται πιο καχύποπτοι με τον επερχόμενο περιορισμό των εισοδημάτων τους ύστερα από τις μεγάλες μειώσεις που έχουν πλήξει τις αποδοχές τους, έτσι δύνανται να ικανοποιήσουν τις ίδιες ανάγκες τους διαθέτοντας πλέον λιγότερα χρήματα, αλλά ταυτόχρονα απαιτούν να ικανοποιήσουν τις ίδιες ανάγκες απολαμβάνοντας την ίδια ποιότητα, έτσι δημιουργείται η απερχόμενη ανάγκη να προσαρμοστούν οι επιχειρήσεις με τις ανάγκες αυτές μέσω πολλών αλλαγών τους, επίσης πολλοί καταναλωτές στρέφονται σε υποκατάστατα προϊόντα και προϊόντα ιδιωτικής ετικέτας τα οποία βρίσκουν αυξημένη άνθιση εν μέσω κρίσης μιας και είναι οικονομικότερα. Άρα οι επιχειρήσεις συμπερασματικά θα πρέπει να δείχνουν ιδιαίτερη σημασία σε δύο μεταβλητές, την ποιότητα από την μία και την τιμή από την άλλη, δύο έννοιες σαφώς συνυφασμένες και αλληλένδετες μεταξύ τους.

Τέλος σαν γενικό συμπέρασμα προκύπτει, ότι προκειμένου οι επιχειρήσεις να αντέξουν και να επιβιώσουν εν μέσω κρίσης σε συνδυασμό με τον αυξημένο ανταγωνισμό που θα λέγαμε ότι κυριαρχεί, θα πρέπει να διακατέχονται από ένα σχετικά υψηλό ανταγωνιστικό συγκριτικό πλεονέκτημα που θα τις χαρακτηρίζει απέναντι στους υπολοίπους ανταγωνιστές του ιδίου ή παρομοίου, συναφούς κλάδου να είναι προσαρμοστικές με τις εκάστοτε εκτενής συνθήκες, να διακατέχονται από καινοτομία, να προσαρμόζονται σχετικά εύκολα και ταχύρυθμα με τις εκάστοτε επίκαιρες αλλαγές και απαιτήσεις του καταναλωτικού κοινού, να χαρακτηρίζονται από καινοτομία και να μην παραμένουν στα ίδια και τα ίδια, να αξιοποιούν καταλλήλως το υπάρχον εργατικό ειδικευμένο και εξειδικευμένο προσωπικό ώστε η επιχείρηση να απολαμβάνει την πλήρη αποδοτικότητα τους, ταυτόχρονα θα πρέπει να ενδιαφέρεται για την συνεχή επιμόρφωση τους και σωστή κατάρτιση τους εντός της

επιχείρησης και τέλος να εκμεταλλεύεται πλήρως τα διάφορα τεχνολογικά μέσα που διαθέτει για μία μέγιστη και ποιοτική παραγωγικότητα.

4.3 Πως επηρέασε τελικά η κρίση την απασχόληση και τι συνέβη πραγματικά με την ανεργία

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ³⁸ για το έτος 2016 το ετήσιο ποσοστό ανεργίας κυμαίνονταν στο 23,5% με έναν αριθμό ανέργων της τάξεως των 1.130.900 ανθρώπων, βλέπουμε μία μικρή μείωση συγκριτικά με το προηγούμενο έτος.

Όπως βλέπουμε και από τα δεδομένα του παρακάτω πίνακα, ανάμεσα στα έτη 2009 μέχρι το 2013 παρατηρούμε μία ραγδαία έκρηξη των ποσοστών ανεργίας από το 9,6% στο 27,4%, βλέπουμε ένα τελικό τριπλασιασμένο ποσοστό το οποίο υποχώρησε με βραδείς ρυθμούς το 2014.

Πίνακας 5. Ποσοστά Ανεργίας

Κατάσταση Απασχόλησης		Σύνολο πληθυσμού ηλικίας 15+ (1981-97: 14+)	Ανεργοί		
Έτος	Περιφέρεια- NUTS II		Άτομα	Δείκτης ανεργίας	% ηλικίες 20-64
2016	Σύνολο Χώρας	9.212,8	1.130,9	23,5%	23,5%
2015	Σύνολο Χώρας	9.246,5	1.197,0	24,9%	24,9%
2014	Σύνολο Χώρας	9.282,1	1.274,4	26,5%	26,4%
2013	Σύνολο Χώρας	9.309,5	1.330,3	27,5%	27,3%
2012	Σύνολο Χώρας	9.344,8	1.195,1	24,4%	24,3%
2011	Σύνολο Χώρας	9.372,8	881,8	17,9%	17,8%
2010	Σύνολο Χώρας	9.399,4	639,4	12,7%	12,7%
2009	Σύνολο Χώρας	9.431,1	484,7	9,6%	9,5%
2008	Σύνολο Χώρας	9.435,1	387,9	7,8%	7,7%
2007	Σύνολο Χώρας	9.412,3	418,3	8,4%	8,3%
2006	Σύνολο Χώρας	9.374,1	448,2	9,0%	8,9%
2005	Σύνολο Χώρας	9.332,4	493,5	10,0%	9,8%
2004	Σύνολο Χώρας	9.285,3	520,0	10,6%	10,4%
2003	Σύνολο Χώρας	9.234,9	472,6	9,8%	9,6%
2002	Σύνολο Χώρας	9.188,3	492,6	10,4%	26,5%
2001	Σύνολο Χώρας	9.156,0	508,4	10,8%	10,5%
2000	Σύνολο Χώρας	8.839,8	523,5	11,4%	10,9%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Γενικότερα θα επικεντρωθούμε στο πως επηρέασε η κρίση την απασχόληση και τις εργασιακές σχέσεις, εστιάζοντας σε κάποιους συγκεκριμένους τομείς που αναβιώνουν μέσα στην ελληνική οικονομία κατά την περίοδο 2009 μέχρι και τα τέλη του 2014, μέσα σε αυτή την χρονική περίοδο παρουσιάζονται οι πιο έντονες και

³⁸ INE-Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ (Αθήνα, Μάρτιος 2017): Ετήσια έκθεση Έλληνική οικονομία και η απασχόληση, σελ. 86-91

δεσπόζουσας σημασίας διακυμάνσεις όπου χρήζουν ιδιαίτερης σημασίας μιας και επηρεάζουν σημαντικά ένα μεγάλο πλήθος δεικτών γύρω από όλο το σύνολο των επιχειρήσεων.

Κρίνεται αναγκαίο να δώσουμε ιδιαίτερη σημασία και να αναφερθούμε στις έννοιες γύρω από τη προσφορά και τη ζήτηση εργασίας οι οποίες αναπροσαρμόζουν τα ποσοστά εργασίας σε αντιστοιχία με αυτά της ανεργίας. Η προσφορά εργασίας όσον αναφορά ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα αναπροσαρμόζεται σύμφωνα με ένα σύνολο παραμέτρων οι οποίες είναι οι εξής:

- Ο αριθμός των προσφερόμενων ωρών εργασίας του εκάστοτε ατόμου που συμμετέχει στην παραγωγική διαδικασία κοινώς στο εργατικό δυναμικό.
- Η θνησιμότητα σε συνδυασμό με το πληθυσμό και την σύνθεση αυτού, όσον αναφορά θανάτους, γεννήσεις, μεταναστευτικά κύματα.
- Το διαθέσιμο εργατικό δυναμικό προς αναζήτηση εργασίας.
- Το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που πληροί τα κριτήρια για εργασία όπως ηλικία κατάλληλη για εργασία.
- Από τον ζήλο για την εργασία, και το είδος της προσφερόμενης εργασίας που προσφέρει το εργατικό δυναμικό και κατά πόσο συνεισφέρει σε όλη την παραγωγική διαδικασία.

Σαν γενικό συμπέρασμα σχετικά με τις μεταβολές στις αποδοχές και την προσφορά της εργασίας προκύπτει ότι, μία επιχείρηση είναι διατεθειμένη να απασχολεί τόσους υπαλλήλους-εργαζόμενους αναλόγως της ζήτησης των προϊόντων που η ίδια παράγει. Οι επιχειρήσεις έχοντας ως μέγιστο κίνητρο τα υψηλότερα κέρδη, αποσκοπούν στη σωστή και αποτελεσματική διαχείριση του εργατικού τους δυναμικού ώστε να πετύχουν τη μεγιστοποίηση των κερδών τους με όσο το δυνατό λιγότερο εργατικό κόστος. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες που επηρεάζουν την ζήτηση εργασίας είναι οι ακόλουθοι:

- Τα τεχνολογικά μέσα για την παραγωγικότητα της εργασίας³⁹.
- Η προσφορά και ο αριθμός των υπόλοιπων παραγωγικών συντελεστών με τους οποίους συναναστρέφεται η εργασία κοινώς σχετίζεται.
- Οι εργατικές αποδοχές σε σχέση με τις τιμές των παραγόμενων προϊόντων.
- Η αξία των υπολοίπων παραγωγικών συντελεστών, οι οποίοι αναλόγως να είναι υποκατάστατοι ή συμπληρωματικοί.

4.3.1 Κλάδος Κατασκευών.

Κατά σημαντικό βαθμό έχει πληγεί και ο κλάδος της οικοδομής και των κατασκευών κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Συγκεκριμένα παραθέτοντας κάποια στοιχεία του ΣΑΤΕ από μία εξαμηνιαία έκθεση εξελίξεων και ανάπτυξης συγκεκριμένα στον κλάδο των κατασκευών (ΣΑΤΕ 10/2012) προκύπτουν τα εξής:

³⁹ Καραμάνης Κ. (2015) Οικονομική εργασία και εργασιακές σχέσεις.

- Ο δείκτης παραγωγής όσον αναφορά τις κατασκευές (σύνολο κλάδου) μετά από μία συρρίκνωση τριάνμισι ετών παρουσιάζει μία κάμψη κατά 29,8% της τάξεως του 29,8% το δεύτερο τρίμηνο του 2012 έναντι του δεύτερου τριμήνου του 2011, έχοντας την μικρότερη τιμή από το έτος 2000. Από τις αρχές του 2013 και καθόλα την διάρκεια μέχρι τα τέλη του Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους παρουσίαζε μία πιο ασθενή μείωση αφού είχαμε μία απώλεια κατά 6,9%, ενώ για το ίδιο χρονικό διάστημα για το έτος 2012 η μεταβολή ήταν -28,7%.
- Επί οχτώ συναπτά έτη παρατηρείται μία κάμψη στην συνολική απασχόληση του κλάδου και είναι σαφώς έντονη η πτώση το δεύτερο τρίμηνο του 2012 της τάξεως του 18,6% σε σχέση με την ίδια χρονική περίοδο για το 2011, οδηγούμαστε σε μία απτή απώλεια περί των 185.300 εργατικών θέσεων από τα πρώτα χνάρια εμφάνισης της κρίσης.
- Η γενική συνεισφορά του συγκεκριμένου κλάδου στο συνολικό ΑΕΠ παρουσιάζει μία συνεχόμενη κάμψη επί τρία συναπτά έτη μόλις 4,1%, ενώ η συνολική συνεισφορά του στο ΑΕΠ παρουσιάζεται με μία σαφώς εμφανή μείωση κατά 12% σε σχέση με το δεύτερο τρίμηνο του 2011.

Σύμφωνα με κάποιους δείκτες παραγωγής στον κλάδο των κατασκευών, συμπεραίνονται τα εξής:

- Παρουσιάζεται μία συρρίκνωση στον δείκτη παραγωγής των κατασκευαστικών ιδιωτικών έργων για μία διάρκεια 21 συνεχόμενων συναπτών τριμήνων. Διακρίνουμε μία πτώση της τάξεως 20% στη διάρκεια του δεύτερου τριμήνου του 2012 σε σχέση με το πρώτο τρίμηνο για το 2011 έχοντας την δεύτερη μικρότερη τιμή από το 2000. Από τις αρχές του 2013 και μέχρι το Σεπτέμβριο έχουμε υποχώρηση της τάξεως του 6,9%, ο οποίος παρουσιάζεται με μία επιβράδυνση έναντι με την ίδια περίοδο για το 2012 (-28,7%).
- Ο δείκτης παραγωγής δημοσίων έργων παρουσίασε μία πτώση κατά 33,00% σε σχέση με το δεύτερο τρίμηνο του 2011, παίρνοντας, αγγίζοντας τη μικρότερη τιμή από τις αρχές του 2000. Στο πρώτο εννεάμηνο για το 2013 συρρικνώνεται κατά -4,9% έναντι της πτώσης για το 2011 που άγγιζε το -28,7% και είχε αυξητικούς ρυθμούς.

Η έντονη πτώση του δείκτη παραγωγής στο κατασκευαστικό κλάδο λόγω της συνεχόμενης συρρίκνωσης και συνεχόμενης ύφεσης στον κλάδο οφείλεται εγγενώς στην ύφεση που διέτρεχαν τα ιδιωτικά έργα λόγω των μειωμένων επενδύσεων και των τραπεζικών χρηματοδοτήσεων και πιστώσεων, όσο και στην εκτέλεση των δημόσιων έργων λόγω μίας πιο περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής που ακολουθήθηκε.

Το εργατικό δυναμικό που απασχολείται στο κατασκευαστικό κλάδο

Το τρίτο τρίμηνο του 2007 σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ παρατηρείται ότι ο συγκεκριμένος κλάδος των κατασκευών κατέχει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης, μίας τάξεως της περί των 402.000 εργαζομένων με μία συνεχή ύφεση του κλάδου, φθάνουμε στο δεύτερο τρίμηνο του 2012 σε μία συμπαγή μείωση του αριθμού αυτού στις 213.000 εργαζόμενους, σχεδόν στο ήμισυ.

Παρατηρούμε μία γενικευμένη μείωση στον κλάδο των κατασκευών στην απασχόληση σε ετήσιο επίπεδο για μία συνεχόμενη περίοδο δέκα έξι τριμήνων, παρατηρούμε επίσης ότι τα ποσοστά συρρίκνωσης της είναι διψήφια και συγκεκριμένα -10% για το Β' τρίμηνο του 2010/2009, έπονται με -15,3%, -18,0%, -21,5%, -20,6%, -24,3%, -24,0%, -18,1%, -18,6% για το Β' τρίμηνο του 2012/2011.

Διάγραμμα 13. Οι απασχολούμενοι στον κλάδο των κατασκευών Β' Τρίμηνο 2012

Πηγή: ΣΑΤΕ, ύστερα από εκτενή επεξεργασία των στοιχείων από την ΕΛΣΤΑΤ

Παρατηρείται μία γενικευμένη όξυνση της ανεργίας η οποία είναι διαρκής, με απώτερο αποτέλεσμα να παρατηρείται μία απάθεια του καλά καταρτιζόμενου προσωπικού ακόμη και του καλά εξειδικευμένου προσωπικού, παράλληλα ένα

μεγάλο πλήθος εταιρειών δεν προχωράει σε επενδύσεις και στην εκμετάλλευση κάποιων εγγενώς προσοδοφόρων και σημαντικών ευκαιριών.

Είναι σαφές ότι κατά την περίοδο 1998 έως το 2008, σε ένα βάθος χρόνου δέκα ετών απορροφήθηκαν περί τις 100.000 θέσεις εργαζομένων, μίας τάξεως εκτίναξης των 100.000, είχαμε άνοδο της τάξεως από 295.000 σε 400.0000 θέσεις εργασίας, από την άλλη χρειάστηκαν περί τα τρία μόνο χρόνια για να συρρικνωθεί ο αριθμός των εργαζομένων και να εξαφανιστούν 157.000 θέσεις εργασίας.

Γενικότερα σε ένα βάθος μίας τετραετίας από το τρίτο τρίμηνο του 2008 έως το δεύτερο τρίμηνο του 2012 παρατηρείται μία εμφανής συρρίκνωση των θέσεων εργασίας στον κατασκευαστικό κλάδο της τάξεως περί των 185.300, έπεται ο κλάδος της μεταποίησης με 185.300 εργασιακές θέσεις και ακολουθούν το χονδρικό και το λιανικό εμπόριο με σαφώς ελάχιστη πλήξη και οι συντηρήσεις των οχημάτων με μία απώλεια της τάξεως των 150.700 θέσεων εργασίας.

Τελικά βιώσαμε μία τεράστια πλήξη ενός κομβικού κλάδου, αυτού των κατασκευών, ο οποίος κινεί σχεδόν ολόκληρη την οικονομία μιας και συνδέεται άμεσα με ένα πλήθος επαγγελματιών τα οποία είναι δυνατόν να συνεισφέρουν σε σημαντικό βαθμό στο ΑΕΠ της οικονομίας, αποφέροντας φόρους στο κράτος και συνεισφέροντας εξολοκλήρου στην Ελληνική οικονομία.

4.3.2 Κέρδη, πωλήσεις των ΑΕ και των ΕΠΕ του κλάδου του Ελληνικού εμπορίου για το 2012.

Σύμφωνα με έκθεση της ΕΣΕΕ για το 2012 προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα: Ύστερα από επεξεργασία και ανάλυση αποτελεσμάτων χρήσης που έχουν δημοσιευτεί και βρίσκονται στα αρχεία της ICAP συμπεραίνουμε ότι το 2012 υπήρξε για τέταρτη συνεχόμενη χρονιά, ένα έτος με μία σημαντική κάμψη στον κύκλο του κλάδου των εργασιών των ΕΠΕ και των ΑΕ του Ελληνικού εμπορίου. Η καθοδική μείωση πωλήσεων κυμάνθηκε στο 12,9% συνολικά και ήταν πιο αισθητή από την κάμψη που είχε παρουσιαστεί κατά το παρελθόν κατά τα δύο προηγούμενα έτη.

Ανάμεσα στις ΕΠΕ και στις ΑΕ, η μείωση στις πωλήσεις ήταν έντονη και αισθητή και στους τρεις κλάδους. Σε πιο έντονο βαθμό χτυπήθηκε ο κλάδος του εμπορίου των αυτοκινήτων και των ανταλλακτικών όπου η πληγή ήταν τεράστια, ενώ πιο ήπια στο λιανικό εμπόριο. Αναφορικά να τονίσουμε ότι υπήρξαν πιο έντονες συρρικνώσεις εσόδων στο εμπόριο των αυτοκινήτων όπου υπήρξαν απώλειες εσόδων οι οποίες κυμάνθηκαν μειωμένες περί του 38,3% ενώ αντίστοιχα στο εμπόριο ρούχων και υποδημάτων και προϊόντων οικιακής χρήσης εμφάνισαν μειώσεις της τάξεως του - 27,5%.

Έρευνα της ΕΣΕΕ ανάμεσα σε ΕΠΕ και ΑΕ απέδειξε ότι εννέα στις δέκα επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον κλάδο του εμπορίου υποστήριξαν ότι πάσχουν από μία συρρίκνωση ή και σταθερότητα περί των πωλήσεων τους το 2012.

Από την άλλη το 56,1% των επιχειρήσεων, δηλαδή πάνω από τι μισές υποστήριξαν ότι οι πωλήσεις τους εμφάνισαν μία μείωση πάνω από 10%.

Σύμφωνα με έρευνα του INEMY ανάμεσα σε εμπορικές ΕΠΕ και ΑΕ, ύστερα από συρρικνώσεις του εργατικού δυναμικού κατά το παρελθόν, το 2012 το 33% των επιχειρήσεων είχε προβεί σε μείωση της εργασίας, ενώ αντιθέτως εμφανίζεται μηδαμινό το ποσοστό των επιχειρήσεων οι οποίες καταφεύγουν σε αύξηση του εργατικού δυναμικού τους.

Τέλος λόγω της συρρίκνωσης των εισοδημάτων των ελληνικών νοικοκυριών, παρατηρείται μία μείωση στην ζήτηση στον τομέα των υπηρεσιών που αποτελεί τον τριτογενή τομέα, πολλές επιχειρήσεις έφτασαν στο λουκέτο, έχουμε την κυριαρχία των πολυκαταστημάτων, κολοσσών και πολυεθνικών με έντονες συγκρούσεις με τις μικρότερες ελληνικές επιχειρήσεις οι οποίες αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό και καταρρέουν, όλα αυτά έχουν επιδράσεις στο εργασιακό περιβάλλον οι οποίες οδηγούν σε καταστρατήγηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων, αύξηση των ποσοστών ανεργίας, εμφάνιση νέων ελαστικών μορφών εργασίας, παραβίαση πολλές φορές του οραρίου εργασίας, και τέλος είναι συχνό φαινόμενο η άσχημη κατάσταση των γενικευμένων συνθηκών εργασίας που κυριαρχούν στους εργασιακούς χώρους.

4.3.3 Ναυτιλία.

Η ελληνική ναυτιλία βρίσκεται στην πρώτη θέση σε παγκόσμιο επίπεδο μέχρι το 2012, με ποσοστό 20% όσον αφορά το στόλο των πλοίων καθώς και σε ικανότητα μεταφορών, σύμφωνα με στοιχεία της Alpha Bank. Η χωρητικότητα των εμπορικών πλοίων πάνω από εκατό κοχ. με ελληνική σημαία, παρουσίασε μία ανάπτυξη της τάξεως των 43.397,6 χιλ. τον Δεκέμβριο του 2011, ενώ κυμαινόταν στα 43.364,3 χιλ. το Νοέμβριο του 2011 σε σχέση με τον Δεκέμβριο του 2000 έναντι των 27.328 χιλ. κοχ. . Λόγω της υποχώρησης των φορτηγών, των δεξαμενόπλοιων και των επιβατηγών, είχαμε μία μείωση των πλοίων από 2.096 πλοία τον Δεκέμβριο του 2010 σε 2.014 τον Δεκέμβριο του 2011 μειωμένα κατά ογδόντα δύο. Αυτή η αλλαγή στον αριθμό οφείλεται στον εκσυγχρονισμό των πλοίων με μεγαλύτερα και πιο σύγχρονα και με μία ταυτόχρονη απόσυρση των παλαιότερων, το Δεκέμβριο του 2010 ο αριθμός των πλοίων ηλικίας άνω των τριάντα ετών αριθμούσε στα 805 τα οποία το 2011 μειώθηκαν σε 776, ο ελληνικός θαλάσσιος στόλος όπως καταγράφηκε ανάμεσα στο 2010-2011 έδειξε ότι το 30% των πλοίων με ελληνική σημαία είναι ηλικίας κάτω των δέκα ετών.

Ναυτιλία και εργασία

Τα τελευταία χρόνια είναι αισθητή η απουσία των κρουαζιερόπλοιων με Ελληνική σημαία και αυτό οφείλεται κυρίως στην απελευθέρωση του καμποτάζ με τον κοινοτικό κανονισμό 3572/92 όπου εξαφανίστηκαν από προσώπου γης τα Ελληνικά κρουαζιερόπλοια με Ελληνική σημαία κατέχοντας και απασχολώντας επί το πλείστον Ελληνικό προσωπικό (συνδικαλιστικά δικαιώματα, ελληνική ΣΣΕ, ασφάλιση στο NAT) και με την ψήφιση του νέου πλαισίου στον ακτοπλοϊκό χώρο με το νόμο 4150/2013 με τον οποίο οδήγησαν στα скаλιά της ανεργίας αρκετούς ναύτες, εργάτες και λοιπό προσωπικό.

Ο κλάδος των ναυτεργατών έχει πληγεί σημαντικά, με ένα αριθμό των 5.100 ανέργων στον κλάδο, να αναφέρουμε ότι σύμφωνα με στοιχεία των ναυτεργατικών σωματίων σε συνδυασμό με τη ΠΝΟ η ανεργία έχει χτυπήσει, πλήξει περί τους 10.000 ναυτεργάτες σύμφωνα με πραγματικά στοιχεία, όταν οι υπάρχουσες θέσεις εργασίας που υφίστανται πλέον είναι περί τις 14.000. Υπάρχει μία διαφορά ανάμεσα στα επίσημα και στα πραγματικά στοιχεία περί ανεργίας, και ο λόγος διότι η εγγραφή τους στα μητρώα του GENE δεν τους προσφέρει κάτι, δεν ωφελούνται κοινώς προς κάποια εύρεση εργασίας και αφενός το μεγαλύτερο ποσοστό δεν πληροί τις απαιτούμενες προϋποθέσεις για την επιχορήγηση του μηνιαίου επιδόματος.

Η πολιτική οικονομία γύρω από τις εργασιακές σχέσεις στο πλαίσιο της Ελληνικής ναυπηγικής

Τα τελευταία χρόνια, η οικονομική κρίση έφερε στο φώς εκτεταμένα διαρθρωτικά προβλήματα, ανάμεσα τους, οξεία αποβιομηχάνιση, αυξανόμενη ανεργία και ένα πλαίσιο-τοπίο έντονης μείωσης των επενδύσεων καθώς και μία αβεβαιότητα για την απασχόληση και γενικότερα έτσι κυριάρχησε ένα κλίμα μίας γενικότερης επισφάλειας και αβεβαιότητας.

Μέσω της έρευνας που διεξήχθη εντός ενός εθνικού πλαισίου στους εργασιακούς χώρους εντός Πειραιά πάντα (Spyridakis, 2006), διαφαίνονται έντονα οι επιπτώσεις των ακολουθούμενων στρατηγικών, αφετέρου τόσο στην ποιότητα των εργασιακών σχέσεων και στα νέα αναδυόμενα χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν το νέο τοπίο γύρω από τις εργασιακές σχέσεις καθώς αυτές σχετίζονται άμεσα με τις επιλεγμένες στρατηγικές των υπευθύνων λήψης αποφάσεων των πολυεθνικών και σε συνδυασμό πάντα με τη μεσολάβηση των πολιτικών που υιοθέτησε η ελληνική κυβέρνηση σχετικά με αυτά τα ζητήματα.

Τέλος, υποστηρίζεται ότι οι τοπικοί φορείς ακολουθούσαν στρατηγικές και ελάμβαναν αποφάσεις λαμβάνοντας υπόψη πάντα το ασύμμετρο πλαίσιο που κυριαρχούσε και εντός του οποίου εμπλέκονταν-δρούσαν, προκειμένου να καταστεί εφικτή η λειτουργικότητα τους σε συνδυασμό συνάμα με την αποτελεσματικότητα

και την αποδοτικότητα του όλου συστήματος. Γενικότερα δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στις εναλλαγές που συμβαίνουν στο πλαίσιο της ελληνικής βιομηχανίας δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στον ναυπηγικό κλάδο μιας και χαρακτηρίζεται ένας από τους σημαντικότερους και κερδοφόρους κλάδους που γνώρισε ιδιαίτερη άνθιση σε σημαντικό βαθμό και εν μέσω κρίσης.

4.3.4 Τουρισμός.

Σύμφωνα με στοιχεία από τον ΣΕΤΕ⁴⁰ η συμμετοχή το 2012 του τουριστικού κλάδου στο ΑΕΠ της Ελλάδος κυμάνθηκε στο 18,6%, από την άλλη οι θέσεις εργασίας στον τουριστικό κλάδο ήταν περί τις 860.315 θέσεις εν ολίγης αντιστοιχούν στο 23,4% των εργαζόμενων. Παρατηρούμε επίσης ότι είναι αρκετά σημαντική η όλη συμβολή του τουρισμού και αποτελεί έναν κινητήριο μηχανισμό για όλη την ελληνική οικονομία και την γενικότερη ομαλοποίηση της σε ευρύ επίπεδο. Είναι ένα σημαντικό αβαντάζ ο τουρισμός για τον Ελλαδικό χώρο εν μέσω κρίσης, μιας και πλέον είναι από τους βασικότερους κλάδους στην Ελλάδα ο οποίος συνεισφέρει σε σημαντικό βαθμό στο ΑΕΠ. Κατά το παρελθόν υπήρχαν τα συναλλάγματα που έστελναν Έλληνες ομογενείς από το εξωτερικό εντός της χώρας, πράγμα πλέον που έχει σταματήσει, εξαλειφτεί και δεν υφίσταται πλέον εν μέσω κρίσης και έχει αντικατασταθεί κατά κάποιο τρόπο αυτή η απώλεια στην ενίσχυση του ΑΕΠ από τον κλάδο του τουρισμού που ανθεί σε σημαντικό βαθμό στον Ελλαδικό χώρο.

Πίνακας 6. Κύρια μεγέθη για τον Ελληνικό τουρισμό

Κύρια Μεγέθη για τον Ελληνικό Τουρισμό 2009		2012	2016
Συνεισφορά στο ΑΕΠ	15,9% (WTTC)	16,4% (WTTC)	18,6%
Συμμετοχή στην Εργασία	17,7%	18,3%	23,4%
Συνολική Απασχόληση	798.600 (WTTC)	688.800 (WTTC)	860.315 (WTTC)
Έσοδα	10,4 δις. [ΤτΕ]	10,4 δις. (συμπεριλαμβανομένων εισπράξεων κρουαζιέρας) [ΤτΕ]	12,7 δις. (Δε περιλαμβάνονται τα έσοδα από κρουαζιέρες) [ΤτΕ]
Αφίξεις Αλλοδαπών	14,9 δις.	16,9 εκατ. (συμπεριλαμβανομένων των αφίξεων κρουαζιέρας)	24,7 εκατ. (Δε περιλαμβάνονται οι αφίξεις από κρουαζιέρες)
Κατά κεφαλή μέση δαπάνη	697 Ευρώ	616 Ευρώ (συμπεριλαμβανομένων ποσών κρουαζιέρας)	514 Ευρώ (Δε περιλαμβάνονται ποσά κρουαζιέρας)
Μερίδιο Αγοράς	1,7% Παγκοσμίως	1,5% Παγκοσμίως	2,0% Παγκοσμίως
Εποχικότητα	1,7% Παγκοσμίως	56% αφίξεων αλλοδαπών	56% αφίξεων αλλοδαπών

⁴⁰ Sete.gr

	3,2% Ευρώπη	γίνεται Ιούλιο, Αύγουστο, Σεπτέμβριο	γίνεται Ιούλιο, Αύγουστο, Σεπτέμβριο
Συγκέντρωση Προσφοράς	52% των Ξενοδοχειακών Κλινών	66% των Ξενοδοχειακών Κλινών συρρικνώνονται σε 4 περιοχές της Ελλάδος [ΞΕΕ]	70% των Ξενοδοχειακών Κλινών συρρικνώνονται σε 4 περιοχές της Ελλάδος [ΞΕΕ]
Ξενοδοχειακή Υποδομή	9.554 Ξενοδοχεία	9.670 Ξενοδοχεία	9.730 Ξενοδοχεία
Κορυφαίες Αγορές	Γερμανία (2.364.486)	Γερμανία (2.108.787), Ην. Βασίλειο (1.920.794)	Γερμανία (3.138.735), Ην. Βασίλειο (2.894.655), Ιταλία(1.386.902)
Κορυφαία Αεροδρόμια (σε αφίξεις αλλοδαπών)	Αθήνα (3.140.851), Ηράκλειο (1.946.544)	Αθήνα (2.651.062), Ηράκλειο (2.067.475), Ρόδος (1.593.298)	Αθήνα (4.526.035), Ηράκλειο (2.885.154), Ρόδος (2.091.066)

Πηγή: ΣΕΤΕ, ύστερα από επεξεργασία των στοιχείων από ΕΛΣΤΑΤ, WEF, UNWTO

Σύμφωνα με τα δεδομένα του παραπάνω πίνακα προκύπτουν κάποια σημαντικά συμπεράσματα, όπως ότι ο τουρισμός αποτελεί έναν κλάδο που βρίσκει ιδιαίτερη άνθιση τα τελευταία χρόνια στον Ελλαδικό χώρο, οι αφίξεις τουριστών αριθμούν σε ένα μεγάλο αριθμό με σημαντικό αντίκτυπο στην αύξηση του Ελληνικού ΑΕΠ και ταυτόχρονα συμβάλλει σημαντικά στην αύξηση εισροών χρήματος στην χώρα μας. Δημιουργούνται ισχυροί ξενοδοχειακοί κολοσσοί οι οποίοι δραστηριοποιούνται δυναμικά στον τουριστικό κλάδο, ώστε να επωφελείτο όσο κατά το δυνατόν τα ελληνικά συμφέροντα και γενικότερα η χώρα μας. Από την άλλη τα μικρότερα σε μέγεθος ξενοδοχεία αποδυναμώνονται, αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στις τρεχούμενες απαιτήσεις της τουριστικής αγοράς λόγω μικρότερης οικονομικής δύναμης και πολλές φορές τείνουν προς αφανισμό. Βλέπουμε επίσης ένα άνοιγμα της αγοράς ανάμεσα σε Ελλάδα και Ρωσία, η Ρωσία αποτελεί μία χώρα που επισκέπτεται την Ελλάδα και για θρησκευτικούς λόγους λόγω του ότι είναι έντονα δεμένοι με τον χριστιανισμό και έτσι επισκέπτονται τη χώρα μας εκτός από διακοπές αναψυχής και για θρησκευτικούς λόγους. Έτσι είναι έντονο το φαινόμενο να κλείνονται συμφωνίες με τα Ελληνικά ξενοδοχεία κολοσσούς για την φιλοξενία γκρουπ και γενικότερα μεγάλων αριθμών επισκεπτών.

Γενικότερα βλέπουμε μία άνθιση στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, αναφερόμενοι πάντα κυρίως στις μεγάλες μονάδες και ομίλους ταυτόχρονα παρατηρείται μία απαξίωση στις συνθήκες εργασίας, την εμφάνιση μίας εξαθλιωμένης κατάστασης να κυριαρχεί γενικότερα στον εργασιακό κλάδο, εφαρμόζονται μειώσεις σε μισθούς επικαλούμενοι επικείμενη ύφεση του κλάδου οι επιχειρήσεις, με άμεση συνέπεια να παρατηρείται έντονη παραβίαση του ωραρίου εργασίας και πολλές φορές να υφίσταται παρακράτηση μισθών για κάποιο σημαντικό χρονικό διάστημα, γενικότερα όλοι αυτοί οι παράγοντες δυσχεραίνουν τις εργασιακές σχέσεις με αποτέλεσμα ανά τακτά χρονικά διαστήματα να δημιουργούνται οξύνσεις και εντάσεις εντός του εργασιακού περιβάλλοντος.

4.4 Ο ανταγωνισμός μεταξύ Σούπερ Μάρκετ και Παντοπωλείων εν μέσω κρίσης

Εν έτη 2018 βλέπουμε μία μείωση των καταστημάτων που ενασχολούνται με τα τρόφιμα της τάξεως κατά τι 3.500 τον αριθμό λιγότερα σε σχέση με το 2010, είναι σαφές τι η κρίση έπληξε τόσο τις μικρές όσο και τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις του κλάδου και συγκεκριμένα ενός σημαντικού κλάδου. Είδαμε εξαγορές πολλών σούπερ μάρκετ από άλλα, άλλοτε ως συγχωνεύσεις, επίσης έχουμε και την μεταστροφή των καταναλωτών από τα μικρά μάρκετ της γειτονιάς στα σουπερ μάρκετ και αυτό λόγω των μεγαλύτερων προσφορών και σε συνδυασμό με την μείωση των αποδοχών τους που είχαν, ο οποίος είναι ένας σημαντικός παράγοντας που επέδρασε στις κινήσεις τους ως καταναλωτές με κουρεμένο πλέον το μηνιαίο τους εισόδημα που εισχωρεί στο πορτοφόλι τους, οπότε είναι υποχρεωμένοι να ικανοποιούν τις ίδιες τους ανάγκες με μειωμένα χρήματα πλέον.

Το ποσοστό συγκέντρωσης του λιανικού εμπορίου τροφίμων σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες είναι μειωμένο (57% για την Ελλάδα σε σχέση με το 70%-80% για την Ευρώπη) και ο λόγος που εξηγούν την όλη αυτή κατάσταση είναι οι εξής: Υπάρχουν πολλά απομονωμένα νησιά με σημαντικά πλήθη κατοίκων όπως και πολλές ορεινές απομακρυσμένες περιοχές όπου δεν είχαν εμφανιστεί τουλάχιστον μέχρι λίγα χρόνια πιο πριν οι περίφημοι κολοσσοί των σούπερ μάρκετ, ο κατακερματισμός του λιανικού εμπορίου που είχε καθιερωθεί από το παρελθόν, και τέλος στις κινήσεις ενός μεγάλου αριθμού μικρών επιχειρήσεων να εντείνουν και να επενδύουν σε προϊόντα μεγάλης προστιθέμενης αξίας.

Σύμφωνα με την IRI γύρω από μία έρευνα στον κλάδο των τροφίμων όπως εκτελεί κάθε έτος, ανέφερε για το 2018 ότι ο αριθμός των συνολικών καταστημάτων του κλάδου των τροφίμων ήταν σαφώς μειωμένος κατά 3.496 σε σχέση με το 2010 από 16.207 διαμορφώθηκαν σε 12.711 καταστήματα μία μείωση της τάξεως του 21,57% (αφορά Αττική, Βόρεια Ελλάδα, Θεσσαλονίκη, Κεντρική Ελλάδα, Πελοπόννησο και τέλος Κρήτη). Επίσης είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι μεταξύ 2017 και 2018 είχαμε μία μείωση εξήντα ένα καταστημάτων από 12.772 διαμορφώθηκαν σε 12.711 όσον αναφορά τον αριθμό των καταστημάτων τροφίμων.

Πίνακας 7. Εξέλιξη αριθμού καταστημάτων τροφίμων

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Μεμονωμένα Καταστήματα*	6.394	5.731	5.172	4.674	4.725	4.723	4.583	4.413	4.368
Μίνι Μάρκετ	6.778	6.301	5.538	5.426	5.562	5.712	5.700	5.732	5.673
Εκπτώτικα Καταστήματα	515	193	200	194	195	196	211	205	208
Σούπερ Μάρκετ	2.520	2.518	2.468	2.440	2.498	2.490	2.337	2.422	2.462
Σύνολο	16.207	14.743	13.378	12.734	12.980	13.121	12.831	12.772	12.711

* Κρεοπωλεία, Οπωροπωλεία, Ιχθυοπωλεία Κ.Ο.Κ.

Πίνακας 8. Ποσοστιαία μεταβολή στην εξέλιξη του αριθμού καταστημάτων τροφίμων για το 2010-2018

	2010-2018 Μεταβολή
Μεμονωμένα Καταστήματα	-31,69%
Μίνι Μάρκετ	-16,30%
Εκπτωτικά Καταστήματα	-59,61%
Σούπερ Μάρκετ	-2,30%
Σύνολο	-21,57%

4.4.1 Οι αντιδράσεις απέναντι στην κρίση τόσο των μεγάλων Σούπερ Μάρκετ όσο και των Παντοπωλείων.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των επιχειρήσεων που κατέρρευσαν αφορούσε κυρίως επιχειρήσεις όπως ιχθυοπωλεία, κρεοπωλεία, καταστήματα φρούτων και λαχανικών, αναφερόμενοι πάντα στο χρονικό διάστημα ανάμεσα στο 2010 και 2018, αφενός καταλήγουμε στο 2018 με μία σαφές μείωση της τάξεως των 2.026 κατά λιγότερα μεμονωμένα καταστήματα τα οποία δραστηριοποιούνται στον χώρο των τροφίμων σε μία συνολική διάρκεια εννέα συναπτών ετών, μία έντονη μείωση της τάξεως του 31,69%.

Να επισημάνουμε ότι ο ρυθμός με τον οποίο μειώνονταν ο αριθμός αυτού του είδους των καταστημάτων έχει επιβραδυνθεί κατά ένα σημαντικό βαθμό σε σχέση με την περίοδο όπου είχαμε τον ερχομό της κρίσης. Τρανταχτά παραδείγματα αποτελούν τα εξής έτη, αρχίζοντας με το έτος 2011 όπου τα καταστήματα του συγκεκριμένου τύπου ήταν λιγότερα κατά 663 στον αριθμό σε σχέση με το προηγούμενο έτος, συνάμα ακολουθώντας το 2012 τα καταστήματα ήταν λιγότερα κατά 559 σε σχέση με το 2011 και τέλος υπήρξε μία μείωση κατά 498 καταστήματα στον αριθμό το 2013 σε σχέση με το 2012.

Όλη αυτή η εναλλαγή στο τοπίο της αγοράς περί μεμονωμένων καταστημάτων σχετίζεται άμεσα με την παραμονή των υγιούς αποκλειστικά και μόνο επιχειρήσεων και ταυτόχρονα αυτών που είχαν την δυνατότητα να αντιμετωπίσουν τον ερχομό της κρίσης και ταυτόχρονα σε συνδυασμό με τις κατάλληλες κινήσεις να αναπτυχθούν ακόμη περισσότερο και να εξελιχθούν και να προσαρμοστούν στις νέες υπάρχουσες συνθήκες με μοναδικό στόχο την προσέλκυση όλο και μεγαλύτερου ποσοστού του καταναλωτικού κοινού, και αυτό πραγματοποιήθηκε μέσω κάποιων ριζικών αλλαγών αυτών των κατηγοριών καταστημάτων, όπως με εκσυγχρονισμούς των μηχανημάτων τους, με ανακαινίσεις στους χώρους τους ώστε να γίνουν πιο αρεστοί και πιο φιλικοί οι χώροι απέναντι στους πελάτες και γενικότερα το καταναλωτικό κοινό, όλες αυτές οι αλλαγές πραγματοποιήθηκαν μέσα σε ένα μεγάλο φάσμα καταστημάτων όπου μέσα εκεί εμπεριέχονται τα παραδοσιακά αρτοποιεία, τα κρεοπωλεία, τα ιχθυοπωλεία και τέλος τα παραδοσιακά γνωστά σε όλους παντοπωλεία. Όλες αυτές οι αλλαγές οδήγησαν τελικά σε νέα μεγαλύτερη προσέλκυση των καταναλωτών στα συγκεκριμένα καταστήματα και έτσι βλέπουμε να

αποφέρουν καρπούς οι ενέργειες προς τις οποίες επέλεξαν οι επαγγελματίες να στραφούν, επενδύοντας αλλά και αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα κάποιο οικονομικό ρίσκο. Πολλές από τις επιχειρήσεις αυτές βλέπουμε να στράφηκαν σε αναπτυξιακές επενδύσεις, επενδύοντας σε νέα προϊόντα, αυξάνοντας την γκάμα τους και ταυτόχρονα παρέχοντας νέων ειδών υπηρεσιών, για παράδειγμα τα παραδοσιακά κρεοπωλεία πρόσθεσαν στα καταστήματα τους και καθημερινής χρήσης προϊόντα και τρόφιμα όπως ζυμαρικά, σάλτσες, ελαιόλαδα, αραβοσιτέλεια, κονσέρβες, και πολλά άλλα και ταυτόχρονα από άποψη υπηρεσιών εκσυγχρονίστηκαν παρέχοντας έτοιμα μαγειρευτά φαγητά, από την άλλη τα ιχθυοπωλεία άρχισαν να προσφέρουν καθαρισμένα και έτοιμα για μαγείρεμα τα προϊόντα τους επίσης και αυτές οι επιχειρήσεις ανανεώθηκαν προσφέροντας νέων ειδών υπηρεσίες όπως παρέχοντας στους πελάτες, πλέον τα προϊόντα μαγειρεμένα και έτοιμα για κατανάλωση, και ταυτόχρονα παρέχοντας τα προϊόντα τους στο σπίτι των καταναλωτών ύστερα από συνεννόηση, έχοντας έτσι ο καταναλωτής να τα γευτεί χωρίς να βγει από το σπίτι του και να τα παραλάβει έτοιμα στη πόρτα του. Λόγο των ταχύρυθμων αλλαγών και εξελίξεων και τα μπακάλικά αναγκάστηκαν να προσαρμοστούν με τις εκάστοτε συνθήκες αυξάνοντας την γκάμα των προϊόντων τους και φέρνοντας στα καταστήματα τους επί το πλείστον τοπικά προϊόντα από τοπικούς παραγωγούς, ενισχύοντας ταυτόχρονα σημαντικά την τοπική κοινωνία προς όφελος της πάντα μακροπρόθεσμα. Επίσης ένα επιπλέον πλεονέκτημα αυτών των τοπικών καταστημάτων είναι ότι έχουν ταυτόχρονα και λόγω της άδειας που κατέχουν την ευχέρεια να λειτουργούν και τις Κυριακές, όπου την συγκεκριμένη μέρα συνήθως δεν λειτουργούν τα μεγάλα σουπερ μάρκετ και οι αλυσίδες πολυεθνικών, άρα την συγκεκριμένη ημέρα δεν έχουν απέναντι τους κάποιον ανταγωνιστή και έτσι το εύρος των επιλογών των καταναλωτών είναι πιο περιορισμένο. Τα τελευταία δύο χρόνια εν μέσω κρίσης βλέπουμε μία μεγάλη μεταστροφή των επιχειρήσεων όσον αφορά την προέλευση των προϊόντων τους σε σχέση με το παρελθόν, οι γκάμες τους διευρύνθηκαν επί το πλείστον με ελληνικά προϊόντα μίας και σε αυτό συνετέλεσε σημαντικά η αύξηση του εισοδήματος των καταναλωτών τα τελευταία δύο χρόνια και η μεταστροφή τους στην αναζήτηση σε μεγαλύτερο βαθμό ελληνικών προϊόντων και επί το πλείστον τοπικών, μία συνήθεια που χαρακτήρισε τον Έλληνα καταναλωτή εν μέσω περιόδου κρίσεως λόγω εθνικού φρονήματος και πατριωτισμού θα μπορούσαμε να το παρουσιάσουμε κοινώς.

Όσον αφορά τον χώρο των σουπερ μάρκετ οι ζημιές ήταν μηδαμινές, από ένα σύνολο της τάξεως των 2.520 καταστημάτων το 2010, το 2018 το πλήθος τους έφτανε περί τα 2.462, μία μικρή μείωση της τάξεως του 2,30% και αυτό συνέβη λόγω των αλλαγών όπου κάποιες αλυσίδες άλλαξαν καθεστώς ιδιοκτησίας με το δίκτυο των καταστημάτων τους όμως ταυτόχρονα να παραμένει το ίδιο, επίσης πολλές αλυσίδες επεκτάθηκαν και σε νέες περιοχές, όπως σε νησιωτικές ή τουριστικές περιοχές. Κλείνοντας αυτό το κομμάτι, είναι σαφές ότι είναι αρκετά μεγάλο το ποσοστό του καταναλωτικού κοινού που κατέχουν τα μεγάλα σουπερ μάρκετ με 2.422 καταστήματα το 2017 και με 2.462 καταστήματα εν έτη 2018.

Είναι σαφές ότι κατέχουν κυρίαρχη θέση τα μεγάλα σουπερ μάρκετ στην αγορά και προκειμένου να κερδίσουν και επιπλέον μερίδια της αγοράς από τα μεμονωμένα μικρότερου μεγέθους καταστήματα, προσχωρούν συχνά σε ένα σύνολο κινήσεων, συμπεριλαμβανομένων των συνεργασιών τους με τοπικούς παραγωγούς και ενώσεις και διευρύνουν την γκάμα των προϊόντων τους ταυτόχρονα με ένα πλήθος προϊόντων όπως τοπικά γαλακτοκομικά προϊόντα, προϊόντα μαναβικής και αρτοπαρασκευάσματα, τέτοιες κινήσεις δειλά δειλά είχε ξεκινήσει η ΑΒ Βασιλόπουλος, κατέχοντας ένα σημαντικό προβάδισμα σε τέτοιου είδους κινήσεις και ακολούθησαν αρκετές αλυσίδες σούπερ μάρκετ.

Κεφάλαιο 5º: Πως Διαμορφώθηκαν Οι Εργασιακές Σχέσεις Στον Ελλαδικό Χώρο Κατά Το Χρονικό Διάστημα Της Οικονομικής Κρίσης

Με τον όρο εργασιακές σχέσεις γενικότερα ορίζεται ως κάθε επίσημη ή ανεπίσημη σχέση, σύμβαση εργασίας ανάμεσα σε έναν εργοδότη και έναν εργαζόμενο, και όλα αυτά μπορούν να διαμορφώνονται μέσα σε ένα συλλογικό επίπεδο ανάμεσα σε εργοδότη ή φορέα και σωματείων ή εργατικών ενώσεων οργανώσεων ή εναλλακτικά σε ατομικό επίπεδο με συμφωνία εργαζόμενου και εργοδότη ή εναλλακτικά μπορεί να χρειαστεί η επέμβαση του ίδιου του κράτους για τον καθορισμό και την επιμέρους διαμόρφωση αυτών των σχέσεων. Υπάρχουν κάποιες κοινοβουλευτικές δημοκρατίες στις οποίες επί το πλείστον εφαρμόζονται κάποιου είδους τριμερούς συνεργασίας, κοινώς κάποιιοι θεσμοί επί συνδικαλιστικών εκπροσώπων των εργαζομένων, των επιχειρήσεων ή εργοδοτών εκάστοτε και των κρατικών εργασιακών φορέων αντίστοιχα.

Σημαντικό ρόλο γύρω από τις εργασιακές σχέσεις διαδραματίζουν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις, μέσω των οποίων οι ενώσεις των εργαζομένων διαπραγματεύονται με τους εκάστοτε φορείς και επιχειρήσεις αντίστοιχα, μισθούς, θέματα κοινωνικής ασφάλισης, βασικά θέματα υγιεινής και πολλά άλλα τα οποία συμπεριλαμβάνονται εντός των εργασιακών δικαιωμάτων των εργαζομένων ή ακόμη και με κάποια πιο εκτενέστερα θέματα όπως θέματα περί ανεργίας και απασχόλησης, συλλογικές διαπραγματεύσεις, θέματα κήρυξης απεργιών ή διαμόρφωση των συλλογικών συμβάσεων επίσης ασχολούνται με την ενασχόληση και κάποιων πιο εκτενέστερων προβληματισμών όπως η παραγωγικότητα των εργαζομένων και γενικότερα συνολικά των φορέων ή επιχειρήσεων, πως επιδρά η συμμετοχή των νέων τεχνολογιών στην γενικότερη απασχόληση και τέλος γενικότερα με τις εργασιακές σχέσεις.

Οι εργασιακές σχέσεις αποτελούν ένα μεγάλο και ενδιαφέρον θέμα έντονης διερεύνησης, μιας και αποτελούν ένα κύριο στοιχείο άμεσα συνδεδεμένο με την όλη ομαλή πορεία μιας κοινωνίας. Η αλληλένδετη σχέση τους με πολλούς πρωτεύοντες τομείς όπως την οικονομία, την παιδεία, την πολιτική είναι σαφής. Κοινώς αλλαγές σε έναν συγκεκριμένο κλάδο έχει ως αποτέλεσμα να επιφέρει αναλόγως και μεταβολές σε άλλους κλάδους άμεσα ή εμμέσως συνδεδεμένους, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κατάρρευση και γενικότερα η ύφεση που διαπερνά-διατρέχει ο κατασκευαστικός κλάδος ο οποίος επηρέασε ένα πλήθος επαγγελματιών και επιχειρήσεων που συνδέονταν με τον κατασκευαστικό κλάδο, όπως εταιρείες ηλεκτρολογικού, υδρευτικού υλικού και γενικότερα εταιρείες επίπλωσης, δόμησης κατοικιών, με απώτερο αποτέλεσμα να χαθούν πολλές θέσεις εργασίας και να κλείσει ένα σεβαστό πλήθος επιχειρήσεων. Επίσης κάποιες επιχειρήσεις μετέφεραν τα κεφάλαια τους σε νέες επιχειρήσεις επενδύοντας σε νέα προϊόντα, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εταιρεία Παπαστράτος όπου ακολουθώντας τους ταχύς ρυθμούς των εξελίξεων και της αγοράς, προσαρμόστηκε και στράφηκε από την παραγωγή των κλασσικών τσιγάρων στην παραγωγή του ηλεκτρονικού τσιγάρου,

όπου μέσω από αυτήν την πρωτόγνωρη για τον Ελλαδικό χώρο κίνηση, όσον αφορά το μέγεθος της επένδυσης έγινε μία πιο ανταγωνιστική επιχείρηση και η συγκεκριμένη δημιούργησε ένα πλήθος νέων θέσεων εργασίας χωρίς να προβεί σε απολύσεις του υπάρχοντος ήδη προσωπικού της.

5.1 Οι κυριότερες αλλαγές γύρω από τις εργασιακές σχέσεις

Είναι εμφανές ότι κατά τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται πολλές και γρήγορες αλλαγές στο νομοθετικό πλαίσιο γύρω από τις εργασιακές σχέσεις, οι οποίες επηρεάζουν είτε άμεσα είτε εμμέσως το ήδη μέχρι πρότινος εργατικό δίκαιο, προκαλώντας ένα πλήθος αισθητών αλλαγών. Έτσι έχουμε την εμφάνιση ενός εντελώς νέου και διαφοροποιημένου περιβάλλοντος γύρω από τον εργασιακό χώρο, όλα αυτά είναι σαφή ότι αποσκοπούν στο να γίνουν πιο ευέλικτες και αναμφίβολα πιο προσαρμοστικές οι εργασιακές σχέσεις σε συνδυασμό πάντα με την ελάφρυνση του κόστους εργασίας με απώτερο σκοπό όλα αυτά να οδηγήσουν σε μία πιο ανταγωνιστική οικονομία, γενικότερα συμπεράσματα είναι δυνατόν να βγουν μέσω μίας διαχρονικής μελέτης αρκετά πίσω στο παρελθόν και όχι αποκλειστικά από επιμέρους χρονικά διαστήματα.

Γενικότερα εν μέσω κρίσης είχαμε πολλές αλλαγές οι οποίες εν γένει είχαν θεσμοθετηθεί ήδη από τις αρχές του 1990, και οι οποίες εντατικοποιήθηκαν εν μέσω περιόδου κρίσης.

Με την ψήφιση της Συνθήκης του Μάαστριχτ εν έτη 1992 έχουμε την πρώτη εξειδίκευση μέσω της Λευκής Βίβλου το 1994 σύμφωνα με την οποία:

- Γύρω από την ασφάλιση: το κόστος εργασίας είναι εφικτό να μειωθεί με επικείμενη μείωση των εργοδοτικών εισφορών στην κοινωνική ασφάλιση
- Ευελιξία, μαθητεία, κατώτατος μισθός: Για να είναι πιο προσιτή και ευέλικτη η εργασία των νέων, προτάθηκε μία μεγαλύτερη ευελιξία γύρω από τον ελάχιστο μισθό, τις μειωμένες κοινωνικές εισφορές και κάποιες εναλλακτικές μορφές σύμβασης.
- Εφαρμογή, απελευθέρωση των μαζικών απολύσεων, οι οποίες θα έχουν σημαντικές επιδράσεις στις μακροχρόνιες συμβάσεις ή στις επ' αόριστον
- Παρακίνηση των εργαζομένων για μειώσεις μισθών και θέσπιση φόρων και παρακρατήσεων, με επικείμενο πρόσχημα ότι αποδεχόμενοι οι εργαζόμενοι κάποια μέτρα, θα επωφεληθούν κάποιοι άνεργοι από την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στο οποίο θα συμβάλει σημαντικά η όλη παραπάνω εξοικονόμηση χρημάτων που αναφέραμε.

Είναι γνωστό ότι καθώς διανύαμε το έτος 2002 έτος με φανερά μεγάλους ρυθμούς ανάπτυξης, ήταν έντονα αισθητή η αύξηση του ΑΕΠ, η τράπεζα της Ελλάδας ανέφερε σε έκθεση της ότι μέσα στο 2001 είχαμε σημαντικά θετικά μέτρα

τα οποία βελτίωσαν αρκετά την ήδη υπάρχουσα κατάσταση που κυριαρχούσε γύρω από την αγορά εργασίας.

5.2 Οικονομική κρίση και η επίδραση της στην εργασιακή ανέλιξη και πορεία των εργαζομένων και πως επηρεάζει γενικότερα την καριέρα τους

Είναι γνωστό ότι η ύφεση ενισχύει σημαντικά την εργασιακή αβεβαιότητα των εργαζομένων και συνάμα ενισχύει το αίσθημα ανασφάλειας τους. Το κλίμα εργασίας δεν είναι πλέον το ιδανικό, οι εργαζόμενοι στρέφονται σε ιδιωτικές ασφαλίσεις, αμφισβητούν πλέον το κοινωνικό σύστημα και τις παροχές του. Η απαξίωση του ασφαλιστικού συστήματος έχει ως αποτέλεσμα την αμφισβήτηση του κράτους ως κράτος πρόνοιας, ενισχύει την μη δίκαιη εισοδηματική ανακατανομή, την απαξίωση του επίπεδου διαβίωσης και συνάμα περιθωριοποιεί την ανταγωνιστικότητα όσον αναφορά σε εθνικό επίπεδο (Zavras, 2012).

Η σημαντική αύξηση των ποσοστών ανεργίας σε συνδυασμό με την μείωση της απασχόλησης, τα μειωμένα κέρδη των επιχειρήσεων, την εμφάνιση των νέων ευέλικτων μορφών εργασίας σε συνδυασμό με το αρνητικό ισοστάθμισμα στην αποκατάσταση και αναπλήρωση των θέσεων εργασίας αποτελούν μερικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην απασχόληση και γενικότερα στον εργασιακό βίο. Το όλο αυτό σύνολο επανακαθορίζει εκ νέου πλέον την ζωή των εργαζομένων δημιουργώντας έτσι ταυτόχρονα νέα εργασιακά καθεστώτα.

Μία βασική συνέπεια της κρίσης είναι να έχουν κατακλυστεί από μία σημαντική φτώχεια πλήθη ανθρώπων κατάλληλα ικανών για εργασία σύμφωνα πάντα με μία ανασκόπηση περί των εξελίξεων στην απασχόληση και των κοινωνικών εξελίξεων στην Ευρώπη που διενεργηθεί για το έτος 2013 (Employment and Social Developments in Europe Review), που αποβλέπει στο να εξετάσει πως επηρεάζει η επιχορήγηση τα κοινωνικών επιδομάτων στην επανένταξη στην απασχόληση και στον ενεργό εργασιακό βίο, τις συνέπειες των ανισοτήτων ανάμεσα στα δύο φύλλα (persistent gender imbalances) και τέλος την κοινωνική διάσταση της οικονομικής και κοινωνικής διάστασης.

Τα αποτελέσματα αναδεικνύουν ότι η εύρεση εργασίας και η επανένταξη στην απασχόληση μπορεί να βοηθήσει μόνο το 50% των ανθρώπων να επανενταχθούν και να ξεφύγουν από την φτώχεια, κύριο ρόλο σε όλα αυτά και στην εξέλιξη των ενεργά πλέον εργαζομένων διαδραματίζουν κάποιοι παράγοντες ανάμεσα τους περιλαμβάνονται η μορφή της απασχόλησης, το είδος της εργασίας, τα άτομα από τα οποία αποτελείται το όλο οικογενειακό περιβάλλον, και το είδος εργασίας εάν υφίσταται φυσικά για τα υπόλοιπα μέλη του νοικοκυριού (παιδιά, σύζυγος).

Η έκθεση τονίζει και προβάλλει έντονα κάποια σημεία γύρω από την απασχόληση και τις κοινωνικές εξελίξεις γενικότερα:

- Όσοι πολίτες επιδοτούνται από κάποιο επίδομα είναι πιο εύκολο για αυτούς να βρουν εργασία και να επανενταχθούν στην ενεργή απασχόληση.
- Τα επιδόματα συνήθως είναι πενιχρά της τάξεως όπου τα χρήματα δεν επαρκούν ούτε για τα καθημερινά αναγκαία προς το ζην, με αποτέλεσμα οι άνεργοι να αναγκάζονται να ζουν με την οικονομική ενίσχυση των οικογενειών τους ή διαμέσου της μαύρης και ανασφάλιστης εργασίας, αυτό αποτελεί ένα σημαντικό φαινόμενο το οποίο ανθεί σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Βουλγαρία κ.α..
- Είναι ακόμη και σήμερα έντονες οι ανισότητες που κυριαρχούν ανάμεσα στα δύο φύλα τόσο σε επίπεδα αμοιβών όσο και από άποψης ηγετικών θέσεων.
- Γενικά το επίπεδο ζωής έχει μειωθεί σημαντικά, η εργασιακή ανασφάλεια, οι κοινωνικές αποκλίσεις έχουν πλήξει σημαντικά την κοινωνική ηθική και ευημερία των ανθρώπων σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.

5.3 Η σημαντικότητα των ανθρωπίνων πόρων

Είναι γνωστό ότι το εργατικό δυναμικό συμπεριλαμβάνεται μέσα στους κυριότερους παράγοντες για μια επιχείρηση, θα λέγαμε ο κυριότερος, είναι γνωστό επίσης ότι η παραγωγικότητα και η αποτελεσματικότητα του εργατικού δυναμικού από επιχείρηση σε επιχείρηση διαφέρει (Wimbush, 2005, Vlachos, 2008). Το εργατικό δυναμικό αναλόγως συνεισφέρει στην ανάπτυξη της επιχείρησης και είναι μέγιστης σημασίας να ασχολούνται με την μέγιστη αποτελεσματικότητα των ανθρωπίνων πόρων οι επιχειρήσεις οι ίδιες ώστε να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση και παρακίνηση για πρακτικές που αναδεικνύουν και συνεισφέρουν στην ανάπτυξη της επιχείρησης γενικότερα, βαθύτερα θα λέγαμε (Cardon and Stevens 2004, Givord and Maurin 2004, Brewster 2004).

Σε όλες τις σοβαρές επιχειρήσεις υπάρχει ένα τμήμα που ασχολείται με την διαχείριση του ανθρωπίνου δυναμικού ώστε το εργατικό δυναμικό να συνεισφέρει κατά το όσο δυνατόν το καλύτερο στην αύξηση της παραγωγικότητας της επιχείρησης σε μακροχρόνιο επίπεδο έχοντας θέσει μακροχρόνιους ορίζοντες για την επιχείρηση, παραθέτει στρατηγικές και πολιτικές οι οποίες ενστερνίζονται τα θέλω και τις απαιτήσεις της επιχείρησης, προκειμένου να εξελίσσεται και να αναπτύσσεται συνεχώς η υπάρχουσα επιχείρηση και να βγαίνει αλώβητη, δυναμική και με εμφανή κέρδη μέσα από τον ανταγωνισμό. Το τμήμα διαχείρισης ανθρωπίνου δυναμικού επιδιώκει να ικανοποιήσει τόσο τα συμφέροντα της επιχείρησης όσο και τα συμφέροντα του εργατικού δυναμικού και τα δυο προπορεύονται από κοινού και έχουν κοινούς στόχους και οι δύο να βγουν κερδισμένοι και σε καμία περίπτωση ζημιωμένοι. Το τμήμα αυτό δίνει στην επιχείρηση την δυνατότητα για την ανεύρεση και την απόκτηση ικανών, κατάλληλων, παραγωγικών, αποτελεσματικών και με τις κατάλληλα άρτια εποικοδομητικές γνώσεις, άτομα δηλαδή ικανά να πετύχουν τους

στόχους της επιχείρησης και τέλος σημαντικής σημασίας είναι να αναφέρουμε ότι αφού αποκτήσει το άρτια καταρτισμένο προσωπικό, πρέπει να μεριμνεί συνεχώς για την συνεχή του εκπαίδευση και επιμόρφωση, μιας και οι εξελίξεις είναι ραγδαίες εν μέσω του εικοστού αιώνα και τέλος ευθύνεται για την παραμονή στην επιχείρηση και αυτό επιτυγχάνεται συνήθως με την κατάλληλη αναγνώριση στο πρόσωπο των εργαζομένων και με την παροχή φυσικά των προσδοκώμενων απολαβών στους ίδιους εργαζομένους μίας και αυτοί είναι που αποτελούν τον κύριο κινητήριο μηχανισμό των επιχειρήσεων, δηλαδή θα λέγαμε ότι αποτελούν τη κύρια βάση και συναπτός το θεμέλιο λίθο για την ομαλή λειτουργία τους, τέλος καταλαβαίνουμε πόσο σημαντικό είναι το τμήμα διαχείρισης ανθρωπίνου δυναμικού και τι ρόλο διαδραματίζει γενικότερα στην όλη λειτουργία των επιχειρήσεων.

Το τμήμα διαχείρισης ανθρωπίνου δυναμικού μέσα σε μία επιχείρηση ασχολείται με την εύρεση, προσέλκυση, και επιλογή των κατάλληλων εργαζομένων, με την ανάλυση των απαιτήσεων των θέσεων εργασίας, με τον ευρύτερο σχεδιασμό και προγραμματισμό του εργατικού δυναμικού, την κατάλληλη εκπαίδευση, την συνεχή ενημέρωση και κατάρτιση των εργαζομένων, με την συνεχή ψυχολογική στήριξη σε όποια τμήματα απαιτείται, με τα κατάλληλα πακέτα παροχών και αμοιβών, με την σωστή αξιολόγηση τους και τέλος με την συνεχή μελέτη της παραγωγικότητας και της αποτελεσματικότητας τους (Vlachos 2008, Brewster 2004). Στην Ελλάδα λόγω της πλειοψηφίας των επιχειρήσεων που είναι επί το πλείστον μικρού μεγέθους δεν υφίσταται συνήθως κάποιο ενιαίο τμήμα ανθρωπίνου δυναμικού, με άμεσο αποτέλεσμα να αναθέτονται αρμοδιότητες σε άτομα αρμόδια που ασχολούνται με αυτό το θέμα χωρίς να υφίσταται ταυτόχρονα σαν ενιαίο τμήμα, έτσι ανατίθενται οι συγκεκριμένες αρμοδιότητες συνήθως σε συγκεκριμένα άτομα που ασχολούνται αποκλειστικά και μόνο με την διαχείριση του ανθρωπίνου δυναμικού.

Οι επιχειρήσεις προκειμένου να επιτυγχάνονται οι στόχοι τους, επιδιώκουν με διάφορες στρατηγικές να συμπαραστέκονται και να στηρίζουν το εργατικό δυναμικό, αναγνωρίζοντας την συμβολή τους στην επιχείρηση προς την επίτευξη της εύρυθμης πάντα λειτουργίας των επιχειρήσεων, γιατί όσο πιο κοντά είναι οι επιχειρήσεις στους εργαζόμενους και μεριμνούν για την συνεχή τους κατάρτιση τόσο πιο έντονα είναι δυνατόν να επιτευχθούν και οι στόχοι των επιχειρήσεων. Η ανταγωνιστικότητα μεταξύ των εργαζομένων αποτελεί επίσης ένα σημαντικό, μείζονος σημασίας θέμα προς συζήτηση, προκειμένου να υφίσταται η επιχείρηση και να είναι λειτουργική και αποδοτική και γι' αυτό εξαιρετικής σημασίας αποτελεί και η εξέλιξη της καριέρας των εργαζομένων εντός των επιχειρήσεων, ένας πολύ σημαντικός παράγοντας θα λέγαμε από τους κυριότερους.

Σύμφωνα με τον (Pfeffer, 1998) ο οποίος αναφέρει κάποιους παράγοντες που δρουν καταλυτικά και έντονα στην παρακίνηση και ανάπτυξη των εργαζομένων και τους οποίους παραθέτουμε παρακάτω:

- Συνεχής και περιοδική εκπαίδευση και ενημέρωση των εργαζομένων

- Καλές και δίκαιες παροχές και ταυτόχρονα μισθοί
- Αποτελεσματική πρόσληψη
- Δημιουργία σωστών και αποτελεσματικών ομάδων για αποτελεσματικές και σωστές λήψεις αποφάσεων
- Αίσθημα ασφάλειας εντός του εργασιακού περιβάλλοντος αλλά και εκτός
- Έλλειψη και αποφυγή διακρίσεων, στερεότυπων εντός του εργασιακού περιβάλλοντος
- Συνεχή και αποτελεσματική αξιολόγηση της απόδοσης σε όλους τους τομείς εργασίας.

Σύμφωνα με τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι ανθίζει ένα πλήθος παραγόντων εντός των επιχειρήσεων που επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την ανέλιξη και εξέλιξη των εργαζομένων και την καριέρα τους. Εν μέσω κρίσης δόθηκε ένα πλήθος ευκαιριών σε πολλούς εργαζομένους περί επαγγελματικής τους ανέλιξης και ανάπτυξης και μετεξέλιξης της καριέρας τους. Όταν οι εξωτερικές συνθήκες του περιβάλλοντος είναι δυσμενής παρουσιάζεται μία δυσκολία στην εξέλιξη της καριέρας των εργαζομένων, σε αυτό φυσικά συντελεί σημαντικά και η αύξηση της εργασιακής ανασφάλειας με απώτερο αποτέλεσμα να μειώνεται η παραγωγικότητα τους. Γενικότερα θα λέγαμε ότι υπάρχει ένα πλήθος στοιχείων που διαμορφώνουν σημαντικά την επαγγελματική και εργασιακή εξέλιξη των εργαζομένων όπου θα πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη και η απαιτούμενη προσοχή.

5.4 Οι επιδράσεις της οικονομικής κρίσης στην εξέλιξη της επαγγελματικής καριέρας

Σημαντικής, εξέχουσας και εξαιρετικής σημασίας αποτελεί η εργασιακή ικανοποίηση για το εργασιακό περιβάλλον των εργαζομένων εντός των επιχειρήσεων. Σε περιόδους έντονα καπιταλιστικές η προσέλκυση και η διατήρηση ικανών εργαζομένων και στελεχών αποτελεί κύριο συστατικό και γνώμονα για την επιτυχή πορεία των επιχειρήσεων σε συνδυασμό με την κατάλληλη και συνεχή εκπαίδευση τους (Lange, 2006). Επίσης σε μία έρευνα που είχε διενεργηθεί από τους (Lange and Georgelis, 2007) εμφάνισε πως στην Γερμανία, τα τμήματα διαχείρισης ανθρώπινου δυναμικού των επιχειρήσεων διαφοροποιούσαν τα επιμορφωτικά τους προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης ανάλογα με τον τύπο των συμμετεχόντων και έτσι διαφοροποιούνταν συνεχώς ανάλογα κάποια χαρακτηριστικά των εργαζομένων, όπως το φύλλο, τα γνωρίσματα τους, το είδος συμπεριφοράς τους, το επίπεδο μόρφωσης τους, την ηθική τους και τέλος τα πιστεύω τους.

Η παρακίνηση σε συνδυασμό με την υποκίνηση παίζει σημαντικό και καθοριστικό ρόλο σε ένα εργασιακό περιβάλλον προκειμένου να είναι ευπρόσδεκτοι και ανοιχτοί οι εργαζόμενοι σε νέες εργασιακές προκλήσεις, ώστε να έχουν την δυνατότητα να εξελίσσονται σε επίπεδο καριέρας. Η υποκίνηση συμπεριλαμβάνει τις ενέργειες που οδηγούν και συγκρατούν σε σταθερή πορεία προς τις αναμενόμενες και

θεμιτές εργασιακές συμπεριφορές, σύμφωνα με την επίσημη βιβλιογραφία (Campbell and Pritchard, 1976, Pinder, 1998). Σαν μία διαφορετική άποψη θα μπορούσαμε να παραθέσουμε την έννοια της υποκίνησης ως η ευθυμία και η διαθεσιμότητα να γίνουν οι κατάλληλες ενέργειες και προσπάθειες προκειμένου να επιτευχθούν οι προσδοκώμενοι στόχοι της επιχείρησης, είναι αρκετοί παράγοντες που επηρεάζουν την υποκίνηση και την εξέλιξη των εργαζομένων όσον αναφορά την καριέρα τους, ανάμεσα τους οι προσωπικοί, οι εργασιακοί, οι επιχειρηματικοί και οι πολιτισμικοί, είναι σαφές ότι συνεισφέρει σημαντικά στην ώθηση, την κίνηση, την παρότρυνση για έφεση στην εργασία, τέλος αποτελεί έναν βασικό κύριο κινητήριο μηχανισμό (Katzell and Thompson, 1990).

Σύμφωνα με την θεωρία Herzberg οι ενδογενείς παράγοντες έχουν άμεση σχέση με το κατά πόσο είναι ικανοποιημένοι οι εργαζόμενοι από την εργασία τους και τα κίνητρα σε συνδυασμό με τις παρεχόμενες αμοιβές, από την άλλη η ανυπαρξία των εξωγενών στοιχείων σχετίζεται άμεσα με την απογοήτευση από την απασχόληση (Herzberg, Snyderman and Mausner, 1959). Στα εξωγενή στοιχεία συμπεριλαμβάνονται στοιχεία που ενισχύουν και βελτιώνουν την διάθεση των εργαζομένων, αποτρέποντας σημάδια απογοήτευσης και κακοδιαθεσίας και η ύπαρξη τους όταν υφίσταται βοηθάει στη σωστή διαχείριση των κινήτρων για στροφή στην υποκίνηση και είναι κοινώς γνωστοί και ως παράγοντες υγιεινής. Αντίθετα τα ενδογενή στοιχεία συμπεριλαμβάνουν τα στοιχεία τα οποία ενισχύουν την εργασιακή ευχαρίστηση και έχουν άμεσους δεσμούς με την απασχόληση και είναι γνωστοί ως παράγοντες υποκίνησης. Γενικότερα έπονται αφού πρώτα ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις για τους παράγοντες υγιεινής.

Σύμφωνα με την θεωρία Herzberg οι ενδογενείς παράγοντες συμπεριλαμβανομένων της προσωπικής συνεισφοράς, των εργασιακών προκλήσεων, της προσωπικής ανάπτυξης και της ελευθερίας των προσωπικών αυτενεργειών υποκινούν τους εργαζομένους για μεγαλύτερο ζήλο για την εργασία τους και γενικότερα με απώτερο σκοπό να αφιερώνονται στην εργασία τους και να είναι όσο το δυνατόν το μέγιστο παραγωγικοί, προσηλωμένοι, αποτελεσματικοί και αποδοτικοί συνάμα. Οι εξωγενείς παράγοντες συμπεριλαμβανομένων του εργασιακού κλίματος, των εργασιακών αποδοχών, της προβολής της επιχείρησης δεν πετυχαίνουν στην παρακίνηση των εργαζομένων αντιθέτως όταν δεν υφίστανται έχει ως αποτέλεσμα μικρή αποδοτικότητα και προσήλωση των εργαζομένων στην εργασία τους, και σε επικείμενη μη απαιτούμενη ικανοποίηση των εργαζομένων (Wiley, 1997, Lovrich, Park and Soden, 1988).

Ως βασικότερος στόχος των εργαζομένων θεωρείται η απολαβή της ικανοποίησης που λαμβάνουν καθημερινά μέσα από το εργασιακό τους περιβάλλον σε συνδυασμό με τις απολαβές τους και την εργασιακή τους εξέλιξη εντός της εργασίας τους, πολλοί στοχεύουν στο χτίσιμο μίας καλής και επιτυχημένης καριέρας σε συνδυασμό με την απαιτούμενη αναγνώριση των κόπων τους. Οι εργαζόμενοι όσο βλέπουν ότι αναγνωρίζονται οι προσπάθειες συνεισφοράς στους στο εργασιακό τους περιβάλλον, τόσο παίρνουν δύναμη και καταβάλουν ακόμη περισσότερες

προσπάθειες για περεταίρω ανάπτυξη και αύξηση της παραγωγικότητας της επιχείρησης (Georgelis and Lange, 2007).

5.5 Αναδιάρθρωση των Ελληνικών εργασιακών σχέσεων: Εσωτερική υποτίμηση με ταυτόχρονη απαξίωση υπό το πρίσμα της οικονομικής κρίσης και της ενσωμάτωσης της στην Ευρωζώνη

Εν μέσω περιόδου κρίσης χρηματοπιστωτικής και χρεωστικής συνάμα, τα κοινά προγράμματα που καθιερώθηκαν από ΕΚ-ΕΚΤ-ΔΝΤ για την Ελλάδα είχαν σαν αποτέλεσμα της εφαρμογής τους, κάποιες άμεσες επιπτώσεις στις εθνικές εργασιακές σχέσεις σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε (Ιοαννου, 2012). Πρόκειται για μια δοκιμή σκοπιμότητας θα λέγαμε, κοινώς για μια διαδικασία εσωτερικής υποτίμησης για την Ευρωζώνη που αποσκοπούσε κοινώς σε κάποια συγκεκριμένα αποτελέσματα. Με άμεση απώτερη επιδίωξη την εμφάνιση των αναμενόμενων αποτελεσμάτων απέναντι στην αναστολή συγκεκριμένων ρυθμίσεων περί απασχόλησης και δικαιωμάτων συλλογικών διαπραγματεύσεων σε εθνικό επίπεδο, τόσο από την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Στην συγκεκριμένη έρευνα αναδύθηκε πως τα κοινά προγράμματα ΕΚ-ΕΚΤ και ΔΝΤ για την περίπτωση της Ελλάδας αναδιαμορφώνουν πλέον το όλο εργασιακό σύστημα-καθεστώς προς μια νέα κατεύθυνση με ιδιαίτερα έντονες αλλαγές στις συλλογικές διαπραγματεύσεις, ήταν σαφώς έντονα αισθητές οι ριζικές αλλαγές που επέφεραν τα κοινά προγράμματα ΕΚ-ΕΚΤ-ΔΝΤ για την Ελλάδα από το 2010, στηριζόμενοι πάντα στο υπερβολικό έλλειμμα που διακατέχει και ταλαιπωρεί τον Ελλαδικό χώρο, υποδηλώνοντας ταυτόχρονα τις μελλοντικές κατευθύνσεις της ευρωπαϊκής ένωσης για τα εθνικά ζητήματα περί εργασιακών σχέσεων. Συμπερασματικά ο αντίκτυπος της ένταξης της χώρας στην ευρωπαϊκή ένωση είχε επιπτώσεις και αλλαγές στις εθνικές εργασιακές σχέσεις, διαφαίνεται επίσης πως η μακρά και οδυνηρή διαδικασία εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα άλλαξε την κοινωνική στάση απέναντι στην ΕΕ και την Ευρωζώνη, οδηγώντας σε ένα πιο βαθύ ευρωσκεπτικισμό.

5.6 Ο συνδικαλισμός στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

Σύμφωνα με μία έρευνα (Kretsos, 2011) η οποία βασίζεται πάνω σε εμπειρικά στοιχεία από μια συνδικαλιστική οργάνωση η οποία αναπτύσσεται και ταυτόχρονα δρα στο κέντρο της Αθήνας, και όλο αυτό προκειμένου να διερευνηθούν οι επιπτώσεις ενός ενεργού συνδικαλιστικού μέλους και της διαλεκτικής σχέσης του με την ενδεχόμενη αλλαγή ηγεσίας της ένωσης. Η υπό εξέταση ένωση θεωρείται ως παράδειγμα για τους ελληνικούς κινητήριους μηχανισμούς του συνδικαλισμού υπό την έννοια ότι έχει επιτύχει σημαντικά οφέλη γύρω από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις και έχει οργανώσει επιτυχημένες ιστορίες κινητοποίησης των μελών του. Υποστηρίζεται γενικότερα ότι η επιτυχία αυτής της ένωσης οφείλεται σε

μια στρατηγική η οποία αποβλέπει στο να καταστούν το ίδιο τόσο οι συμμετέχοντες των κινητοποιήσεων όσο και αυτοί που διοργανώνουν τις κινητοποιήσεις της ένωσης. Επιπλέον, συμπερασματικά οι σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ ηγετών, ακτιβιστών και τακτικών μελών είναι ολοφάνερο ότι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο για την αύξηση της πιθανότητας συλλογικής δράσης.

5.7 Έντονα αισθητή η αποσύνθεση του Ελληνικού συστήματος που διέπει τις εργασιακές σχέσεις

Υπό την πίεση εξωτερικών παροτρύνσεων και πιέσεων εν έτη 2010 το σύστημα και γενικότερα η νομοθεσία που διέπει τις εργασιακές σχέσεις είχε υποστεί ριζικές ρυθμιστικές αλλαγές σύμφωνα με έρευνα (Koukidaki, Kokkinou, 2016). Έχοντας ως άμεσο αποτέλεσμα, η όλη αυτή κατάσταση να οδηγήσει σε σημαντικό περιορισμό στις δυνατότητες για λοιπές διαπραγματεύσεις γύρω από το θέμα των εργασιακών σχέσεων και σε μια γενικότερη αποδιοργάνωση του θεσμικού πλαισίου που κυριαρχούσε μέχρι πρότινος, οδηγώντας έτσι στην κατάρρευση του θεσμού των συλλογικών διαπραγματεύσεων και συνάμα στην απαξίωση αρκετών δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Οι νέες απαιτήσεις που αναγεννήθηκαν-επήλθαν τόσο από τους εργοδότες όσο και από τα συνδικάτα για την διατήρηση πολλών στοιχείων ως είχαν περί των συλλογικών διαπραγματεύσεων σε συνδυασμό πάντα με την ανάλογη στήριξη από το κράτος θα μπορούσαν να ανατρέψουν τις νέες τάσεις που έκαναν την εμφάνιση τους στον Ελλαδικό χώρο και επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό τις εργασιακές σχέσεις. Όμως για να έχει αποτέλεσμα η όλη αυτή προσπάθεια και να οδηγήσει στα επιθυμητά αποτελέσματα εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από το κατά πόσο η ρυθμιζόμενη εποπτευόμενη διαχειρίσιμη λιτότητα εξακολουθεί να κυριαρχεί και σε ποιον βαθμό διέπεται-υφίσταται εντός της ευρωπαϊκής πολιτικής.

5.8 Σημαντικοί παράμετροι που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην μεθοδολογία γύρω από την έρευνα μας

Σημαντικό ρόλο γύρω από τις εργασιακές σχέσεις διαδραματίζει η σχέση που υπάρχει ανάμεσα σε στόχους και κίνητρα και πιο στενά σε κίνητρα που είναι δυνατό να παρακινήσουν τους εργαζόμενους πιο εύκολα στην επίτευξη των στόχων τους εντός του εργασιακού τους περιβάλλοντος. Το θέμα είναι το κατά πόσο οι εργαζόμενοι διαλέγουν ένα συγκεκριμένο στόχο, επειδή τους εξαναγκάζουν κάποιοι από τα διοικητικά στελέχη ή λόγω των συγκυριών. Επίσης έχοντας ο εργαζόμενος ως επιδιωκόμενο στόχο κάποιο συγκεκριμένο, το κατά πόσο καλά νιώθει μέσα του, όσον αναφορά περί την εσωτερική του ψυχολογία σε συνδυασμό με το κατά πόσο

σημαντικό τον θεωρεί και το κατά πόσο μετά την επίτευξη του θα θεωρεί ότι είναι σε προσωπικό επίπεδο ικανοποιημένος από την συνολική αποδοτικότητα του.

Σε ένα άλλο επίπεδο σημαντικής σημασίας, θα μπορούσαμε να εντάξουμε το κατά πόσο οι εργαζόμενοι νιώθουν ικανοποιημένοι από τις οικονομικές τους απολαβές αλλά και το κατά πόσο νιώθουν ηθικά ικανοποιημένοι από τις αναγνωρίσεις και τις επιβραβεύσεις των υφισταμένων τους εντός και εκτός του εργασιακού τους χώρου. Μέσα σε όλα συμπεριλαμβάνονται, το μέγεθος των μηνιαίων αποδοχών σε συνδυασμό με τα έξτρα μόνους όπου αυτά υφίστανται, οι διαδοχικές αυξήσεις που δίνονται στο εργατικό δυναμικό, οι έξτρα παροχές οι οποίες μπορεί να περιλαμβάνουν κάποια ιδιωτική ασφάλιση με πλήρη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, κάποιες επιταγές σούπερ μάρκετ ή και πολλές φορές κάποιες έξτρα δραστηριότητες για ψυχαγωγία και διασκέδαση που αποσκοπούν πάντα στην επιδίωξη απόκτησης μίας καλύτερης διάθεσης για το εργατικό δυναμικό της εταιρείας και όλα αυτά με απώτερο σκοπό αποσκοπούν στη μεγιστοποίηση της αποδοτικότητας του προσωπικού.

Επίσης γεννάται και ένα θέμα το κατά πόσο οι εργαζόμενοι είναι ικανοποιημένοι από τις παροχές της εταιρείας όπου απασχολούνται, το κατά πόσο είναι ευτυχισμένοι γενικότερα στη καθημερινότητα τους, εντός του εργασιακού τους περιβάλλοντος. Γενικότερα κατά πόσο νιώθουν ικανοποιημένοι οι εργαζόμενοι από τις συνεχείς αναγνωρίσεις και επιβραβεύσεις από τα ανώτερα ηγετικά στελέχη που στελεχώνουν την εκάστοτε εταιρεία. Επίσης σημαντικό ρόλο παίζει το κατά πόσο νιώθουν ευχαριστημένοι από τις ασφαλιστικές παροχές όσον αναφορά το συνταξιοδοτικό όσο και το ασφαλιστικό γενικότερα.

Γενικότερα η απόδοση των εργαζομένων επηρεάζεται από αρκετές παραμέτρους όπως αναφέραμε και παραπάνω οι οποίες επιδρούν σε σημαντικό βαθμό στην συνολική αποτελεσματικότητα των εργαζομένων.

Τέλος κάποιες σημαντικές παράμετροι των εργαζομένων αποτελούν η ηλικία, το επίπεδο μόρφωσης, η εργασιακή προϋπηρεσία, το φύλλο, το επίπεδο ιεραρχίας, η οικογενειακή κατάσταση, η θέση, το κλίμα εντός του εργασιακού περιβάλλοντος, οι μελλοντικές βλέψεις και τέλος η γενικότερη ψυχολογία από την οποία διακατέχονται οι εργαζόμενοι.

5.9 Γενικά χαρακτηριστικά και κάποια συμπεράσματα

Πολύ σημαντικός παράγοντας για την υποκίνηση θεωρείται η σωστή και συνεχής κατάρτιση των εργαζομένων η οποία συνεισφέρει σημαντικά ταυτόχρονα στην διεύρυνση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων των εργαζομένων, ανοίγονται ταυτόχρονα νέοι ορίζοντες για αυτούς τους ίδιους εντός του εργασιακού τους περιβάλλοντος και της μελλοντικής τους καριέρας που επιθυμούν να χτίσουν, η σημασία των εκπαιδευτικών σεμιναρίων είναι μεγίστης σημασίας και αναγνωρίζεται επαρκώς

τόσο από τις ίδιες τις επιχειρήσεις όσο και από τους ίδιους τους εργαζόμενους μέσα σε αυτές. Σήμερα έχει βελτιωθεί πάρα πολύ ο τεχνολογικός εξοπλισμός των επιχειρήσεων, έχουν εκσυγχρονιστεί πλήρως και αυτό το αναγνωρίζουν οι εργαζόμενοι, έχουμε την ύπαρξη των αυτοματισμών σε συνδυασμό με νέες τεχνολογίες που έχουν αντικαταστήσει παραδοσιακές εργασίες του παρελθόντος, όλα αυτά ευνοούν τις επιχειρήσεις να αντέξουν και να βγουν αλώβητες από την κρίση και συνάμα να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό που κυριαρχεί αποσκοπώντας πάντα στην επικείμενη αύξηση της παραγωγικότητας τους. Η ύπαρξη των νέων τεχνολογιών βοηθάει γενικά την ζωή των εργαζομένων προσφέροντας τους ένα καλύτερο εργασιακό περιβάλλον. Εν μέσω κρίσης όμως δημιουργείται και ένα θέμα, αυτό του υπέρογκου κόστους αυτών των αλλαγών που βαραίνουν τον προϋπολογισμό των επιχειρήσεων. Το κόστος απόκτησης των νέων τεχνολογιών, της συντήρησης τους, της εκπαίδευσης των εργαζομένων που θα χειριστούν αυτές τις νέες τεχνολογίες, και της σωστής τους κατάρτισης, επωμίζεται η ίδια η επιχείρηση, ένα κόστος σημαντικό, που πολλές φορές τείνει να είναι άκρως δυσβάστακτο για αρκετές επιχειρήσεις.

Η οικονομική κρίση έπληξε σημαντικά και τις απολαβές των εργαζομένων, οι μισθοί τους υπέστησαν σημαντικές μειώσεις οι οποίες επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό την όλη ψυχολογία και διάθεση των εργαζομένων. Οι μιώσεις στους μισθούς διαφέρουν από επιχείρηση σε επιχείρηση, αυτό εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από το μέγεθος των επιχειρήσεων, σε συνδυασμό με το συνολικό πλήθος των απασχολούμενων. Υπήρξαν όμως και επιχειρήσεις που εν μέσω κρίσης πίστεψαν στους εργαζομένους τους και διατήρησαν σταθερούς τους μισθούς και μερικές φορές προέβησαν και σε αυξήσεις πιστεύοντας και επενδύοντας στο εργατικό δυναμικό και αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα τη χρησιμότητα τους και πόσο πολύτιμοι είναι για την ίδια την επιχείρηση.

Το πιο εφήμερο και εύκολο πράγμα σε περιόδους κρίσης είναι οι περικοπές των μισθών σε συνδυασμό με τις απολύσεις προσωπικού ώστε να μειωθούν τα λειτουργικά έξοδα και να αντισταθμιστούν από τη μείωση της ζήτησης. Τέτοιου είδους ενέργειες μπορεί να φαίνονται καλές και αποτελεσματικές βραχυπρόθεσμα, ενώ μακροπρόθεσμα δεν συνίσταται σε επίπεδο ανταγωνιστικότητας γι αυτό και όσες επιχειρήσεις που απέφυγαν τις περικοπές των μισθών άντεξαν και αντιμετώπισαν σθεναρά την οικονομική ύφεση. Ο μισθός είναι ο κυριότερος παράγοντας για παρακίνηση του εργαζόμενου και του προσφέρει παράλληλα και μια ηθική ικανοποίηση όταν ανταμείβεται συνδυαστικά και με κάποια αύξηση, έτσι ώστε να είναι ευχαριστημένος και ευδιάθετος ο ενεργά εργαζόμενος και να αποδίδει καταλλήλως.

Εν μέσω της κρίσης πολλοί εργαζόμενοι επωμίζονται μεγαλύτερο φόρτο εργασιών και συνάμα ευθυνών, αρκετά καθηλωτικό αυτό για τους ίδιους τους εργαζόμενους και την διαμόρφωση της όλης τους ψυχολογίας κατά το χρονικό διάστημα της απασχόλησης τους. Είναι απαραίτητο και ευτυχώς υφίσταται η σύσταση των ομάδων στα εργασιακά περιβάλλοντα κατά κάποιο τρόπο, παρόλο που στον ελλαδικό χώρο δεν είναι τόσο διαδεδομένος ο θεσμός δημιουργίας των ομάδων

στα εργασιακά περιβάλλοντα με αποτέλεσμα οι ίδιοι οι εργαζόμενοι να φορτώνονται με περισσότερες αρμοδιότητες και υπευθυνότητες και μεγαλύτερο εύρος υποχρεώσεων και ευθυνών και επιπλέον εργασιών προς εκτέλεση. Ευτυχώς έχει εισέλθει τουλάχιστον η έννοια του ανασχεδιασμού του όλου εργασιακού πλάνου τους. Πολλές επιχειρήσεις προθυμοποιούνται στο να στραφούν σε ενέργειες που θα απλουστεύσουν τις διαδικασίες εργασίας στο εργασιακό περιβάλλον των εργαζομένων, να διορθώσουν λανθασμένες τεχνικές, συχνά και με την εισροή νέων τεχνολογιών που βελτιώνουν την παραγωγικότητα ακόμη και αν απαιτείται να αντικατασταθούν κάποια εργατικά χέρια από τις νέες τεχνολογίες.

Εν μέσω κρίσης είχαμε και μεταβολές σε πλήθος ευθυνών εκτός των τεχνικών διεκπεραίωσης των εργασιών, πολλοί εργαζόμενοι απέκτησαν περισσότερες ευθύνες σε σχέση με την προ κρίση περίοδο και σε κάποιες περιπτώσεις είχαμε και μια εναλλαγή στον τύπο των ευθυνών ακόμη και με διεύρυνση του εύρους κάποιες φορές. Ο ερχομός της οικονομικής κρίσης επέφερε γενικότερες αλλαγές φέρνοντας αναδιαμορφώσεις στα εργασιακά περιβάλλοντα με αυξημένες υποχρεώσεις και ευθύνες με το να διαχειρίζονται περισσότερο φόρτο εργασίας οι εργαζόμενοι. Έτσι οι εργαζόμενοι πρέπει να διακατέχονται από μία συνεχή ενημέρωση και εκπαίδευση ώστε να έχουν τα κατάλληλα εφόδια για να έχουν την δυνατότητα να ανταπεξέλθουν στις εργασιακές τους υποχρεώσεις και να γίνονται πιο αποδοτικοί. Εν μέσω κρίσης πολλοί εργαζόμενοι πιστεύουν ότι θα διαρκέσει αρκετό χρονικό διάστημα η κρίση με αποτέλεσμα να επηρεάζεται και όλη η γενικότερη ψυχολογία τους, επίσης οι εργαζόμενοι σε τέτοιες περιόδους έχουν την τάση να πιστεύουν ότι θα υπάρξουν αλλαγές προς το χειρότερο και ζώντας τον φόβο και κατακλυσμένοι με αρνητικά συναισθήματα πολλές φορές μπορεί να μειώνεται ταυτόχρονα και η συνολική τους απόδοση.

Κεφάλαιο 6^ο: Εργασία Εν Μέσω Κρίσης Ευρήματα Και Τα Τελικά Αποτελέσματα

Τον Μάιο του 2010 εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη ζωή των Ελλήνων το μνημόνιο, το οποίο ψηφίστηκε στο ελληνικό κοινοβούλιο. Στόχος ήταν να ξεπεραστεί η οικονομική κρίση που είχε ξεκινήσει ήδη από το 2009 και να επανέλθει η χώρα σε αναπτυξιακή τροχιά. Ωστόσο, το μνημόνιο όχι μόνο δεν βοήθησε στην επιδιωκόμενη ανάπτυξη, αλλά αντιθέτως έπληξε τους μισθούς τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα, επέφερε σοβαρές επιπτώσεις στο βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων, των συνταξιούχων ενώ παράλληλα συνέβαλε στην αύξηση της ανεργίας.

Ξεκινώντας, σκόπιμο είναι να δοθεί μια ερμηνεία στον όρο “μνημόνιο”. Το μνημόνιο συνήθως είναι ένα σύντομο γραπτό μήνυμα που παραδίδεται από ένα φυσικό πρόσωπο ή μια Διεύθυνση σε κάποια άλλη. Ανεπισήμως, αποτελεί ένα γραπτό κείμενο συμφωνίας μεταξύ διάφορων χωρών. Το μνημόνιο για την Ελλάδα αποτελεί την *συμφωνία με τους εταίρους για τον δανεισμό ενός σημαντικού ποσού από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Δ.Ν.Τ.) προς τη χώρα μας*. Προκειμένου όμως να αποπληρωθεί το χρέος που συσσωρεύεται από το μνημόνιο, το ΔΝΤ λαμβάνει ρόλο επίβλεψης, προτείνοντας νόμους στην κυβέρνηση της χώρας, όπως η μείωση μισθών η αύξηση του Φ.Π.Α. Έτσι, οι εταίροι επιβάλλουν ένα καθεστώς “κουρέματος” και μια πολιτική λιτότητας, υποχρεώνοντας την εκάστοτε κυβέρνηση να ακολουθεί τα μέτρα που προτείνουν, ώστε να υπάρξει λύση στην αποπληρωμή του χρέους αυτού. Ωστόσο το μνημόνιο, αντί να βελτιώσει την κατάσταση που δημιουργήθηκε από την οικονομική κρίση του 2009, αντίθετα την επιδείνωσε, με αποτέλεσμα την σταδιακή μείωση του βιοτικού επιπέδου της χώρας. Η οικονομική κρίση που επιδεινώθηκε στην Ελλάδα μετά την είσοδο των μνημονίων επιφέρει *επισφαλή εργασία, ανεργία και τελικώς φτώχεια*.

Σύμφωνα με μία έρευνα του *Ινστιτούτου Γερμανικής Οικονομίας της Κολωνίας (IW)* για την ευρωπαϊκή οικονομία, **η φτώχεια στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά 40% από το 2008 έως το 2015**. Το ποσοστό αυτό μάλιστα είναι το μεγαλύτερο μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να είναι ο μεγαλύτερος χαμένος της όλης υπόθεσης. Ως αιτία, το **IW** δικαιολογεί την επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των ελληνικών νοικοκυριών στην χρόνια ύφεση και την *υψηλή ανεργία*, καθώς και στην πολιτική λιτότητας των δανειστών. Εκτός από το χαμηλό εισόδημα, η έρευνα έλαβε υπόψη της και άλλες παραμέτρους, όπως τις στερήσεις υλικών αγαθών από τα νοικοκυριά καθώς και το χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, τους περιορισμούς στην υγειονομική περίθαλψη και την υποαπασχόληση.

Σήμερα το δικαίωμα της εργασίας προστατεύεται από ένα πλήθος νομοθετημάτων που ρυθμίζουν την αγορά εργασίας⁴¹ ενώ και η νομοθεσία έχει λάβει υπόψη για την προστασία του εργασιακού δικαιώματος με μία σειρά από ξεχωριστές

⁴¹ Στην χώρα μας, είχαμε την ψήφιση του Ν.4488/2017(ΦΕΚ 117/Α΄/2017).

οδηγίες και κανονισμούς⁴². Σύμφωνα με οδηγία της Ε.Ε. και συγκεκριμένα με την 93/104/ΕΚ (23ης Νοεμβρίου 1993) η οποία αναφέρεται σε ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας όπως στην ημερήσια ανάπαυση, στα διαλείμματα, στην εβδομαδιαία ανάπαυση, στην μέγιστη εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας, στην ετήσια άδεια, στην νυχτερινή εργασία, στην εργασία κατά βάρδιες, στους ρυθμούς εργασίας κ.α.. Μέσω της οποίας περιόρισε το μέγιστο όριο εργασίας σε 48 ώρες ανά εβδομάδα και ορίστηκε ως ελάχιστη περίοδος ανάπαυσης οι έντεκα ώρες ανά 24ώρο. Κάνοντας κάποια έρευνα παρατηρήσαμε ότι δεν τηρείται πλήρως η οδηγία από όλες τις χώρες. Συνεπώς βλέπουμε ότι παρουσιάζεται μία ελαστικότητα γύρω από το δικαίωμα της εργασίας από ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες.

Είναι γεγονός ότι η ανεργία πλήττει κυρίως τους νέους, που αποτελούν και το μέλλον κάθε χώρας. Η κρίση έχει επηρεάσει τους νέους και στις 35 χώρες του ΟΟΣΑ, μα περισσότερο αυτούς στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα το μέλλον των νέων στη χώρα να προμηνύεται δυσοίωνα. Συνεπώς οι νέοι δεν έχουν την δυνατότητα να συμμετάσχουν στις παραγωγικές ικανότητες της χώρας, με αποτέλεσμα να περιορίζονται και οι μελλοντικές δυνατότητες της οικονομίας⁴³. **Σύμφωνα με έκθεση του ΟΟΣΑ (Society at a Glance 2016), ο αριθμός των νέων κάτω των 30 ετών που εργάζονται στην Ελλάδα μειώθηκε στο μισό από το 2007 έως το 2014.**

Ως αποτέλεσμα της ανεργίας η χώρα στερείται ενεργού εργατικού δυναμικού, αφού πολλοί Έλληνες και ειδικότερα νέοι αποφασίζουν να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό, αναζητώντας ένα καλύτερο αύριο. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία, την περίοδο 2009–2011 οι μετανάστες στη Δυτική και Βόρεια Ευρώπη καθώς και στην Αμερική ξεπέρασαν τα 120.000 άτομα. Τα άτομα αυτά ήταν κατά κύριο λόγο άντρες (περίπου 60%-70%), ηλικίας 30–40 ετών, απόφοιτοι ελληνικών και ξένων πανεπιστημίων και κάτοχοι μεταπτυχιακών ή διδακτορικών τίτλων. Γενικά παρατηρείται μια σημαντική αύξηση στον αριθμό των Ελλήνων φοιτητών που επιδιώκουν να κάνουν τα μεταπτυχιακά τους στο εξωτερικό και ταυτόχρονα κυριαρχεί μια έντονη τάση για φυγή καταξιωμένων Ελλήνων επιστημόνων.

6.1 Καταμερισμός και αναδιαμόρφωση στον εργασιακό χώρο

Η οικονομική κρίση έχει διαμορφώσει παράλληλα νέες ισορροπίες στις οικογένειες. Μία Έρευνα της εταιρείας *People for Business* με θέμα **“Κρίση και οικογενειακές ισορροπίες”** (έγινε μεταξύ της περιόδου 15/10/2012 έως 15/12/2012 με δείγμα 365 υψηλόβαθμα και μεσαία στελέχη) έδειξε ότι το 49,1% των ανδρών στελεχών, όσο διατηρούσε την εργασία του, εξασφάλιζε αμοιβές της τάξης του 50–80% του οικογενειακού εισοδήματος, ενώ το 30,9% των στελεχών πριν βγει στην ανεργία είχε

⁴² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A31993L0104>

⁴³ Παπαπέτρου, Ε. (2014). Η Ελληνική αγορά εργασίας στα χρόνια της κρίσης. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές. Διαθέσιμο στο: <http://www.hba.gr/5Ekdisis/UplPDFs/sylltomos14/353380%20Papapetrou%202014.pdf>

εισοδήμα μεγαλύτερο του 80% του οικογενειακού εισοδήματος. Από το 20% των στελεχών, ο μισθός που λάμβαναν δεν ξεπερνούσε το 50% του συνολικού εισοδήματος των οικογενειών τους.

Σήμερα, τα δεδομένα είναι διαφορετικά. Η έρευνα δείχνει πως το 60% των γυναικών καλύπτει περισσότερο από το 50% του οικογενειακού εισοδήματος. Πιο συγκεκριμένα, το 45,5% των γυναικών εξασφαλίζει περισσότερο από το 80% του εισοδήματος της οικογένειας, το 16,4% καλύπτει το 50–80% του συνολικού εισοδήματος στο σπίτι ενώ το 38,2% κερδίζει αμοιβές που δεν είναι μεγαλύτερες από το 50% του οικογενειακού εισοδήματος. Η μορφή απασχόλησης που διαθέτουν οι γυναίκες σύζυγοι είναι κατά 69,1% μόνιμη και κατά 30,9% προσωρινή. Το ποσοστό των γυναικών που διαθέτει μισθωτή εργασία είναι 72,7%, ενώ το αντίστοιχο των γυναικών που εργάζονται ως ελεύθεροι επαγγελματίες είναι μόλις 27,3%.

Τα κύρια χαρακτηριστικά στον κλάδο της αγοράς εργασίας την περίοδο των μνημονίων μπορούν να συνοψιστούν στα εξής έξι σημεία

- Μία θετική εξέλιξη στο ισοζύγιο μισθωτής απασχόλησης, το οποίο καταγράφει αύξηση κατά 143 χιλιάδες το 2017, έναντι 136 χιλιάδων το 2016 και 100 χιλιάδων αντίστοιχα το 2015.
- Μία τάση για αντικατάσταση των νέων συμβάσεων πλήρους απασχόλησης με συμβάσεις μερικής απασχόλησης και εκ περιτροπής εργασίας.
- Σταθεροποίηση του αριθμού των ανέργων κοντά στο ένα εκατομμύριο.
- Σταθεροποίηση του μέσου και του κατώτατου μισθού σε ένα χαμηλό επίπεδο.
- Συνέχιση του περιορισμού των δικαιωμάτων των εργαζομένων όπως η κατάργηση δώρων Χριστουγέννων και Πάσχα στους δημοσίους υπαλλήλους.
- Η τάση για επανακυκλώσιμους εργαζόμενους μικρού χρονικού διαστήματος, όπως τα οχτάμηνα κοινώς.⁴⁴

Τα ευρήματα αυτά δείχνουν ότι, παρά τη σχετική σταθεροποίηση στην αγορά εργασίας ⁴⁵, οι δραματικές επιπτώσεις που συσσωρεύτηκαν τα προηγούμενα έτη απαιτούν πολλές παρεμβάσεις και πολλά χρόνια προκειμένου να αναστραφούν.

Η απασχόληση στη χώρα μας, από την εποχή που ξέσπασε η κρίση χρέους και η συνεπακόλουθη οικονομική ύφεση, έχει δεχθεί ισχυρό πλήγμα. Κατ' επέκταση, η ανεργία στην Ελλάδα, έχει εκτοξευθεί σε επίπεδα που η χώρα δεν έχει βιώσει μεταπολιτευτικά. Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζεται η πορεία της ανεργίας και της απασχόλησης στην Ελλάδα για μια περίοδο δεκαεπτά ετών, πριν και μετά την εφαρμογή των μνημονίων αλλά και η πορεία του ΑΕΠ από το ξέσπασμα της κρίσης

⁴⁴ Τα έξι αυτά σημεία αναλύονται σε βάθος στην : INE/ΓΣΕΕ (2018). Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση Ετήσια Έκθεση 2018.

⁴⁵ Σταθεροποίηση όμως σε ένα επίπεδο με υψηλότερη ανεργία και οξυμένες κοινωνικές αντιθέσεις.

μέχρι και το τέλος του 2017, προκειμένου να έχουμε τη δυνατότητα συγκρίσεων. Προφανώς, παρατηρούμε ότι το σύνολο σχεδόν των εφαρμοζόμενων τα τελευταία χρόνια μνημονιακών πολιτικών οδήγησε στα αντίθετα από τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, τουλάχιστον σε ότι αφορά την απασχόληση και την ανεργία.

Όσον αφορά τον συνταξιοδοτικό τομέα, το 70% των συνταξιούχων λαμβάνει συντάξεις χαμηλότερες των 750 ευρώ. Οι μισθοί, οι συντάξεις και άλλες κοινωνικές δαπάνες παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα, ενώ εξαιτίας της μείωσης των εργασιακών δικαιωμάτων, πολλαπλασιάζονται και οι εργαζόμενοι-φτωχοί με ταχύτατους ρυθμούς.

Μία έρευνα του Βιοτεχνικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης (Β.Ε.Θ.) έδειξε ότι το 40% των συνταξιούχων εργάζονται προκειμένου να επιβιώσουν, ενώ το 43% απαντά ότι χειροτέρευσε η ζωή τους μετά τη σύνταξη. Ακόμα, το 69% θεωρεί πως η σύνταξη είναι χαμηλή.

6.2 Οι Επιδράσεις των μνημονίων στον εργασιακό τομέα και στην οικονομία της Ελλάδος

Παράλληλα, το μνημόνιο επηρέασε και άλλους τομείς, όπως τις επενδύσεις στη χώρα μας. Σύμφωνα με ειδική έκθεση για την ελληνική οικονομία που δημοσιοποίησε η *Ελληνική Στατιστική Αρχή*, μεταξύ των ετών 2009–2014:

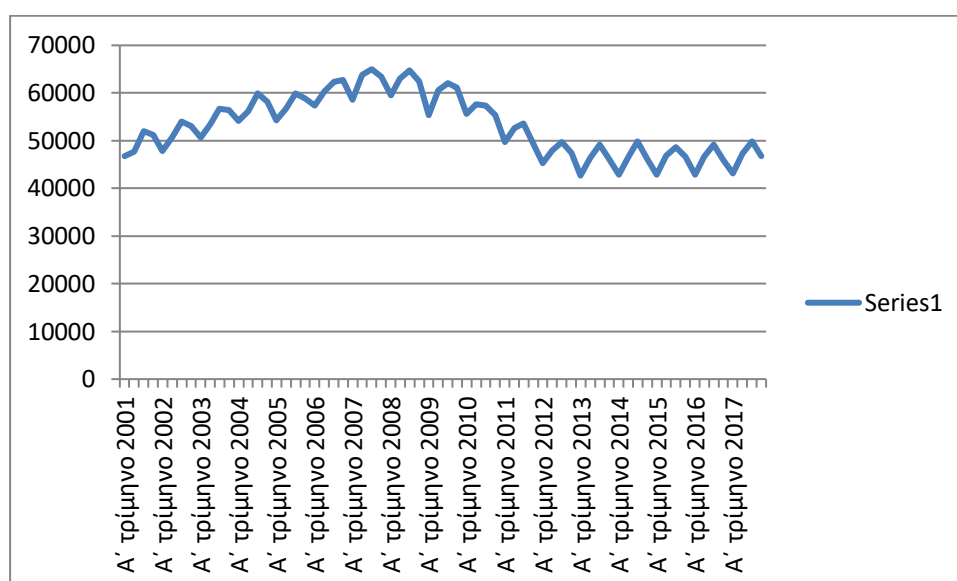
- Το ΑΕΠ μειώθηκε από τα 237,431 δισ. ευρώ σε 179,081 δισ. ευρώ
- Οι επενδύσεις μειώθηκαν από 49,685 δισ. ευρώ σε 20,721 δισ. ευρώ
- Η ανεργία αυξήθηκε από 9% σε 26,6%
- Οι δημόσιες δαπάνες, εξαιτίας των διαρκών περικοπών, μειώθηκαν από το 54% του ΑΕΠ στο 49,3%
- Παρά τα “κουρέματα”, το δημόσιο χρέος αυξήθηκε από το 126,8% του ΑΕΠ στο 177,1%
- Η χρηματοδότηση του ιδιωτικού τομέα, ενώ κατέγραφε αύξηση με ετήσιο ρυθμό 15,9% το 2008, εντούτοις από το 2009 και μετά άρχισε να συρρικνώνεται για να αποκτήσει αρνητικό ρυθμό ετήσιας μεταβολής -3,1% το 2014.

Συνοψίζοντας, το μνημόνιο, αντί να βελτιώσει την οικονομική κατάσταση που ξέσπασε μετά την οικονομική κρίση που σημειώθηκε σε πολλές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, αντίθετα επιδείνωσε ακόμα περισσότερο το ήδη θολό τοπίο της χώρας, με αποτέλεσμα την μείωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της εξαιτίας της αύξησης της φτώχειας και της ανεργίας. Απόρροια αυτών είναι η εμφάνιση φαινομένων κοινωνικής παθολογίας που είχαν εμφανιστεί και στο παρελθόν, όπως η συντηρικοποίηση της κοινωνίας, η αύξηση της μετανάστευσης, με τη φυγή χιλιάδων πολιτών στο εξωτερικό καθώς και εταιρειών που δρούσαν στην Ελλάδα. Εφόσον η κατάσταση συνεχίσει να παραμένει η ίδια, είναι πολύ πιθανό το ποσοστό των

Ελλήνων και ειδικά των νέων που εγκαταλείπουν τη χώρα να αυξηθεί ακόμα περισσότερο.

Τα αποτελέσματα αυτά παρουσιάζουν ότι, παρά τη σχετική σταθεροποίηση στην αγορά εργασίας⁴⁶, οι δραματικές επιπτώσεις που συσσωρεύτηκαν κατά το παρελθόν απαιτούν πολλές παρεμβάσεις και ένα μεγάλο χρονικό διάστημα προκειμένου να αναστραφούν.

Διάγραμμα 14. ΑΕΠ σε όρους όγκου χωρίς εποχική διόρθωση

6.3 Εκτόξευση της ανεργίας και εργασιακή απορρύθμιση στην περίοδο των μνημονίων

Η εργασία κατά την περίοδο της κρίσης και των μνημονίων, τα οποία και συνθέτουν την πολιτική διαχείριση της κρίσης με όρους ακραίου νεοφιλελευθερισμού, βρίσκεται σε κατάσταση ισοπέδωσης. Η δραματική μείωση της απασχόλησης και η διατήρηση της ανεργίας σε επίπεδα πρωτοφανή μετά τη δεκαετία του '50 δημιουργούν μια εικόνα γενικευμένης εργασιακής ανασφάλειας. Παράλληλα η ελληνική αγορά εργασίας λαμβάνει χαρακτηριστικά ειδικής οικονομικής ζώνης υπό το βάρος της καταγίδας των μέτρων που ενισχύουν την εργασιακή ευελιξία και επισφάλεια συμπίεζοντας τους μισθούς σε συνδυασμό με την πλήρη αποδιάρθρωση του συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Τα μέτρα που επιβάλλονται με τα δύο πρώτα μνημόνια διατηρούνται και ενισχύονται από τις δεσμεύσεις του τρίτου μνημονίου και της δέσμευσης ότι οποιαδήποτε αλλαγή στην εργατική νομοθεσία προϋποθέτει την έγκριση των δανειστών. Και αυτό γιατί υιοθετείται η άποψη ότι η προ μνημονίων, η ισχύουσα εργατική νομοθεσία είχε αντιαναπτυξιακό χαρακτήρα.

⁴⁶ Σταθεροποίηση όμως σε ένα επίπεδο με υψηλότερη ανεργία και οξυμένες κοινωνικές αντιθέσεις.

Παγιώνεται έτσι ένα νέο εργασιακό τοπίο και μια πραγματικότητα στην οποία δεν υπάρχει κανένα περιθώριο για ουσιαστική αλλαγή πλεύσης στην πολιτική για την αγορά εργασίας. Επιπλέον οι δεσμεύσεις ότι τυχόν αλλαγές απαιτούν τη συμμόρφωση με τις «βέλτιστες» ευρωπαϊκές πρακτικές, ερμηνεύονται από τους δανειστές ως συμμόρφωση στη γενικευμένη απορρύθμιση του ευρωπαϊκού εργασιακού κεκτημένου, όπως αυτή συντελείται κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες στη γηραιά ήπειρο.

Τον Σεπτέμβριο του 2011 υπήρχαν συνολικά 23,3 εκατομμύρια άνεργοι στην Ε.Ε., ενώ οι θέσεις εργασίας ήταν κατά 5,6 εκατομμύρια λιγότερες από το δεύτερο τρίμηνο του 2008, λίγο πριν ξεκινήσει η κρίση⁴⁷.

Η απασχόληση έχει υποχωρήσει στο επίπεδο ρεκόρ του 52% του πληθυσμού μεταξύ 15 και 64 ετών και η ανεργία παρά τη μείωσή της σε συνδυασμό με τη γενικότερη μείωση που συντελείται στον ευρωπαϊκό χώρο, διατηρεί τη χώρα στην πρώτη θέση με 21% και με τα ¾ των ανέργων να βιώνουν τη μακροχρόνια ανεργία, ενώ επιδοτείται μόλις το 8% του συνόλου τους. Η μείωση της ανεργίας, ωστόσο, οφείλεται και στη μαζική μετανάστευση κυρίως ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, δεν είναι τυχαίο ότι ένας αυξανόμενος αριθμός, υψηλά μορφωμένων (συνήθως πτυχιούχοι ΑΕΙ/ΤΕΙ) και εξειδικευμένων νέων ατόμων μεταναστεύουν αναζητώντας καλύτερες προοπτικές απασχόλησης στο εξωτερικό⁴⁸, ενώ δεν αναμένεται η υποχώρησή της ανεργίας σε μονοψήφια ποσοστά πριν από τη δεκαετία του 2030. Η διατήρηση της ανεργίας στα υψηλά αυτά ποσοστά ευνοεί τη συμπίεση των μισθών με αποτέλεσμα οι μισοί εργαζόμενοι του ιδιωτικού τομέα να αμείβονται με μισθούς που φτάνουν μέχρι τα κατώτατα μισθολογικά όρια του 2011, εξέλιξη που καθιστά την πάλαι ποτέ γενιά των 700 ευρώ προνομιούχο μπροστά στη διαμορφούμενη νέα κατάσταση.

Η δέσμευση του δευτέρου μνημονίου για σύγκλιση των κατώτατων μισθών με τις γειτονικές βαλκανικές χώρες διατηρεί με την πρωτοφανή διάρκεια μιας εξαετίας τα ίδια επίπεδα των συμπιεσμένων κατώτατων αμοιβών καθώς και τη δυσμενή διάκριση σε βάρος των νέων σε ηλικία εργαζόμενων. Παράλληλα, οι μισθοί στο σύνολό τους συμπίεζονται συγκλίνοντας με τα νέα κατώτατα όρια μέσα από την πλήρη αποδιάρθρωση του συστήματος των συλλογικών συμβάσεων που έχουν απολέσει τον ουσιαστικό τους χαρακτήρα.

Η επαναφορά των συλλογικών συμβάσεων παραπέμπεται στο περιθώριο μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής το 2023, ενώ τίποτα δεν εγγυάται ότι και τότε θα επέλθει η πλήρης και ουσιαστική αποκατάστασή τους. Ταυτόχρονα, παγιώνεται και εντείνεται η ευέλικτη και χαμηλά αμειβόμενη εργασία.

⁴⁷ Καραμεσίνη, Μ. (2011). Η πολιτική απασχόλησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμέτωπη με την οικονομική κρίση. 4^ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Κοινωνικής Πολιτικής <<Ο ρόλος της κοινωνικής πολιτικής σήμερα: Κριτικές προσεγγίσεις και προκλήσεις>> Αθήνα, 10-11 Μαρτίου 2011.

⁴⁸ Παναγιωτοπούλου Ρ. (2013). <<Κοινωνική Συνοχή στην εποχή της Οικονομικής Κρίσης>>, Κοινωνιολογική Επιθεώρηση, τευχ. 1, σελ. 155-178.

Χαρακτηριστικά, το 63% των νέων συμβάσεων είναι συμβάσεις ευέλικτης εργασίας, ενώ ο αριθμός των παραδοσιακών συμβάσεων πλήρους απασχόλησης που μετατρέπεται σε συμβάσεις ευέλικτης εργασίας έχει αυξηθεί κατά 55%. Η εργασιακή ανασφάλεια ενισχύεται από τα μέτρα διευκόλυνσης των απολύσεων που λαμβάνονται σε όλη τη μνημονιακή περίοδο με αποκορύφωμα την απελευθέρωση των ομαδικών απολύσεων που νομοθετείται στο πλαίσιο του τρίτου μνημονίου. Στο ίδιο πάντα πλαίσιο επανέρχεται με έμμεσο τρόπο ο θεσμός της ανταπεργίας ενώ αναμένεται, με βάση τα συμφωνηθέντα με τους δανειστές, η λήψη μέτρων που θα θέτουν πρόσθετα εμπόδια στην άσκηση του απεργιακού δικαιώματος που θα ολοκληρώσουν τις κατατρεγμένες παρεμβάσεις για την βίαιη αλλαγή των ατομικών και συλλογικών εργασιακών σχέσεων στην Ελλάδα.

Τέλος, στο πλαίσιο της σταδιακής απορρύθμισης του κράτους πρόνοιας υλοποιείται η συνεχής συρρίκνωση της απασχόλησης στο δημόσιο, που ανέρχεται σε μειώσεις προσωπικού κατά 22% στην περίοδο της κρίσης. Παράλληλα, οι αμοιβές στον δημόσιο τομέα μειώνονται κατά 30% ενώ κατά την τελευταία τριετία αυξάνεται στους κόλπους του το ποσοστό των εκτάκτων και περιορίζεται σημαντικά το καθεστώς του δημοσίου υπαλλήλου στις προσλήψεις τακτικού προσωπικού. Πρόκειται για πολιτική που εφαρμόζει τη σταδιακή σύγκλιση των εργασιακών σχέσεων στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα με όρους συνολικής υποβάθμισης της εργασίας.

Διάγραμμα 15. Ποσοστά ανεργίας 2001-2017

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Να σημειωθεί ότι η ανεργία είναι επί του συνόλου του εργατικού δυναμικού. Σε επιμέρους ομάδες το ποσοστό ανεργίας είναι υψηλότερο πχ: στους νέους αγγίζει και ξεπερνάει το 50% ή στους άνω των 55 ετών όπου εκεί υπεισέρχεται επιπλέον και το στοιχείο της μακροχρόνιας ανεργίας.

6.4 Ανατροπή του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης

Η άσχημη εικόνα της αγοράς εργασίας αντιστοιχεί πλήρως με την εικόνα στην κοινωνική ασφάλιση, όπως αυτή διαμορφώνεται τα πρώτα επτά χρόνια της επιτροπείας στη χώρα. Οι συντάξεις περικόπηκαν μεσοσταθμικά κατά 35% στην περίοδο 2010-2016. Μέσα στο 2016 και το 2017, ιδίως με τον επανυπολογισμό των συντάξεων, προκύπτουν επιπλέον μειώσεις. Η «διάσωση» της ελληνικής κοινωνικής ασφάλισης σήμανε τον διαρκή εναγκαλισμό της με τον ιδιωτικό τομέα και ριζική ενίσχυση της αγοράς στο νέο ασφαλιστικό τοπίο. Με το ελληνικό πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής υλοποιήθηκαν εισοδηματικές ανατροπές και ανατροπές στον προγραμματισμό ζωής ασφαλισμένων σε τέτοιο βαθμό και ρυθμό που κλόνισαν την εμπιστοσύνη τους απαξιώνοντας το κοινωνικό συμβόλαιο που βασίζεται σε αυτήν.

Το νέο τοπίο για την κοινωνική ασφάλιση που διαμορφώνεται με αφορμή την κρίση είναι μεν ακόμα ανολοκλήρωτο, όμως τα βασικά χαρακτηριστικά έχουν ήδη αρχίσει να αποκρυσταλλώνονται. Συντελείται μια «αλλαγή πλεύσης» όσον αφορά:

1. την αντίληψη για τη λειτουργία των δαπανών του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης ως καταναλωτικών και όχι παραγωγικών,
2. την απότομη απόσυρση της συλλογικής εγγύησης και ευθύνης για την κοινωνική αποτελεσματικότητα του συστήματος που αφήνει ευρύ πεδίο ανάπτυξης στην ομαδική και ατομική ιδιωτική ασφάλιση,
3. την εξατομίκευση του κοινωνικοασφαλιστικού κινδύνου, που λειτουργεί και ως «βιοπολιτική», η οποία μετακυλύει στους ασφαλισμένους την ευθύνη για την εξισορρόπηση των κοινωνικών προϋπολογισμών.

Η διαμόρφωση του νέου μοντέλου κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με την παγίωση της απορρύθμισης της αγοράς εργασίας, επιτρέπουν τον ισχυρισμό ότι ενδεχόμενη «έξοδος από την κρίση» δεν αρκεί για την έξοδο του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης από την κρίση. Το «success story» δεν μπορεί να εναρμονιστεί με επιλογές που πλήττουν την χειραφέτηση της λειτουργίας των κοινωνικών θεσμών. Το νέο μοντέλο κοινωνικής προστασίας επιφυλάσσει επιτυχημένες εξόδους από την κρίση μόνο με όρους ατομικής επιβίωσης για τους ισχυρότερους της αγοράς, ενώ για την κοινωνική πλειοψηφία προδιαγράφεται η ανακύκλωση της φτώχειας και της ανασφάλειας εντός και εκτός της εργασίας.

6.5 Το νέο εργασιακό τοπίο με αφορμή την κρίση και τα μνημόνια

Το εργασιακό τοπίο διαμορφώνεται, με άλλοθι την κρίση, με κύρια χαρακτηριστικά τις χαμηλές αμοιβές, τις ευέλικτες και πολλαπλών ταχυτήτων εργασιακές σχέσεις, τα περιορισμένα ασφαλιστικά δικαιώματα σε ένα πλαίσιο υψηλής ανεργίας και

εργασιακής επισφάλειας που χρησιμοποιείται ως βασικό εργαλείο επιβολής του. Η εκτόξευση του ποσοστού της ανεργίας σε μια τετραετία από το 7,5% στο 28%, και από 350 χιλιάδες σε 1,4 εκατομμύρια του αριθμού των ανέργων, δεν είναι μόνο αποτέλεσμα της κρίσης αλλά και μέτρων που κατά την διάρκειά της συνέβαλαν στη διόγκωση του συνόλου των ανέργων, ως μοχλού για την δραματική μείωση των αμοιβών. Τα μέτρα μείωσης της απασχόλησης στο Δημόσιο, σε συνδυασμό με καθοριστικές παρεμβάσεις διευκόλυνσης των απολύσεων στον ιδιωτικό τομέα σε μια συγκυρία όξυνσης της ανεργίας, υποδηλώνουν ότι τα μνημόνια δεν περιορίζονται στη συρρίκνωση της δημόσιας απασχόλησης. Αποβλέπουν στην απελευθέρωση των απολύσεων, χάριν κυρίως μεγάλων οικονομικών συγκροτημάτων, με απώτερο στόχο την δραματική συμπίεση των μισθών υπό την απειλή της ανεργίας και την υποκατάσταση εργατικού δυναμικού με χαμηλότερου κόστους εργαζόμενους.

Η συμπίεση με νόμο των κατώτατων μισθών συμπαρασύρει το σύνολο των αμοιβών μέσα από την πλήρη αποδιάρθρωση του συστήματος των συλλογικών συμβάσεων και της επίλυσης των συλλογικών διαφορών ώστε να διολισθαίνει προς τα νέα γενικά κατώτατα όρια, απορρέοντας κατά 80% από ατομική διαπραγμάτευση μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου, σε αντίθεση με τα προ μνημονίων ισχύοντα όπου το 100% των μισθών στηρίζονταν στις συλλογικές συμβάσεις. Επιπλέον οι μισθοί κατά την εξεταζόμενη περίοδο έχουν απολέσει το 50% της αγοραστικής τους δύναμης λόγω της επιβαλλόμενης συρρίκνωσης, της αύξησης των τιμών, της φορολογίας και της μείωσης των κοινωνικών παροχών.

Η εκτόξευση, τέλος, της ανασφάλιστης εργασίας και οι εκτεταμένες παραβιάσεις της νομοθεσίας ενισχύουν τους όρους για μια νέα εργασιακή κουλτούρα, με αιχμή τους νέους που η ανεργία τους που σε μια περίοδο αγγίζει και το 60% και τα εργασιακά δικαιώματα να βρίσκονται σε διαρκή παράνομη καταστολή ή και νόμιμη υποβάθμιση. Μια κουλτούρα που η εργασία δεν θεωρείται παραγωγός πλούτου, αλλά επαχθές κόστος, και το αντίτιμό της αντιστοιχεί σε πενιχρό φιλοδώρημα.

Πολύς λόγος έχει γίνει το τελευταίο χρονικό διάστημα και για τον όρο Flexicurity με απώτερο σκοπό στην προσπάθεια ικανοποίησης καταρχήν της ανάγκης των επιχειρήσεων για ευελιξία και ελαστικότητα σχετικά με το μισθολογικό κόστος και κατά δεύτερον της ανάγκης για εργασιακή ασφάλεια των εργαζομένων, δια βίου εκπαίδευσης και μάθησης σε συνδυασμό με βιώσιμα συστήματα ασφαλιστικής κάλυψης⁴⁹.

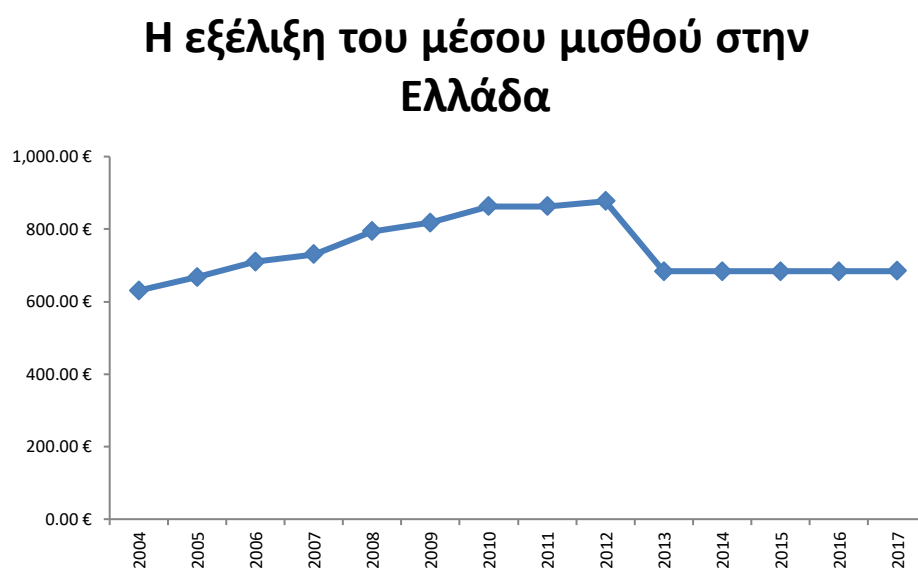
Η κακή εφαρμογή του flexicurity και των ευέλικτων μορφών εργασίας πολλές φορές όμως έχει ως αποτέλεσμα την άνθιση της παραοικονομίας και της αδήλωτης εργασίας, κάτι που συμβαίνει έντονα στην Ελλάδα και χρίζει μεγάλης δυσκολίας η αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων. Σύμφωνα με το Ευρωβαρόμετρο, το 67,3% της αδήλωτης εργασίας αφορά μισθωτή εργασία (13,3% εντελώς αδήλωτη και 54%

⁴⁹ Κούζης, Γ. (2008). Ευελιξία και ασφάλεια (flexicurity): Μία κριτική προσέγγιση. Κοινωνική συνοχή και ανάπτυξη, σελ. 67-77.

υποδηλωμένη), ενώ σύμφωνα με την Eurostat το προϊόν της παραοικονομίας μπορεί να είναι και μέχρι το 25% του ΑΕΠ.

Τέλος οι πρόσφατες θεσμικές αλλαγές στην Ελληνική αγορά εργασίας, μέσω των πρόσφατων νομοθετικών παρεμβάσεων σε αυτήν και στο εργατικό δίκαιο, σε συνδυασμό με τη μείωση της συνολικής ζήτησης, οδήγησαν σε διακριτές αλλαγές στην αγορά εργασίας ως προς τις μορφές απασχόλησης και αύξησαν την ευελιξία τους⁵⁰.

Διάγραμμα 16. Η Εξέλιξη του μέσου μισθού στην Ελλάδα

Δεν αποτελεί μυστικό ή κάτι το άγνωστο στην ελληνική εργασιακή πραγματικότητα ότι το ύψος του μέσου μισθού έχει πέσει σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα.

Σύμφωνα με το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ «για την Ελλάδα παρατηρούμε ότι ο κατώτατος μεικτός μηνιαίος μισθός σε ευρώ το 2018, ανέρχεται σε 684 ευρώ σε 12μηνιαία βάση (από 863 ευρώ το 2010 και 877 ευρώ με την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας [ΕΓΣΣΕ] πριν από το δεύτερο Μνημόνιο)».

Αυτός ο μέσος μισθός είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μισθό πολλών νέων κρατών-μελών της ΕΕ, αλλά παράλληλα αρκετά χαμηλότερος του αντίστοιχου μισθού στην Ισπανία (859 ευρώ), στη Σλοβενία (843 ευρώ) και στη Μάλτα (748 ευρώ), ενώ έχει σχεδόν μηδενιστεί η απόσταση από τον αντίστοιχο μισθό της Πορτογαλίας (677 ευρώ). Αυτή η εικόνα του μέσου μισθού είναι αποτέλεσμα της συντονισμένης προσπάθειας για εσωτερική υποτίμηση, που έχει οδηγήσει στην ουσιαστική φτωχοποίηση ένα μεγάλο μέρος των πολιτών.

⁵⁰ Γιαννίτσας, Τ. (2013). Η Ελλάδα στην κρίση, Αθήνα: Εκδόσεις πόλις.

Φυσικά στη χώρα μας ας μην ξεχνάμε ότι υπάρχει και ο υποκατώτατος μισθός για τους εργαζόμενους έως 25 ετών, στο ύψος των €520 μεικτά σε σχέση με τα €580 μεικτά του κανονικού κατώτατου μισθού. Στα παρακάτω διαγράμματα βλέπουμε τόσο την εξέλιξη του μέσου μισθού στην Ελλάδα, όσο και τη θέση της με βάση το μέσο μισθό του 2018, μεταξύ των ετέρων μας στην ΕΕ.

Παρατηρούμε ότι τα χρόνια πριν την κρίση και την συνεπακόλουθη εφαρμογή των μνημονιακών πολιτικών, ο μέσος μισθός στη χώρα μας έβαινε αυξανόμενος, δείγμα της ευφορίας που επικρατούσε στη χώρα, αλλά και των ευεργετικών επιδράσεων που είχαν τόσο η ένταξή μας στην Ευρωζώνη και η έλευση του ευρώ, όσο και τα ευεργετήματα που μας έφερε αυτή η ένταξη (πχ χαμηλό κόστος δανεισμού). Ακόμα και η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων έπαιξε σημαντικό ρόλο.

Μετά από την εφαρμογή όμως των μνημονιακών πολιτικών, ο μέσος μισθός της χώρας μας καταρρέει με μια σειρά νόμων και μέτρων (κατάργηση δώρων Χριστουγέννων και Πάσχα σε δημόσιους υπαλλήλους, θέσπιση υποκατώτατου μισθού, ευέλικτες μορφές εργασίας, ανεργία κλπ) να παίζουν καθοριστικό ρόλο. Αποτέλεσμα φυσικά, σε συνδυασμό και με την υπερφορολόγηση, ήταν η κατάρρευση της συνολικής ζήτησης.

Ωστόσο, τι ακριβώς συνέβη; Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα, πρέπει να ανατρέξουμε στην περίοδο 1995 – 2007 όπου το ΑΕΠ σε πραγματικούς όρους παρουσίασε μέση ετήσια αύξηση 3,9%, ο μέσος ετήσιος ονομαστικός μισθός αύξηση 7,0% ενώ ο πραγματικός μέσος μισθός (με αποπληθωριστή τον ΔΤΚ) αυξήθηκε κατά 3,0% ετησίως την ίδια περίοδο. Το ποσοστό αυτό είναι αισθητά υψηλότερο από το αντίστοιχο της παραγωγικότητας της εργασίας, η οποία την ίδια περίοδο αυξήθηκε κατά 2,6%, συμβάλλοντας έτσι στη χειροτέρευση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της χώρας.

Παρατηρούμε από τα παραπάνω διαγράμματα 15 & 16, ότι αν και η ανεργία μειώνεται (σχετικά) ο μέσος μισθός παραμένει ο ίδιος, κάτι το οποίο μπορεί να ερμηνευτεί ως αντανάκλαση της επέκτασης των ευέλικτων ή και άτυπων μορφών εργασίας και σίγουρα αποτελεί ένα μεθοδολογικό όσο και ουσιαστικό πρόβλημα ορθής καταγραφής των δεδομένων.

6.6 Νέες μορφές απασχόλησης στην μνημονιακή Ελλάδα

Η έλευση των μνημονίων στην Ελλάδα, έφερε μαζί της καινούριες πρακτικές στο χώρο της εργασίας, πρακτικές που δεν ήταν διαδεδομένες τα προηγούμενα χρόνια και ήρθαν ως αποτέλεσμα της μειωμένης ανταγωνιστικότητας και της εν γένει δομικής αστάθειας της ελληνικής οικονομίας.

Το 2013, η ετήσια έκθεση απασχόλησης του INE/ΓΣΕΕ⁵¹ ανέφερε χαρακτηριστικά: «Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανάπτυξη και την επέκταση της ανώτατης διάρκειας της προσωρινής απασχόλησης και των διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου πέραν των 2 ετών, στους 36 μήνες, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την ανώτατη διάρκεια ενοικίασης των εργαζομένων που τριπλασιάζεται (από τους 12 στους 36 μήνες). Επιπλέον επεκτείνεται η ετήσια διάρκεια της εκ περιτροπής εργασίας (3ήμερα, 4ήμερα) στους 9 μήνες (με δυνατότητα διαδοχής 2 ετήσιων περιόδων μέχρι του 18μηνου), που σε συνδυασμό με την κατάργηση των όποιων προσαυξήσεων στην υπερωριακή απασχόληση και στις αμοιβές της «περιορισμένης» μερικής απασχόλησης, ενθαρρύνει την περαιτέρω ανάπτυξη της απασχόλησης με μειωμένα ωράρια. Η πρακτική αυτή συνιστά την κυριότερη αιτία της μείωσης των μισθών όταν μάλιστα το 15% των εργαζόμενων με καθεστώς εκ περιτροπής εργασίας απασχολείται μόνο μία ημέρα στην διάρκεια της εβδομάδας. Τα μέτρα αυτά συμβάλλουν στην εκτόξευση των διάφορων μορφών ευέλικτης απασχόλησης που κυριαρχούν στο περιεχόμενο των νέων προσλήψεων ή προκύπτουν από πρακτικές μετατροπής της τυπικής απασχόλησης σε άτυπη. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα της μετατροπής της πλήρους απασχόλησης σε μερική και σε εκ περιτροπής εργασία όπου τα φαινόμενα αυτά εκτοξεύονται στην πράξη κατά την τελευταία τριετία κατά 370% και 14.000% αντίστοιχα»

Επομένως, το εργασιακό τοπίο που σχηματίζεται στη χώρα μας, ήδη από την αποτύπωσή του το 2013 από το INE/ΓΣΕΕ, είναι ζοφερό με έμφαση στις λεγόμενες και ευέλικτες μορφές εργασίας και όπως όλοι ξέρουμε δεν έχει αλλάξει ιδιαίτερα σήμερα.

Σε αμιγώς οικονομικό επίπεδο, δεδομένη είναι η διαμόρφωση μιας μεγάλης δεξαμενής ανενεργού και αναξιοποίητου ανθρώπινου δυναμικού (άνεργοι) που δεν έχουν καμία συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία. Παράλληλα και οι απασχολούμενοι με ευέλικτες μορφές απασχόλησης δεν συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία όσο μπορούν και θέλουν. Χαρακτηριστικά, το INE/ΓΣΕΕ στη αντίστοιχη έκθεση του το 2017, αναφέρει ότι στο σύνολο της οικονομίας το 2011 το ποσοστό ανεργίας ανερχόταν σε 16,5%, με τα ποσοστά μερικής και προσωρινής απασχόλησης στο 6,5% και 7,7% αντίστοιχα. Το 2017 η ανεργία ανήλθε στο 21,1%, η μερική απασχόληση στο 9,9% και η προσωρινή στο 8,3%⁵². Με άλλα λόγια, ενώ εισήχθησαν δυναμικά στις ζωές μας οι ευέλικτες μορφές εργασίας με στόχο να αντιμετωπιστεί το αυξανόμενο πρόβλημα της ανεργίας, αλλά και να μειωθεί το κόστος εργασίας, δεν φαίνεται ότι στο τέλος της ημέρας αποτελούν λύση.

Βέβαια σημαντική υποσημείωση είναι η συμμετοχή του κλάδου του τουρισμού στη χώρας μας στο πάζλ της απασχόλησης και της ανεργίας, αφού παραδοσιακά απασχολεί εργαζόμενους με ευέλικτες μορφές εργασίας για συγκεκριμένες χρονικές περιόδους (σαιζόν) ανεβάζοντας έτσι το ποσοστό σε αυτές.

⁵¹ INE/ΓΣΕΕ (2013) Η Ελληνική οικονομία και η απασχόληση Ετήσια Έκθεση

⁵² ΤτΕ, 2018, Έκθεση του Διοικητή

Μάλιστα στην έρευνα εργατικού δυναμικού του τέταρτου τριμήνου του 2017, αναφέρεται ότι τα ξενοδοχεία και η εστίαση (κατεξοχήν κλάδοι που σχετίζονται με τον τουρισμό) είναι το συνηθέστερο τελευταίο επάγγελμα/κλάδος εργασίας των ανέργων.

Πολύς λόγος γίνεται τελευταία και για τον όρο Flexicurity (flexible + security) που συνίσταται στην προσπάθεια ικανοποίησης α) της ανάγκης των επιχειρήσεων για ελαστικότητα και ευελιξία αναφορικά με το μισθολογικό κόστος και β) της ανάγκης για εργασιακή ασφάλεια των εργαζομένων, δια βίου εκπαίδευσης και μάθησης παράλληλα με βιώσιμα συστήματα ασφαλιστικής κάλυψης⁵³. Στη χώρα μας ο όρος περιορίστηκε, σχεδόν αποκλειστικά, στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων των επιχειρηματιών.

Ένα από τα αποτελέσματα της κακής εφαρμογής του flexicurity και των ευέλικτων μορφών εργασίας, είναι ότι η αδήλωτη εργασία και η παραοικονομία, στη χώρα μας ζουν και βασιλεύουν και δύσκολα θα αντιμετωπιστούν. Σύμφωνα με το Ευρωβαρόμετρο, το 67,3% της αδήλωτης εργασίας αφορά μισθωτή εργασία (13,3% εντελώς αδήλωτη και 54% υποδηλωμένη), ενώ σύμφωνα με την Eurostat το προϊόν της παραοικονομίας μπορεί να είναι και μέχρι το 25% του ΑΕΠ.

Σαν τελευταία σημείωση ας κρατήσουμε ότι σε μια χώρα που το μισό σχεδόν του εργατικού δυναμικού δεν εργάζεται, είναι λογικό και επόμενο να συμπιεστεί πολύ και η εγχώρια κατανάλωση αλλά και να επιβαρυνθεί επικίνδυνα το ασφαλιστικό και το δημοσιονομικό σύστημα, δημιουργώντας αδικίες και κοινωνικές ανισότητες. Στα καλά νέα βέβαια, αν υπάρχουν τέτοια, οφείλουμε να καταγράψουμε την αισιόδοξη εκτίμηση του Διοικητή της ΤτΕ ότι *«Η άνοδος της απασχόλησης εκτιμάται ότι θα συνεχιστεί και στο μέλλον, ενώ το ποσοστό ανεργίας θα συνεχίσει να υποχωρεί, εξαιτίας των αναμενόμενων θετικών ρυθμών ανάπτυξης της οικονομίας, της βελτίωσης της εμπιστοσύνης λόγω της προόδου στην εφαρμογή του προγράμματος και της συνέχισης των μεταρρυθμίσεων⁵⁴»*.

6.7 Ο εργασιακός “μεσαίωνας” της Ελλάδας

Στην συνέχεια θα μελετήσουμε και θα αναλύσουμε το φαινόμενο της καταστρατήγησης των εργασιακών δικαιωμάτων που συντελέστηκε την περίοδο 2010-2014. Μέχρι την έναρξη ισχύος του ν. 4093/2012, η Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας, καθόριζε τους ελάχιστους όρους εργασίας, μισθών και ημερομισθίων στον ιδιωτικό τομέα, είτε αυτοί αφορούσαν σε μισθολογικά είτε σε μη μισθολογικά ζητήματα. Η συμφωνία όρων εργασίας εκτός της ΕΓΣΣΕ ήταν αδύνατη, ωστόσο, τον Νοέμβριο του 2012, στο πλαίσιο των μνημονιακών δεσμεύσεων, η

⁵³ Κούζης, Γ. (2008). Ευελιξία και ασφάλεια (flexicurity): Μία κριτική προσέγγιση. Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη, σελ. 67-77.

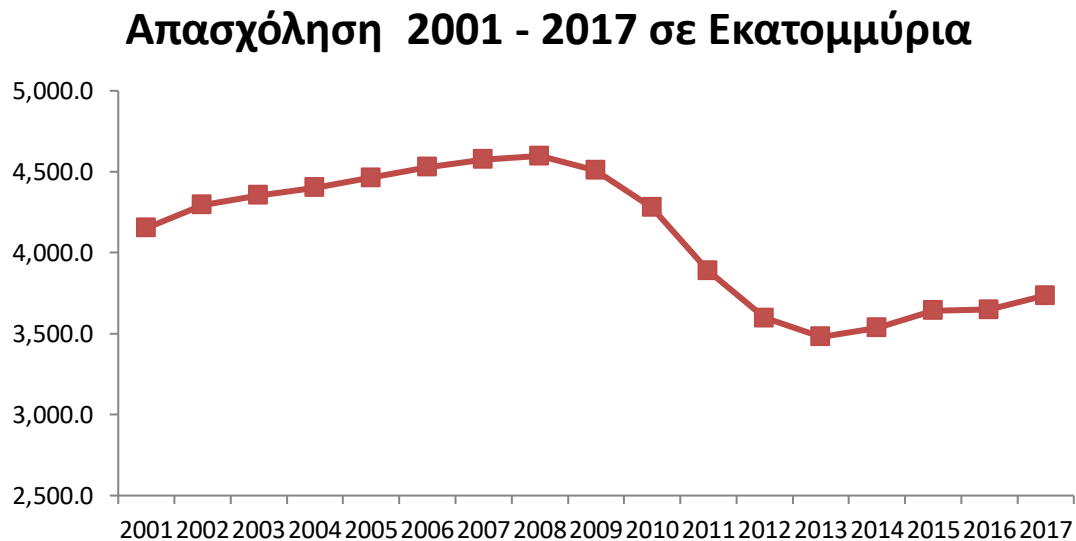
⁵⁴ ΤτΕ, 2018, Έκθεση Διοικητή

Ελλάδα αρχίζει να λαμβάνει μέτρα, όπως η μείωση του κατώτατου μισθού και το πάγωμα των αυξήσεων, που οδηγούν στην απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων. Αποτέλεσμα αυτού, ήταν η ΕΓΣΣΕ να καθορίζει πλέον μόνο τους μη μισθολογικούς όρους εργασίας στην Ελλάδα. Η λήξη της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας για τα έτη 2010 – 2012 έγινε το Φεβρουάριο του 2013 σύμφωνα με το ν. 4046/2012 και την ΠΥΣ 6/28.02.2012, όμως, έλαβε παράταση έως τις 15.05.2013. Μια ημέρα νωρίτερα υπεγράφη μεταξύ των εργοδοτικών φορέων (Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε., Ε.Σ.Ε.Ε. και Σ.Ε.Τ.Ε.) και των σωματείων των εργαζομένων (Γ.Σ.Ε.Ε.) η νέα Σύμβαση για το 2013, που είχε αναδρομική ισχύ, από την αρχή του έτους, και που έληξε στις 31 Δεκεμβρίου 2013. Η τελευταία ΕΓΣΣΕ, διάρκειας ενός έτους, υπογράφηκε 01/01/2014 και θα ίσχυε έως 31/12/2014. Ως αποτέλεσμα των αλλαγών, η Ελλάδα ήταν η μοναδική χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου επιβλήθηκε μείωση των κατώτατων ονομαστικών μισθών, το εύρος της οποίας προκάλεσε πρωτοφανείς απώλειες για τους χαμηλόμισθους εργαζόμενους οι οποίες ξεπερνούν σε ετήσια βάση τους τρεις μισθούς.

Το 2013, οι μέσες ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα ήταν μικρότερες από αυτές της Σλοβενίας και της Κύπρου, όπου επίσης είχαν γίνει μειώσεις στους μισθούς. Την ίδια χρονιά ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα σε μονάδες αγοραστικής δύναμης, μετά την μείωση του Φεβρουαρίου του 2012, κατρακύλησε στην κατάταξη των είκοσι χωρών από την έβδομη στην δέκατη θέση και είναι πλέον, με εξαίρεση την Πορτογαλία, χαμηλότερος σε όρους αγοραστικής δύναμης από τον αντίστοιχο μισθό της Ισπανίας, της Μάλτας και της Σλοβενίας.

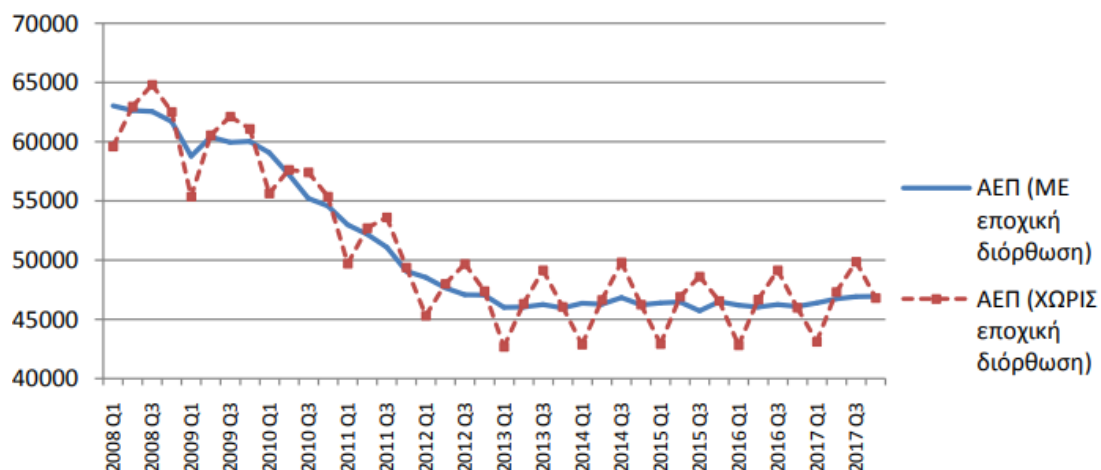
Τα στατιστικά στοιχεία που καταγράφηκαν, αποδεικνύουν το μέγεθος του προβλήματος. Η ανεργία των νέων εκτινάχθηκε, φθάνοντας σε νέο υψηλότερο σημείο σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ μάλιστα με το πέρασμα των χρόνων, τείνει να αυξηθεί όλο και περισσότερο. Οι εργαζόμενοι από την άλλη πλευρά κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν την αισθητή μείωση των μισθών τους, την ώρα που η άλλοτε δεδομένη ασφαλιστική κάλυψη κατέστη πολυτέλεια. Υπερωρίες χωρίς αμοιβή, μαύρη εργασία, ευέλικτα προγράμματα τύπου voucher προκειμένου να απασχοληθούν κάποιοι νέοι εργαζόμενοι, ανασφάλεια και καμία προοπτική ώθησαν 300.000 Έλληνες στη μετανάστευση και την αναζήτηση καλύτερων όρων διαβίωσης.

Διάγραμμα 17. Απασχόληση 2001-2017 σε εκατομμύρια

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Διάγραμμα 18. ΑΕΠ σε όρους όγκου

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Παρατηρούμε ότι η συμπεριφορά του ΑΕΠ, της απασχόλησης και της ανεργίας είναι συναφής, αφού όσο μειώνεται η απασχόληση και αυξάνεται η ανεργία, τόσο μειώνεται το ΑΕΠ. Επίσης αξ σημειώσουμε, ότι συνολικά, στην ΕΕ η ανεργία σταθεροποιήθηκε λίγο κάτω από το 10% το 2011 (ήταν κάτω από 7% το 2006) ενώ και η απασχόληση μειώθηκε κατά 1,9% το 2009 και πάνω από 0,5% το 2010⁵⁵.

⁵⁵ Στοιχεία από τη Eurostat

6.8 Οι αποδοχές στα χρόνια των μνημονίων

Όσον αφορά τη διαμόρφωση των αποδοχών, αξίζει να σημειωθούν τα εξής: μέσα σε περίπου τρία χρόνια ο βασικός μισθός έφτασε να μην ξεπερνά τα 586 ευρώ μεικτά κι αυτό μόνο στα χαρτιά, δεδομένου πως ο κάθε εργοδότης επέβαλε τους δικούς του κανόνες, παρέχοντας πολύ μικρότερους μισθούς, χωρίς, τις περισσότερες φορές, να υφίσταται έλεγχο.

Για τους νέους κάτω των 25 ετών ο πρώτος μεικτός μισθός έφτασε τα 510,95 ευρώ έναντι των 751,39 ευρώ για πλήρη απασχόληση. Ο έγγαμος εργαζόμενος, άνω των 25 ετών, χωρίς προϋπηρεσία, κατέληξε να πληρώνεται με 644,70 από 826,54 ευρώ μεικτά την ίδια στιγμή που ο άγαμος υπάλληλος χωρίς προϋπηρεσία έφτασε τα 586,08 από 751,39 ευρώ μεικτά.

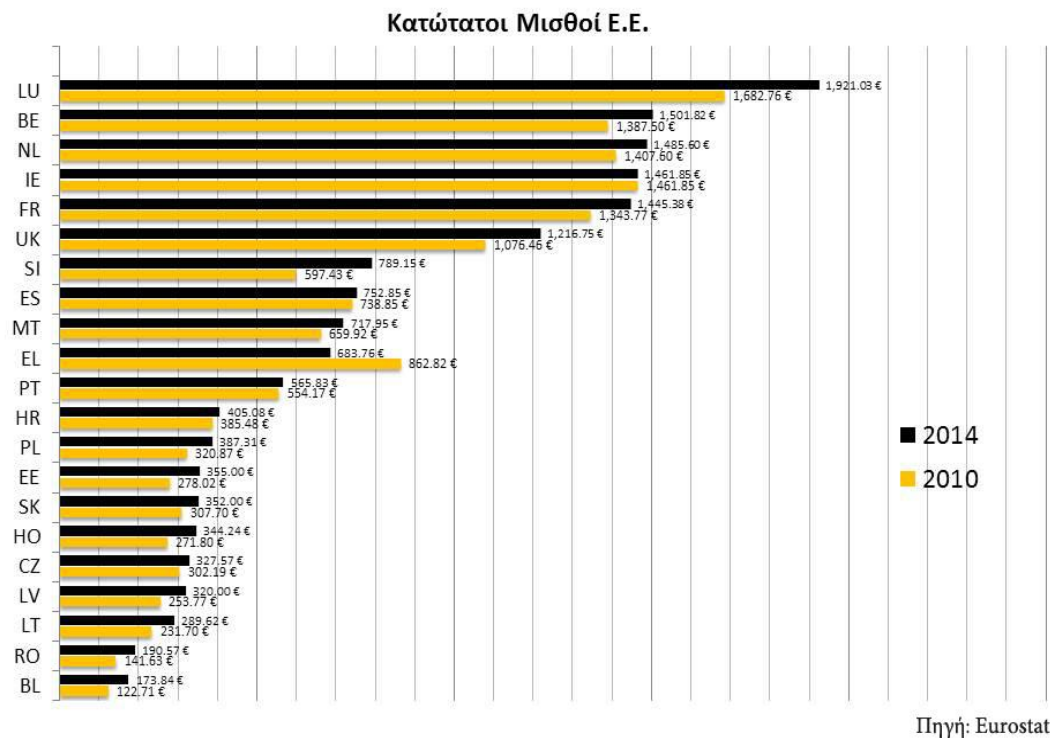
Οι επιχειρήσεις, προχωρούσαν στην πρόσληψη νέων με χαμηλότερες αμοιβές ή συμβάσεις μαθητείας, εφάρμοζαν ελαστικά ωράρια εργασίας με λιγότερες ώρες αν υπήρχε πτώση στη ζήτηση, ενώ με ευκολία μπορούσαν να μετατρέψουν το 8ωρο σε 4ωρο για τον εργαζόμενο.

Η οικονομική κρίση που έπληξε την Ελλάδα έφερε στο προσκήνιο νέες μορφές εργασίας, οι οποίες κατά κάποιο τρόπο, παρείχαν περιστασιακή κάλυψη σε μέρος του άνεργου πληθυσμού, χωρίς ωστόσο να επιλύουν το πρόβλημα επί της ουσίας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα επιδοτούμενα προγράμματα voucher, τα οποία έγιναν ευρέως γνωστά τα τελευταία χρόνια.

Ενώ εκατοντάδες χιλιάδες έχουν δαπανηθεί σε πλήθος μελετών, ωστόσο οι μελέτες δεν αποτυπώνουν με αξιόπιστο και τεκμηριωμένο τρόπο πόσοι από τους άνεργους που καταρτίστηκαν σε προγράμματα απασχόλησης βρήκαν δουλειά με άμεση αποκατάσταση. Κανείς δεν μπορεί να δώσει αξιόπιστη απάντηση γιατί σε κάθε 100 ευρώ της χρηματοδότησης των προγραμμάτων, τα 75 ευρώ τα έπαιρναν τουλάχιστον ως αμοιβή τα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης, δημόσια και ιδιωτικά, και μόνο τα 25 ευρώ λαμβάνει ο επιδοτούμενος άνεργος. Μάλιστα, ακόμη και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχει μια ομολογημένη αποτυχία για αυτές τις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, τμήμα των οποίων αποτελούν και τα προγράμματα κατάρτισης και επιδότησης θέσεων εργασίας. Σύμφωνα με στοιχεία της Ε.Ε. στον απολογισμό της τελευταίας εξαετίας δαπανήθηκαν 77 δισεκατομμύρια ευρώ με αποδέκτες 20 εκατομμύρια άνεργους. Ωστόσο, από αυτούς μόνο 3 εκατομμύρια βρήκαν δουλειά μετά το τέλος της επιδότησης.

Διάγραμμα 19. Κατώτατοι μισθοί Ε.Ε.

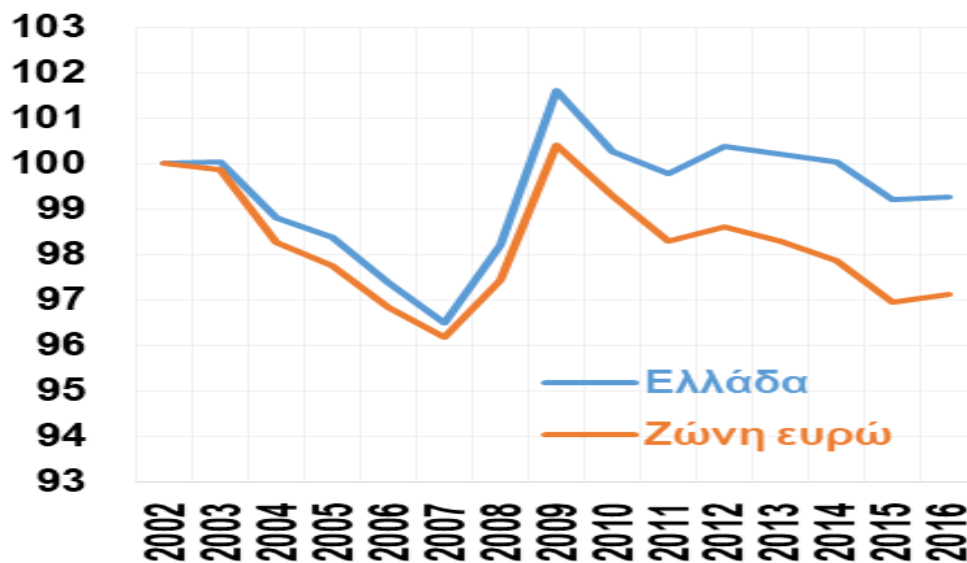

Σημειωτέος σύμφωνα με στοιχεία της Ε.Ε. στον απολογισμό των τελευταίων έξι ετών δαπανήθηκαν περί τα 77 δισεκατομμύρια ευρώ, με αποδέκτες ένα φάσμα περί των 20 εκατομμυρίων ανέργων. Ωστόσο, από αυτό το σύνολο μόνο 3 εκατομμύρια βρήκαν επαγγελματική αποκατάσταση μετά το πέρας της επιδότησης.

Σύμφωνα με τα στοιχεία των προσλήψεων από το πληροφοριακό σύστημα ΕΡΓΑΝΗ, από τον Μάρτιο του 2013 μέχρι τον Απρίλιο του 2014 έγιναν 1.464.078 προσλήψεις. Από αυτές, το 50% αντιστοιχεί σε θέσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης, ενώ πάνω από το 35% αναλογεί σε θέσεις μερικής απασχόλησης και περίπου 10% σε θέσεις εκ περιτροπής απασχόλησης.

Μαζικές είναι από τον Ιούλιο του 2013 και οι μετατροπές των συμβάσεων εργασίας σε ευέλικτες και επισφαλείς μορφές απασχόλησης, με αποτέλεσμα ένας στους πέντε εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας να εργάζεται υπό το καθεστώς αυτό.

Διάγραμμα 20. Πραγματικό μοναδιαίο κόστος εργασίας

Πηγή: Eurostat, ΣΕΒ

Την περίοδο μέχρι την ένταξη στους μνημονιακούς μηχανισμούς, το κόστος εργασίας άξανε σε υψηλούς ρυθμούς, υψηλότερους της ΕΕ, και ίσως η χώρα να το είχε ανάγκη. Ωστόσο αυτή η αύξηση μισθών δεν συνοδεύτηκε και από μια αντίστοιχου βεληνεκούς μεταρρύθμιση του επιχειρηματικού και ρυθμιστικού πλαισίου της χώρας, με τα γνωστά αποτελέσματα στην οικονομία. Με άλλα λόγια, «το πρόβλημα ήταν ότι η χώρα επιχείρησε να θεσμοθετήσει αποδοχές ανεπτυγμένης χώρας (που δεν ήμασταν), χωρίς όμως να προσφέρει το πλαίσιο λειτουργίας αγορών, τη θεσμική ωριμότητα και τη δυνατότητα ανάπτυξης της ιδιωτικής οικονομίας και του τομέα «διεθνώς εμπορευσίμων» αγαθών και υπηρεσιών που προσφέρουν οι ανεπτυγμένες χώρες και χωρίς να λαμβάνει υπόψη της τους συγκριτικά υψηλότερους μισθούς που είναι σε θέση να αποδίδει, και αποδίδει, η εργασία στη μεταποίηση και γενικότερα τη βιομηχανία σε σχέση με το εμπόριο και τις κατασκευές αλλά και πολλούς άλλους κλάδους υπηρεσιών⁵⁶».

6.9 Ο μέσος μισθός και το κόστος εργασίας

Στην Ελλάδα το ύψος του μέσου μισθού έχει πέσει σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα. Σύμφωνα με το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ ο κατώτατος μεικτός μηνιαίος μισθός σε ευρώ το 2018, ανέρχεται σε 684 ευρώ σε 12μηνιαία βάση (από 863 ευρώ το 2010 και 877 ευρώ με την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας [ΕΓΣΣΕ] πριν από το δεύτερο Μνημόνιο.

⁵⁶ ΣΕΒ, 2017, Οικονομία και Επιχειρήσεις, special Report, Μισθοί και Ανταγωνιστικότητα, τεύχος 14.

Αυτός ο μέσος μισθός είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μέσο μισθό πολλών νέων κρατών μελών της ΕΕ, αλλά παράλληλα αρκετά χαμηλότερος του αντίστοιχου μισθού στη Σλοβενία (843 ευρώ), στην Ισπανία (859 ευρώ) και στη Μάλτα (748 ευρώ), ενώ έχει σχεδόν εξαλειφθεί η διαφορά από τον αντίστοιχο μισθό της Πορτογαλίας (677 ευρώ). Αυτή η εικόνα του μέσου μισθού είναι αποτέλεσμα της συντονισμένης προσπάθειας για μία εσωτερική υποτίμηση, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο ποσοστό πληθυσμού να ζει κάτω από το όριο της φτώχειας.

Διαπιστώνουμε ότι τα χρόνια πριν την κρίση και την συνεπακόλουθη εφαρμογή των μνημονιακών πολιτικών, ο μέσος μισθός στη χώρα μας έβαινε με ανοδικούς ρυθμούς, δείγμα της ευφορίας και της ανάπτυξης που επικρατούσε στη χώρα, αλλά και των ευεργετικών επιδράσεων που είχαν τόσο η ένταξή μας στην Ευρωζώνη και η έλευση του ευρώ, όσο και τα ευεργετήματα που μας έφερε αυτή η ένταξη (μειωμένο κόστος δανεισμού). Σημαντικό ρόλο έπαιξαν-συνετέλεσαν και η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων.

Φυσικά στη χώρα μας ας μην ξεχνάμε ότι υπάρχει και ο υπό – κατώτατος μισθός για τους εργαζόμενους έως 25 ετών, που κυμαίνεται στο ύψος των 520€ μεικτά σε σχέση με τα 580€ μεικτά του κανονικού κατώτατου μισθού. Στα παρακάτω διαγράμματα βλέπουμε τόσο την εξέλιξη του μέσου μισθού στην Ελλάδα, όσο και τη θέση της με βάση το μέσο μισθό του 2018, μεταξύ των ετέρων μας στην ΕΕ.

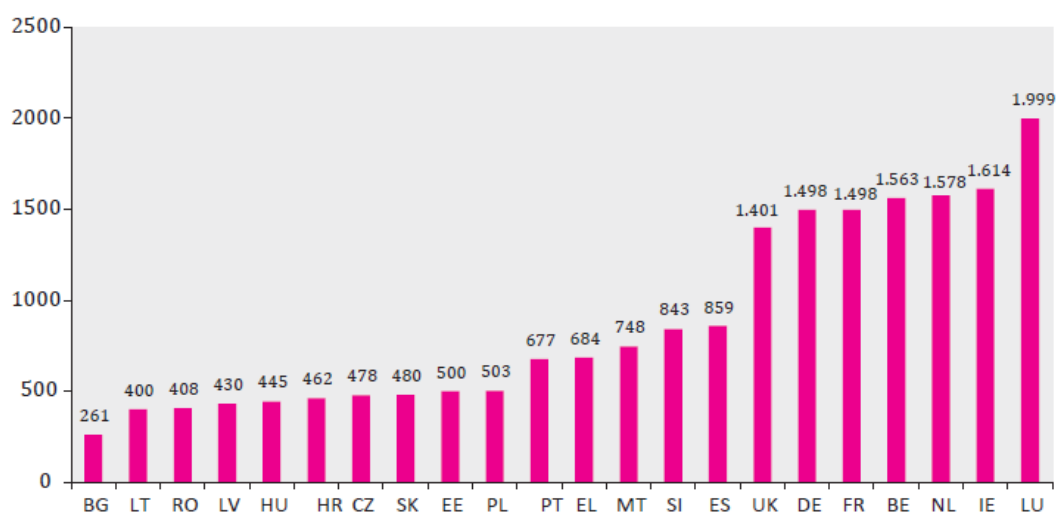
Μετά από την εφαρμογή όμως των μνημονιακών πολιτικών, ο μέσος μισθός της χώρας μας καταρρέει με μια σειρά νόμων και μέτρων (κατάργηση των δώρων Χριστουγέννων και του Πάσχα σε δημόσιους υπαλλήλους, θέσπιση υποκατώτατου μισθού, ευέλικτες μορφές εργασίας, ανεργία κλπ) τα οποία παίζουν καθοριστικό ρόλο. Όλα αυτά σε συνδυασμό και με την υπερφορολόγηση, συνετέλεσαν στην κατάρρευση της συνολικής ζήτησης. Ωστόσο, αυτό που πραγματικά συνέβη, το διαπιστώνουμε ανατρέχοντας στην περίοδο 1995 – 2007 όπου το ΑΕΠ σε πραγματικούς όρους παρουσίασε μέση ετήσια αύξηση 3,9%, ο μέσος ετήσιος ονομαστικός μισθός αύξηση 7,0% ενώ ο πραγματικός μέσος μισθός (με αποπληθωριστή τον ΔΤΚ) αυξήθηκε κατά 3,0% ετησίως την ίδια περίοδο. Το ποσοστό αυτό είναι αισθητά υψηλότερο από το αντίστοιχο της παραγωγικότητας της εργασίας, η οποία την ίδια περίοδο αυξήθηκε κατά 2,6%, συμβάλλοντας έτσι στην ισοπέδωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της χώρας⁵⁷.

Την περίοδο μέχρι την ένταξη στους μνημονιακούς μηχανισμούς, το κόστος εργασίας παρουσίαζε αυξητικούς ρυθμούς, υψηλότερων της ΕΕ, και ίσως η χώρα να το είχε ανάγκη. Ωστόσο αυτή η αύξηση των μισθών δεν συνοδεύτηκε και από μια αντίστοιχη βεληνεκούς μεταρρύθμιση του επιχειρηματικού και ρυθμιστικού πλαισίου της χώρας, με τα γνωστά αποτελέσματα στην οικονομία. Το πρόβλημα ήταν ότι η χώρα καθιέρωσε αποδοχές τύπου ανεπτυγμένων χωρών την στιγμή που η Ελλάδα δεν παρουσίαζε τα χαρακτηριστικά μίας ανεπτυγμένης χώρας, χωρίς να υιοθετεί το κατάλληλο πλαίσιο λειτουργίας των αγορών τη θεσμική δυνατότητα

⁵⁷ Στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ

ανάπτυξης των επιχειρήσεων και του τομέα του διεθνούς εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών που προσφέρουν οι ανεπτυγμένες χώρες και χωρίς να έχει υπόψη της τους συγκριτικά υψηλότερους μισθούς που είναι σε θέση να αποδίδουν, και αποδίδουν, η εργασία στην μεταποίηση και την βιομηχανία γενικότερα σε σχέση με το εμπόριο και τον κατασκευαστικό κλάδο αλλά και πολλούς άλλους κλάδους υπηρεσιών⁵⁸.

Διάγραμμα 21. Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ σε χώρες της ΕΕ (Α' εξάμηνο 2018)

Πηγή: Eurostat, INE/ΓΣΕΕ

Παρατηρούμε ότι τα χρόνια πριν την κρίση και την συνεπακόλουθη εφαρμογή των μνημονιακών πολιτικών, ο μέσος μισθός στη χώρα μας έβαινε αυξανόμενος, δείγμα της ευφορίας που επικρατούσε στη χώρα, αλλά και των ευεργετικών επιδράσεων που είχαν τόσο η ένταξή μας στην Ευρωζώνη και η έλευση του ευρώ, όσο και τα ευεργετήματα που μας έφερε αυτή η ένταξη (πχ χαμηλό κόστος δανεισμού). Ακόμα και η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων έπαιξε σημαντικό ρόλο.

Μετά από την εφαρμογή όμως των μνημονιακών πολιτικών, ο μέσος μισθός της χώρας μας καταρρέει με μια σειρά νόμων και μέτρων (κατάργηση δώρων Χριστουγέννων και Πάσχα σε δημόσιους υπαλλήλους, θέσπιση υποκατώτατου μισθού, ευέλικτες μορφές εργασίας, ανεργία κλπ) να παίζουν καθοριστικό ρόλο. Αποτέλεσμα φυσικά, σε συνδυασμό και με την υπερφορολόγηση, ήταν τέλος η κατάρρευση της συνολικής ζήτησης.

⁵⁸ ΣΕΒ, 2019, Οικονομία και Επιχειρήσεις, Special Report, Μισθοί και Ανταγωνιστικότητα, δέκα προτάσεις για ισχυρή μεταποίηση και σταθερές δουλειές.

Αναφορικά κάνοντας μία αναδρομή κατά το παρελθόν στην περίοδο 1995 – 2007 όπου το ΑΕΠ σε πραγματικούς όρους παρουσίασε μέση ετήσια αύξηση 3,9%, ο μέσος ετήσιος ονομαστικός μισθός παρουσίαζε αύξηση 7,0% ενώ ο πραγματικός μέσος μισθός (με αποπληθωριστή τον ΔΤΚ) αυξήθηκε κατά 3,0% ετησίως την ίδια περίοδο. Το ποσοστό αυτό είναι αισθητά υψηλότερο από το αντίστοιχο της παραγωγικότητας της εργασίας, η οποία την ίδια περίοδο αυξήθηκε κατά 2,6%, συμβάλλοντας έτσι στη χειροτέρευση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της χώρας⁵⁹.

6.10 Οι μισθοί “θυσία” στο βωμό της ανταγωνιστικότητας

Η παραγωγικότητα στην Ελλάδα αυξήθηκε σημαντικά μετά το 1995 και έως το 2009, σε σύγκριση με τα υπόλοιπα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας αλλά και σε σύγκριση με τα διεθνή δεδομένα.

Όμως, από το 2010 αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγωγικότητας της οικονομίας έναντι της αντίστοιχης στις 15 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως αναφέρει σε σχετική της έκθεση η ΓΣΣΕ.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΟΣΑ οι Έλληνες βρίσκονται στην κορυφή των ευρωπαϊκών χωρών όσον αφορά τις ώρες εργασίας. Δουλεύουν περισσότερο, αλλά παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά παραγωγικότητας, ιδιαίτερα μετά το 2010, σύμφωνα με την έκθεση της ΓΣΣΕ. Είναι εμφανές η απώλεια των εργασιακών δικαιωμάτων που επέφερε το μνημόνιο.

Κατά την περίοδο της κρίσης και ύφεσης του παγκόσμιου συστήματος που βιώνουμε, τα κέρδη των μεγάλων επιχειρήσεων περιορίζονται, η ανεργία καλπάζει, ενώ οι απολύσεις αυξάνονται με ταχύτατους ρυθμούς. Σε ανάλογες περιόδους κρίσης, το κεφάλαιο προσπαθεί να αυξήσει τα κέρδη του. Και επειδή δεν έχει τη δυνατότητα να το πράξει με ευκολία, μεταφέρει όλους τους περιορισμούς και τα κόστη στην εργασία. Έτσι ο ανταγωνισμός αυξάνεται, ενώ οι μικρότερες επιχειρήσεις κλείνουν. Το παιχνίδι παίζεται σε βάρος των εργαζομένων. Περιορίζονται τα εργασιακά δικαιώματα. Η παραγωγικότητα με δεδομένες τις συνθήκες αυτές και την ύφεση που κυριαρχεί, δεν μπορεί να αυξηθεί. Ειδικά στην Ελλάδα, που δεν θεωρείται ισχυρή δύναμη, η κατάσταση είναι ακόμα χειρότερη.

Πλέον οι περισσότεροι άνθρωποι δουλεύουν περισσότερο και βγάζουν λιγότερα χρήματα σε σχέση με το παρελθόν, κάτι το οποίο είναι αποτέλεσμα της εντατικοποίησης της εργασίας, και της καταστρατήγησης των δικαιωμάτων. Όταν οι μισθοί μειώνονται, όταν οι εργαζόμενοι δουλεύουν και δεν πληρώνονται και κάτω από τον κίνδυνο της ανεργίας αναγκάζονται να αντέχουν για να εξασφαλίσουν τα προς το ζην, μιλάμε για έναν εργασιακό μεσαίωνα. Οι συνθήκες έχουν δυσκολέψει πολύ. Η μείωση των μισθών που επιτάσσει το μνημόνιο έγινε για να ανακτηθεί η

⁵⁹ Στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ

χαμένη ανταγωνιστικότητα των ελληνικών επιχειρήσεων, μειώνοντας το κόστος εργασίας.

Ωστόσο σε έκθεση της, η ΓΣΕΕ καταδεικνύει ότι είναι μύθος πως η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας επιδεινώθηκε εξαιτίας των αυξήσεων των μισθών. Οι απολαβές των μισθωτών στην Ελλάδα αυξήθηκαν σχεδόν με τον ίδιο ρυθμό με τον μέσο όρο των ανταγωνιστριών χωρών. Για την επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας κατά τα έτη 2000-2009, οι αυξήσεις των μισθών στην Ελλάδα ευθύνονται μόλις κατά το 1/5 περίπου.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Κομισιόν, το 2014 στην κατάταξη των προηγμένων χωρών με κριτήριο τις μεικτές αποδοχές σε ευρώ, η Ελλάδα διατηρεί, όπως και τα προηγούμενα χρόνια, μια από τις τελευταίες θέσεις. Εξαιτίας της ασκούμενης πολιτικής, κατά την τελευταία δεκαετία, έχει αυξηθεί η απόστασή της από τον μέσο όρο.

Ο στόχος των δανειστών μας ήταν η αύξηση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων μέσω της μείωσης του κόστους εργασίας και κατά συνέπεια των μισθών. Πράγματι, κατά την τριετία (2009-2011), οι ελληνικές επιχειρήσεις μείωσαν το μοναδιαίο κόστος εργασίας κατά περίπου 3,7% όμως η μείωση αυτή αντιστοιχούσε σε μείωση μόνο κατά 3% των τιμών των ελληνικών εξαγωγών. Επομένως, όπως δείχνουν τα στοιχεία της ΓΣΕΕ, οι επιχειρήσεις δεν μετακύλησαν πλήρως στις τιμές, τις μειώσεις του κόστους εργασίας, με αποτέλεσμα την περίοδο 2009-2011 τα περιθώρια κέρδους τους να αυξηθούν.

Το 2014, η αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα ανέρχεται πλέον στο μισό σε σχέση με την αντίστοιχη αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού των πιο προηγμένων χωρών (56% το 2014 από 73% το 2010). Όπως γίνεται κατανοητό, το μεγαλύτερο βάρος από τη μη μείωση των τιμών, ιδιαίτερα σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες, επωμίστηκαν οι χαμηλόμισθοι, οι οποίοι επιπρόσθετα επιβαρύνθηκαν δυσανάλογα και από την έμμεση φορολογία, τις αυξήσεις στον ΦΠΑ και από τη συρρίκνωση των κοινωνικών παροχών.

6.11 Απολύσεις: στο στόχαστρο οι δημόσιοι υπάλληλοι

Με βάση τις μνημονιακές δεσμεύσεις, το Δημόσιο έπρεπε από το 2012 μέχρι το 2015 να απολύσει 150.000 υπαλλήλους ώστε σύμφωνα με τους υπολογισμούς να μείνουν 300.000-400.000 εργαζόμενοι στο Δημόσιο. Το μέτρο αυτό αποδείχθηκε η μεγαλύτερη μεταρρυθμιστική πρόκληση για όλες τις κυβερνήσεις και συνήθως ήταν αυτή που μπλόκαρε την ολοκλήρωση των αξιολογήσεων.

Οι πρώτες απολύσεις έγιναν εν τέλει το 2013 από την κυβέρνηση Σαμαρά και ήταν πολύ λιγότερες από τον στόχο των δανειστών για το έτος (25.000). Έτσι, τον Μάρτιο του ίδιου έτους, τα κλιμάκια της τρόικας φεύγουν από την Αθήνα εξαιτίας

ρήξης με την κυβέρνηση για την αθέτηση της δέσμευσης να απολύσει 25.000 δημόσιους υπαλλήλους.

Δυο μήνες αργότερα, το Μάιο, η τρόικα επέστρεψε δεχόμενη να γίνουν έστω 4.000 απολύσεις μέχρι το τέλος του έτους. Για να γίνει πιο ανώδυνο το μέτρο, τέθηκε σε εφαρμογή η διαθεσιμότητα, σύμφωνα με την οποία οι υπάλληλοι που απομακρύνθηκαν από τις θέσεις εργασίας τους λάμβαναν το 60% των αποδοχών τους.

Οι «δεξαμενές» για τις απολύσεις και τη διαθεσιμότητα ήταν κυρίως ο ευρύτερος τομέας του Δημοσίου (κι όχι τόσο ο στενός), όπως η ΕΡΤ, οι σχολικοί φυλακές, οι υπάλληλοι στους δήμους, οι καθηγητές, οι διοικητικοί υπάλληλοι στα πανεπιστήμια και οι υπάλληλοι σε εταιρείες ΝΠΔΔ αλλά και υπάλληλοι σε μερικά Υπουργεία (όπως οι καθαρίστριες στο Υπουργείο Οικονομικών).

Στο σύνολο, βγήκαν σε διαθεσιμότητα 10.000 υπάλληλοι, μεταξύ των οποίων 2.300 σχολικοί φύλακες μέσω κατάργησης της ειδικότητας, 789 διοικητικοί υπάλληλοι πανεπιστημίων, ενώ απολύθηκαν και περίπου 2.500 εργαζόμενοι της ΕΡΤ.

Δυστυχώς, ο ακριβής αριθμός των δημοσίων υπαλλήλων που απολύθηκαν είναι συγκεκριμένος τόσο εξαιτίας της διστακτικότητας της κυβέρνησης να προχωρήσει στο μέτρο, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να επαναδιατυπώνεται η αξίωση στα νέα μνημόνια, όσο και της επαναπρόσληψης ορισμένων εξ αυτών.

6.12 Η ανεργία στην Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε.

Η κρίση χρέους που έπληξε με ιδιαίτερη οξύτητα τις χώρες στην Ευρωζώνη προκάλεσε την εκρηκτική άνοδο της ανεργίας, που ξεπέρασε το 25% στην Ελλάδα. Η μείωση της συνολικής απασχόλησης, αύξησε το δημοσιονομικό βάρος και κλόνησε τη βιωσιμότητα του κοινωνικό-ασφαλιστικού συστήματος στο σύνολο των καλύψεών του (συντάξεις, υγεία, ανεργία).

Τα ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα ανεργίας ανέδειξαν τις μεγάλες ανισότητες στην αγορά εργασίας μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ορισμένες χώρες (π.χ. Νορβηγία, Γερμανία, Σουηδία) επηρεάστηκαν μόνο συγκυριακά και επανήλθαν σύντομα σε χαμηλά επίπεδα, ενώ σε άλλες χώρες, όπως είναι η Ελλάδα, η Ισπανία και η Ουγγαρία εκτινάχθηκαν τα ποσοστά ανεργίας, διευρύνοντας τις κοινωνικές ανισότητες και εντάσεις.

Διάγραμμα 22. Η ανεργία στην Ευρωζώνη

6.13 Brain Drain

Τέλος, μιλώντας για μνημόνια και αγορά εργασίας, οφείλουμε να κάνουμε μια αναφορά στο ευρύ φαινόμενο του *Brain Drain*, της λεγόμενης *φυγής εγκεφάλων*. Η χώρα μας, εκτός των δυσκολιών που έχει να αντιμετωπίσει στο δημοσιονομικό μέτωπο, στα εθνικά θέματα, στο δημογραφικό και στο μεταναστευτικό έχει να αντιμετωπίσει και τη φυγή των νέων ανθρώπων, με σπουδές και προσόντα, στο εξωτερικό προς αναζήτηση εργασίας ανάλογης των προσόντων τους.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Τράπεζας της Ελλάδος⁶⁰, σχεδόν 223.000 έλληνες (αριθμός που συνεχώς ανεβαίνει) μεταξύ 25 έως 39 ετών, εγκατέλειψαν την Ελλάδα μετά την εφαρμογή των μνημονιακών πολιτικών, αναζητώντας καλύτερες αμοιβές, αντίστοιχη των προσόντων τους εργασία και προοπτικές εξέλιξης στο εξωτερικό. Αυτό το μεταναστευτικό κύμα, αποτελείται από νέους και μορφωμένους ανθρώπους σε αντίθεση με τα μεταναστευτικά κύματα των αρχών και του μέσου του 20^{ου} που αποτελούνταν κυρίως από ανειδίκεντους εργάτες.

Επιπλέον, η Ελλάδα αντιμετωπίζει ένα από τα μεγαλύτερα δημογραφικά προβλήματα στην ευρωζώνη, με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα να υπολογίζει πως το 2070 για κάθε εκατό ανθρώπους που είναι σε παραγωγική ηλικία για εργασία (18 έως 64 ετών) θα υπάρχουν εξήντα-τρεις που θα είναι 65 ετών και άνω.

Η φυγή των ανθρώπων στο εξωτερικό, αποτελεί μια παράπλευρη απώλεια που μάλλον κανείς δεν είχε υπολογίσει όταν άρχισαν να εφαρμόζονται οι πολιτικές των μνημονίων. Πλέον είναι πιθανό το ζητούμενο να είναι, όχι μόνο η εξεύρεση εργασίας αλλά και ποιος θα εργαστεί, αφού ακόμα και αν η περίφημη ανάπτυξη έρθει, ακόμα και αν η οικονομία μας δημιουργεί 50.000 νέες θέσεις εργασίας ετησίως (που θα μας

⁶⁰ ΤτΕ, 2016, Φυγή ανθρώπινου κεφαλαίου η σύγχρονη τάση μετανάστευσης των ελλήνων στα χρόνια της κρίσης, Οικονομικό Δελτίο, τεύχος 43.

φέρουν σε επίπεδα προ κρίσης το πολύ μακρινό για όλους 2040), είναι πολύ πιθανόν να λείπουν οι Έλληνες.

6.14 Ο ψυχολογικός παράγοντας

Τα αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας οδήγησαν σε κατακόρυφη αύξηση των αυτοκτονιών τα χρόνια της κρίσης στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΜΚΟ, Κλίμακα, πέντε στους δέκα αυτόχειρες ήταν άνεργοι, συνταξιούχοι και σπουδαστές, άνθρωποι δηλαδή, που επλήγησαν από τα μέτρα λιτότητας. Η βίαιη φτωχοποίηση και η οικονομική ασφυξία των τελευταίων χρόνων επηρέασε την ψυχολογία των ανθρώπων. Όπως αποδεικνύουν τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το διάστημα 2007-2011, το ποσοστό των αυτοκτονιών σημείωσε άνοδο κατά 43%⁶¹. Το έτος με τα υψηλότερα επίπεδα αυτοκτονιών, τα τελευταία 50 χρόνια, ήταν το 2011 κατά το οποίο καταγράφηκαν 477 θάνατοι. Το 2013 αυτοκτόνησαν 5 Έλληνες ανά 100.000 την στιγμή που το 2010 η αναλογία ήταν 3 προς 100.000. Η πλειονότητα αυτών ήταν άνδρες, ωστόσο, αύξηση σημείωσε και ο αριθμός των γυναικών. Τα μεγαλύτερα ποσοστά αυτοκτονιών για το 2013 εντοπίζονται στην Αττική, με 172 περιπτώσεις. Στην ίδια περιφέρεια, σημειώθηκε την ίδια χρονιά και η μεγαλύτερη αύξηση (58%)⁶². Αξίζει να σημειωθεί ότι τα στοιχεία αυτά δεν είναι απολύτως ακριβή και οι αυτοκτονίες ενδέχεται να είναι πολύ περισσότερες, δεδομένου ότι πολλά περιστατικά δεν έχουν καταγραφεί.

Συμπεράσματα

Η καταστρατήγηση των εργασιακών δικαιωμάτων στην Ελλάδα των «Μνημονιακών χρόνων» την περίοδο 2010-2014 θέτει προβληματισμούς για το πόσο μπορούμε να μιλάμε για ουσιαστική συμμετοχή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι πολιτικές λιτότητας, που έχουν προκριθεί στην Ελλάδα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, έχουν σκοπό να κλείσουν την «ψαλίδα» ή να την αυξήσουν τελικά; Δεκάδες θεωρητικά ερωτήματα μπορούν να προκύψουν μέσα από την έρευνα και να αποτελέσουν αφορμές για άλλες παρόμοιες μελέτες στο μέλλον. Όπως και να έχει η συγκεκριμένη έρευνα που κάναμε θα συνοψιστεί στα εξής συμπεράσματα:

α) όσο το ποσοστό ανεργίας αυξάνεται, παρατηρούμε μια αντιστρόφως ανάλογη μείωση των προνομίων των ανέργων (επιλεκτική καταβολή του επιδόματος ανεργίας, μείωση δικαιούχων επιδόματος, περιορισμός των παροχών των ανέργων),

β) τα εργασιακά δικαιώματα μειώνονται αργά και σταθερά, χωρίς να υπάρχει τρόπος να περιφρουρηθούν και να προασπιστούν από σωματεία,

⁶¹ Στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ

⁶² Στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ

γ) οι επιπτώσεις αρχικά επιβαρύνουν το άτομο (ψυχολογικά προβλήματα απομόνωση, αυτοκτονίες), ενώ κατ' επέκταση επιβαρύνουν την ίδια την κοινωνία.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Τράπεζας της Ελλάδος⁶³, σχεδόν 223.000 έλληνες (αριθμός που συνεχώς ανεβαίνει) ηλικίας μεταξύ 25 έως 39 ετών, εγκατέλειψαν την Ελλάδα μετά την εφαρμογή των μνημονιακών πολιτικών, αναζητώντας καλύτερες αμοιβές, αντίστοιχη εργασία των προσόντων τους με προοπτικές εξέλιξης στο εξωτερικό. Αυτό το μεταναστευτικό κύμα, αποτελείται από νέους και μορφωμένους ανθρώπους κυρίως σε αντίθεση με τα μεταναστευτικά κύματα στις αρχές και στα μέσα του 20^{ου} αιώνα που αποτελούνταν κυρίως από ανειδίκευτους εργάτες επί το πλείστον.

⁶³ ΤτΕ, 2016, Φυγή ανθρώπινου κεφαλαίου η σύγχρονη τάση μετανάστευσης των ελλήνων στα χρόνια της κρίσης, Οικονομικό Δελτίο, τεύχος 43.

Κεφάλαιο 7^ο: Συζήτηση Γύρω Από Τη Μερική Απασχόληση Στην Ελλάδα Για Τα Έτη Από 2008 Έως 2019

Στο συγκεκριμένο κομμάτι της εργασίας μου ασχολήθηκα με το φαινόμενο της μερικής απασχόλησης στην Ελλάδα, η έρευνα επικεντρώνεται γύρω από τις ηλικίες, από 15 και άνω και για τα δύο φύλλα, για τα έτη από το 2008 έως το 2019.

Για την πραγματοποίηση αυτού του κομματιού της εργασίας μου επί το πλείστον χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα από την ιστοσελίδα της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας ΕΛΣΤΑΤ καθώς και δεδομένα από την ιστοσελίδα της Eurostat. Η μελέτη μας διαρθρώνεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος εξετάζεται το φαινόμενο της μερικής απασχόλησης στην Ελλάδα, στο δεύτερο μέρος το φαινόμενο της μερικής απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην ευρωζώνη, και στο τρίτο μέρος εξετάζεται το φαινόμενο της υποαπασχόλησης το οποίο αποτελεί υποσύνολο της μερικής απασχόλησης.

7.1 Το φαινόμενο της μερικής απασχόλησης στην Ελλάδα

Όλα τα στοιχεία που παρατίθενται παρακάτω στην εργασία από την Ελληνική Στατιστική αρχή, αναφέρονται **στο Β' τρίμηνο κάθε έτους**, ενώ τα στοιχεία που παρατίθενται από τη Eurostat αναφέρονται ανά έτος. Για να μπορέσει ο αναγνώστης να παρακολουθήσει την εξέλιξη των συλλογισμών μου και να πραγματοποιήσει συγκρίσεις παρατίθενται μερικά γενικά στοιχεία για την απασχόληση και τον πληθυσμό.

Ακολουθούν κάποιοι βασικοί ορισμοί όπως παρατίθενται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) και οι οποίες επακολουθούν:

Εργατικό δυναμικό: οι απασχολούμενοι και οι άνεργοι.

Απασχολούμενοι: τα άτομα ηλικίας 15 ετών και άνω, τα οποία την εβδομάδα αναφοράς είτε εργάστηκαν έστω και μία ώρα, με σκοπό την αμοιβή ή το κέρδος, είτε εργάστηκαν στην οικογενειακή επιχείρηση, είτε δεν εργάστηκαν αλλά είχαν μια εργασία ως μισθωτοί ή έχουν επιχείρηση, από την οποία απουσίαζαν προσωρινά.
Άνεργοι: τα άτομα ηλικίας 15 – 74 ετών που δε χαρακτηρίστηκαν ως απασχολούμενοι (σύμφωνα με τον προηγούμενο ορισμό) ήταν άμεσα διαθέσιμοι για εργασία και είτε αναζήτησαν ενεργά εργασία τις τελευταίες 4 εβδομάδες, είτε είχαν βρει μία εργασία που θα αναλάμβαναν μέσα στους επόμενους τρεις μήνες.

Οικονομικά μη ενεργοί: τα άτομα που δε χαρακτηρίζονται απασχολούμενοι ή άνεργοι (δηλαδή τα άτομα που δεν εργάζονται ούτε αναζητούν εργασία).

Τέλος σύμφωνα με την απογραφή του 2011 ο μόνιμος πληθυσμός της Ελλάδας είναι 10.816.286 από αυτούς ο νόμιμος πληθυσμός είναι 9.904.286.

Πίνακας 9. Πληθυσμός Ελλάδας ηλικίας 15 ετών και άνω (τρίμηνο)

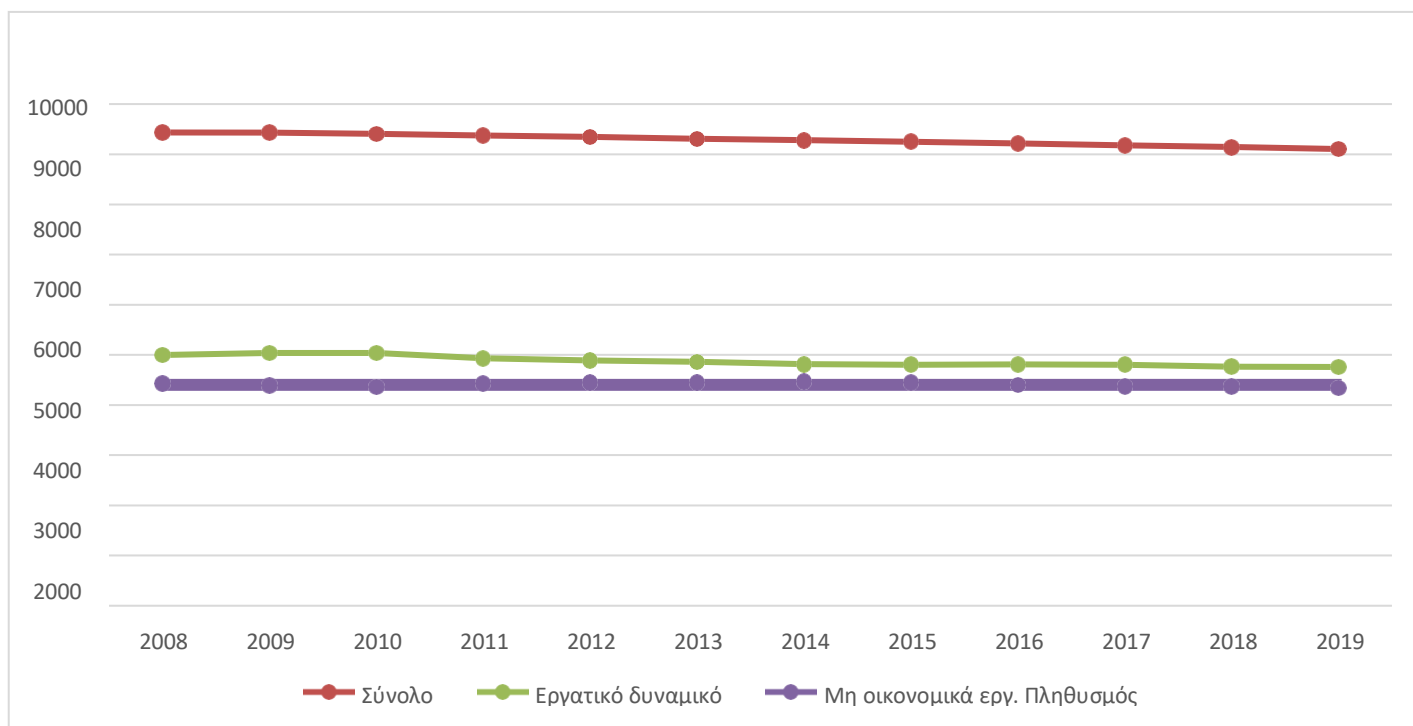
Πληθυσμός Ελλάδας (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω (Β' τρίμηνο)												
Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Σύνολο	9434,3	9432,7	9405,4	9373,1	9351,2	9311,7	9286,6	9250,7	9217,2	9181,4	9144,7	9108
Εργατικό Δυναμικό	5003,9	5040,2	5041,1	4939,8	4892,9	4862,9	4819,2	4805,7	4814,7	4808	4766,4	4761,5
Μη οικονομικά ενεργός πληθυσμ.	4430,4	4392,5	4364,3	4433,3	4458,2	4448,8	4467,4	4445	4402,5	4373,4	4378,3	4346,6

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

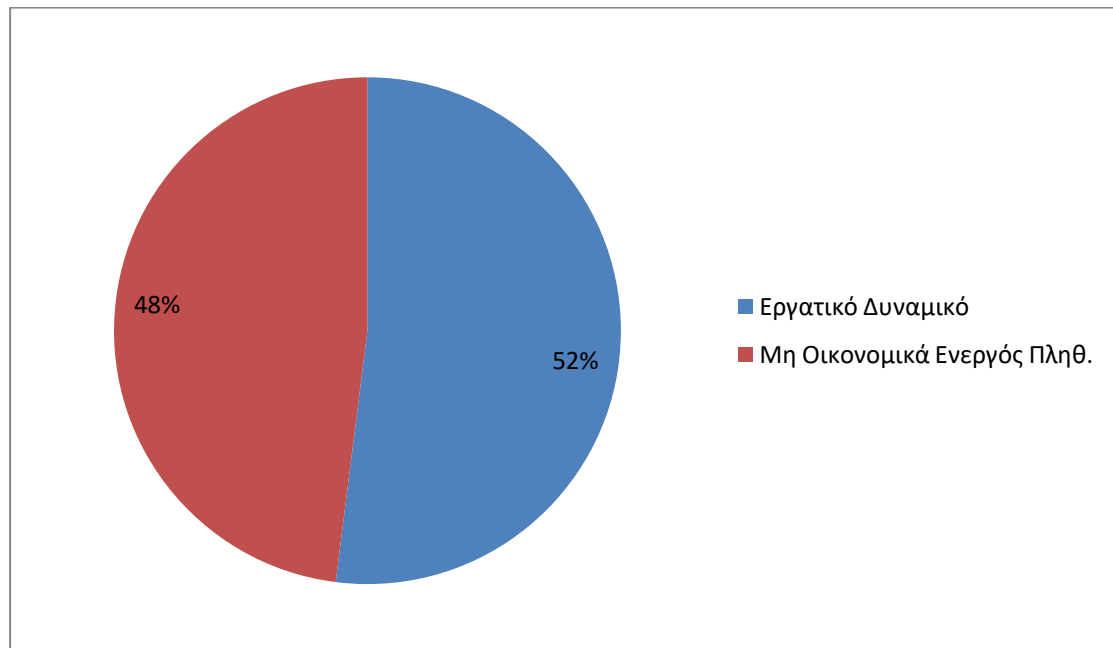
Στον ανώτερο πίνακα παρουσιάζεται ο πληθυσμός (σε χιλιάδες) της Ελλάδας, ηλικίας 15 ετών και άνω για το Β' τρίμηνο του κάθε έτους.

Παρατηρούμε ότι ο πληθυσμός της Ελλάδας ηλικίας άνω των 15 ετών από το 2008 μέχρι το 2019 έχει μειωθεί της τάξεως κατά 326.000 περίπου, με απώτερο αποτέλεσμα να υπάρχει και μία αντίστοιχη μείωση του εργατικού δυναμικού κατά 242.000 περίπου. Από αυτούς περίπου το 52% αποτελεί το εργατικό δυναμικό της χώρας. Το υπόλοιπο 48% που βρίσκεται σε μία ηλικία που μπορεί και έχει την δυνατότητα να εργαστεί, δεν επιθυμεί ή δεν δύναται να εργαστεί για ένα σύνολο διαφόρων λόγων. Ακολουθεί το γράφημα σύμφωνα με τα στοιχεία που εμπεριέχονται στον πίνακα 9.

Διάγραμμα 23. Πληθυσμός Ελλάδας (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω

Διάγραμμα 24. Πληθυσμός Ελλάδας ηλικίας 15 ετών και άνω έτος 2019

Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει τα μεγέθη του εργατικού δυναμικού από το 2008 - 2019

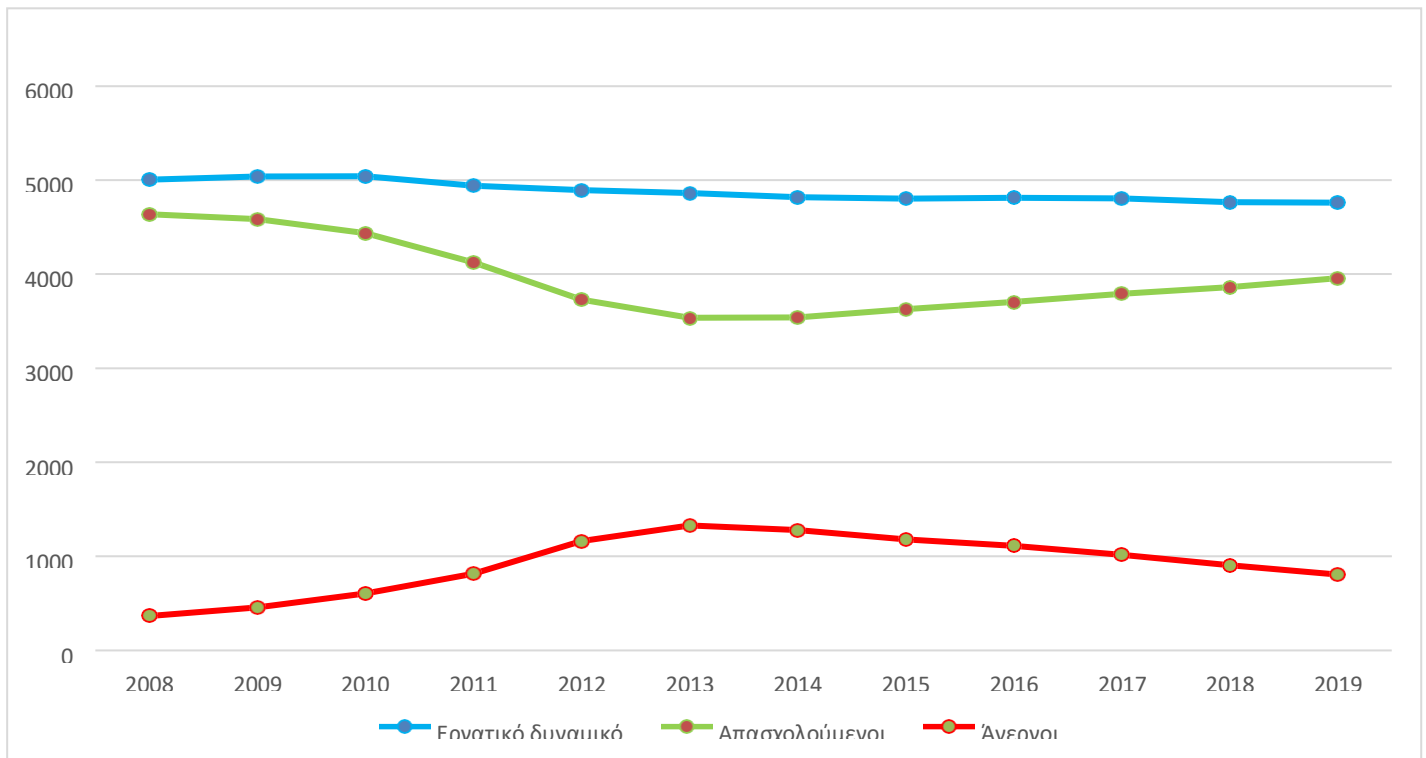
Πίνακας 10. Εργατικό δυναμικό Ελλάδας (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω

Εργατικό Δυναμικό Ελλάδας (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω												
Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Εργατικό Δυναμικό	5003,9	5040,2	5041,1	4939,8	4892,9	4862,9	4819,2	4805,7	4814,7	4808	4766,4	4761,5
Απασχολούμενοι	4637	4585	4437	4124	3730	3535	3539	3626	3703	3791	3860	3956
Άνεργοι	366,7	455,6	604,6	815,6	1163	1327,9	1280,1	1180,1	1112,1	1016,6	906	805

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Παρατηρούμε ότι από το έτος 2008 μέχρι το 2013 οι απασχολούμενοι μειώνονται και ο αριθμός των ανέργων αυξάνεται, αλλά μετά το 2013 η τάση αυτή αντιστρέφεται. Ακολουθεί το γράφημα σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα.

Διάγραμμα 25. Εργατικό δυναμικό Ελλάδας σε χιλιάδες ηλικίας άνω των 15 ετών

7.2 Το φαινόμενο της μερικής απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή ένωση και στην Ευρωζώνη

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται το πλήθος των απασχολούμενων με σχέση πλήρους και μερικής απασχόλησης αντίστοιχα

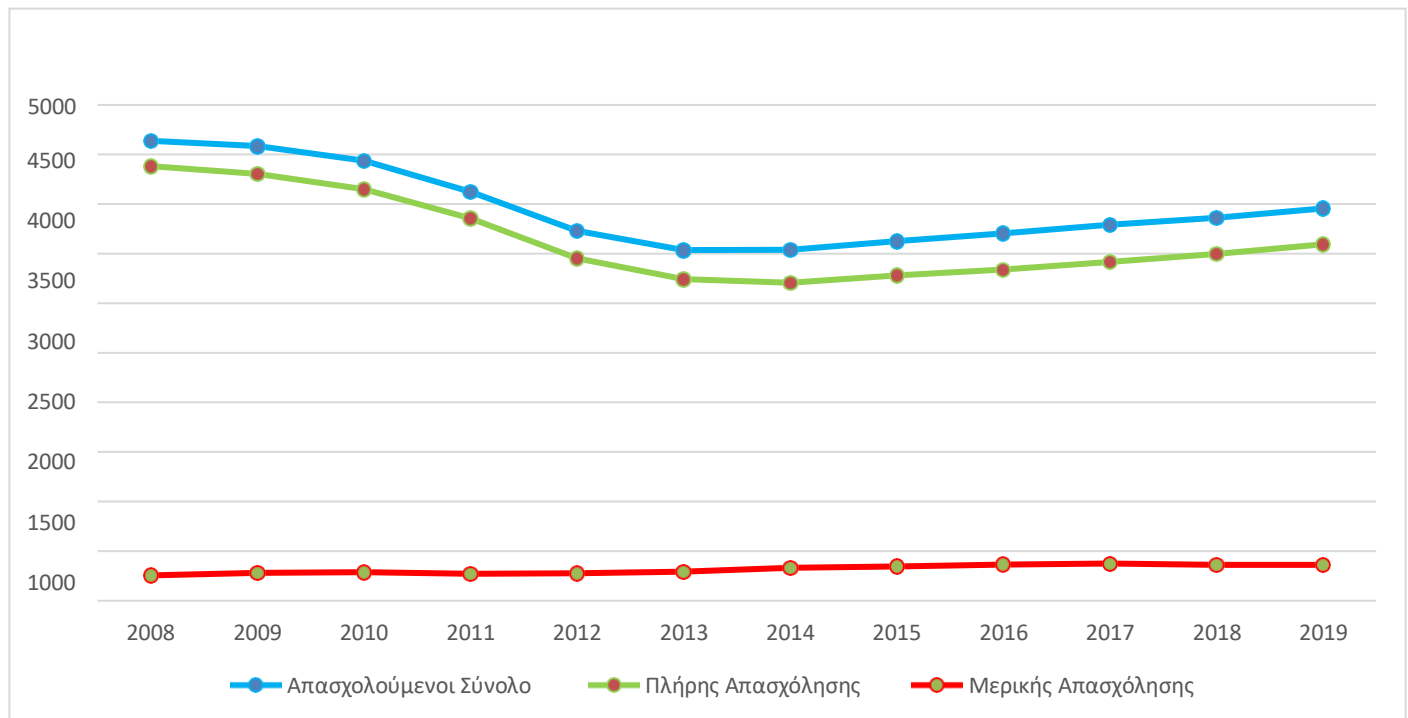
Πίνακας 11. Απασχολούμενοι Ελλάδας (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω Β' τρίμηνο

Απασχολούμενοι Ελλάδας (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω Β' τρίμηνο												
Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Απασχολούμενοι Σύνολο	4637,3	4584,6	4436,5	4124,2	3729,9	3535	3539,1	3625,5	3702,6	3791,4	3860,4	3956,4
Πλήρης Απασχόλησης	4382	4305	4149	3855	3452	3243	3206	3280	3338	3417	3498	3595
Μερικής Απασχόλησης	255,54	279,6	287,9	269,3	278,3	292,5	333	345,8	364,3	374,3	362,5	362

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Το γράφημα προκύπτει από τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα.

Διάγραμμα 26. Απασχολούμενοι Ελλάδας ηλικίας 15 ετών και άνω

Παρατηρούμε ότι καθώς εντείνεται η οικονομική κρίση στην Ελλάδα από το 2008 μέχρι το 2014, μειώνονται οι απασχολούμενοι και ταυτόχρονα αυξάνεται ο αριθμός αυτών που απασχολούνται με μερική απασχόληση. Από το 2014 και μετά αλλάζει η τάση, αυξάνονται οι απασχολούμενοι δηλαδή μειώνεται η ανεργία όμως οι θέσεις που δημιουργούνται δεν είναι μόνο πλήρους απασχόλησης αλλά και μερικής απασχόλησης, με αποτέλεσμα να συνεχίζουν να αυξάνονται οι θέσεις μερικής απασχόλησης μέχρι και το 2017 και στη συνέχεια παρατηρούμε ότι αρχίζουν να μειώνονται οι θέσεις μερικής απασχόλησης.

Ο πίνακας 12 που ακολουθεί, μας παρουσιάζει το πλήθος των απασχολούμενων σε Ευρωπαϊκή Ένωση (28 χώρες) σε ζώνη του Ευρώ (19 χώρες) και σε Ελλάδα. Ο πίνακας 13 μας παρουσιάζει το πλήθος των απασχολούμενων με σχέση μερικής απασχόλησης σε Ευρωπαϊκή Ένωση (28 χώρες) σε ζώνη του Ευρώ (19 χώρες) και σε Ελλάδα.

Πίνακας 12. Απασχολούμενοι (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 έως 74 ετών

Απασχολούμενοι (σε χιλιάδες) ηλικίας από 15 έως 74											
Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ευρωπαϊκή Ένωση 28 χώρες	230997	226910	225118	225238	224981	224490	226864	229390	232283	235897	239081
Ζώνη του Ευρώ 19 χώρες	153924	151033	150208	150352	149712	148905	149881	151437	153440	155890	158266

Ελλάδα	4856	4829	4705	4382	4105	3998	4035	4064	4083	4146	4217
---------------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Πηγή: Eurostat

Πίνακας 13. Μερικής Απασχόλησης (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 έως 74 ετών

Μερικής απασχόλησης (σε χιλιάδες) ηλικίας από 15 έως 74											
Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ευρωπαϊκή Ένωση 28 χώρες	38202	38609	39271	39788	40525	41326	41670	42120	42578	42887	42883
Ζώνη του Ευρώ 19 χώρες	26899	27170	27578	28208	28810	29656	29923	30324	30787	31137	31180
Ελλάδα	246	262	270	265	279	289	323	333	354	359	341

Πηγή: Eurostat

Ο πίνακας 14 μας παρουσιάζει το ποσοστό συμμετοχής των απασχολούμενων με μερική απασχόληση στους απασχολούμενους (ηλικίες από 15 έως 74) σε Ευρωπαϊκή Ένωση (28 χώρες) σε ζώνη του Ευρώ (19 χώρες) και σε Ελλάδα.

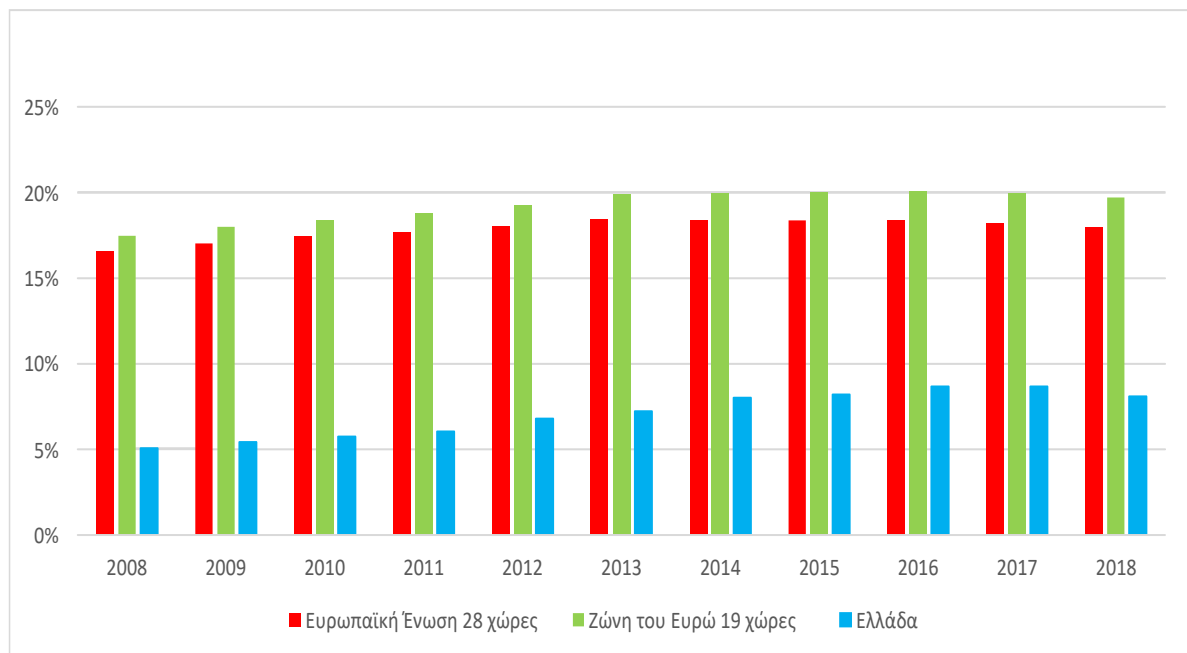
Πίνακας 14. Μερική απασχόληση ποσοστό συμμετοχής στους απασχολούμενους ηλικίας 15 έως 74 ετών

Μερική απασχόληση ποσοστό συμμετοχής στους απασχολούμενους (ηλικίες από 15 έως 74)											
Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ευρωπαϊκή Ένωση 28 χώρες	17%	17%	17%	18%	18%	18%	18%	18%	18%	18%	18%
Ζώνη του Ευρώ 19 χώρες	17%	18%	18%	19%	19%	20%	20%	20%	20%	20%	20%
Ελλάδα	5%	5%	6%	6%	7%	7%	8%	8%	9%	9%	8%

Πηγή: Eurostat

Ύστερα από επεξεργασία των παραπάνω στοιχείων προκύπτει το εξής γράφημα που ακολουθεί στη συνέχεια.

Διάγραμμα 27. Μερική απασχόληση, ποσοστό συμμετοχής στους απασχολούμενους

Παρατηρούμε ότι το ποσοστό επί της εκατό της μερικής απασχόλησης στην Ελλάδα είναι πολύ μικρότερο από το αντίστοιχο ποσοστό της Ευρωπαϊκής Ένωσης (28 χώρες) και της ζώνης του Ευρώ (19 χώρες) αντίστοιχα. Μια πιθανή εξήγηση θα μπορούσε να είναι ότι επειδή ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί κανονικό αγαθό ενώ η εργασία κατώτερο αγαθό⁶⁴ παρατηρούμε ότι όσο αυξάνεται το κατά κεφαλή ΑΕΠ μιας χώρας, οι κάτοικοι επιθυμούν περισσότερο ελεύθερο χρόνο, με αποτέλεσμα να μειώνουν τις ώρες εργασίας. Για να εξαχθούν όμως ασφαλή συμπεράσματα απαιτείται περαιτέρω διερεύνηση του θέματος.

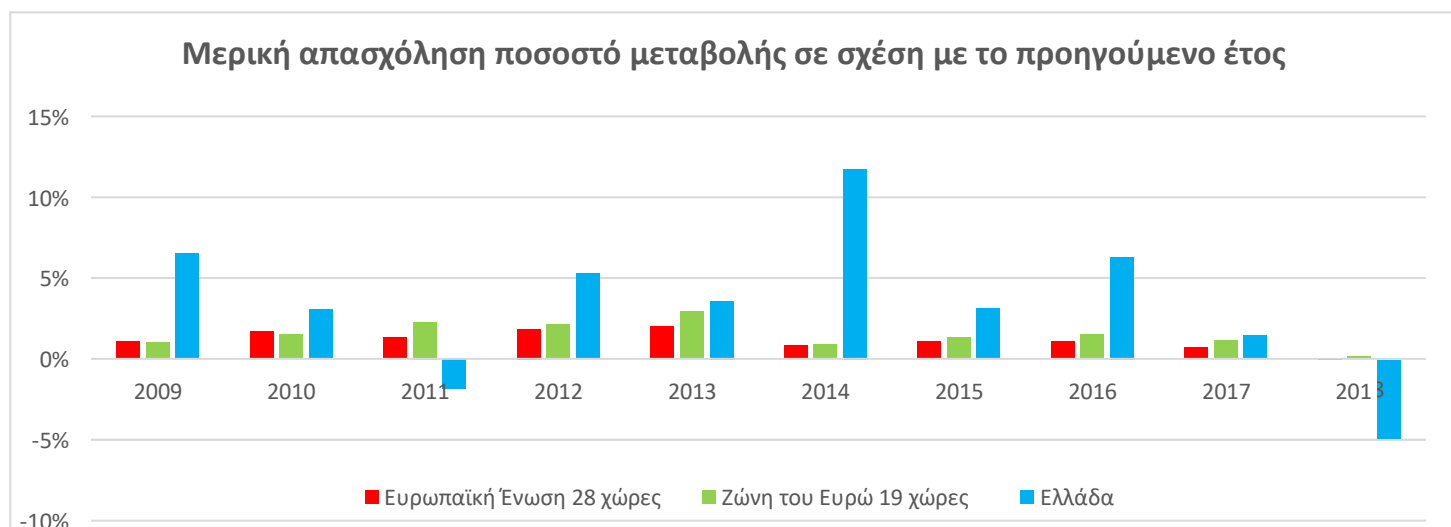
Πίνακας 15. Μερική απασχόληση, ποσοστό μεταβολής σε σχέση με το προηγούμενο έτος (ηλικίες από 15 έως 74 ετών)

Μερική απασχόληση ποσοστό μεταβολής σε σχέση με το προηγούμενο έτος (ηλικίες από 15 έως 74)											
Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ευρωπαϊκή Ένωση 28 Χώρες		1%	2%	1%	2%	2%	1%	1%	1%	1%	0%
Ζώνη του Ευρώ 19 Χώρες		1%	2%	2%	2%	3%	1%	1%	2%	1%	0%
Ελλάδα		7%	3%	-2%	5%	4%	12%	3%	6%	1%	-5%

Πηγή: Eurostat

⁶⁴ Ιωαννίδης Γ. (2019), << Οικονομικά της εργασίας: Η προσφορά εργασίας >>, V.4.2, No 1

Διάγραμμα 28. Μερική απασχόληση, ποσοστό μεταβολής σε σχέση με το προηγούμενο έτος

Παρατηρούμε ότι οι μεταβολές είναι σχετικά μικρές όσον αναφορά σε Ευρωπαϊκή Ένωση και ζώνης του Ευρώ από 1 έως 2 ποσοστιαίες μονάδες, αντίθετα στην Ελλάδα οι μεταβολές έχουν μεγαλύτερη διακύμανση. Ακόμη παρατηρούμε ότι στην Ελλάδα από το 2014 και μετέπειτα η τάση της μερικής απασχόλησης είναι πτωτική.

7.3 Το Φαινόμενο της Υποαπασχόλησης

Σύμφωνα με την ΕΛΛΣΤΑΤ **Υποαπασχολούμενοι μερικής απασχόλησης** θεωρούνται τα άτομα ηλικίας 15 – 74 ετών, τα οποία την εβδομάδα αναφοράς εργάστηκαν με σχέση μερικής απασχόλησης, επιθυμούσαν να εργαστούν περισσότερες ώρες και ήταν διαθέσιμοι να εργαστούν περισσότερο αν τους δινόταν η ευκαιρία.

Ο παρακάτω πίνακας μας παρουσιάζει τις αιτίες που αναγκάζουν τους εργαζόμενους να επιλέγουν θέσεις εργασίας σε καθεστώς μερικής απασχόλησης.

Πίνακας 16. Απασχολούμενοι (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω, κατά είδος απασχόλησης (πλήρης - μερική)

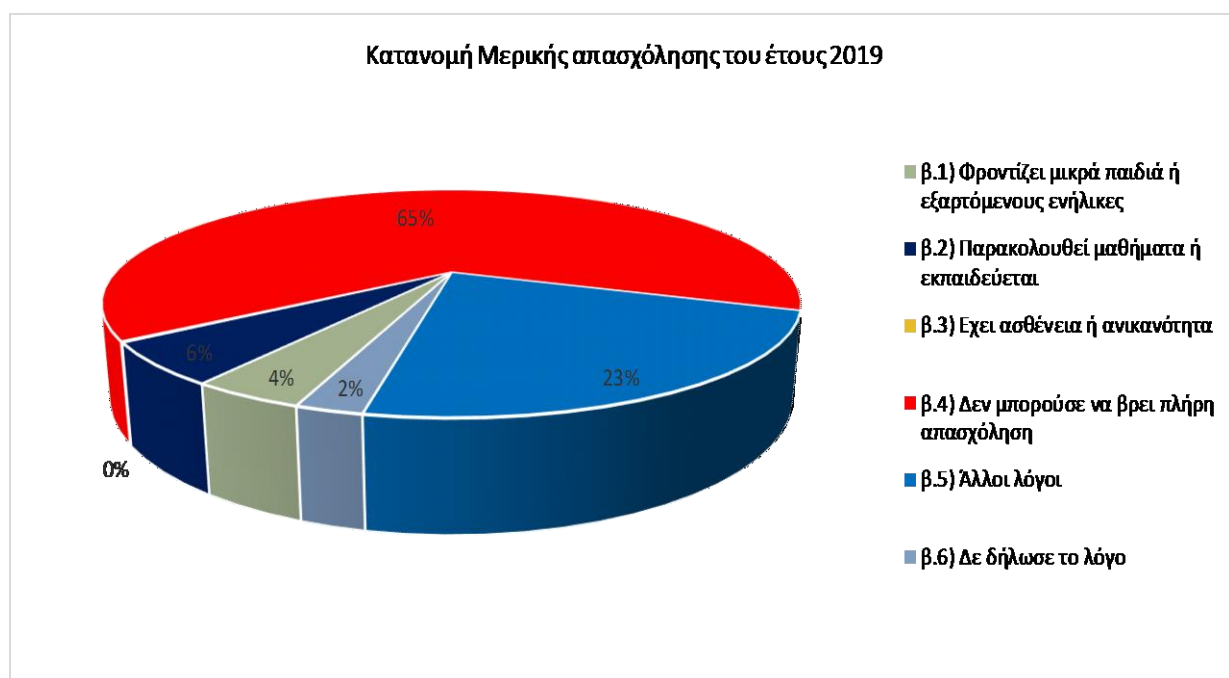
Απασχολούμενοι (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω, κατά είδος απασχόλησης (πλήρης-μερική)												
Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Εργαζόμενοι σύνολο	4637	4585	4437	4124	3730	3535	3539	3626	3703	3791	3860	3956

α) Πλήρους απασχόλησης	4382	4305	4149	3855	3452	3243	3206	3280	3338	3417	3498	3595
β) Μερικής απασχόλησης	256	280	288	269	278	293	333	346	364	374	363	362
β.1) Φροντίζει μικρά παιδιά ή εξαρτώμενους ενήλικες	28	24	20	15	16	11	8	9	6	12	11	15
β.2) Παρακολουθεί μαθήματα ή εκπαιδεύεται	18	20	15	13	11	11	15	14	17	16	21	21
β.3) Έχει ασθένεια ή ανικανότητα	7	5	5	4	4	2	2	2	1	2	0	1
β.4) Δεν μπορούσε να βρει πλήρη απασχόληση	106	133	148	153	167	191	219	235	254	252	247	234
β.5) Άλλοι λόγοι	85	87	87	75	75	71	76	75	77	85	77	82
β.6) Δε δήλωσε το λόγο	12	12	14	9	6	7	13	11	9	8	6	9

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Από τον παραπάνω πίνακα παρατηρούμε ότι ο σημαντικότερος λόγος για τον οποίο κάποιος απασχολούμενος εργάζεται με καθεστώς μερικής απασχόλησης είναι διότι δεν μπορούσε να βρει πλήρη απασχόληση, είναι δηλαδή υποαπασχολούμενος. Ο λόγος αυτός για το έτος 2019, αποτελεί το 64,6%.

Διάγραμμα 29. Κατανομή μερικής απασχόλησης του έτους 2019

Ο παρακάτω πίνακας μας παρουσιάζει το πλήθος των απασχολούμενων σε καθεστώς υποαπασχόλησης σε Ευρωπαϊκή Ένωση (28 χώρες) και σε ζώνη του Ευρώ (19 χώρες).

Πίνακας 17. Υποαπασχόληση (σε χιλιάδες) ηλικίες από 15 έως 74

Υποαπασχόληση (σε χιλιάδες) ηλικίες από 15 έως 74											
Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ευρωπαϊκή Ένωση 28 χώρες	7684	8307	8714	8760	9358	10317	10250	10021	9488	8973	8251
Ζώνη του Ευρώ 19 χώρες	5584	5803	6022	5968	6381	7271	7324	7262	6935	6620	6098
Ελλάδα	99	120	137	159	189	214	239	244	268	259	245

Πηγή: Eurostat

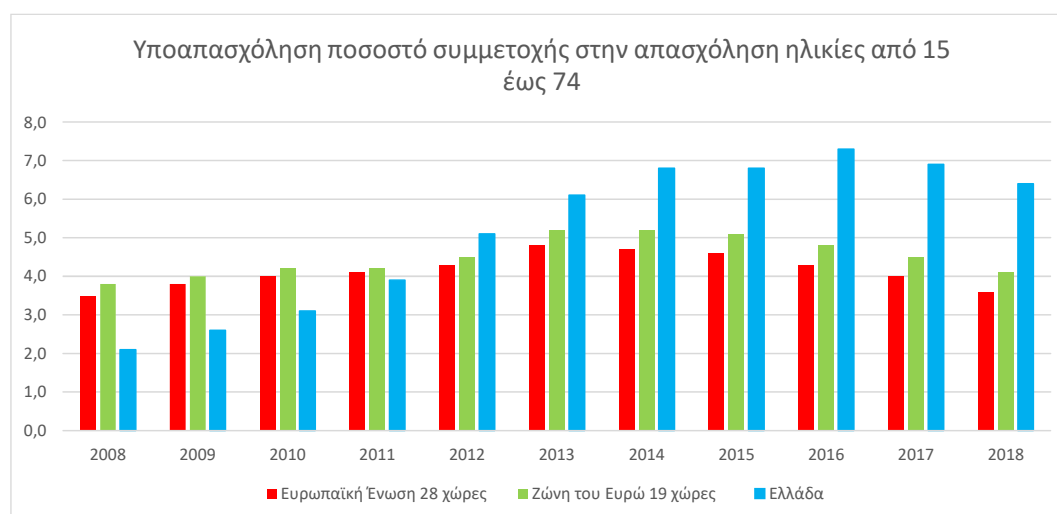
Πίνακας 18. Υποαπασχόληση ποσοστό συμμετοχής στην απασχόληση ηλικίες 15 - 74

Υποαπασχόληση ποσοστό συμμετοχής στην απασχόληση ηλικίες από 15 έως 74											
Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ευρωπαϊκή Ένωση 28 χώρες	3,5	3,8	4,0	4,1	4,3	4,8	4,7	4,6	4,3	4,0	3,6
Ζώνη του Ευρώ 19 χώρες	3,8	4,0	4,2	4,2	4,5	5,2	5,2	5,1	4,8	4,5	4,1
Ελλάδα	2,1	2,6	3,1	3,9	5,1	6,1	6,8	6,8	7,3	6,9	6,4

Πηγή: Eurostat

Παραπάνω παραθέτουμε το αντίστοιχο ποσοστό για κάθε ομάδα

Διάγραμμα 30. Υποαπασχόληση ποσοστό συμμετοχής στην απασχόληση ηλικίες από 15 έως 74 ετών

Παρατηρούμε ότι η υποαπασχόληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και στη ζώνη του Ευρώ είχε μια αυξητική τάση από το 2008 μέχρι το 2014, ενώ στη συνέχεια

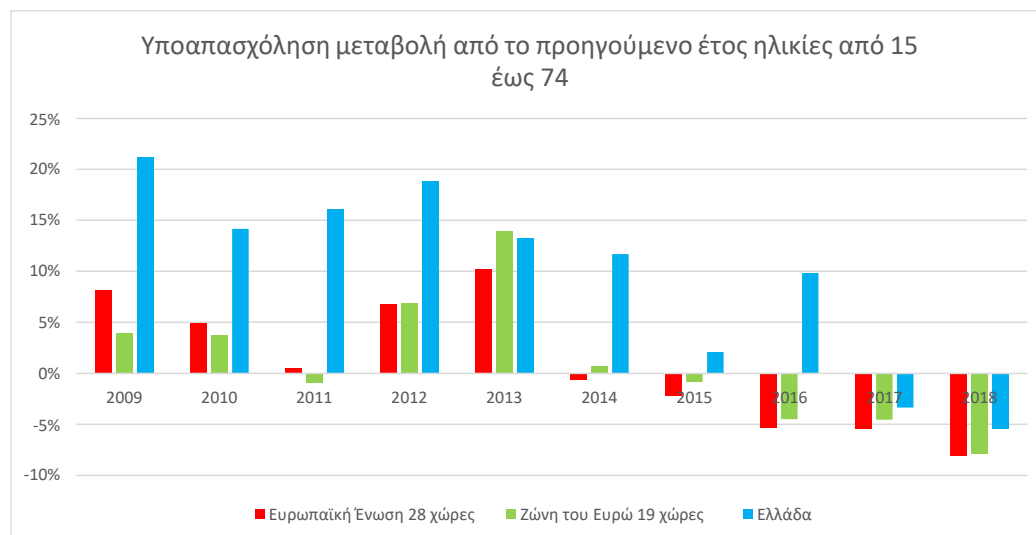
παρουσίασε μείωση. Στην Ελλάδα η υποαπασχόληση ακολούθησε διαφορετική πορεία, κορυφώθηκε το 2016 και στη συνέχεια παρουσίασε μείωση. Προφανώς η υποαπασχόληση σχετίζεται με την παραγωγή κάθε χώρας (ΑΕΠ) και την οικονομική κρίση και λόγω του ότι η οικονομική κρίση στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και στη ζώνη του Ευρώ είχε διαφορετική ένταση και χρονική διάρκεια και επηρέασε με διαφορετικό τρόπο την Ευρώπη από την Ελλάδα.

Πίνακας 19. Υποαπασχόληση μεταβολή από το προηγούμενο έτος, ηλικίες από 15 έως 74 ετών

Υποαπασχόληση μεταβολή από το προηγούμενο έτος ηλικίες από 15 έως 74											
Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ευρωπαϊκή Ένωση 28 χώρες		8%	5%	1%	7%	10%	-1%	-2%	-5%	-5%	-8%
Ζώνη του Ευρώ 19 χώρες		4%	4%	-1%	7%	14%	1%	-1%	-5%	-5%	-8%
Ελλάδα		21%	14%	16%	19%	13%	12%	2%	10%	-3%	-5%

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 31. Υποαπασχόληση μεταβολή από το προηγούμενο έτος ηλικίες από 15 έως 74 ετών

Γενικότερα παρατηρούμε ότι η τάση ήταν αυξητική και στη συνέχεια πτωτική.

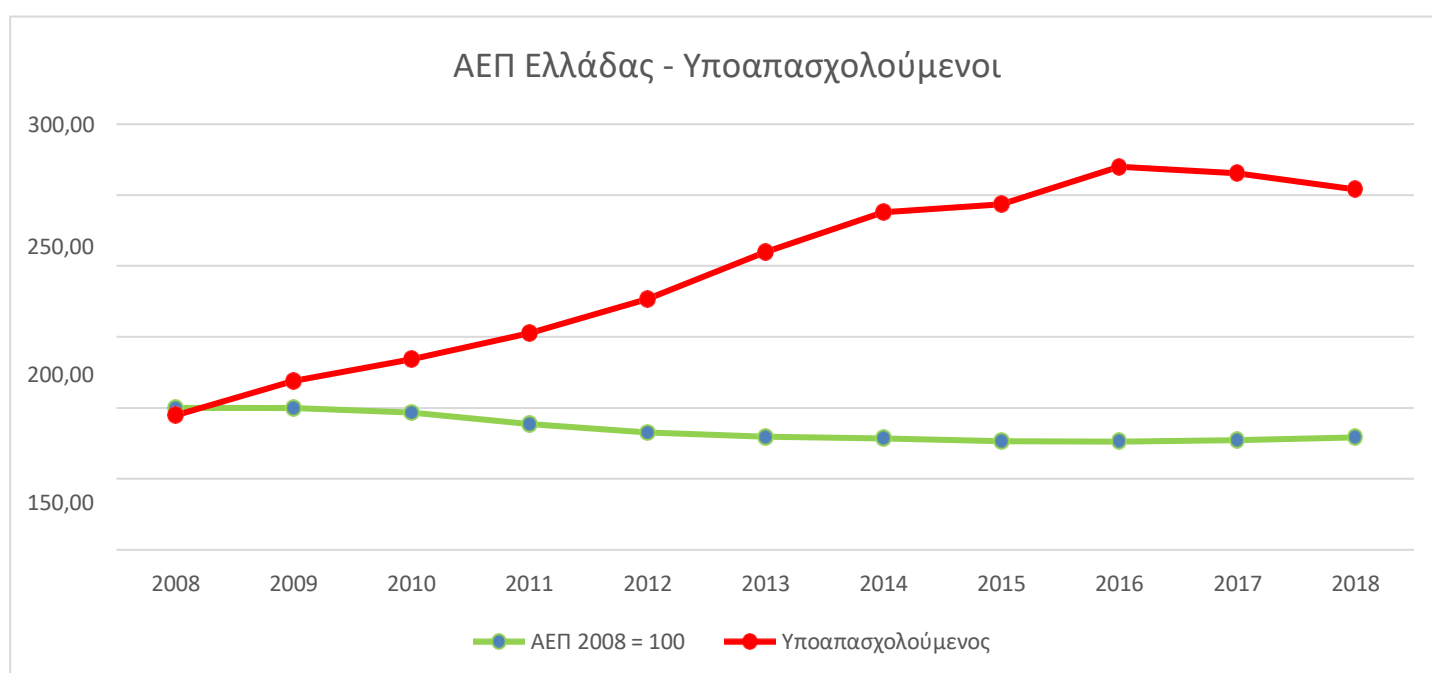
Ο παρακάτω πίνακας μας παρουσιάζει το ΑΕΠ της Ελλάδας. Τα στοιχεία του πίνακα θα τα χρησιμοποιήσουμε για να κάνουμε σύγκριση με την υποαπασχόληση.

Πίνακας 20. ΑΕΠ Ελλάδας

ΑΕΠ Ελλάδας											
Έτος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Εκατομμύρια Ευρώ	231914,7	231583,0	224520,6	205389,1	191914,7	185006,2	181990,7	177874,3	176919,9	179144,3	183703,7
% μεταβολής προηγ. Έτους		-0,14%	-3,05%	-8,52%	-6,56%	-3,60%	-1,63%	-2,26%	-0,54%	1,26%	2,55%
ΑΕΠ 2008 = 100	100,00	99,86	96,81	88,56	82,75	79,77	78,47	76,70	76,29	77,25	79,21

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Διάγραμμα 32. ΑΕΠ Ελλάδας – Υποαπασχολούμενοι

Στο γράφημα, φαίνεται καθαρά ότι το ΑΕΠ της Ελλάδος για το έτος 2008 είναι ίσο με 100. Παρατηρούμε επίσης από το γράφημα ότι υπάρχει μια αρνητική σχέση μεταξύ της εξέλιξης του ΑΕΠ και της υποαπασχόλησης. Όσο μειώνεται το ΑΕΠ και εντείνεται η οικονομική κρίση αυξάνεται ο αριθμός των υποαπασχολούμενων ενώ όταν σταθεροποιείται η οικονομία και αρχίζει να αυξάνει το ΑΕΠ της Ελλάδος το οποίο συμβαίνει μετά το 2016, βλέπουμε ότι αρχίζει να μειώνεται ο αριθμός των υποαπασχολούμενων. Προφανώς κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης πολλές επιχειρήσεις μείωσαν την παραγωγή τους με αποτέλεσμα είτε να κάνουν απολύσεις είτε να μειώσουν τις ώρες απασχόλησης των εργαζομένων με ανάλογη μείωση αποδοχών για τους εργαζόμενους. Σε πολλές επιχειρήσεις ζητήθηκε από τους εργαζόμενους να αποφασίσουν τι επιθυμούν, απολύσεις ή μείωση ωρών εργασίας με ανάλογη μείωση αποδοχών, σε πολλές περιπτώσεις παρατηρήθηκε ότι οι εργαζόμενοι επέλεξαν μείωση ωρών εργασίας αντί να καταλήξουν άνεργοι με αβέβαιο εργασιακό μέλλον.

Συμπεράσματα Κεφαλαίου

Σύμφωνα με την ΕΛΛΣΤΑΤ ο μόνιμος πληθυσμός της Ελλάδας είναι 10.816.286. Ο πληθυσμός άνω των 15 ετών και για τα δύο φύλλα για το έτος 2019, που ενδεχομένως θα μπορούσαν να εργαστούν είναι 9,108 εκατομμύρια. Το εργατικό δυναμικό δηλαδή αυτοί που εργάζονται ή αναζητούν εργασία είναι 4,761 εκατομμύρια, ενώ δεν επιθυμούν ή δεν δύνανται να εργαστούν 4,346 εκατομμύρια. Από τα 3,956 εκατομμύρια εργαζομένους οι 3,595 εκατομμύρια εργάζονται με καθεστώς πλήρους απασχόλησης και 234 χιλιάδες είναι υποαπασχολούμενοι, δηλαδή επιθυμούν να έχουν πλήρη απασχόληση αλλά δεν μπορούν να βρουν.

Οι υποαπασχολούμενοι δηλαδή είναι ένα είδος κρυφής ανεργίας, βρίσκονται όμως σε πολύ καλύτερη θέση από τους άνεργους διότι πολύ πιθανόν θα είναι οι πρώτοι που θα καλύψουν μια πιθανή ζήτηση στις ώρες εργασίας.

Ένα ακόμη σημαντικό συμπέρασμα που εξάγεται από αυτή την εργασία είναι ότι το ποσοστό της μερικής απασχόλησης στο σύνολο των απασχολούμενων στην Ελλάδα, είναι πολύ μικρότερο από το αντίστοιχο ποσοστό της Ευρωπαϊκής Ένωσης (28 χώρες) και της ζώνης του Ευρώ (19 χώρες).

Με μια ευρύτερη έννοια του ορισμού, διαφορετική από αυτή της ΕΛΛΣΤΑΤ, υποαπασχολούμενος είναι ο εργαζόμενος που δεν αξιοποιούνται όλες τους οι δεξιότητες, οι γνώσεις και γενικά η κατάρτιση που έχει αποκτήσει από την εκπαίδευση και την εμπειρία. Αν για παράδειγμα κάποιος είναι απόφοιτος του Τμήματος Μαθηματικών του Πανεπιστημίου Αθηνών, αλλά εργάζεται ως σερβιτόρος, είναι υποαπασχολούμενος. Αυτού του είδους η κατηγορία όμως δεν αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας της παρούσας εργασίας.

Κεφάλαιο 8^ο: Συμπεράσματα – Τελικές Διαπιστώσεις

Μέσα από την εκπόνηση της συνολικής έρευνας μας, διαπιστώσαμε ότι το φαινόμενο εμφάνισης των οικονομικών κρίσεων εμφανίζει στοιχεία περιοδικότητας δεδομένου ότι το συγκεκριμένο φαινόμενο απασχολεί τόσο την οικονομία όσο και την πολιτική γενικότερα.

Η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό το σύνολο της παγκόσμιας οικονομίας, όμως σε διαφορετικό βαθμό κάθε χώρα, απώτερο αποτέλεσμα της όλης αυτής κατάστασης είναι η απερχόμενη μείωση της συνολικής παραγωγής σε συνδυασμό με τις μειωμένες πωλήσεις, η μείωση των συνολικών κεφαλαίων προς επένδυση λόγω της επικείμενης ανασφάλειας και η αύξηση της ανεργίας λόγω της επικείμενης ύφεσης που διατρέχει ο κλάδος της απασχόλησης την επικείμενη στιγμή.

Ως συνέπειες όλων των παραπάνω προκύπτει η πτώχευση πολλών μεγάλων αλλά και μικρών επιχειρήσεων οι οποίες φτάνουν σε σημείο να βάζουν λουκέτο και να κλείνουν πολλές φορές και λόγω των υψηλών χρεών και της αδυναμίας τους να ανταπεξέλθουν στις καθημερινές τους υποχρεώσεις, με αποτέλεσμα να εμφανίζεται μια έντονη ύφεση, κοινώς συρρίκνωση θα λέγαμε στην όλη οικονομική δραστηριότητα, όλα αυτά συνοδεύονται με μείωση της απασχόλησης σε συνδυασμό με την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων σε γενικότερο πλαίσιο.

Όσον αφορά και πιο συγκεκριμένα τις εργασιακές σχέσεις είχαμε σημαντικές αλλαγές, με κάποια απαξίωση θα λέγαμε σε κάποια θέματα η οποία συνοδεύτηκε με μία επιδείνωση των όρων εργασίας για τους εργαζομένους και αυτό είχε ως αποτέλεσμα αυτή η κατάσταση να επέλθει και στις εργασιακές σχέσεις, σε αυτό φυσικά συνετέλεσαν και οι θεσμοί και οι νομοθεσίες που θεσπίστηκαν από την κυβέρνηση σε συνδυασμό με την αυστηρή εφαρμογή τους, γενικά παρατηρούμε ότι υπάρχει μία συνεχής εξέλιξη στις μεταβολές γύρω από τις εργασιακές σχέσεις.

Θα λέγαμε ότι συνδέονται άμεσα η οικονομική κρίση με τις εργασιακές σχέσεις μιας και είναι δύο άμεσα συνδεδεμένες έννοιες, μίας και η πρώτη έννοια αποτελεί την αιτία ενώ η δεύτερη αποτελεί το αποτέλεσμα και προκύπτει σαν επακόλουθο της αιτίας.

Γενικότερα θα λέγαμε ότι ανάλογα το οικονομικό και πολιτικό μοντέλο που ακολουθεί η εκάστοτε κυβέρνηση, αυτό έχει και ως επακόλουθο να επηρεάζει και την όλη κατάσταση της χώρας με αποτέλεσμα να υπεισέρχονται αναταράξεις και να έχουμε φυσικά την εμφάνιση αναμενόμενων φυσικά προβλημάτων μέσα στις εργασιακές σχέσεις και ως αποτέλεσμα η όλη αυτή κατάσταση να επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τους εργαζομένους και όλο το εργασιακό κλίμα.

Άρα προκύπτει σαν συμπέρασμα ότι θα πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην αρχή της εμφάνισης μίας κρίσης και να γίνονται σωστές κινήσεις για την

διαχείριση της και την αποφυγή της εξάπλωσης της στο εργασιακό περιβάλλον πλήττοντας τις εργασιακές σχέσεις και γενικότερα την ψυχολογία των εργαζομένων, δεδομένου ότι οι εξελίξεις διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο γύρω από την οικονομία.

Κάποια σημαντικά χαρακτηριστικά που αναδιπλώνονται μέσα στις ελληνικές επιχειρήσεις και χρίζουν ιδιαίτερη σημασία και ενδιαφέρον είναι τα ακόλουθα:

- Την τελευταία τριετία οι επιχειρήσεις προτίμησαν να προβούν στον εκσυγχρονισμό της εκάστοτε τεχνολογίας που χρησιμοποιούσαν με απώτερο αποτέλεσμα να παραμελήσουν τους μισθούς με αποτέλεσμα να μην δοθούν ιδιαίτερες αυξήσεις στους εργαζόμενους, ώστε να διατηρούνται κατά κάποιο τρόπο σταθεροί ή σε σπάνιες περιπτώσεις να αυξάνονται κατά ένα μικρό ποσοστό.
- Η κρίση έχει επιβαρύνει με ένα επιπλέον φόρτο αρμοδιοτήτων και ευθυνών τα άτομα, με απώτερο αποτέλεσμα αυτό να επιδρά αρνητικά στην όλη διάθεση και ψυχολογία των εργαζομένων και όλη αυτή η κατάσταση έχει αρνητικό αντίκτυπο στον εργασιακό χώρο των εργαζομένων και στην απόδοσή τους.
- Οι εργαζόμενοι εμφανίζονται αρνητικοί, έχουν μία άσχημη προδιάθεση, πιστεύουν ότι η διάρκεια της κρίσης θα είναι μεγάλη και ότι έπονται και χειρότερες καταστάσεις, σε καμία περίπτωση δεν εμφανίζονται εφησυχασμένοι με την αβέβαιη κατάσταση που κυριαρχεί κατά κάποιο τρόπο.
- Οι εργαζόμενοι παρουσιάζουν θέληση για επιπλέον επιμόρφωση και κατάρτιση, αναζητούν και παρακολουθούν συνέδρια σχετικά με το αντικείμενο απασχόλησης τους επίσης εντάσσονται σε προγράμματα εκμάθησης γνώσεων και δεξιοτήτων προκειμένου να διευρύνουν τις γνώσεις τους.

Κάποια στοιχεία που θα πρέπει να κατέχουν οι απασχολούμενοι τέλος, προκειμένου να έχουν μία επιτυχημένη πορεία στον εργασιακό τους βίο είναι τα εξής:

- Να διακατέχονται από ρίσκο
- Να χαρακτηρίζονται από ανάληψη αποφάσεων και πρωτοβουλιών
- Η γρήγορη και ομαλή προσαρμοστικότητα τους σε συνδυασμό με την ευελιξία σε νέες συνθήκες
- Η διεύρυνση των κοινωνικών τους σχέσεων
- Η ανάπτυξη και η διατήρηση των ομαλών σχέσεων εντός και εκτός εργασιακού περιβάλλοντος
- Η προσαρμοστικότητα σε συνδυασμό με την αποδοχή της κουλτούρας που διακατέχει την επιχείρηση
- Η σωστή και έξυπνη διαχείριση των συναισθημάτων για καλύτερες αποδοχές και ανταμοιβές για το προσωπικό τους συμφέρον.

Οι κυριότερες συνέπειες της οικονομικής κρίσης αποτελούν αναπόφευκτα τα μεγάλα και όλο αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας, η μείωση της απασχόλησης και της μισθωτής εργασίας, η εμφάνιση και η ταχεία διάδοση των νέων ευέλικτων μορφών

εργασίας σε συνδυασμό με την ζεστή αποδοχή και αγκάλιασμα από τις επιχειρήσεις, ο αριθμός των μόνιμων θέσεων μειώνεται συνεχώς οι απολύσεις είναι στενά διαδεδομένες με αποτέλεσμα πλήθος ατόμων να βλέπουν το κατόπι εξόδου από τις επιχειρήσεις, έχουμε δηλαδή μια συνεχή ροή απολύσεων χωρίς ταυτόχρονα να έχουμε τις ανάλογες και αναμενόμενες προσλήψεις προκειμένου να καλυφτεί κάποιο πλήθος θέσεων. Στην Ελλάδα η οποία είναι μία χώρα η οποία δεν διακατέχεται θα λέγαμε από ένα σταθερό θεσμικό πλαίσιο και λόγω των έντονων χαρακτηριστικών της ύφεσης που είναι αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης έχουμε μία συνεχή μεταβολή των εργασιακών σχέσεων σε συνδυασμό με τα νομοθετικά πλαίσια τα οποία εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό και από τη στάση και τις κινήσεις των δανειστών μας. Γενικότερα ο θεσμός της εργασίας είναι ένα μεγάλο θέμα, αποτελεί μία κατηγορία μεγάλου εύρους φάσματος που περιλαμβάνει πολλές υποκατηγορίες θα λέγαμε, όπως θέματα συμβάσεων εργασίας, θέματα αδειών, δώρα, απολύσεις κτλ.

Η εμφάνιση της χρηματοοικονομικής κρίσης ανάμεσα σε όλα επέφερε και το δυσχερές πρόβλημα της οικονομικής ρευστότητας το οποίο λόγο της παγκοσμιοποίησης εξαπλώθηκε με ραγδαίους ρυθμούς εξάπλωσης σε όλες τις χώρες του κόσμου, έτσι προφανώς έφτασε και στην Ελλάδα. Ο ερχομός της στην Ελλάδα ανέδειξε χρόνια προβλήματα της χώρας που την ταλαιπωρούσαν, αλλά η έξαρση τους τώρα ήταν πιο έντονη και εμφανής, επίσης επέφερε ανεπανόρθωτες πληγές στους κλάδους γύρω από την παραγωγή.

Πολλές επιχειρήσεις με τον ερχομό της κρίσης αισθάνθηκαν άμεσα την αισθητή μείωση στα έσοδα τους και συναφώς στα κέρδη τους, κάποιο ποσοστό εμφάνιζε και ζημίες με αποτέλεσμα να αναγκαστούν υποκειμενικά να βάλουν λουκέτα, ενώ άλλες προκειμένου να επιβιώσουν σε αυτές τις αντίξοες συνθήκες στράφηκαν προς την μείωση του κόστους λειτουργίας τους επιδιώκοντας όμως επί το πλείστον να μειώσουν το εργατικό τους κόστος. Οι επικείμενες ενέργειες από την μεριά των επιχειρήσεων ήταν κάποιες μαζικές αναδιαρθρώσεις των πλάνων τους, όπως ο επανασχεδιασμός δραστηριοτήτων και ενεργειών τους απέναντι στην ύφεση και επί το πλείστον στις μειώσεις των δαπανών, η συρρίκνωση στο εργατικό τους δυναμικό και μία ισχυρή στροφή προς τις ευέλικτες και ελαστικές μορφές εργασίας με ότι αυτό επέκειται. Έτσι είχαμε την προώθηση της μερικής απασχόλησης, τετράωρης ή εξάωρης ανάλογα την εκάστοτε περίπτωση με αποτέλεσμα να αφανίζεται έτσι ένα πλήθος μόνιμων και σταθερών θέσεων εργασίας. Θα λέγαμε γενικότερα ότι οι επιχειρήσεις αποφάσισαν να προσδώσουν το κόστος της κρίσης κατά κύριο λόγο στο εργατικό δυναμικό χωρίς να αναλογιστούν ταυτόχρονα τις συνέπειες από αυτού του είδους των κινήσεων τους. Τελικά μήπως θα έπρεπε να αναλογιστούμε αν οι εργασιακές σχέσεις δημιουργούν τις κρίσεις και όχι το αντίστροφο.

Πολλές επιχειρήσεις που παρουσίαζαν μία δυναμικότητα, μία ευελιξία σε συνδυασμό πάντα με μία επιθυμητή κερδοφορία σε ένα τέτοιο συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον που διακατέχεται από ταχύρυθμες μεταβολές, κρίθηκε απαραίτητο να προχωρήσουν σε πλήθος αλλαγών και αναπροσαρμογών σε ότι αφορά

τις εταιρικές στρατηγικές, το καθεστώς του εργασιακού περιβάλλοντος, τους εταιρικούς στόχους και κινήσεις, τη γενικότερη διάρθρωση της απασχόλησης και τέλος την ιεραρχία όσον αφορά τις υφιστάμενες ειδικότητες και δεξιότητες προκειμένου να παραμείνουν στις αγορές.

Είναι σαφές ότι οι εργασιακές σχέσεις και η οικονομική κρίση είναι δύο έννοιες έντονα αλληλένδετες και ο αντίκτυπος της κρίσης στις εργασιακές σχέσεις είναι έντονα επώδυνος και αισθητός για τους ίδιους τους εργαζόμενους.

Είναι σαφές ότι οι εργαζόμενοι θα πρέπει να είναι κατάλληλα έτοιμοι ανά πάσα στιγμή ώστε να προσαρμόζονται άμεσα με τις εκάστοτε αλλαγές των εργασιακών πλαισίων και αυτό λόγω των ταχύρυθμων τεχνολογικών, κοινωνικών, θεσμικών και οικονομικών αλλαγών που διαδραματίζονται έξω από το περιβάλλον των επιχειρήσεων. Τέλος όσο πιο ψηλά ιεραρχικά βρίσκεται κάποιος σε συνδυασμό με το όσο πιο καλό και πλούσιο γνωστικό και συνάμα ακαδημαϊκό προφίλ κατέχει τόσο πιο έντονο ενθουσιασμό παρουσιάζει προς την επίτευξη των επιθυμητών στόχων της επιχείρησης όπου απασχολείτε ή ηγείται.

Είναι σαφές ότι οι ηγέτες θα πρέπει να έχουν την δυνατότητα να καλλιεργήσουν κουλτούρα καινοτομίας εν μέσω κρίσης και αυτό εν γένει σε περιόδους αβεβαιότητας, αναταραχών και διαταράξεων, η αρμόδια πάντα ηγεσία κατέχει ακόμη μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης καθώς η ίδια θέτει καθορίζοντας τον τόνο αναφορικά με τον τρόπο που η επιχείρηση ανταποκρίνεται σε αυτές. Είναι απαραίτητο για όλο το φάσμα των επιχειρήσεων να διοικούνται με σταθερότητα και αίσθημα καθησυχασμού, αλλά ταυτόχρονα να είναι ευέλικτες, προσαρμοστικές όταν το απαιτεί η κατάσταση. Κάποια σημαντικά χαρακτηριστικά μιας καινοτόμου κουλτούρας αποτελούν το θάρρος, η επιμονή, και η συλλογικότητα και χρήζουν ιδιαίτερης σημασίας για την αντιμετώπιση κάποιων εκ των μεγαλύτερων και πιο σημαντικών προβλημάτων που προκύπτουν εντός των επιχειρήσεων. Βλέπουμε γενικότερα ότι οι επιχειρήσεις σε παγκόσμιο επίπεδο έρχονται αντιμέτωπες με την κρίση και ταυτόχρονα δίνεται μία ευκαιρία έτσι στους ηγέτες να καλλιεργήσουν και να αναπτύξουν την κουλτούρα καινοτομίας.

Σε περιόδους όπου έχουμε ραγδαίες αλλαγές κρίνεται απαραίτητη από ποτέ η γρήγορη μάθηση. Οι ηγέτες εκτός των υψηλών δεικτών IQ και EQ που θα πρέπει να τους χαρακτηρίζει θα πρέπει να διακατέχονται και από υψηλό δείκτη ευμάθειας LQ. Λόγω των πολύ ρευστών καταστάσεων που κυριαρχούν απαιτείται συνεχής εκμάθηση προκειμένου να επιλύονται τα πολύπλοκα προβλήματα που ταλαιπωρούν το σύνολο των επιχειρήσεων. Οι ηγέτες θα πρέπει να αποτελούν πρότυπα που αναζητούν νέες και διαφορετικές εμπειρίες, εξετάζουν νέες προοπτικές και δεν διακατέχονται από στερεότυπα και είναι ανοιχτοί σε νέες προοπτικές και ιδέες και ταυτόχρονα έγκεινται στο να ενισχύουν μία κουλτούρα ευμάθειας εντός της επιχείρησης.

Όταν οι ηγέτες είναι «εντός άγνωστων εδαφών συνθηκών» θα πρέπει να αντιλαμβάνονται εγκαίρως τις τεχνικές δεξιότητες που χρήζουν για τον

αποτελεσματικό μετασχηματισμό της επιχείρησης τους σε περιόδους που διακατέχονται από έντονες αλλαγές, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μετάβαση σε απομακρυσμένη εργασία. Επίσης θα πρέπει να περιβάλλονται από εξειδικευμένους συνεργάτες και να μένουν συνεχώς πλήρως πληροφορημένοι για τις τελευταίες τάσεις, εξελίξεις, ευκαιρίες και προκλήσεις που αντιμετωπίζει η επιχείρηση, καθώς και το πόσο εφικτό είναι να επικοινωνήσουν άμεσα και σωστά αυτές τις ανάγκες σε όλο το σύνολο του ανθρωπίνου δυναμικού της επιχείρησης. Τέλος καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η ευμάθεια είναι απαραίτητη.

Όσον αναφορά την ικανότητα περί προσαρμογής για μία επόμενη κρίση. Η κρίση και ο μετασχηματισμός αποτελούν αέναες καταστάσεις, για αυτό το λόγο η ευελιξία και η συνεχής προσαρμογή είναι πολύ σημαντικές και απαραίτητες. Η ανατροφοδότηση είναι απαραίτητη και χρήζει ιδιαίτερης σημασίας. Οι ηγέτες είναι σημαντικό να καινοτομούν, να πειραματίζονται και να μαθαίνουν σχετικά γρήγορα και παράλληλα να ενθαρρύνουν τις ομάδες τους να κάνουν το ίδιο. Θα λέγαμε μέσα από μία κρίση ότι ξεκινάει ένα νέο περιβάλλον, το περιβάλλον του αύριο. Έτσι όταν οι επιχειρήσεις έρχονται αντιμέτωπες με προκλήσεις που περικλείονται γύρω από τη διαχείριση του ανθρωπίνου δυναμικού θα πρέπει να ακολουθούν σωστές και αποτελεσματικές ενέργειες οι οποίες θα φέρουν τα επιθυμητά πάντα αποτελέσματα έτσι φαίνεται και η ικανότητα προσαρμογής των επιχειρήσεων και του ανθρώπινου δυναμικού ταυτόχρονα. Για τις εταιρείες που αντιμετωπίζουν προκλήσεις στη διαχείριση του ανθρωπίνου δυναμικού θα πρέπει να καταφεύγουν στους ειδικούς, ακολουθώντας πάντα τις σωστές συμβουλές περί σωστής και αποτελεσματικής διαχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού.

Δεδομένου ότι οι νέες τάσεις και τα νέα στοιχεία και οι επερχόμενες μεταβολές αναδιαμορφώνονται συνεχώς με επικείμενες επιδράσεις σε πολλούς τομείς της εργασιακής απασχόλησης, γι' αυτό το λόγο τα άτομα θα πρέπει να βρίσκονται σε διαρκή επαγρύπνηση προκειμένου να έχουν την δυνατότητα να αγκαλιάζουν και να σινί πορεύονται αποδεχόμενοι και να προσαρμόζονται άμεσα σε κάθε επικείμενη αλλαγή γύρω από την εργασία. Κλείνοντας κρίνεται συνειδητό να τονίσουμε ότι κάποιοι από τους βασικούς κινητήριους μοχλούς και τα χαρακτηριστικά που εξομαλύνουν και επιταχύνουν ή επιβραδύνουν αναλόγως την επαγγελματική πορεία και σταδιοδρομία των εργαζομένων αποτελούν η κουλτούρα και γενικότερα το κλίμα που κυριαρχεί εντός της επιχείρησης, η εξέλιξη των σχέσεων γύρω από τον κοινωνικό περίγυρο τόσο εντός όσο και εκτός της επιχείρησης, η ανάδειξη των ατομικών και προσωπικών στοιχείων των εργαζομένων σε συνδυασμό με τη διαδικασία διαχείρισης των στόχων και των συμφερόντων της επιχείρησης και κλείνοντας εννοείται ότι θα πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση και σημασία σε όλα αυτά, από τα ίδια τα άτομα που χρήζουν ιδιαίτερης και σημαντικής σημασίας βαθύτερα θα λέγαμε.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αναστασίου, Σ., Σιασάκος, Κ., Toudas, Κ. & Φυλλιπίδης, Κ. (2017). Αγορά Εργασίας και απασχόληση κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στη Ελλάδα. Εκπαίδευση δια βίου μάθηση. Έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη. Καινοτομία και οικονομία. doi: 10.12681/elrie.804.
- Βαγιανός, Δ., Βέττας, Ν., & Μεγήρ, Κ. (2010). Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μία κρίσιμη συγκυρία.
- Καψάλης, Α., Κουζής, Ι., Κούστα, Ε., Λαμπουράκη, Σ., Σταμάτη, Α., Τήκος, Στ., & Τσακαμή, Ε. (2010). Οι Εργασιακές σχέσεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα: Ετήσια Έκθεση 2010. Επιστημονικές Εκθέσεις, (Reports/3). Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ (Αθήνα, Μάρτιος 2011), Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.
- Καζάκος, Π. (2001). Ανάμεσα σε κράτος και αγορά. Αθήνα.
- Keynes, J. M. (2001). Η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Κόλλιας, Χ., Ναζάκης, Χ., & Χλέτσος, Μ. (2005). Σύγχρονες προσεγγίσεις της ελληνικής οικονομίας, εκδ. Πατάκη, Αθήνα.
- Κούζης, Γ. (2008). Ευελιξία και ασφάλεια (flexicurity): Μία κριτική προσέγγιση. Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη, pp. 67-77.
- Κυριακούλιας, Π. (2012). Οι εργασιακές σχέσεις μετά ο μνημόνιο – Πανόραμα της μεταρρύθμισης της εργατικής νομοθεσίας 2010 – 2012. Άρθρα και Μελέτες 3/2012. Μεταρρυθμίσεις της εργατικής νομοθεσίας μετά το δεύτερο μνημόνιο, Α. Συλλογικές Εργασιακές Σχέσεις (Συλλογικές Συμβάσεις - Μισθοί).
- Ντάνος, Α., & Μπούσλη, Ε. (2011). Εργασιακές σχέσεις και θεσμοί, σύγχρονη εκδοτική, Αθήνα.
- Παπαβασιλείου, Δ. (2002). Το χρήμα. Αθήνα.
- Παπαλεξαντρή Ν., & Μπουραντάς, Δ. (2003). Διοίκηση ανθρωπίνων πόρων, Μπένου Γ'.
- Προβόπουλος, Γ. (1995). Το Ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα, IOBE. Αθήνα.
- Προβόπουλος Γ., & Γκόρτσος Χ. (2004). Το νέο Ευρωπαϊκό χρηματοοικονομικό περιβάλλον. Τάσεις και προοπτικές. Αθήνα.
- Σταμάτης, Γ. (2008). Ελλείμματα και χρέος, μνημόνιο και κρίση. Αθήνα.
- Σφακιανάκης, Μ. (1998). Διοικητική Κρίσεων – Crisis Management, εκδ. Ελλην.
- Τσιμπούκη, Α.Δ. (1995). Οι νέοι θεσμοί. Αθήνα.

- Χαρδούβελης, Γ., Καραμούζης, Ν., Ψαλιδόπουλος, Μ., & Κολλίντζας, Τ. (2009). Η Χρηματοοικονομική κρίση και το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας, Eurobank EFG Economic Research: Η κρίση του 2007-2009: Τα αίτια, η αντιμετώπιση και οι προοπτικές, Vol. 4, No 8, pp.19-43.
- Ελληνική στατιστική υπηρεσία (2018) Έρευνα εργατικού δυναμικού: Δ τρίμηνο 2018, Δελτίο Τύπου.
- INE/ΓΣΕΕ (2018) Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια Έκθεση (22/03/2018).
- INE/ΓΣΕΕ (2013) Η Ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια Έκθεση, Αθήνα.
- INE – Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε. – Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης (Αθήνα, Μάρτιος 2018): Ετήσια Έκθεση: Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση.
- INE – Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε. – Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης (Αθήνα, Νοέμβριος 2013): Ετήσια Έκθεση: Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση.
- ΕΙΕΑΔ - Εθνικό Ινστιτούτο εργασίας και ανθρωπίνου δυναμικού (2012). Εργασία και απασχόληση στην Ελλάδα. Ετήσια έκθεση 2011.
- Ι.Ο.Β.Ε. (2009) Έρευνα για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις ελληνικές επιχειρήσεις.
- Ι.Ο.Β.Ε. (2018) Εκπαίδευση και αγορά εργασίας στην Ελλάδα. Επιπτώσεις της κρίσης και προκλήσεις.
- ΣΕΒ, 2019, οικονομία και επιχειρήσεις , Special Reports, μισθοί και ανταγωνιστικότητα, δέκα προτάσεις για ισχυρή μεταποίηση και σταθερές δουλειές.
- ΤτΕ, 2018, έκθεση του Διοικητή (Απρίλιος 2019)
- ΤτΕ, 2016, Φυγή ανθρωπίνου κεφαλαίου η σύγχρονη τάση μετανάστευσης των Ελλήνων στα χρόνια της κρίσης, Οικονομικό Δελτίο, τεύχος 43.
- Υπουργείο Οικονομικών (Αθήνα, Νοέμβριος 2012): Έγκριση μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής 2013-2016, Επείγοντα μέτρα εφαρμογής του ν. 4046/2012 και του μεσοπρόθεσμου πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016, Vol. 1, pp. 4-5.
- Υπουργείο Οικονομικών (Αθήνα, Οκτώβριος 2012): Εισηγητική Έκθεση προϋπολογισμού οικονομικού έτους 2012, Οικονομική και Δημοσιονομική Πολιτική, Vol. 2, pp. 32 – 60.
- Υπουργείο Οικονομικών (Αθήνα, Οκτώβριος 2012): Εισηγητική Έκθεση προϋπολογισμού οικονομικού έτους 2012, ΔΕΚΟ και Αποκρατικοποιήσεις, Vol. 5, pp. 143 – 155.

Ξενόγλωσση

- Andersson, F., & Karpestam, P. (2014). Short and long term growth effects of financial crisis, *Dynamic modeling and econometrics in economics and finance*, pp. 227-248.
- Argitis, G., & Nikolaidi, M. (2014). The financial fragility and the crisis of the Greek government sector, *International Review of Applied Economics*, 28 (3), pp. 274-292. doi: 10.1080/02692171.2013.858667.
- Barkas, P., & Spatharakis, N. (2022). Financial and macroeconomic drivers of bank profitability: Evidence from Greek systemic banks during 2009-2019, *International journal of corporate finance and accounting*, pp. 1-22. doi: 10.4018/IJCFA.312568.
- Bitzenis, A., Vlachos, V., & Schneider, F. (2016). An exploration of the Greek shadow economy: Can its transfer into the official economy provide economic relief amid the crisis; *Journal of Economic Issues*, pp. 165-196. doi:10.1080/00213624.2016.1147918.
- Bosshardt, A., Grimes, P., & Rogers, K. (2021). Economic education and household financial outcomes during the financial crisis, *Journal of risk and financial management*, 14:316. doi: 10.3390/jrfm14070316.
- Copestake, J. (2010). The global financial crisis of 2008-2009: an opportunity for development studies; special issue article. doi: 10.1002/jid.1728.
- Drakopoulos, S. (2016). Economic crisis, economic methodology and the scientific ideal of physics, *Journal of Philosophical Economics*, Vol. X, issue 1. doi:10.46298/jpe.10694.
- Economou, M., Madianos, M., Theleritis, C., Peppou, L., & Stefanis, C. (2011). Increased suicidality amid economic crisis in Greece, 378:1459. doi: 10.1016/s0140-6736(11)61638-3.
- Ezra, D. (2014). Walras and contemporary financial-economic crisis, special issue article, 05 (05), pp. 635-656. doi: 10.4236/me.2014.55060.
- Ioannou, A. (2012). The international journal of comparative labour law and industrial relations, Vol. 28, pp. 199-122.
- Kitson, M., & Michie, J. (2011). Does Manufacturing Matter; *International journal of the Economics of Business*, 4 (1), pp. 71-95. doi: 10.1080/758532195.
- Koukiadaki, A., & Kokkinou, C. (2016). Deconstructing the Greek system of industrial relations, *Research Article*, Vol. 22, issue 3, pp. 205-219. doi:10.1177/0143831X16643206.
- Koukiadaki, A., & Kretsos, L. (2012). Opening Pandora's Box: The sovereign debt crisis and labour market regulation in Greece. *Industrial law journal*, Vol. 41, issue 3, pp. 276-304. doi: 10.1093/indlaw/dws031.

- Kretsos, L. (2011). Grassroots unionism in the context of economic crisis in Greece: An Ethnographic account, Vol. 52, issue 3, pp. 265-286. doi:10.1080/0023656X.2011.600530.
- Madianos, M., Economou, M., Alexiou, T., & Stefanis, C. (2011) Depression and economic hardship across Greece in 2008 and 2009: two cross-sectional surveys nationwide. Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol, 943-952. doi: 10.1007/s00127-010-0265-4.
- Reinhart, C., & Rogoff, K. (2009). The aftermath of financial crises, Economic review, pp. 466-472. doi: 10.1257/aer.99.2.466.
- Spyridakis, M. (2006). The political economy of labor relations in the context of Greek shipbuilding: An Ethnographic account, Original Article, Vol. 17, issue 2, pp. 153-170. doi: 10.1080/02757200600666041.

Ιστότοποι

www.statistics.gr (ΕΛΣΤΑΤ)
<https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html> (ECB)
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home> (EUROSTAT)
<https://www.eiead.gr> (ΕΙΕΑΔ)
<http://www.esee.gr> (ΕΣΕΕ)